

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

ENDONEZYA'NIN İSLAMLAŞMA SÜRECİ
(BAŞLANGICINDAN XIII. ASRIN SONUNA KADAR)

DOKTORA TEZİ

ASEP NURHALİM JAMJURI

2502120443

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ

İSTANBUL 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ASEP NURHALİM JAMJURI Numarası : 2502120443
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Danışmanı : PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ
Tez Savunma Tarihi : 12.07.2018 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "ENDONEZYA'NIN İSLAMLAŞMA SÜRECİ (BAŞLANGICINDAN XIII. ASRIN SONUNA KADAR)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ		KABUL
2- PROF. DR. İLYAS TOPSAKAL		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ YAVUZ YILDIRIM		KABUL
4- DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET MERT SUNAR		
5- DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMED TANDOĞAN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. BURCU KURT		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜNYAMİN AYÇİÇEĞİ		

ÖZ

ENDONEZYA’NIN İSLAMLAŞMA SÜRECİ

(BAŞLANGICINDAN XIII. ASRIN SONUNA KADAR)

ASEP NURHALIM JAMJURI

Endonezya; doğal zenginlikleri, etnik ve dil yapısının çeşitliliği yönüyle dünyanın en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip bir adalar ülkesidir. Tarım, balıkçılık, madenler, petrol gibi çeşitli ve bol miktarda doğal zenginlik bu ülkede bulunmaktadır.

Bu doktora tezinde İslam’ın Endonezya’ya girişi ve XIII. yüzyıla kadar bu sürecin nasıl geliştiği anlatılacaktır. Endonezya’nın İslam’la bağlantısı çok erken bir dönemde başlamıştır. Daha Hz. Muhammed’in İslam dinini yaydığı dönemde Arap Yarımadası’ndan gelen Müslüman tüccarlar, Nusantara’ya hem ticari amaçlarla hem de İslam dininin tebliğcisi olarak ayak basmışlar ve böylece Endonezya’ya İslam’ı getirmişlerdir.

Bir ada ülkesi olan Nusantara’nın VII. yüzyıldan beri dünyanın önemli ticaret merkezlerinden biri olması, İslam dininin Endonezya’ya erken girmesine neden olmuştur. İslam dininin Nusantara’ya ne zaman geldiği ve bu dini ilk getirenlerin kimler olduğu hakkında birkaç görüş vardır. Bunlardan en bilineni, 350 yıl boyunca Endonezya’yı sömürge yönetimi altında bulduran Hollanda’nın meşhur tarihçisi Snouk Hurgronje tarafından dile getirilmektedir. Ona göre İslam dini, Endonezya’ya XII. yüzyılda Gücerat tüccarları tarafından getirilmiştir. Hâlbuki XIII. yüzyılda İslam, pek çok âlimin eliyle Endonezya’nın dört tarafına yayılmış durumdaydı ve Nusantara’da zirve noktasına ulaşmıştı. Üstelik Osmanlı Devleti’nin Endonezya’ya ulema gönderme politikası başarılı olmuş ve bu kişiler, “Wali Songo (Dokuz Veli)” olarak tanınmışlardı. Bugün de Endonezya halkı tarafından saygıyla hatırlanmaktadırlar. İslam’ın Endonezya’ya savaşız ve barışçı yöntemlerle girmesi, İslam kelimesinin anlamıyla da uyumludur. Bu yöntemlerin başında gelen ticaret, evlilik ve eğitim gibi uygulamalarla bu din, Endonezya topraklarında kolayca yayılmıştır.

Bu vesileyle IX. yüzyılda Nusantara'da Perlak, Samudra Pasai ve Ternate gibi İslam sultanlıklarının kurulmuş olması, Müslümanların siyasi güce eriştiklerini de göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Endonezya, İslam, İslam'ın yayılması, Endonezya'da İslam

ABSTRACT

THE HISTORY OF ISLAM IN INDONESIA (SINCE THE BEGINNING TO THE XIII AD)

ASEP NURHALIM JAMJURI

Indonesia is the largest Muslim-majority who live at archipelagic country in the world, with abundant natural potentials of various ethnic and languages. It has a natural resources from agriculture, fisheries, mining, petroleum and others are available in abundance at this archipelago country.

In this dissertation will explain when and how the process of entry of Islam to Indonesia from 1st to the 13th century AD. Indonesia has a closest historical relationship with Islam, since the beginning of the Islamic period was taught by the prophet Muhammad SAW. The merchants who come directly from Arabian to the archipelago as a trader as well as the priest (caller) of Islam is the person who first contributed to present Islam in Indonesia. Geographical location of archipelago very strategic has become one of the centre and the path of economy in the world at the seventh century AD greatly help the presence of Islam in Indonesia rapidly. There are also some opinions about when and who the first came to bring Islam to the archipelago, one of the most famous is the disclosed historian Snouk Hurgronje who came from the colonial country against Indonesia for 350 years, that the first Islamic religion entered into Indonesia was in the 7th century by merchants from Gücerat. Though the 9th century AD is the beginning of the increasing of Islamic population in the archipelago, with more presence of priest who helped more quickly the spread of Islam to all corners of the country. Especially when the Kingdom of Turkey Ustmani successfully made the program of sending the priests regularly to Indonesia, which then the success of the priests program of the Kingdom of Turkey Ustman was famous and reminded by all Indonesian Muslim society until now called Wali Songo.

The presence of Islam to Indonesia occurred with a peaceful process without war as the character of Islam itself that teaches and spreads peace and prosperity.

Through trade, marriage, and community education where all were an application of the teachings of Islam itself was dispersed easily to Indonesia.

No wonder if at the 9th century AD where Islam in the archipelago already has a power on politically, as evidenced by the establishment of several Islamic kingdom, ranging from the kingdom of Perlak to the kingdom of Samudra Pasai and Ternate.

Keywords : Indonesia, Islam, the spread of Islam, Islam in Indonesia

ÖNSÖZ

Endonezya, bir adalar ülkesi olup hem millet ve dil çeşitliliği hem de doğal zenginliği ile beraber dünyanın en fazla Müslüman nüfusa sahip ülkesidir. Ziraat, balıkçılık, madencilik, petrol gibi doğal zenginlikler bu ülkede bulunmaktadır.

Bu tezde İslamiyet'in Endonezya'ya ne zaman ve nasıl girdiği, ardından XIII. yüzyıla kadarki gelişmesi anlatılmaktadır. Endonezya'nın, İslamla ilişkisi oldukça eskiye dayanır. Yani Hz. Peygamberin zamanına kadar uzanmaktadır. Arap Yarımadası'ndan Nusantara'ya gelen tüccarlar, tebliğ vazifesini de omuzlayarak Endonezya'da İslamiyet'in yayılmasına büyük katkıda bulunmuşlardır.

Coğrafi konum olarak bir adalar ülkesi olan Nusantara, VII. yüzyılda dünya ticaretinin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bu durum Endonezya'daki İslamlaşma sürecini hızlandırmıştır. Nusantara toprağına İslam'ın giriş tarihi ve kimler tarafından getirildiği hakkında çeşitli görüşler vardır. Bunların en meşhuru, Endonezya'yı 350 yıl sömürge yönetimi altında bulunduran Hollanda'nın ünlü tarihçilerinden Snouk Hurgronje'a aittir. Ona göre İslam, Endonezya'ya VII. yüzyılda Güceratlılar tarafından getirilmiştir. Hâlbuki IX. yüzyılda Nusantara'da İslam'ın siyasi gücünü yansıtan güçlü Müslüman krallıklar kurulmuştur. Burada İslam'ın yayılışına büyük katkıda bulunan ulemayı da zikretmek gerekir. Üstelik Osmanlı İmparatorluğu tarafından gönderilen ulema öylesine etkili olmuştur ki Endonezya toplumunda "Wali Songo (dokuz veli)" adıyla meşhur olmuşlardır.

İslam dini, anlamı ve öğretisiyle uyumlu bir şekilde Endonezya'ya barışçı ve refah getiren politikayla giriş yapmıştır. Ticaret, evlilik ve eğitim gibi değerler İslam'ın Endonezya topraklarında kabulünü kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla IX. yüzyıla gelindiğinde Nusantara'da İslam'ın siyasi gücünü yansıtan Perlak, Samudra Pasai ve Ternate gibi İslam krallıklarının ortaya çıkması beklenebilir bir gelişmedir.

Bu alanda öncü çalışmalardan biri olan bu tez takdir edersiniz ki kusursuz değildir. Gelecek araştırma ve tezlerin, bu çalışmadaki eksikleri tamamlaması ve muhtemel hataları düzeltmesi ümit edilmektedir.

Çalışmalarında bana her zaman destek olup ilham veren sevgili annem Hj. Siti Zubaidah ve rahmetli babam H. M Jamjuri'ye minnetlerimi sunuyorum ve bu tezi onlara mütevazı bir hediye olarak takdim ediyorum.

Tezin tamamlanmasında doğrudan veya dolaylı olarak emeği geçen başta kıymetli hocalarım olmak üzere diğer kişi ve kurumlara da teşekkürü bir borç biliyorum Bu bağlamda:

Öncelikle Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ, Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL, Prof. Dr. Adnan Demircan ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Mert SUNAR başta gelmektedirler. Endonezya sahasında ilk defa ilmi çalışmalar yürüten Prof. Dr. İsmail Hakkı Göksoy'un çalışmaları olmasaydı bu tez ortaya çıkmazdı. Her biri kendi alanında kıymetli çalışmalar yapmış olan değerli hocalarımdan tezimi bilimsel metodoloji açısından büyük bir sabır ve dikkatle ele alıp inceleyenlere minnettarım. Çalışmamdaki eksik ve hatalar tamamen bana aittir. Özellikle Endonezya dilinden yapılan çeviriler şahsi sorumluluğumdadır.

İkinci olarak ülkemden uzakta sürdürdüğüm eğitim hayatına devam edebilmem için burs veren, maddi destek sunan Türk halkına ve onun siyasi temsilcisi olan Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a ve (YTB) Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluğu Başkanlığına ayrı ayrı çok teşekkür ediyorum.

Yine doktora öğrenimim sırasında desteklerini gördüğüm İstanbul Üniversitesinin bütün idari personele ve çalışanlara da teşekkür ediyorum.

Dördüncü olarak Prof. Dr. Hery Suhardiyantho, Yüksek Lisans (IPB Rektörü) ve bu doktora çalışmasına devam etmem için bana izin veren ve yardım eden tüm IPB yetkilileri, Bogor Tarım Enstitüsü ve İslam Din Eğitimi ekibini de unutmuş değilim. KH. Prof. Dr. Doktor Hafidudin, E. Syamsuddin, Prof. Dr. Ahmad ve diğerleri teşvik ve desteklerini esirgemediler.

Beşinci olarak LPDP Endonezya'ya, Endonezya Dışişleri Bakanlığı'na ve Ankara'daki Endonezya Büyükelçiliği'ne ve İstanbul Başkonsolosluğu'na minnettarım. Kendilerinden destek gördüğüm Türkiye'de öğrenimlerini sürdüren Endonezyalı arkadaşlarıma da teşekkür ediyorum.

Son olarak kıymetli eşim Ninu Narulita SE; sevgili çocuklarım Dhiyaul Islam (18 yaşında), ikizler Muhamad Izzulhaq ve Muhamad Ziyadulhaq (17 yaşında), Imadulhaq Ak (14 yaşında) ve Asma Syahida'ya da (10 yaşında) candan teşekkürlerimi sunuyorum. Kendileri sayesinde sabır, şükür ve samimiyet kelimelerinin anlamını ve gücünü öğreniyorum.

Bu çalışmanın bilim okyanusunda bir damla olduğunun farkındayım. Ancak özellikle Endonezya İslam Tarihi çalışmaları alanında diğer araştırmacılar ve akademisyenler için bir referans olmasını ümit ediyorum. Tezimi okuma lütfunda bulunacak bütün okuyucuların eleştiri ve düşüncelerini iletmelerinden memnuniyet duyacağımı ifade ederek bitirmek istiyorum.

Asep Nurhalm JAMJURI

İSTANBUL/2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	vi
RESİMLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı	1
B. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	5

BİRİNCİ BÖLÜM ENDONEZYA

1.1. Endonezya'nın Coğrafi Durumu	8
1.2. Endonezya Adalarının ve Batı Ülkelerinin Genişliği	10
1.3. Din ve İnançlar	12
1.3.1. İslam	13
1.3.2. Protestanlık	13
1.3.3. Katoliklik	13
1.3.4. Hinduizm	14
1.3.5. Budizm	14
1.3.6. Konfüçyanizm	14
1.4. Siyaset ve Yönetim	15
1.4.1. Endonezya Cumhuriyeti'nin Yönetim Şekli	16
1.4.2. Endonezya Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü	16
1.5. Ekonomi	16
1.5.1. Demokratik Ekonomi Sistemi	17
1.5.2. Toplumsalçı/Halkçı Ekonomi Sistemi	18
1.5.3. 1945 Anayasası'nda Endonezya Ekonomi Sistemi	18
1.5.4. Endonezya Ekonomi Sisteminin Özellikleri	19
1.5.5. Endonezya İslamî Ekonomi Sistemi	20
1.6. Sanat ve Edebiyat	20
1.6.1. Yazılı Edebiyat/Yazın Sanatı	21
1.6.2. Edebiyat Sanatının Gelişmesi	22

1.7. İslam Öncesi Endonezya'nın Durumu	25
1.7.1. Endonezya'nın Coğrafi Görünümü	26
1.7.2. Din ve İnançlar	27
1.7.3. Siyaset ve Yönetim	28
1.7.4. Ekonomi ve Sanayi	29
1.7.5. İslam'dan Önce Sanat ve Edebiyat	30

İKİNCİ BÖLÜM

ENDONEZYA'YA İSLAM'IN GİRİŞİ

2.1. Endonezya'ya Müslüman Arapların Gelişi.....	36
2.1.1. Barus ve En Eski İslam Medeniyet Tarihi	52
2.1.1.1. İlk Bakışta Barus	52
2.1.1.2. İslam Barus'a Ne Zaman Girmiştir?.....	54
2.1.2. Arapça ve Farsça Kaynaklar Üzerinde.....	58
2.1.2.1. Barus Kâfur Ağacından mı Gerçekten?.....	60
2.1.3. Kâfurun Kullanılışı.....	67
2.1.3.1. Nadd	67
2.1.3.2. Sukk.....	68
2.1.4. Arap Tıp Bilimleri.....	69
2.1.4.1. Pers Tıp Bilimleri	73
2.1.5. Firaun Ramses'in Nusantara'dan Getirilen Barus Kireçliyle Yaptığı Merhem	73
2.1.6. Barus'ta İslam Kalelerinin İzlerini Takip Etmek.....	84
2.2. Kuzey Sumatera'da İslamlaşma.....	95
2.2.1. Türbe Aç: Tipoloji ve Kronoloji	96
2.2.2. Barus, Kuzey Sumatra'daki İslamlaşma	105
2.3. Endonezya'ya Gücerat Müslümanlarının Gelişi	109
2.4. Endonezya'ya Fars Müslümanlarının Gelişi.....	113
2.5. Endonezya'ya Çinli Müslümanların Gelişi.....	115
2.5.1. Endonezya'da Tionghoa Müslümanları	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ENDONEZYA'DA İSLAM'IN GELİŞMESİ

3.1. Ticaret Yolu	123
3.2. Evlilik Yolu.....	132
3.3. Tasavvuf Yolu.....	134
3.4. Eğitim Yolu.....	136
3.5. Kültür ve Sanat Yolu.....	137

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ENDONEZYA'DAKİ İSLAM KRALLIKLARI

4.1. PERLAK SULTANLIĞI	140
4.1.1. Genel Bakış	140
4.1.2. İslam'a Giriş Tarihi	141
4.1.3. Sünnî-Şii Düşmanlık Dönemi	142
4.2. SAMUDRA PASAI KRALLIĞI	145
4.2.1. Genel Tarihi	145
4.2.2. Şecere	148
4.2.3. İdarecilik Dönemi.....	149
4.2.4. Bölge ve Sınır.....	149
4.2.5. Sosyo-Kültürel Yapı, Ekonomi, Dinî Yaşam.....	150
4.3. TERNATE SULTANLIĞI.....	151
4.3.1. Giriş.....	151
4.3.2. İttifak Kurulması	152
4.3.3. Ternate'de İslam.....	153
4.3.4. Avrupalı Sömürgecilerin Gelişi	153
4.3.5. Şecere	154
SONUÇ	157
KAYNAKÇA	169
ÖZ GEÇMİŞ	208

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1 Endonezya'da saat dilimi ayrımları haritası	9
Resim 1.2 Endonezya tam haritası	9
Resim 1.3 Endonezya'da din mensuplarının yüzdesi	15
Resim 1.4 El-Kindî'nin yazma aleti	65

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı

İslam Endonezya’da çok önemli ve uzun vadeli bir geçmişe sahiptir. Endonezya Cumhuriyeti’nin oldukça geniş topraklara ve en kalabalık Müslüman nüfusa sahip olması bu önemi daha da artırmaktadır. Yüz ölçümü olarak karşılaştırma yapılırsa Endonezya, bazı Avrupa ülkelerinden çok daha büyüktür. Örneğin 547.026 km² yüz ölçümü ile Fransa, Endonezya’nın yaklaşık 18.000 adasından biri olan Kalimantan’dan (548.424,53 km²) daha büyük değildir. Ayrıca yüzölçümü 41.160 km² olan Hollanda, 47.921,98 km² ile bir Doğu Cava ilinden daha küçüktür. Hatta Vatikan (0.44 km²), Monako (1.81 km²) ve Lüksemburg (2.586 km²) gibi ülkelerin toplam yüz ölçümleri, 3.142 km² alana sahip Yogyakarta ilinden daha küçüktür. Endonezya Askeri Toprakları bilimine R. M. G. Soegondo’ya göre Endonezya’nın kara parçası 1.904.305,7 km² veya 2.000.000 km²dir. Bu da Hollanda, Belçika, Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya’nın toplam kara parçasına eşittir. (Endonezya’nın yüz ölçümü, 2.000.000 km² kara parçası ve 3.200.000 km² deniz alanından oluşur. Toplam 5.200.000 km² alana sahip bir ülkedir).¹ Ayrıca Endonezya’nın yaklaşık 230.000.000 Müslüman nüfusa sahip olması², onu dünyanın en kalabalık İslam ülkesi yapmaktadır.

Endonezya’ya İslam’ın giriş süreci barış içinde gerçekleşmişti. Yani VII. yüzyıldan beri Nusantara’ya (Günümüzde Endonezya, Malezya, Tayland, Brunei ülkelerini kapsamaktadır.) Müslüman tüccarların sürekli gelmesiyle olmuştu. Bu süreç içerisinde yerel halkla aralarında muhabbet oluştuktan sonra evlilikler de gerçekleşmişti.

Geçmişte Endonezya’da, IX. yüzyıldan beri doğudan batıya kadar uzanan Ternate ve Tidore, Samudra Pasai krallıkları gibi onlarca İslam devleti kurulmuştu. Bu krallıkların başında güçlü ve sağlam bir İslam inancına sahip krallar bulunuyordu. Bu nedenle 350 yıl süren sömürge dönemine rağmen Endonezyalılar ayakta kalmayı

---

¹ Ahmad Mansyur Suryanegara. 2009. **Api Sejarah Jilid 1**. Salamadani, Bandung, Jawa Barat, Indonesia, s. 19. İsmail Hakkı Göksoy, **Endonezya’da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği**, İsam, Ankara 1995, s. 13-16.

² Badan Pusat Statistik. 2017. **Proyeksi Jumlah Penduduk Indonesia**. Jakarta, Badan Pusat Statistik.

başardılar. Bu uzun süreç binlerce adadan oluşan Endonezya'nın farklı bölgelerinde başlayan sömürge hareketlerinin belli dönemlerine bakılırsa şu görülebilir. İlk sömürge faaliyeti 1509-1607 yılları arasında Portekiz'le başlar, 1811-1816 arasında İngiltere ve 1909-1942 arasında Hollanda ile devam eder ve en son 1942-1945 yılları arasında Japonya ile sona erer. Aslında Endonezya'da her dönemde Hollanda'nın etkisi açıkça görülmüştür. Yukarıdaki tarihler bazı lokal ve belli zaman dilimlerinde bölgedeki yabancı hakimiyetlerini anlatmak için yazılmıştır. Bu krallıklar her şeye rağmen mücadeleyi sürdürmüş ve sömürgecilerden kurtulmayı başarmışlardı. Bu süreçte Fatahillah Savaşı (1527), Ternate Savaşı (1570-1574), Padri Savaşı (1821-1825), Diponegoro Savaşı (1825-1830) ve Açe Savaşı (1873) gibi pek çok savaş yaşandı.³

Maddi manevi ve fikrî olarak 350 yıl sömürge altında kaldıktan sonra farklı krallıklardan gelen halklar, Endonezya milleti ve hükümeti adı altında birleşip 17 Ağustos 1945 tarihinde istiklalini ilan etmişlerdir. Ancak görüldüğü kadarıyla sömürgeciler Endonezya topraklarından gitmişlerse de dinî değerleri zayıflatmak suretiyle Endonezya'daki yeni nesillerde kafa karışıklığı yaratmayı başarmışlardı. Bunun en açık örneği Endonezya tarihinden İslam kimliğinin çıkarılmış olmasıdır. Bu etkiyi günümüzdeki nesiller okullardaki tarih kitaplarından hissedebilmektedirler. Hollandalı Snouck Hurgronje tarafından yazılan Endonezya tarihinden İslam'ın Endonezya'ya giriş süreci özenle ayıklanmıştır. Hâlbuki bir milletin kendi tarihinin gelecek nesiller tarafından bilinmesi hayati öneme sahiptir.

Günümüzde Endonezya toplumunun büyük bir kısmı İslamî bilince sahip değildir. Hatta bazıları Endonezya ile İslam arasında bir ilişki olduğunu bile düşünmüyorlar. Bu nedenle bu en büyük Müslüman ülkesinin ismi duyulmaz ve rolü bilinmez olmuş, Türkiye de dâhil olmak üzere her yerde Endonezya'ya dair literatür bulunmaz olmuştur. Örneğin Türkiye'de sadece Prof. Dr. İsmail Hakkı Göksoy tarafından yazılan sahasında aşilamaz bir çalışma olan "Endonezya'da İslam Ve Hollanda Sömürgeciliği" başlıklı çalışmanın olması düşündürücüdür. Türkler çoğunlukla Endonezyalılarla daha çok hac sırasında karşılaşmakta fakat

---

³ İbrahim Alfian. 1987. **Perang di Jalan Allah**. Jakarta, Indonesia, Pustaka Sinar Harapan.

Endonezya'daki İslamın nasıl geliştiğini ve tarihini bilmemektedirler. Hâlbuki geçmişte bu iki ülke arasında sıkı bir diplomatik ilişki ve kardeşlik bağı kurulmuştu.⁴

Endonezya'ya İslam'ın giriş tarihi ve XIII. yüzyıla kadar gelişmesi ile ilgili bu araştırmanın sonucunda Endonezya milletinin bağımsızlık mücadelesine İslam'ın katkısını ortaya koymayı; Türkçede Endonezya ile ilgili yayınları artırmak suretiyle iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirebilmeyi ümit ediyoruz.

Bu tezde; din ve inanç, siyaset ve hükümet, ekonomi, sanat ve kültür açılarından Endonezya'nın İslam'a girmeden önceki durumu anlatılacak; zaman, mekân, İslamlaşma süreci ve buna katkı yapan isimler ele alınacaktır. Daha sonra İslam'ın XIII. yüzyıla kadar Endonezya'nın gelişmesine etkileri de değerlendirilecektir.

Bu konu sadece Endonezyalılar için değil bütün dünya Müslümanları için faydalıdır. Çünkü bir ülke tarihi olaylar ve tarihi aktörlerden çıkardığı derslerle gelişip güçlenecek ve dünya milletleri arasında kendine düşen rolü oynayabilecektir. Bir nesil, kendi gerçek tarihini öğrenebilirse ondan daha iyi bir tarihi yazabilmesi mümkün olur.

Bu tez ile Endonezya'nın İslamlaşma sürecinin, bilinenin aksine Hicretten sonra 1. asra dayandığını belge ve kaynaklarla ispat edeceğiz. Tezin içeriğini ilk döneme ait resmî-gayriresmî kayıt, belge ve evrakların eklenmesiyle zenginleştireceğiz.

Bu konu Endonezyalılar ve hatta bütün Müslümanlar için çok önemlidir. Çünkü bilindiği üzere Endonezya, maddi kaynak potansiyelinin yanı sıra demografik açıdan dünyanın en kalabalık Müslüman ülkesidir. Bu yüzden tarihi doğru bir şekilde öğrenildiği takdirde bu ülkenin tekrar ayağa kalkabilmesi için oldukça güçlü bir adım atılmış olacaktır.

Bir milletin kendi vatanın tarihini bilmesi elzemdir. Endonezya'da İslam egemendir ve şimdiye kadar bu vatanın tarihinde ayrı bir yeri vardır. Endonezya'daki Müslümanlar, İslam'ın bu ülkeye ne zaman girdiğini bilmelidir. Fakat ne yazık ki bugüne kadar Endonezya tarihi hakkında sadece Batılı tarihçilerin anlattığı yalan

---

⁴, Mehmet Ziya Bey, **Osmanlı Gölgesinde Bir Uzakdoğu Devleti Aç**, Haz. Harun Tuncer, Çamlıca Yayınları, 2010, İstanbul.

yanlış bilgiler ulaşmayı başarmıştır. Sadece İslam'ın Endonezya'ya giriş tarihi hakkında bile gerçek durum ile Batılıların anlattıkları arasında altı asırlık bir fark olduğu düşünülürse durum daha iyi anlaşılacaktır.

Batı'ya göre -yani Profesör J. Pijnapel, Snouck Hurgronje ve Van de Burg'a göre- İslam XIII. yüzyılda ve Arap Yarımadası'ndan değil Gücerat tarafından, Hindistan'dan gelmiştir. Fakat Profesör Hacı Abdul Karim Amrullah'a göre VII. yüzyıldan beri İslam Endonezya'ya nüfuz etmiş ve doğrudan Araplar tarafından tanıtılmıştır. Ne yazık ki bu konudaki deliller çok fazla değildir; bu sebeple toplum tarafından tam olarak bilinmemektedir. Bu yüzden kitaplardan öğrenilen Endonezya tarihinden dolayı İslam XIII. yüzyılda ülkeye girmiş diye bilinmektedir. Bu konudaki gerçeğin aydınlatılması çok önemlidir.⁵

Bir milletin tarihini bilmek, o milletin kimliğini, aidiyet duygusunu geliştirip güçlendirmek açısından bütün nesillerin sorumluluğundadır. "*Endonezya'nın İslamlaşma Süreci ve XIII. Yüzyıla Kadar Gelişmesi*" konusu Endonezya milletine asırlar içerisinde çökmüş olan tarih bilincini yeniden kazandıracaktır.

Türkiye'de dünyanın en kalabalık bu Müslüman ülkesi ile ilgili pek fazla yayın yoktur. Hâlbuki din, ekonomi ve doğal kaynaklar açısından dünyada önderlik yapacak olan Türkiye ile Endonezya arasında iyi ilişkilerin geliştirilmesi şarttır. Bu tez, büyük bir potansiyeli olan Endonezya'nın tarihini öğrenmek isteyen Türk halkına yardımcı olacaktır.

Gerçi bu tez ile ilgili literatürün pek fazla bulunmadığı göz ardı edilemez; üstelik sömürgecilerin tarihî gerçekleri saklama çabası da bu probleme eklenmelidir. Fakat her şeye rağmen bu sınırlı kaynaklara ulaşmaya çalışacağım. İşte onlardan birkaç tanesi!

Pazar günü 21-24 Şevval 1382 H. (17-20 Mart 1963 M.) tarihlerinde *Endonezya'ya İslam'ın Giriş Tarihi* konulu bir seminer düzenlenmiş ve özet olarak bunun VII. yüzyılda gerçekleştiği söylenmiştir. Bu tezin kanıtlarından biri, 675 M. yılında Arap Yarımadası'ndan gelen bir elçinin Kalingga'yı ziyaret ettiğini söyleyen

---

⁵ Ahmad Mansur Suryanegara. 2009. **Api Sejarah Jilid I**. Salamadani, Bandung, Jawa Barat, Indonesia, s. 99-103.

Al Mas'udi veya Abu Al-Hasan Ali bin Al-Husayn ibn Ali Al-Mas'udi'nin Seyahatnâmesidir. Ayrıca 648 yılında da Sumatra'nın doğu kıyısında bir Arap topluluğunun bulunduğu ifade edilmiştir. Seminerin makalesi ve özeti, Salemba Raya caddesi no. 28 A, Senen, Jakarta'da bulunan Endonezya Milli Kütüphanesinde bulunur. Bu bilgi pek çok tarih kitabında ve arşivlerde vardır. Üstelik konu hakkında yazılanlar ve bazı envanter farklı yerlerdeki Endonezya Milli Müzelerinde bulunmaktadır. Özellikle konu ile ilgili birkaç yazıt ve arkeolojik kalıntı; Kuzey Sumatera, Medan Tarih Müzesinde görülebilir. Preliminary Statemate on General Theory of Islamization of Malay-Indonesian Archipelago'da (1969) Prof. Dr. Sayed Naguib Al Attas, 672 yılında Malay-Indo adalarında Müslümanların olduğunu söylemişti.⁶ Atlas of Islamic History'de (1954) Müslümanların Çin Seferi sırasında Sumatera'ya uğradığı ifade edilmiştir.⁷ Hem de *The Preching of Islam a History of The Propagation of The Moslem Faith* kitabında T. W. Arnold, İslam'ın Endonezya'ya VII. yüzyılda girdiğini anlatmıştır.⁸

Marco Polo kendi Seyahatnâmesinde 1292 yılında Açe'de Ferlec (belki Peureulack) İslam Krallığı'nın olduğunu ifade etmiştir. K. F. H. Van Langen, Çin hikâyelerine göre 1298 yılında yine Açe'de Pase (belki Pasai) Krallığı'nın olduğunu söylemiştir. De Grafsteen te Pase en Grisse Vergeleken Met Dergelijk Monumenten uit Hindoestaen'de J. P. Moquette İslam'ın Endonezya'ya XIII. yüzyılda girdiğini dile getirmiştir.

B. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Endonezya'nın tarihi oldukça geniştir; fakat bu araştırma, Endonezya'ya İslam'ın giriş sürecinin başlangıcından XIII. yüzyıla kadarki kısmına odaklanacaktır. Elbette bu, İslam girmeden önceki Endonezya'nın coğrafi, dinî, siyasi, ekonomik, sanat ve kültürel özelliklerinden başlayacaktır. Sonra İslam Endonezya'ya ilk olarak ne zaman, kimler tarafından ve nasıl getirildiği sorularına verilen cevaplarla devam edecek, Endonezyalılara İslamı kabul ettiren araçların neler sorusu cevaplanmaya

---

⁶ Muhammad Naquib Al-Attas. 1968. **A General Theory of the Islamization of the Malay-Indonesian Archipelago**. Kuala Lumpur, Malaysia.

⁷ Peter Sluglett ve Andrew Currie. 2015. **Atlas of Islamic History**. United Kingdom, Routledge.

⁸ Thomas W Arnold. 2010. **The Preaching of Islam a History of The Propagation of The Muslim Faith**. New Delhi, India.

çalışılacaktır. En son kısımda İslam girdikten sonra XIII. yüzyıla kadar geçen süre içerisinde Endonezya'nın gelişimi ele alınacaktır.

Yapılacak araştırmada elde edilecek verilerin şimdiden detaylı olarak bilinmemesi ve dönemin sosyo-kültürel yapısını ne kadar netleştirebileceği hususundaki soru işaretleri, ele alınan konunun genişleme veya daralmasına zemin oluşturacaktır.

Endonezya tarihi, sömürgeci dönemle beraber o kadar uzun ve geniştir ki cevap aradığımız sorular hakkında görüş farklılıklarına ve belirsizliklere sebep olmuştur. Bu tezde bu belirsizliklere cevap olacak hipotezler ortaya konulacaktır.

Profesör J. Pijnapel, Snouck Hurgronje ve Van de Burg'a göre İslam, XIII. yüzyılda ve Arap Yarımadası'ndan değil, Güceratlılar tarafından yani Hindistan'dan gelmiştir. İşte bu tez, Endonezya'nın İslamlaşma sürecinin bilinenin aksine, Hicretten sonra 1. asra dayandığını belge ve kaynaklarla ispat etmektedir. Tezin içeriği ilk döneme ait resmî-gayriresmî, kayıt, belge ve evrakların eklenmesiyle zenginleştirilecektir.

Tarihî bir konunun anlaşılması ve izahında hayati önemi haiz birincil ve ikincil kaynakların taranması sonucunda çalışmanın kaynakları temin edilecektir. Bu taramalarda Endonezya Milli kütüphaneleri, yazıtlar ve Osmanlı Devleti resmî evrakı olan arşiv belgeleri ve Endonezyaca kaynaklar öncelikle tespit ve tahlil edilecektir. Bu faaliyetlerin gerektirdiği birincil ve ikincil kaynaklar olarak, dönemi anlatan basma-yazma eserler kullanılacaktır. Bu suretle konunun çalışılmasında katkısı olacağı öngörülen diğer arşiv belgeleri, raporlar ve çalışmalar da kaynaklar arasına dâhil edilecektir.

1. BÖLÜM: İSLAM GELMEDEN EVVELKİ ENDONEZYA

İslam günümüzde en çok inananı olan dinlerden biridir. Bu din Arap toprağında doğmuş ve büyümüştür. Bu dinin peygamberi olan Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret etmesiyle birlikte İslam dünyaya açılmış ve bu süreçte Müslümanlar Nusantara'ya kadar gitmiştir.

Endonezya halkının çoğu Müslümandır. Dünyada en fazla Müslüman barındıran ülke Endonezya'dır. Toplam nüfusun %85,2'si, yani 234.693.997 kişiden 199.959.285'i Müslümandır; fakat İslam, Endonezya devletinin esas temeli değildir.⁹

Endonezya'daki Müslüman halk, genel itibarıyla çok saygılı, sıcakkanlı, hoşgörülü ve iyi bir sosyal dayanışmaya sahiptir. Ayrıca Endonezya'da pek çok farklı din, etnik unsur veya kabile ve bunların konuştuğu diller vardır.

İslam gelmeden önce Endonezya halkları Hinduizm, Budizm ve diğer inanç sistemlerine bağlı idiler. Hemen her bölgenin kendi din ve inançları vardı. Örneğin Kanekes, Lebak, Banten'deki Sunda halklarının tâbi olduğu Sunda Wiwitan; Madrais kökenli ve Batı Cava/Kuningan/Cigugur'da Cigugur dini (Başka bir ismi de var.) olarak tanınmıştır. Batı Cava'da Buhun dini; Orta ve Doğu Cava'da Kejawen; Kalimantan'da Parmalim, asıl Batak, Kaharingan dini; Kuzey Sulawesi/Minahasa'da Tonaas Walian inancı; Güney Sulawesi'de Tolottang; Lombok'ta Wetu Telu; Maluku ili/Seram Adası'nda Naurus dini ve buna benzer bazı inanışlar varsa da Endonezya Cumhuriyeti'nde söz konusu dinler ve inançlar; müşriklik ve puta tapıcılık olarak görüldüğünden resmen yok sayılmıştır.¹⁰ Yukarıdaki bahsedilen din ve inançlardan sonra gelen İslam inancı da Endonezya halkı tarafından geniş manada kabul görmüştür. Hindu ve Budist olanların pek çoğu daha sonra Müslüman olmuşlar,¹¹ İslam bu guruplarda daha hızlı yayılmıştır.

---

⁹ Arthur S. Banks dan William Overstreet, Editor, 1981. **Political Handbook of The World: 1981.** McGraw-Hill Book Company, New York.

¹⁰ R.M.G. Soegondo, TTP. Ilmu Bumi Militer Indonesia. Tjetakan ke-2. Pembimbing. Djakarta. H M. Iwan Gayo, Editor, 2006. **Buku pintar.** Seri Senir, Edisi syiar islam, Pustaka warga Negara, Jakarta.

¹¹ Murodi, **Sejarah Kebudayaan Islam,** (Semarang: PT. Karya Toha Putra, 1994), hlm. 122-124.

İslam'ın Endonezya'ya ne zaman ve nasıl girdiği ve VII.-XIII. yüzyıllar arasındaki İslam sultanlığının gelişme süreci hakkındaki konulara girmeden önce Endonezya'yı tanıtan bazı bilgileri de vermek gerekir.

1.1 Endonezya'nın Coğrafi Durumu

Endonezya 17.504 adasıyla (6000'i yerleşilmemiş halde) beraber dünyanın en büyük adalar ülkesidir. Batısının en ucundaki ada (Açe'de Sabang Adası) ile doğusunun en ucundaki adanın (Papua'da Merauke Adası) arasındaki mesafe 5.428 km olup Irak'taki Bağdat şehri ile İngiltere'deki Greenwich şehrinin arasındaki mesafeye eşittir. Kuzey sınırı (Talaud Adaları) ile güney sınırı arasındaki mesafe ise Almanya ile Cezayir'in arasındaki mesafeye denktir. Endonezya'nın beş tane büyük adası vardır: Bunlar Sumatra (473.605 km²), Cava (132.174 km²), Kalimantan (549.425 km²), Sulawesi (174.600 km²) ve Papua'dır (421.951 km²). Karşılaştırmak gerekirse Fransa'nın yüz ölçümü (547.026 km²), Endonezya'daki Kalimantan Adası'nın (549.425 km²) yüz ölçümü ile aynıdır.¹²

Endonezya'nın toplam iç denizlerle beraber yüz ölçümü 5.193.252 km²'dir. Kara parçaları 1.904.569 km²'lik yüz ölçümü ile Hollanda, Belçika, Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya'nın toplam yüz ölçümüne denktir. Deniz genişliği ise 3.288.683 km², yani ülkenin tamamının 2/3'ü kadardır. Endonezya, Kanada'dan sonra dünyanın ikinci en uzun kıyı çizgisi olan ülkesidir; bu uzunluk 54.716 km'dir. Yüz ölçümünün genişliğinden dolayı Endonezya'da üç saat dilimi oluşmaktadır. Endonezya'nın doğu saatinde Güneş, batı saatine göre 2 saat daha erken doğmaktadır. Endonezya'nın orta saatinde ise batı saatinden 1 saat daha erken yüzünü göstermektedir.¹³

---

¹²Ahmad Mansur. **Suryanegara**. 2014. Api Sejarah, Suryadinasti, Bandung Jawa Barat, Indonesia, s. 18. Sırrı Erinç, Syed Muhammad Naquib al Atlas, Dr. İsmail Hakkı Göksoy, **Endonezya**, DİA, 1995, Ankara c. 11, 192-209.

¹³ Endang Saifuddin Anshari. **Wawasan Islam Pokok-Pokok Tentang Paradigm Dan Sistem Islam**, (Jakarta: Gema Insani, 2004), hlm. 195.

Resim 1.1: Endonezya’da saat dilimi ayrımlarının haritası

<http://gusafira.blogspot.com/2014/03/pembagian-wilayah-waktu-indonesia.html>

Asya’nın güneydoğusunda yer alan Endonezya, iki kıta (Asya ve Avustralya) ve iki okyanus (Hint ve Pasifik) arasında stratejik bir konuma sahiptir. Ekvator çizgisinde uzanan Endonezya’da yıl boyu Güneş ışığı ile beslenmekten dolayı iki mevsim yaşanır; bunlar kurak ve yağışlı mevsimleridir.¹⁴

Resim 1.2: Endonezya tam haritası

<http://gusafira.blogspot.com/2014/03/pembagian-wilayah-waktu-indonesia.html>

¹⁴ Endang Saifuddin Anshari, **Wawasan Islam Pokok-Pokok Tentang Paradigm Dan System Islam**, (Jakarta: Gema Insani, 2004), hlm. 195.

1.2 Endonezya Adalarının ve Batı ülkelerinin Genişliği

Endonezya'daki adaları Avrupa ülkeleriyle karşılaştırma yapacak olursak şu sonucu elde ederiz¹⁵:

İngiltere	244.046 km
Romanya	237.500 km ²
Yunanistan	131.944 km ²
Sumatra Adası ve komşu adaları (Endonezya)	473.605 km²
Fransa	547.026 km ²
İspanya	504.782 km ²
İsveç	449.964 km ²
Kalimantan Adası (Endonezya)	549.424 km²
Almanya	346.784 km ²
Polonya	312.677 km ²
İtalya	301.225 km ²
Irian Jaya veya Papua (Endonezya)	421.951 km²
İsviçre	41.280 km ²
Danimarka	43.069 km ²
Hollanda	41.160 km ²
Belçika	30.513 km ²

---

¹⁵ R.M.G. Soegondo, TTP. **Ilmu Bumi Militer Indonesia**. Tjetakan ke-2. Pembimbing. Djakarta. H M. Iwan Gayo, Editor, 2006. Buku pintar. Seri Senir. Edisi syiar islam, Pustaka warga Negara, Jakarta.

Avusturya	83.853 km ²
Portekiz	92.082 km ²
Jawa ve Madura adaları (Endonezya)	132.174 km²
Batı Cava Eyaleti (Endonezya)	44.170 km²
Orta Cava Eyaleti (Endonezya)	34.966 km²
Doğu Cava Eyaleti (Endonezya)	47.922 km²
Vatikan	0.44 km ²
Monako	1.81 km ²
Lüksemburg	2.586 km ²
Yogyakarta Eyaleti (Endonezya)	3.142 km²

Yukarıdaki karşılaştırmaya göre örneğin 547.026 km² genişliğe sahip Fransa 548.424,53 km² olan Kalimantan Adası ile aynıdır. 41.160 km² genişliği olan Hollanda Krallığı ise 47.921,98 km² olan Doğu Cava'dan daha küçüktür. Hatta Katolik dünyasının temsilcisi olan Vatikan'ın (0,44 km²), Monako'nun (1,81 km²) ve Lüksemburg'un (2.586 km²) genişliklerinin toplamı, Yogyakarta'nın 3.142 km² tutan genişliğinden daha küçüktür. *Ilmu Bumi Militer Indonesia* kitabında R. M. G. Soegando'ya göre Endonezya'nın 1.904.305,7 km² veya 2.000.000 km² tutan kara parçasının genişliği Hollanda, Belçika, Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya'nın toplam genişliğiyle aynıdır.

13 Aralık 1957 yılındaki Djuanda açıklamasına göre deniz genişliği 3.200.000 km² ve kara genişliği 2.000.000 km² toplamı 5.200.000 km²'dir.¹⁶

¹⁶ Ahmad Mansur Suryanegara, 2014. **Api Sejarah**. Suryadinasti, Bandung Jawa Barat, Indonesia, s. 19.

Bu geniş Nusantara Endonezya bölgesinde yaşayan halkın çoğu Müslümandır. Hollanda'nın sömürge yönetimi sürecinde ezilen halkların, İslam dini sayesinde ortak vatan, millet ve din bilinci; mücadele azmi gelişmiştir.

Bu geniş topraklarda devlet ve millet bilincinin artmasında ulemanın büyük rolü vardır. Üstelik o zamanda Batılı sömürgecilere yardım etmek üzere kurulmuş Missi Katolik ve Zending Protestan tarafından yapılan misyonerlik faaliyetlerine karşı İslam ve millet adına verilen mücadeleler, onlara karşı bir cevap mahiyetini almıştır.

Endonezya Müslümanlarının mücadelesi Endonezya bayrağının kırmızı beyaz renklerinde sembolleşmiştir. Endonezya birlik beraberlik bilinci olan İslam Sultanlığı zamanında Melayu'daki merkezli Pazar ve burada konuşulan dil diplomatik bir mücadele dili oluşturmuştur. Batı sömürgeciliği zamanında bütün halklar, İslam dinini bir birlik ve beraberlik sembolü olarak kullanmıştır.¹⁷

Burada yaşayan ulema, talebeleri ve tüccarlar tarafından oluşturulmuş Endonezya tarihinin bir devamı olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸

1.3 Din ve İnançlar

Endonezya, geniş yüz ölçümünün yanı sıra kalabalık bir nüfusa da sahiptir. 254.641.326 kişilik nüfusun % 87'si Müslümandır. Yani 221.537.954 kişi ile dünyada en çok Müslüman nüfusa sahip bir ülkedir. Müslüman nüfusundan başka Endonezya'da % 6,96 (16,4 milyon) Protestan ve % 2,9 (6,8 milyon) Katolik nüfus vardır. Bu iki din sömürge süresinde, XV. asırda İspanya, Portekiz ve Hollanda tarafından getirilmiştir. Hinduizm (% 1,69 yani 4 milyon nüfus) ve Budizm (% 1,3 yani 3 milyon nüfus) gibi diğer dinleri benimseyenler, II. asırdan İslam'ın geldiği VII. asra kadar geçen sürede oluşmuştur.

---

¹⁷ George McTurnan Kahin, 1970. **Nationalism and Revolution Indonesia**. Cornell University Press, Ithaca, s. 39.

¹⁸ JC Van Leur, **Asya Sosyal ve Ekonomik Tarihi Endonezya Ticaret ve Toplum Denemeleri**, (Bandung-Lahey: Van Hoeve, 1983), s. 111.

1.3.1 İslam

İslam Endonezya'ya VII. ve VIII. asırda girmiştir. Arap Yarımadası'ndan gelen âlimler, ticaret yoluyla İslamiyet'i bu ülkeye getirmiştir.

Hicretten sonra 48 yılı/ M. 668-669 yılındaki Şeyh Mahmud isimli Arap kökenli bir adamın mezar taşı, Endonezya'da İslam varlığının en eski delilidir. Bu mezar taşına göre VII. asırdan itibaren Sumatra'da İslam toplumunun oluştuğu anlaşılmıştır. İslam sonraki süreçte Sumatra'dan Endonezya'nın diğer bölgelerine Demak, Banten, Makassar, Maluku ve Yogyakarta gibi bölgelere de yayılmıştır.

Açe'de Samudra Pasai Krallığı, XII. asırda İslam Krallığı olarak kurulmuştu ve bu devlette 745 H. veya 1345 M. yılında İbn Battuta'nın seyahat süresinde yazdığı gibi Şafî mezhebi hâkim durumdaydı. İbn Battuta'nın eseri olan *Kanzul Hum* diye Endonezya'da tanınan seyahatname kitabında 808 H. veya 1405-6 M. yılında Osmanlı İmparatorluğu zamanında Padişah tarafından **Mevlana** Malik İbrahim isminde bir ulema Cava Adası'na gönderilmiştir.

1.3.2 Protestanlık

Protestan inancı, Maluku, Kuzey Sulawesi ve Batak gibi bölgelerde çoğunluk gösterir. Endonezya nüfusunun % 6,96'sı (16,4 milyon) Protestandır. Hristiyanlık ülkeye Hollanda ve Portekiz gibi Avrupalılar tarafından getirilmiştir. Hristiyanlık, birkaç adada kısaca VOC denilen açılımı Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyasıyla sömürü resmen başlamıştır. VOC'un ana misyonu ticaret olsa da Hristiyanlığı ve Protestan mezhebini yayma mecburiyeti taşımaktaydı. VOC'un ortadan kaldırıldığı 1799 yılında Endonezya'da 50.000 Hristiyan vardı. Hükümet misyonerlerin programlarına izin verdikten sonra bu inanç yayılmaya devam etmiştir. Üstelik kitapları da yerel dile ve Malay diline çevrilmiştir. Protestan toplumu Endonezya'nın doğu kısmında çoğunluk gösterir.

1.3.3 Katoliklik

Bugünkü Endonezya'da Katolik nüfusu, halkın % 2,9'unu (6,9 milyon) oluşturmaktadır. Hollanda ve Portekizler bu inancı götürmüşlerdir. Katolik toplumu XVI. asırdan itibaren Ambon, Ternate ve Halmahera'da yoğunlaşmıştır. Bu din

Portekizler Endonezya'ya girdikten sonra ortaya çıkmış ama XIX. asırda Hollanda, Katolik kiliselerine özerklik uyguladıktan sonra yayılması hızlanmıştır. Üstelik Hollanda ailelerin Endonezya'da çalışan kişilerin aileleri de yanlarına gitmeye başlayınca bu sayı daha da artmıştır. Ordo Fransiscan varlığı bu dinin yayılmasına destek olmuştur. Kuzey Maluku ve Kuzey Sulawesi'yi merkez yapan bu ordo bölge halkını Katolik yapmayı başarmıştır. Sumatra'nın güneybatı kısmında toplanan Theatine Cemaati ve Solor, Timor ve Flores'te ise Dominikan dc vardır.

1.3.4 Hinduizm

Hinduizm, Bali ve Lombok'ta (Lombok'ta yerleşen Balililer) çoğunluk göstermektedir. Hindular Endonezya nüfusunun % 1,69'unu (4 milyon) oluşturmaktadır. Endonezya halkları bu dini, Hindistan ile yaptıkları ticaret vesilesiyle I. asırdan beri tanımaktaydılar. Bu ticaret sebebiyle VII.-IX. asırlar arasında ülkede bir Hindu toplumu meydana gelmişti. Bu dönemde Hindu krallıkların ortaya çıkmış ve Majapahit Krallığı zirveye ulaşmıştı.

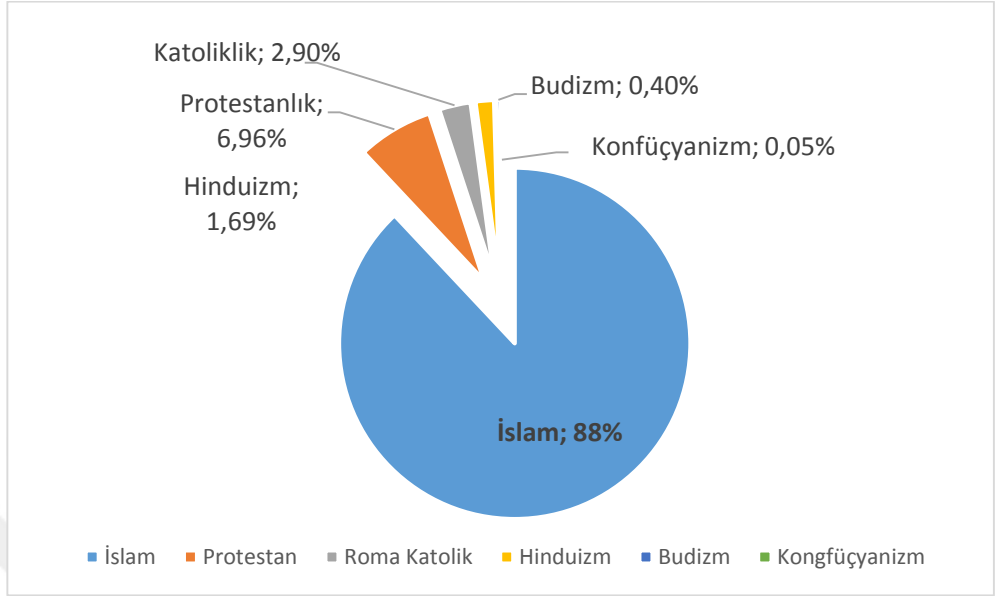
1.3.5 Budizm

Budizm, Hindistan'dan ve Hinduizmle beraber gelmiştir. Onun etkisi de VII. asıra uzanır. 671 yılında İ-Ching'in Sriwijaya'ya uğradığı zaman yazdığına göre 10 sene orada kaldıktan sonra İ-Ching Budha dillerinden Budist metinlerini Çince'ye çevirip Seyahatnâmesini yazmıştır. Sriwijaya ve Majapahit krallıkları Budizm'i ve Tantra öğretilerini benimsemiştir. Fakat bu iki krallık çöktükten sonra ülkede Budizm'in etkisi giderek azalmıştır. Zaman geçtikçe Budist keşişler için çeşitli kurumlar kurulmuş ve günümüze kadar dinî törenler bu kuruluş tarafından yapılagelmiştir.

1.3.6 Konfüçyanizm

Endonezya'da Konfüçyanistlerin genel nüfus içerisindeki yeri % 0,05'tir (1,2 milyon). Bu din son dönemlerde hükümet tarafından meşru olarak görülmeye başlamıştır.

Resim 1.3: Endonezya’da din mensuplarının yüzdesi

<http://gusafira.blogspot.com/2014/03/pembagian-wilayah-waktu-indonesia.html>

1.4 Siyaset ve Yönetim

Endonezya’da yönetim ve politik sistem -tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi- ülkedeki dengeleri dikkate alarak oluşturulmuştur. Sağlam ilkeler üzerine kurulmuş sistemler yönettikleri halktan tepki görmediği sürece devam eder.

Yönetim sistemi; halkı refah içinde yaşatmayı, çoğunluk ve azınlık arasındaki ilişkiyi denge içinde tutmayı, hükümetin temelini sağlamayı, politik, savunma ve ekonomi gücünü sağlamlaştırmayı amaçlamalıdır ki sistem ve demokrasi sürekli bir şekilde devam edebilsin. Şimdiye kadar böyle bir sistemi sürdürebilen çok az sayıda ülke vardır. Dar anlamda yönetim sisteminin devlet düzenini korumak ve halk tarafından çıkarılabilecek isyanları bastırmak gibi hedefleri de vardır.¹⁹

Endonezya dünyanın politik sisteminin bir parçası olması hasebiyle bu ülkedeki politik sistem, komşu ülkelerin hatta daha geniş çapta ülkelerin politik sistemlerini etkileyecektir. Endonezya oldukça dinamik ve kendine özgü bir teşkilat ve kurum

¹⁹ Arbi Sanit, “Sistem Politik Indonesia: Penghampiran dan Lingkungan”, 1980. **Yayasan Ilmu-Ilmu Sosial & FIS-UI**, sayfa. 89.

yapısına sahiptir. Fakat bu sistem diğer ülkeler tarafından hala göz ardı ediliyorsa kendi üstün yanlarını gösterememiş demektir.

Endonezya politik sistemini anlayabilmek için ulusal ve uluslararası kurumların yapısını bilmek gerekir.

1.4.1 Endonezya Cumhuriyeti'nin Yönetim Şekli

Endonezya; cumhurbaşkanlığı ve meclis sistemine dayalı bir devlettir. Endonezya'nın 34 ili vardır, bunlardan 5 tanesi farklı bir statüye sahip olan illerdir. Açe, Papua ve Batı Papua ayrıcalıklı statüye sahip iller; Yogyakarta, özel il; Cakarta ise başkent ilidir. Her iller şehir veya köy olarak, her şehir ve köy ise mahalle olarak ayrılmaktadır.

1.4.2 Endonezya Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü

Endonezya demokrasi ile yönetilen bir devlettir. 1998 yılında otoriter bir hükümet olan Orde Baru çöktükten sonra yöneticilerin yetkilerini azaltmak için çeşitli anayasal değişiklikler yapılmıştır. Böylece diktatörlük benzeri bir sistem kurmak imkânsız hale gelmiştir.

Beş yılda bir milletvekillerini veya il milletvekillerini seçmek için milletvekilleri genel seçimi (PILEG) ve cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı vekilini seçmek için cumhurbaşkanlığı seçimi (PilPres) yapılmaktadır.

Endonezya'daki siyaset sistemi, diğer ülkelerdekinden farklı yönlerde sahiptir. Endonezyalıların bilgeliklerini yansıtan Halkın Danışma Meclisi (MPR) buna bir örnektir. Seçimlerin adil yapılabilmesi için Anayasa Mahkemesi'nin kontrol yetkisine sahip olması, federalizm benzeri Bölgesel Temsilciler Konseyi'nin bulunması diğer örneklerdir. Seçimlerde % 2,5 barajının uygulanması da buna eklenebilir.²⁰

1.5 Ekonomi

Endonezya'nın da her ülke gibi kendi ekonomik sistemi vardır. Eskiden Endonezya'da liberal ekonomi sistemi vardı, yani bütün ekonomik faaliyetler bireyler

---

²⁰ Nazaruddin Şjamsuddin, "Dinamika Politik Indonesia", 1993. **Gramedia Pustaka Utama**, s. 19.

tarafından yürütülüyordu. Fakat Endonezya Komünist Partisi'nin güçlü etkisiyle ekonomik sistem zaman içerisinde sosyalist sisteme dönüşmüştür.

“Yeni Devir” döneminde demokratik ekonomi sistemi uygulanmış fakat bu sistem reformasyon zamanına kadar yürütülebilmştir. Reformasyon zamanından sonra hükümet, **halkçı** ekonomi sistemini uygulamıştır. Şu anda uygulanan da bu sistemdir. Aşağıda “Yeni Devir”den günümüze kadar uygulanan ekonomi sistemleri verilecektir:

1.5.1 Demokratik Ekonomi Sistemi

Demokratik ekonomi sistemi; hükümetin denetimi altında “herşey milletin refahı için” ilkesi olan Pancasila ve 1945 Anayasası'nın yansıttığı ulusal ekonomi sistemidir. Demokratik ekonomi sisteminde hem hükümet hem de halkın alt veya üst kademelerindeki insanlar, ülkedeki refahı artırmayı amaçlar. Ayrıca hükümet ekonomi etkinliklerini planlar, oluşturur ve yönlendirir. Böylece hükümet, özel sektör ve halk arasında bir denge ve işbirliği sağlanmış olur.

Demokratik ekonomi sisteminin olumlu özellikleri:

1. Önemli, vazgeçilmez ve daha geniş kitlelere yararlı olabilecek tüm üretim sektörleri hükümetin elindedir.
2. Toprak, su ve doğal zenginlikler hükümetin elinde olacak ve tamamen milletin refahına kullanılacaktır.
3. Birlik içinde ortak şekilde ticari ekonomi faaliyet yürütülebilir.
4. Her vatandaş istediği mesleği seçme ve rahat bir yaşam için çalışma hakkına sahiptir.
5. Kişisel haklar tanınmıştır, fakat bu haklar suistimal edilemez.
6. Her vatandaş kendi potansiyel, düşünce ve fikirlerini, kamu zararına olmayacak şekilde geliştirebilir.

7. Yoksul ve dükün insanlara hükümet tarafından bakılır.

Demokratik ekonomi sisteminin olumsuz özellikleri:

1. “Free fight liberalism” sistemi, serbest piyasa sistemidir; yani birbirlerine zarar verebilecek, ulusal ekonominin yapısını bozabilecek ve diğer insan ve ülkeleri sömürme fikrini ortaya çıkarabilecek bir sistemdir.
2. Etatizm sistemi, yani ekonomik sistemde hükümet mensupları duruma hâkimdir
3. Devlet kontrolü olmazsa sağlıklı bir rekabet ortaya çıkar ve milletin çıkarlarına aykırı şekilde grup odaklı olan tekelci sistem oluşturur.

1.5.2 Toplumsalçı/Halkçı Ekonomi Sistemi

Endonezya Büyük Meclisi, “Endonezya ekonomisi toplumsalçı bir ekonomi sistemine sahiptir.” diyen IV/MPR/1999 no.lu kararını çıkartarak bu ekonomi sistemini uygulamak istemiştir. Bu sistemde ekonomi etkinliklerinde daha aktif olan millettir ve hükümet piyasayı sağlam bir şekilde oluşturmaya çalışır. Bu sistemin özellikleri:

1. Sağlıklı ve adil rekabet içinde olan bir piyasaya dayanmaktadır.
2. Ekonomi gelişime, adalete, sosyal değerlere ve yaşam seviyesine odaklanmaktadır.
3. Çevreci ve sürekli bir yapılaşma gerçekleştirmektedir.
4. İş ve meslek hayatında fırsat eşitliği garantilenmiştir.
5. Tüketicilerin hakları korunmuştur ve tüm vatandaşlara adil davranılmaktadır.

1.5.3 1945 Anayasası’nda Endonezya Ekonomi Sistemi

Düzeltilme yapılmış olan 1945 Anayasası’nın 33. maddesine göre:

1. Ekonomi aileyi temel alan bir işbirliği üzerine kurulmuştur.

2. Devlete ve halkın çıkarına olan önemli ve yararlı üretim kolları devletin elindedir.
3. Toprak, su ve doğal zenginlikler devletin elinde olacak ve halkın yararına kullanılacaktır.
4. Adaletli, sürekli, devamlı, çevreci, bağımsız ve ulusal ekonominin gelişmişliği ve birliği değerleriyle demokratik ekonomi üzerinde bir ulusal ekonomi uygulanacaktır.

Böylece Endonezya ekonomi sistemi, birkaç kural ve faktörün ve birbirine bağlı mekanizmaların karışımı olan bir sistemdir ki bu sistem devletin ekonomik imkânlarını tüm Endonezya halklarına adil ve eşit bir şekilde dağıtmayı amaçlar. Gerçi o amaç henüz gerçekleşmemiş olsa bile!

Endonezya ekonomisinin dengesini muhafaza edebilmek için Endonezya hükümeti, karma bir ekonomi sistemini uygulamaktadır. Yani hükümet, pazar ekonomisi sistemi ile planlı ekonomi sistemini Endonezya Cumhuriyeti'nin esaslı olan Pancasila ve 1945 Anayasası'nda bir araya getirmiştir.

1.5.4 Endonezya Ekonomi Sisteminin Özellikleri

Endonezya 1945 Anayasası'nın 33. maddesine göre uyguladığı ekonomi sisteminin özellikleri şunlardır:

1. Ekonomide devletin yanı sıra özel sektör de önemli bir role sahiptir. Fakat bu önemli rol egemenlik demek değildir. Böylece birkaç grup tarafından yönetilen tekelleri pazar oluşturulamaz.
2. Endonezya ekonomi sistemi aile esaslı bir sistemdir, yani bu sistemin önemli bir unsuru olan çalışanlara ve işçilere, yatırımcılara kadar önem verilmektedir.
3. Tüm ekonomi etkinlikleri halk tarafından yürütülmekte ve hükümetin denetiminde olarak halka dönmektedir. Toprak, su ve hava gibi Endonezya'nın tüm doğal zenginlikleri devletin elinde kalacak ve halk için kullanılacaktır.

4. Devletin tüm zenginlik ve doğal kaynakları, hükümet tarafından vatandaşların şikâyet ve fikirlerini dinleyen Milletvekili Meclisinin onayı ve denetimi altında kullanılacaktır.
5. Her Endonezya vatandaşı istediği mesleği seçme hakkı ve refah içerisinde yaşama hakkına sahiptir.
6. Kişisel mülkiyet, diğer insanların zararına olmayacak bir şekilde kabul edilebilir.
7. Her vatandaş potansiyel, düşünce ve fikirlerini kamu zararına olmayacak şekilde geliştirebilir.
8. Yoksul ve düşkün insanlara hükümet tarafından bakılır.

Endonezya gelişmekte olan bir ülkedir. Bir tarım ülkesi olduğundan nüfusun çoğu çiftçidir. Ülkenin takımadalardan oluşması denizciliği de önemli hale getirmiştir.

1.5.5 Endonezya Şeriat Ekonomi Sistemi

İslam şeriatına dayalı ekonomi sistemi Endonezya'da da bulunmaktadır. Bu sistem uygulamada İslam hukuku tarafından kesin olarak yasaklanmış faiz vb. gelir kaynaklarını elde etmekten uzak durur. Endonezya'da İslamî bankacılık sistemi müşteri yoğunluğu nedeniyle oldukça gelişmiş durumdadır.

1.6 Sanat ve Edebiyat

Endonezya büyük sözlüğüne (KBBI) göre edebiyat (sözler, dil biçimi), kitaplarda kullanılan dildir (Günlük konuşmalar değildir.). Bu sözlüğe göre ikinci tanım, yazılı eserdir ki diğer yazılarla karşılaştırıldığında kendine özgü içeriğe sahip olup sözlerinde güzellik vardır. Edebiyatın kendi tanımını ise Sanskerta dilinde “yazı” veya “anlatım” anlamındadır. Edebiyat güzel bir dil ve içeriği olan yazı da demektir.

Güzel dil demek okuyanlar üzerinde güzel etki ve tesir bırakması demektir. İyi içerik eğitim değerinde anlam kazanmaktadır. Edebiyatın fizikî formuna edebiyat eseri denmektedir. Bu eseri yazana edebiyatçı denir. Endonezya dilinde bu söz, bir edebiyat

eseri veya anlamlı ve güzel bir eser hakkında kullanılmaktadır. Fakat “edebiyat” anlam ve güzelliğine bakmadan tüm yazılı eserler için de kullanılabilir. ²¹

Edebiyat sanatında sadece yazı biçimine değil bir tecrübe veya fikri anlatan dil tipine de bakılmaktadır. O yüzden edebiyat sanatı ikiye bölünmüştür.

1.6.1 Yazılı Edebiyat Sanatı

Adı üstünde bu sanat, esere dökülen yazı biçimidir; yani anlamı olan harflerin karışımıdır. Halk çevresinde bu yazılı edebiyat türleri fazladır. Örneğin şiir, hikâye vs.

a. Sözlü Edebiyat Sanatı

Bu sanat müzikli veya müziksiz direkt dinleyicilere iletilen dil sanatıdır.

b. Edebiyat Sanatının Rollerini

Edebiyat eserlerine dökülen edebî sanatların Endonezya dilinde çok önemli rolleri vardır, Bunlar:

i. Ahlakî Mesajları İletme Rolü

Edebiyatçılar önderlerin gösterdiği ve anlattığı hikâye veya yaşam tarzını iletmek için eserlerini yazmışlardır. Kendi eserlerinden yola çıkarak insanlık adına ve insana değer veren ahlakî mesajları iletmektedirler. Bu değerler aslında herkesin kabul edebileceği evrensel değerlerdir. Böylece okuyucular eserdeki değerleri gerçek hayatlarına aktarabilirler.

ii. Kritik İletme Rolü

Edebiyat sanatı, özellikle yazı edebiyatı örnekleri, insanların çevresinde dönen sosyal veya politik olayları eleştirmeyi hedeflemiştir. Örneğin yoksulluk sorunu, erkek kadın arasında cinsiyet farklılıkları sorunu veya sosyal uçurumlar sorunundan bahseden roman ve şiirler gibi. Okurlar, okudukları edebî eserden etkilenip bu sorunların çözüm sürecine katılmaya çalışırlar.

iii. Milliyetçilik Hissini ve Geleneksel Kültürleri Canlandırma Rolü

---

²¹ Dyastriningrum. 2009. **Antropologi: Program Bahasa**. Pusat Perbukuan Departemen Nasional, Departemen Pendidikan Nasional, Jakarta. p. 90.

Devlet kültürü olarak Endonezya edebiyat sanatının rollerinden biri de tarihi fark etmek ve milliyetçilik gayretini canlandırmaktır. Edebiyat sanatında milliyetçilik sadece ihtilal zamanında değil devlete zarar verebilecek küreselleşme döneminde de güncellenmiştir.²²

1.6.2 Edebiyat Sanatının Gelişmesi

Edebiyat tanımı, yazı anlamındadır. Geniş ifade ile edebiyat, güzel ve anlamlı yazılar hakkındaki konuşmalar olarak ifade edilebilir. Edebiyat eski dönem, geçiş dönemi, modern dönem gibi dönemlere ayrılır ve şiir, prosa, dram gibi eserlerde kendini gösterir.

Edebiyat, biçim olarak bakılırsa iç huzurunu sağlayan bir şey, içerik yönünden bakılırsa da uygulayabilenlere yararlı olacak bir şey demektir. Edebiyat eseri sadece boş zamanlarda okunan bir şey olmayıp hayata faydalı olan değerleri de içermektedir.²³

Edebiyat sanatının gelişmesi henüz yazının bulunmadığı, hikâyelerin dilden dile aktarıldığı (“Çiftçinin Salatalığını Çalan Geyik” veya “Ağlayan Taş” hikâyesi gibi) dönemden itibaren incelenebilir. Daha sonra Aksara zamanında lontar yaprağına yazılan yazı veya eserler üzerinde bu gelişim devam etmiştir. Trowulan gibi bazı müzelerde bu eser veya yazıları görebiliriz. Bali eski müzesinde bulunan Bali Krallığı’nı anlatan eski hikâyeleri okuyabiliriz. Bu eserler Hinduizm-Budizm zamanındaki edebî eserlerdir. Bu döneme ait çok sayıda edebî eser bulunmaktadır:

1. Mpu Sedah ve Mpu Panuluh eseri, Bharatayuda
2. Mpu Panuluh eseri Gatotkacasraya
3. Mpu Darmaja eseri Smaradhahana
4. Mpu Tanakung eseri Wrattasancaya ve Lubdhaka

XVI.-XVII. yüzyıllar arasında İslam-Melayu edebiyatı zengin ve dinamik bir içerik kazanmıştır. Gelişme zamanında İslam ve Melayu arasında güçlü bir etkileşim ortaya çıkmıştır.

²² Yudiono (2007). **Pengantar Sejarah Sastra Indonesia**. Jakarta: Grasindo. s. 167.

²³ Endang Saifuddin Anshari, **Wawasan Islam Pokok-Pokok Tentang Paradigm Dan System Islam**, (Jakarta: Gema Insani, 2004), hlm. 195.

İslam Melayu edebiyatında *Asrar al-Arifin Syair Perahu*, *Syair Dagang*, *Syair Si Burung Pingai* gibi Hamzah Fansuri'ye ait eserler bulunmaktadır. Buna Ar-Raniri'nin *Tibyan fi Ma'rifat al-Adyan*, *Shirot al-Mustaqim*, *Bustan al-Shalatin* adlı eserleri ve Syamsudin Pase'nin *Mir'at al-Iman*, *Mir'at al-Mu'minin* adlı eserleri de eklenmelidir.

Tanınmış Endonezyalı Edebiyatçılar:

1. Chairil Anwar
2. Sutan Takdir Alisyahbana
3. H.B. Yasin
4. Ajip Rosidi
5. Hamka
6. N. H. Dini
7. Umar Kayam
8. Sapardi Djoko Damono
9. Taufik Ismail
10. W. S. Rendra

Endonezya'daki edebiyat sanatı birçok döneme ayrılmıştır:

a. Eski Şiir

Eski Edebiyat XX. yüzyıldan önce yazılan Endonezya edebiyat eserlerini kapsar. Bu dönemde Endonezya edebiyat eserleri arasında daha çok şiir, yöresel şiir ve "Eski şair edebiyat eseri" hikâyeleri vardı.

b. Basit Melayu Edebiyatı

Bu eser 1870-1942 yıllar arasında, Çin ve Endo-Avrupa halkları çevresinde olan Endonezya edebiyat eseridir.

c. Balai Pustaka Dönemi

Bu dönem Balai Pustaka öncülüğünde 1920-1950 yıllarını kapsar. Prosa (roman, kısa hikâye ve dram) ve şiir, yöresel şiir ve "Eski Şair Edebiyat Eseri" hikâyeleri olgunlaşmaya başlamıştır.

d. Yeni Şiir

O zamanki edebiyatçılar üzerinde özellikle milliyetçi farkındalık odaklı edebiyat eserlerine Balai Pustaka tarafından yapılan denetlemelerin sonucunda tepki olarak ortaya çıkmıştır.

e. 1945-1950 Arası

Bu dönem edebiyat eserlerinde hayat tercübeleri ve sosyal-politik-kültürel konular öne çıkmıştır.

f. 1950'ler

Bu nesil H.B Jassin öncülüğünde Kisah dergisinin çıkmasıyla beraber kendini göstermiştir. Bu neslin özelliği kısa hikâye ve şiirlerin çokluğudur.

g. 1966-1970 Arası

Bu dönem Horison edebiyat dergisiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Yenilikçilik bu devrin göstergesidir. Bu dönemde gerçekçi, anlamsız ve absürd denilebilecek eserlere varıncaya kadar çok farklı edebi eserler verilmiştir. Motinggo Busye, Purnawan Tjondronegoro, Djamil Suherman, Bur Rasuanto, Gunawan Mohammad, Sapardi Djoko Damono, Dan Satyagraha Hurip, Paus Sastra Indonesia lakaplı H.B. Jassin gibi eski edebiyatçılar da bu gruba dâhil olmuşlardır.

Iwan Simatupang, 1950-60 neslinden bu devre dâhil olan edebiyatçıdır. Zamanında roman, kısa hikâye ve dram gibi eserleri göz ardı edilmiş ve anlaşılmamıştır. Kendisi “erken doğmuş” bir edebiyatçı olarak tanınmıştır.

Bu devre dâhil edebiyatçılar: Umar Kayam, Ikranegara, Leon Agusta, Arifin C. Noer, Akhudiat, Darmanto Jatman, Arief Budiman, Gunawan Mohammad, Budi Darma, Hamsad Rangkuti, Putu Widjaya, Wisran Hadi, Wing Kardjo, Taufik Ismail ve diğerleridir.

g. 80'ler

Bu dönem 1980 yılından itibaren kadın edebiyatçıların öncülüğünde gelişen aşk roman ve hikâyelerini kapsamaktadır.

h. 2000'li yıllar

Bu dönemde “Yeni Devir Edebiyat” akımı ortadan kaldıktan sonra 1990'lı yıllar sonundaki sosyal ve politik durumlar eserlere yansımaya başlamıştır. Bu politik yeniden düzenlenme sürecinde 1998 yılını arka plana alıp romanlar yazılmıştır.

i. Siber Edebiyatı

İnternet çağı Endonezya'daki edebiyat topluluğuna girmiştir. Resmî kurum gibi hükümet tarafından veya STK'lar veya kişisel olarak yürütülen Endonezya eserlerinin çoğu kitap şeklinde olmayıp internette yazılmıştır. İnternette Endonezya edebiyat eserlerini konu alan siteler bulunmaktadır.²⁴

1.7 İslam Öncesi Endonezya'nın Durumu

Endonezya adaları 5° 54' Kuzey yarımküre ve 11° Güney yarımküre paralelleri ile 95° 01' Doğu ve 141° 02' Doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. Bu sebeple Endonezya ekvator bölgesinde ve Endo-Avustralya rüzgârından dolayı tropik iklime sahip bir ülkedir. İklim özelliği olarak yüksek bir yağış yoğunluğu vardır (Bemmelen, 1949: 6).²⁵

Muson rüzgârı deniz yollarındaki gidiş gelişi açıkça etkilemektedir. Asya ve Avustralya kara parçaları arasında bir köprü olan Endonezya adaları aynı zamanda Hindistan ve Çin arasında merkezî bir konuma sahiptir. Bu küresel ticaret güzergâhlarının merkezindeki konumu Nusantara'nın gelişmesine büyük katkı yapmıştır.

Endonezya'da tarih öncesi dönemlere ait arkeolojik kanıtlar, insan yaşamının deniz kıyısında görülmeye başladığını kanıtlamaktadır. Bali/Sembiran sitesinin araştırma sonucu, bu bölgede yerleşimin ilk Miladi yüzyılda başladığını ve daha sonra adım adım iç kısımlarına doğru geliştiğini göstermiştir (Poespanegoro, 2008: 3).²⁶

Tarihin başlangıcında yazının kullanılması ve dışarıyla iletişimin yoğunlaşması deniz kıyısından iç kesime doğru bir yerleşimin gelmesini sağlamıştır. Örneğin Tarumanegara Krallığı'na ait anıtların çoğu iç kısımlarda olsa da dışarıyla temasın yoğunlaştığı kıyı bölgesine hâlâ bağlıydılar. Ayrıca o zamanın en kapsamlı bilgilerini içeren Tugu anıtı, Priok Burnu yakınında bulunmuştur. Sailendra krallarını tahttan

²⁴ Lestari, P. 2009. **Antropologi 2**: Pusat Perbukuan, Departemen Pendidikan Nasional, Jakarta. s. 181.

²⁵ R.W. Van Bemmelen, 1949. **The Geology of Indonesia**. Martinus Nyhoff, The Hague, Nederland. s. 6.

²⁶ Marwati Djoened Poesponegoro, 2008. **Sejarah Nasional Indonesia**. Jakarta, Balai Pustaka. s. 3.

indiren Daputra Selendra'yı anlatan ve eski Melayu dilinde ve Orta Cava'daki en eski anıt olan Sojomerto anıtı sahile yakın bir yerde bulunmuştur.

Tarih öncesinden beri Endonezya halkları uzak denizlere gidebilen denizcilerdir.

Tarih öncesi araştırmalara göre Endonezya adalarının diğer Güneydoğu Asya bölgeleriyle ilişkisi olduğunu gösteren kanıtlar bulunmaktadır. Özellikle uzmanlar bronz çaydanlıklara odaklanmıştır. Bunlardan en önemlisi şimdiye kadar Güneydoğu Asya'da bronz çaydanlıkların sınıflandırma esası olarak kullanılan F. Heger'in araştırmasıdır.²⁷

Endonezya'nın ilk zamanlarını aydınlatmak için bazı uzmanlar, Güneydoğu Asya'nın dışında özellikle Hintli tüccarlarla kurulan ilişkilerin de çok önemli olduğu kanaatindedirler.

1.7.1 Endonezya'nın Coğrafi Görünümü

Burada Endonezya ismi, Endonezya Cumhuriyeti'ni oluşturan takımadalar bölgesini ifade etmek için kullanılacaktır. Bu isim, 1884 yılında Adolf Bastian (Alman etnolog) tarafından Endonezya'nın tüm sınırlarını tanımlamak için ilk defa kullanılmıştır. Bu takımadalar daha önce Nusantara olarak tanımlanmıştır.²⁸

Endonezya dünyanın en büyük takımadalarıdır. Yaklaşık 3000 takımadası vardır. Endonezya takımadası ülkesi batıdan doğuya uzanır, yani Sumatra'nın en batı noktasından İrian Jaya (Papua)'nın en doğu noktasına kadardır. Endonezya volkanların en çok bulunduğu bölgelerden biridir. Cava, Sumatra ve birkaç adada yaklaşık 100 tane aktif volkan vardır.

Dağlar ve denizler Endonezya'nın tropik iklime sahip olmasında etkilidir. Sıcaklık 20⁰ ile 30⁰C arasında değişmektedir. Yıllık yağış miktarı 102 mm'dir. Sumatra, Kalimantan, Orta Sulawesi ve Maluku gibi bazı bölgelerde yağış miktarı daha çok artmaktadır. Endonezya Takımadası'nda kurak ve yağışlı olmak üzere iki

---

²⁷ Poespanegoro, M. Djoned dan N. Notsusanto. 2008. **Sejarah Nasional Indonesia II: Zaman Kuno**. Jakarta: Balai Pustaka.

²⁸ Adolf Bastian, 1884. **Indonesian order die Inseln des Malayischen Archipels**, Berlin, F.Dummlers Verlagsbuchhandlung.

mevsim etkilidir. Kurak mevsim Mayıs ile Eylül arasında, yağışlı mevsim ise Ekim ile Nisan arasında yaşanır.

Endonezya iki kıta (Asya ve Avustralya) ve iki okyanus (Hint ve Pasifik) arasında yer almaktadır. Bu konumundan dolayı bu takımadalar geçmiş zamandaki (tarih öncesi) insanlar için bir geçiş köprüsü idi. Aynı zamanda Hindistan ve Çin arasındaki uluslararası ticaret yolunda da aynı rolü oynamıştır. Yani Endonezya, hem Doğu Asya'da hem de Güney Asya-Batı Asya-Afrika arasında en kısa yol konumundadır. Endonezya'nın, dünyadaki önemli geçiş noktalarından biri olduğunu söylemek çok isabetli olacaktır.

1.7.2 Din ve İnançlar

Nusantara Takımadası'nda bulunan yerel halkların tâbi olduğu din, İslam ortaya çıkmadan önce Hinduizm ve Budizm idi. Bu iki dinin yayılmasından önce Nusantara'da yaşayan hemen her ırkın/halkın kendine özgü inanç sistemleri vardı.

Antropoloji ve sosyoloji bilimi uzmanlarının, Nusantara Takımadası'nda yaptıkları incelemeler bu konudaki çeşitliliği ortaya koymaktadır. Bu dinsel durum, Pelbegu-Nias (Sumatera), Kaharingan-Dayak (Kalimantan), Aluk Todolo-Toraja, Patuntung dan Tolotan (Güney Sulawesi) gibi büyük dinlere tâbi olmayan bölgelerde açıkça görülmektedir.

Gerçeği söylemek gerekirse araştırmaya dayalı kaynaklar çok az olduğundan kapsamlı olarak Nusantara Takımadası'ndaki halkın din ve inanç sistemini açıklamak oldukça zordur. Özellikle bu yerel inançların Hinduizm ve Budizm ile karışık karışmadığını bilebilmek çok güçtür. Gerçek şu ki bu iki büyük din (Hinduizm ve Budizm) gelmeden önce Endonezyalıların ataları vahşi veya ilkesiz değildiler, aksine kendi fikir ve bilinçlerini yönlendiren bir sisteme tâbi idiler.

Hinduizm ve Budizm'in Nusantara Takımadası'ndaki yerel halkların inanç sistemlerine yayılıp karışmasını sağlayan pek çok faktör vardır. Onlardan biri, Güney Hindistan'dan gelen bu dinin ilk miladi asırlarda gelişmiş bir kültüre sahip olmasıdır.

Hindistanlıların getirdiği yüksek medeniyete uyum sağlayabilmek için onlarla ilişkide bulunan her millet, Hinduizm ve Budizm'in inanç sistemlerini kabul etmeye adeta mecburdular ve dolayısıyla bu mecburiyet kendi sosyal hayatlarını da

etkilemiştir. Endonezyalıların bazı kültürel unsurları; hem Hinduizm ve Budizm'in kültürel unsurlarına hem de akrabalık, yönetim sistemi, sanat vs.lerine göre değişmiştir.

Budizm'in Nusantara'da ne zaman ve nasıl yayılmaya başladığı henüz bilinmiyor. Tahminen 1. asırda Hinduizm ve Budizm adım adım Endonezya'ya girmeye başlamıştır. İlk bilgi, 414 yılında Cava Adası'na uğrayan Çinli Keşiş Fa Hsien tarafından verilmiştir. Kaşmir'den gelen Keşiş Gunawarman da 421 yılında Cava Adası'nda bir süre kalmıştır. Budizm'i yaymış, üstelik Agupta'daki Budizm kutsal kitabı olan *Mulasarvastivadanikava*'yı Sanskrit diline çevirmeyi başarmıştır. Fa Hsien'in uğradığı krallığın, Batı Cava'da bulunan Tarumanegara Krallığı (400-500 M) olduğu tahmin edilmektedir.

Onun itirafına göre burada Budistler çok azdı. Yerel halkın çoğu Endonezya'ya Budizm gelmeden önceki 'sapkın' bir dine, yani ilkel dine tâbi idiler. 672 yılında Keşiş I Tsing, Kanton'dan (Çin) Hindistan'a uğrarken Sriwijaya Krallığı'nda altı aylık bir sürede Sanskritçe öğrenmek için kalmıştır. Budizm, Sriwijaya Krallığı'nın yükselmesini takip ederek gelişmiştir. Sriwijaya merkezinde Budizmokulu kurulmuştur. I Tsing, bu okula Fo Shih Devleti diyor; Hindistan'daki gibi binden fazla keşiş burada öğrenim görmüştür. Hatta Çinli keşişlerin Hindistan'da bulunan Nalanda okuluna gitmeden önce bu okulda iki yıllık bir öğrenim görmesi gerekiyordu. Bu durum iki okul arasındaki güçlü ilişkinin göstergesi idi.

Hinduizm'in Endonezya'ya girmesi ise 4 M. Kutai Krallığı, Eski Mataram, Medang Kamulan/Isyana, Kediri, Singosari ve Majapahit krallıkları gibi Hinduizm'e tâbi eski krallıklardan anlaşılmaktadır. Bu durum devletler ile dinî kurumlar arasında iyi ve güçlü ilişkiler olduğunun bir göstergesidir.

1.7.3 Siyaset ve Yönetim

Nusantara'daki siyaset ve yönetim ile ilgili delillere, Endonezya'da kurulan krallıklardan ulaşılabılır. Örneğin Kutai'de bulunan ve uzun zamandır Endonezya'nın tarihine başlama noktasını belirleyen yazıt, o zamanda siyaset ve yönetim sisteminin olduğunu açıklayabilmektedir.

Kralın başa geçmesi dinî gruplara yani Brahmanlara bağlıdır. Bu bağılık da o zamandaki siyaset ve yönetim şeklini açıklayabilir. Yönetimin temeli olan bürokrasinin yapısının Sriwijaya zamanından beri takip edilebildiği söylenmektedir. Bazı yazıtlar, kral kararınca yürütülen uygulamaları, alınan ödülleri dile getirmektedir.

Nusantara'daki bazı eski krallıklar, nasıl bir siyaset ve yönetim şekline sahipti sorusunun cevabına gelince şunlar söylenebilir: Çeşitli törenler ve bürokratik uygulamalar devletlerin otoritesini güçlendirmiştir. Yıllık bayramlar, başkentlerde çok sayıda insanları biraraya getirmek için yapılmıştır. Kaliteli ve çok miktarda sanayi ve tarım ürünleri daha çok bayramlar için hazırlanmıştır. Tarım üretimi, vergi ve harçlar hep bu bayramlar içindi. Böylece millet (alt kısım insanlar) devlete (önde gelenler) olan sadakatini göstermiş oluyordu.

Dinî törenler, toplum üzerinde büyük etki yapar ve hayatın merkezini oluşturur. Törenlerin yapıldığı tapınak, mezar ve diğer kutsal yerler odak merkezi haline gelir. Bu da merkezî yönetimin gücünü artıran başka bir durumdur.

Merkezî yönetimin yaptığı koordinasyon ve entegrasyon; vergi, haraç ve mevcut malları kontrol etmek ve yönetmek için uygulanmıştır. Bunun sonucunda da güç bürokrasi sınıfının eline geçmiştir. Hükümdar ve bürokratların amacı, tarım ve ticareti kontrol altına alarak siyasi güçlerini pekiştirmektir.

Yani İslam gelmeden önce devlet yönetimi, güçlü bir kral liderliğinde bir takım önde gelenlerin elinde olup merkezî ve tekelci bir sistemdi. Kral ve alt kısım insanlar arasında naipler aracılığıyla ilişki yürütülmüştür.

1.7.4 Ekonomi ve Sanayi

Bilindiği üzere Nusantara'da bulunmuş olan eski krallıklar zamanında halkın ekonomi hayatı olduğu belirtilmiştir. Devletin ekonomi istikrarını ayakta tutan unsur, akarsu vadileri ve dağ platolarındaki dağınık toplum ve onların yaptığı faaliyetlerdir. Aynı zamanda kırsal kesim, kapalı bir tarımsal bölgedir. Ticarî faaliyetler, malları satmak için at arabası veya teknelerle yola çıkan insanlar tarafından yürütülmüştür.

Dış ticaret ise saray, tüccar ve liman şehirlerinde etkili olmuştur. Fakat bu ticaret köylüler, önde gelenler veya yerel din adamları için değildi.

Saray, adalar arasında Cava'nın pirinç ticaretini kontrol etmekte ve bütün yetki hükümdarın elindeydi. Liman şehirlerindeki siyaset ve ekonomi, yatırımcı veya tüccar olarak aristokrasi sınıfının hâkimiyetindeydi. Eski krallıklar, yabancı kültür ve diğer devletlerle ilişkileri güçlendirmek için ticaretten yararlanmışlardır.

Tarım, ekonominin diğer bir temeli olup Nusantara bölgesinde kurulmuş olan krallıkların ana ihtiyacıdır. Tarımsal üretim ülkedeki istikrarın düzenli bir şekilde işlemesine katkı sağlıyordu. Geniş alanda tarımı işletmek için gereken iş gücü, halk ve yönetim arasında karşılıklı işbirliği ile temin ediliyordu. Pirinç, krallığın ihtiyaç duyduğu birincil besindi. Tarım üretimi ihtiyaçtan fazla olursa ihracat yapılırdı. Pirinç iç bölgelerdeki baharatlar ile değiştirilir, elde kalan ihtiyaç fazlası ürüne Hindistan ve Çin'den gelen seramikler ve kumaşlar ile takas edilirdi.

Örneğin Majapahit zamanında Champa, Thailand, Birma, Srilanka ve Hindistan'tan tüccarlar Majapahit'e gelmişler. Bazıları Cava'da kalmış ve hatta onlardan vergi alınmıştır.

Ekonomi geliştikçe sanayi alanları da gelişir. Burada el sanayii ve maden sanayii kastedilmektedir. Arkeoloji verilerine göre buna dair yazıt ve diğer kaynaklar bulunmuştur. Perundagian ifadesi, marangoz veya mimar gibi özel becerilere sahip olan kişiler için kullanılmıştır. Eski yazıtlarda undagi (bir aleti yapmak sanatı) fiilinin kullanıldığı undagi lancang (tekne yapma), undagi batu (taş yapma), undagi pengarung (tünel yapma), undagi kayu (marangoz) ve undagi rumah (ev yapma) gibi ifadeler bulunmaktadır. Ayrıca pande mas (altın uzmanı), pande wse (çelik uzmanı), pande tambra (bakır uzmanı), pande kangsa (bronz uzmanı), pande dadap (siper uzmanı) gibi ifadeler bulunmaktadır.

1.7.5 İslam'dan Önce Sanat ve Edebiyat

Sanat deyince biçim ve tür çeşitliliğinin akla gelmesi kaçınılmazdır. Çünkü sanat, işitme (dinleme sanatı), görme (çizim sanatı) veya hareket gibi (dans, dram gibi) beş duyu üzerinden oluşan güzelliklerin yansımasıdır.

O zamanda müzik, dans, wayang, komedi ve mask gibi sanatlar gelişmiştir. Bu sanatlar doğrudan olmasa bile her yere yayılan tapınaklarda rölyef çizimleri ile kayıt altına alınmıştır. Çizimler veya anıtlar üzerinde kaydedilmemiş sanatlar, gösteri sanatı olarak sınıflandırılmıştır. Airlangga Kralı liderliğinde Medang Kamulan Krallığı zamanında dans ve müzik sanatları son derece gelişmiştir.

Topraktan oluşan duvar, yer ve kutu gibi veya put ve hayvan heykelleri, inşaat maketleri ve para gibi sanat biçimleri vardır. Seramikten yapılan sanat eserleri ise yemek aracı olmanın yanı sıra süs özelliğine de sahiptir.

Gamelan sanatı, Hintliler gelmeden önce Endonezya milletinin sahip olduğu kültür unsurlarındandır. Zaman gittikçe gamelanın biçim ve kalitesi de değişime uğramıştır. Anıt kaynağına göre gamelan şu unsurlardan oluşur: Chordopohones sınıfı (kecapı, siter, clempung gibi telli müzik aletleri), aerophones (üflelemeli seruling, terompet gibi müzik aletleri), membranophones (gendang gibi vurmali müzik aletleri), idiophones (sıraya koyarak çalınan gong, reyong gibi müzik aletleri), dan xylophones, (bilah gambang, kulintang gibi müzik aletleri).

Edebiyatın gelişmesi Hinduizm ve Budizm'in Nusantara'ya gelmesinden sonra çok daha belirginleşmiştir. *Mahabarata* ve *Ramayana* kitapları, diğer bazı edebiyat yazılarından alınan hikâyelerin esasının bulunmasına yardım etmiştir. Varolan yazılar genelde o zamanki kralın saygınlığını veya tercübelerini anlatmıştır. *Bratayudha* kitabı, Jenggala'ya karşı bir Kediri'nin kazanmasını dile getirir (bu Mahabarata'daki serbest hikâyenin sonucu). O zamanın ünlü şairi Mpu Kanwa, Mahabarata'da bulunan Arjunawiwaha (Arjuna evliliği) şiirini değiştirmiştir. Arjunawiwaha Cava edebiyatının en güzel örneğidir. İçeriği Erlangga ve Sumatra kızıyla 1030 yılındaki evliliği anlatır. Bu şiir wayang hikâyesine yansıtılmıştır.²⁹

Bir tarih kaynağı olarak her bölgenin kendi yazıları vardır. Singosari Krallığı'nda kral hakkında yazılan *Pararaton* hikâyesi vardır. Majapahit ve Singosari kralları arasındaki ilişkiyi anlatan *Nagarakertagama* kitabı bir diğeridir. "Bhinneka Tunggal Ika" sözlerini içine alan *Mpu Tantular* eseri, *Sutasomo* kitabı bilinmektedir.

---

²⁹ Ignatius Kuntara Wiryamartana, 1990. **Kakawin Arjunawiwaha. Transformasi Teks Jawa Kuno**, Yogyakarta, Duta Wacana University Press.

Bu eser (Majapahit Krallığı) Hinduizm-Budizm dinlerinin farklılığına rağmen esaslarının aynı olduğunu ifade etmiştir.³⁰

O zamanki kültür, saray kültürüdür; yani ileri gelenlerin oluşturduğu kültürdür. Anıtlar, teolojik yazılar, hüküm ve din, ileri gelenlerin ve din adamlarınıdır. Yani yüksek kültür, halka ait değildir.

---

³⁰ Murodi, **Sejarah Kebudayaan Islam**, (Semarang: PT. Karya Toha Putra, 1994), Hlm. 122-124.

2. BÖLÜM: ENDONEZYA'YA İSLAM'IN GİRİŞİ

Endonezya'ya İslam'ın girişi ile ilgili bir kanıt elde etmek oldukça zordur. Bunun nedeni Endonezyalıların neredeyse tamamı Endonezya'ya İslam'ın girişini XII. yüzyıl olarak inanmışlardır. Bir de 1605 ile 1945 arasında 340 yıl boyunca Hollanda ve ardından Japonya sömürgesi altında kalan halkın gerçek tarih bilgisi yoktur. Sömürdüğü ülkeleri zayıflatmak için bütün sömürgecilerin mantığı, onları kendi gerçek tarihinden uzaklaştırmak olduğundan bu konularda bilgi edinmeleri sağlıklı olarak mümkün değildir. Okullarda öğretilen tarih, sömürgecilerin miras bıraktığı tarihtir. Şimdi Endonezya'ya İslam'ın girişi ile ilgili bazı rivayetler şöyle sıralanabilir.

İslam, Endonezya'nın her bölgesine eşzamanlı olarak gelmemiştir. İslam'ın ulaştığı bölgelerin ve krallıkların da kendine has siyasetleri ve kültürleri vardı. Bu çeşitlilik Endonezya'ya İslam'ın gelişi hakkında bazı farklı yorumları doğurmuştur. Bunlardan biri bu konuda doğrudan bilgi sahibi olanların varlığıdır. İkincisi, Endonezya'ya Batı'dan gelen devlet görevlileri tarafından yapılan araştırmalardır. Bunlar arasında Marco Polo³¹, Muhammad Ghor, İbn Battuta³², Diego Lopez de Sequeira, Sir Richard Wainsted'dir.³³

Ayrıca Endonezya'ya İslam'ın gelişine dair yardımcı kaynaklar şunlardır:

---

³¹ Kennet W. Morgan, Endonezya'da İslam hakkında güvenilir haberlerin aslında Marco Polo'nun hatıralarında olduğunu söylemektedir. Marco Polo, 692'de (M.S. 1292) Çin'de Kubilay Han için çalıştıktan sonra Venedik'e dönerken, Sumatra'nın kuzey sahilindeki Perlak'ta mola vermiştir. Marco Polo'nun yazdıklarına göre, o zamandaki Perlak nüfusu Saracens denen tüccarlar tarafından İslamlaştırıldı. Marco Polo burada beş ay boyunca gemilerinin yol alabilmesi için uygun hızda bir rüzgâr beklemek zorunda kalıyorlar. Perlak'ta kendisi ve beraberindekiler, bölgedeki düşmanların saldırılarından kurtuldukları kaleyi inşa ettikten sonra daha fazla düşmana dayanamayacaklarından kaçmak zorunda kaldılar. Daha sonra Samudera ve Pasai adıyla bilinen (Samara şehri, Perlak'ın kuzeyinde Pasai Nehri'yle ayrılan iki şehre gelmiştir. (PA Hoesain Djajadiningrat, Tinjauan Kritis Tentang Sejarah Banten, (Jakarta: Pustaka Jaya, 1983), s. 119).

³² İbn Battuta (1304-1369 AD) son Araplar için en büyük seyyahtı. Günlerinde yaşayan büyük adam Marco Polo al-Bandaqi ile yarışmayı başardı. İbn Battuta'nın tüm İslam dünyasını kapsadığı yolculuk. O, 1326 yılında, 28 yaşındayken, doğum yeri olan Tanca'dan başlayarak, yüz yetmiş beş milden fazla yolculuk yapmıştır. İbn Battuta'nın yolculuğu, 1353'te Fez'de sona ermiştir. (Bkz. Husayn Ahmad Amin, **Seratus Tokoh Dalam Sejarah Islam**, (Bandung: Remaja Rosdakarya, 1999), 232).

³³ Uka Tjandrasasmita (Ed.), **Sejarah Nasional Indonesia III**, (Jakarta: PN Balai Pustaka, 1984), s. 122.

Arapların verdiği bilgiler: Bu bilgiler bize Endonezyalı tüccarlarla ticaret yapan Arap tüccarlarından gelmektedir. O dönemlerdeki Arap tüccarları, Malakka Boğazı ve Endonezya'nın batı vilayetindeki deniz ticaret yollarına hükmeden Sriwijaya Krallığının hâkimiyeti döneminde Endonezya'ya gelmişlerdir. Sriwijaya Krallığı'ndaki Arap tüccarlara Zabak, Zabay veya Sribusa³⁴ denilmekteydi. Bu fikir Crwafurd, Keyzer, Nieman, de Hollander, Syeh Muhammad Naquib Al-Attas tarafından ve Endonezya'da Hamka ve Abdullah bin Nuh gibi birçok âlim tarafından İslamiyet'in Malay kültürüne etkisi bağlamında kendi kitaplarında yorumlanmıştır. Hatta Hamka İslamiyet'in Hindistan yoluyla geldiği tezini fikrî propaganda olarak görmektedir.³⁵

Avrupalıların verdiği bilgiler: Bu bilgilerin kaynağı, 1292 yılında Avrupa'ya gitmek için Çin'den geri dönerken, deniz yollarını geçerek Endonezya'ya ilk adımı atan Marco Polo'dan gelmektedir. O, Çin İmparatoru tarafından Romawi İmparatoru'na sunulan Çinli Prensesi götürmek için görevlendirilmiştir. Bu seyahat sırasında Kuzey Sumatra adasına da uğramıştı. Bu bölgede bir İslam krallığının olduğunu görmüştü; işte bu devlet başkenti Pasai olan Samudera Krallığı'dır.³⁶ Tarihçilerden aynı fikirde olanlar şunlardır: C. Snouch Hurgronje, W.F. Stutterheim, ve Bernard H.M. Vlekke'dir.³⁷

Hindistanlıların verdiği bilgiler: Bu bilgilere göre Endonezya'da İslam dini ve kültürünün yayılışında Gücerat bölgesinden gelen Hindistanlı tüccarların önemli bir rolü olmuştur. Ticarî faaliyetlerin dışında, onlar da aktif olarak görüştükları insanlara, özellikle sahil bölgesinde yaşayan halklara İslam din ve kültürünü öğretmişlerdir. Bu

---

³⁴ Güneydoğu Asya'daki Sriwijaya Krallığı'nın gücünü, Malakka Yarımadası'na, Kedah'a genişletme çabaları, VIII ila X. yüzyılların Çin ve Arap metinleri olan 775 yazıtının kanıtlarına atfedilebilir. Bu nakliye ve uluslararası ticaret için Malacca Boğazı anahtar niteliğindedir.

³⁵ Busman Edyar, dkk (Ed.), **Sejarah Peradaban Islam**, (Jakarta: Pustaka Asatruss, 2009), s. 207.

³⁶ Samudera Pasai, İslam Devleti Ehl-i sünnet ve'l cemaatin temelini oluşturan hükümettir. Pasai Samudera Krallığı, Malik Ash-Shaleh / Meurah Silo (659-688 H./1261- 1289 M) tarafından öncülük edildi. Ülke zengin ve varlıklıdır, deniz ve kara ordusuyla birlikte organize bir yönetim sistemi vardır. (Dedi Supriyadi, **Sejarah Peradaban Islam**, (Bandung: Pustaka Setia, 2008), s. 195).

³⁷ Onlar, görüşlerini bir zamanlar Sumatra'da 1292'de rüzgârı beklemek için demirlemiş bekleyen Marco Polo'nun kanıtlarına dayandırırılar. O sırada Marco Polo, Kuzey Sumatra'daki Perlak sakinlerinin İslamlaştığına şahit oldular. Ancak Perlak, o zamanki takımadaların tek İslam bölgesi olduğunu belirtiyor. (Badri Yatim, **Sejarah Islam di Indonesia**, (Jakarta: Depag, 1998), s. 30.

fikir C. Snouch Hurgronye tarafından 1883 yılından sonra doğmuştur.³⁸ Bu fikri destekleyen kişiler şunlardır: Dr. Gonda, Van Ronkel, Marrison, R.A. Kern, dan C.A.O. Van Nieuwinhuize.³⁹

Çinlilerin verdiği bilgiler: Bu bilgiler **Amiral Cheng-Ho**'yu takip eden bir yazarın yazdığı Ma huan kayıtlarından bilinmektedir. Onun yazdığı eserler de gösteriyor ki yaklaşık 1400 yılından beri Java Adası'nın kuzey sahillerde Müslüman tüccarlar ikamet etmektedir.⁴⁰ Hatta T. W. Arnol VII. ve VIII. yüzyıllardan beri batı ve doğu ticaretine hükmeden Arap tüccarların Nusantara'da İslam dinini yaymaya çalıştığını da söylemişti. Çin kaynaklarına göre VII. yüzyılda Sumatra sahilinde Müslümanların yaşadığı bir bölgede bir Arap tüccar liderlik yapıyordu (Ona Ta'shih deniliyordu).⁴¹

Endonezya'nın içinden kaynaklar: Yurt içinden Endonezya'da İslamiyet'in yayılışına dair bazı kaynaklar da mevcuttur. Leran'da keşfedilen bir taşın üzerindeki bir kısmı silinmiş Arapça yazılar, bu kanıtlar arasında yer alır. Bu taşın üstündeki yazılar Fatimah Binti Maimun adlı bir kadının vefatı hakkındadır (1082). İkincisi, Kuzey Sumatra'da Ramazan ayında Hicri 676 yılı Miladi 1277-78 yılında vefat eden Sultan Malikul Saleh'in türbesidir. Üçüncüsü Gresik'te 1419'da vefat eden Şeyh Maulana Malik İbrahim'in türbesidir. Gücerat'tan getirilen kitabesi Arap yazıları içermektedir.⁴²

Endonezya'ya İslamiyet'in gelişi hakkında, 1963 yılında Medan şehrinde düzenlenen bilimsel bir seminer şu görüşlerle sonuçlanmıştı:

1. İslam Endonezya'ya 1. H./7. M. asırda doğrudan Arap Yarımadası'ndan gelmiştir.
2. İslam'ın Endonezya'ya girdiği ilk bölge Kuzey Sumatra kıyılarıdır. Ondan sonra Müslüman halkları, Açe adıyla bilinen ilk krallığı kurmuşlardır.

---

³⁸ Bu görüş, W. F. Stutterheim'e göre "*Archipel'de De Islam en Zijn Komst*", "*İslam*", adlı kitabında 1267 yılında öldürülen Samurra Pasai Krallığı'nın ilk padişahı el-Malik el-Salih'in Gücerat'taki mezar taşından kaynaklanmıştır. Mezar kabartmasının Hindu etkisi taşıdığını, Gücerat'ta bulunan mezarlarla benzerlik gösterdiğini iddia etmiştir. (Badri Yatim, **Sejarah Islam di Indonesia**, (Jakarta: Depag, 1998), s. 30.

³⁹ Dedi Supriyadi., op.cit., s. 191

⁴⁰ Bu teori, Emanuel Godinho de Eradie adlı İspanyol bir bilim adamı tarafından sunulmuştur.

⁴¹ Busman Edyar, dkk (Ed.), op.cit., hlm. 187.

⁴² Badri Yatim, **Sejarah Peradaban Islam**, (Jakarta: Raja Grafindo Press, 2007), hlm. 191-192.

3. İlk Müslüman davetçilerin çoğunu tüccarlar oluşturur. İslam barışçı yollarla yayılmıştır.⁴³

2.1 Endonezya'ya Müslüman Arapların Gelişi

Bazı tarihçiler gibi R. K. H Abdullah bin Nuh⁴⁴ da İslam'ın Güneydoğu Asya'ya girişinin XIII. yüzyıldan daha önce olduğuna inanmaktadır. Endonezya ve komşularının Araplarla yaptığı ticari ilişkiler, Hz. Muhammed'den de öncesine uzanır. Ondan yüzyıllar önce Yemen'nin başka ülkelerle ticari ilişkileri vardı. Araplar 2000 yıldan beri dış ülkelerle ticari ilişkilerini aralıksız sürdürmüşlerdir. Yani Araplar Avrupa ile Afrika, Hindistan, Güneydoğu Asya, Çin ve Japonya gibi Uzak Doğu ülkeleri arasında ticaret köprüsüdür. Onlar sadece Arap Yarımadası'na ait ürünleri değil, Afrika ve Hindistan'ın ürünlerini de satmışlardır. Fildişi, güzel kokular, baharat ve altın bunlar arasındadır.⁴⁵

Tüccarların İslam'ı Güneydoğu Asya'ya Hicret'in ilk yüzyılı, yani Milad'ın VII. yüzyılında getirmiş olmaları büyük olasılıktır. T. W. Arnold *The Preaching of Islam* adlı kitabında Hicri II. yüzyılda Sri Langka'nın Arapların egemenliğinde olduğunu anlatmıştır. Prof. Dr. B. H. ve Prof. Dr. Mr. "Prajudi Endonezya'da Tüccarların Ekonomik Sosyolojik Yayılışı" adlı kitabında aynı görüşleri dile getirir. Bunun nedeni Arapların -bugün olduğu gibi- eskiden de göçebe olmalarıdır. Göçebe olanlar genelde tüccarlardır. S. Alwi bin Tahir Al-Hadad Koromandel'deki insanları tarihin siyahî (keling) insanları olarak tanıdığını belirtir. Hatta Malabar sahilinde onların sayısı 850.000'den fazladır. Ayrıca Çin'e ulaşan sayı binlerce insan olunca Çin Hükümeti onlar için ayrı bir yer ayarlamıştır. S. Alwi bin Tahir Al-Hadad'ın verdiği bu bilgiler

---

⁴³ Ahmad Al-Ussairi, **Sejarah Islam**, Sezak Zaman Nabi Adam Hingga Abad XX, (Jakarta: Akbar Media, 2003), hlm. 336.

⁴⁴ El Üstaz, El Âlim, El Mühtedi ve El Müceddin lakaplarıyla anılan kişi, âlim, hoca ve tarihçi, ve bir milliyetçi olan R. K. H. ABDULLAH BİN NUH, kardeşlik bilinciyle talebelerini yetiştirmiştir. Batı Cava/Sukabumi/Jampang Kulon'da Daidancho subayında yüzbaşı. Al-Ghozali Vakfi'nin kurucu üyesi. Endonezya Üniversitesi'nin Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü dekanı. Doğum yeri, Cava/Cianjur. Doğum tarihi, 30 Haziran 1905 M. veya Cuma 26 Rebiul evvel 1323 H. Vefat: Batı Cava/Bogor, 4 Ocak 1987 veya Pazar 3 Rebiul evvel 1407. Prof. Dr. Ahmad Mansur Suryanegara, 2014. Api Sejarah 1. Suryadinasti. Bandung, Indonesia. s. 33.

⁴⁵ Gustave Le Bon. 1956. **Hadarat Al Arab**. Terjemahan dari La Civilisation-des Arabes. Cetakan ketiga. Cairo, hlm. 95.

Arap tüccarların Çin kralı ve halklarıyla iyi ilişkilerinin olduğunu göstermiştir. Thomas W. Arnold Araplar ile Çinliler arasındaki ticari ilişkilerin Hz. Muhammed doğmadan önce var olduğunu eklemiştir. Thomas W. Arnold da *Kanzu Mal* kitabının, V. cilt 202. sayfasındaki “Çin’de de olsa ilmi yine de talep edin.” hadisine atıf yaparak bu ilişkinin sık ve iyi olduğunu göstermiştir. Arap tüccarların Çin topraklarında olmalarının sebebi de ticaret gemilerinin Arap ve Fars okyanuslarına açılabilmesidir. Tarihte Al Biruni’nin (973-1048 M.) Dünya haritasında eskiden Hint Okyanusu yerine Fars Okyanusu yazılmıştır. Batılı sömürgeciler geldikten sonra Hint Okyanusu olarak yazmışlardır. Aynı şekilde sıfır meridyen çizgisi, eskiden kible gösterici olarak Mekke’den geçerken İngiliz Krallığı’nın hâkimiyetinden sonra Londra’ya alınmıştır.⁴⁶

Bundan sonra Dünya haritasında bir bölgenin veya bir ülkenin rüzgâr yıldızları belirtmeye başlanmıştır. Örneğin Japonya, Çin ve Kore Londra-Greenwich’in doğusunda yer aldığı ve çok uzak olduğu için Uzak Doğu (Far East) denilmektedir. Aynı şekilde Mekke ve Medine Endonezya’nın batısında yer aldığı için Endonezyalılar kibleye dönmek için batıya yönelmektedir. Arabistan, Mekke ve Medine, Mısır gibi ülkeler Orta Doğu olarak tarif edilir; çünkü Greenwich’in hemen doğusunda yer alır.

Londra-Greenwich’in rüzgâr yıldızlarına göre de Endonezya, Malezya, Singapur, Tayland, Vietnam ve Myanmar gibi ülkeler Güneydoğu Asya ülkeleri olarak nitelendirilmiştir.

Müslüman Arap denizci tüccarlar, deniz ticareti yaparken Nikobar, Andaman, Maladiv ve Güneydoğu Asya’nın Müslüman ticaret merkezi olan Malakka adalarına gitmişlerdir. Bazıları yolunu değiştirip Madagaskar Adası’na yönelmişler. Bir kısmı ise mallarını Güney Afrika’dan Guinea’ya kadar götürmüş, sonra tekrar Madagaskar’a gelmişlerdir. Onların geçtikleri deniz kıyıları, Emevi Hilafeti topraklarından (661-750) gelen Müslüman tüccarların etkisi altında kalmıştır. Bazı Asya tarihçilerin Sindü kıyılarındaki⁴⁷ Arap ticarî hareketleri hakkında bilgileri pek fazla değildir. Bunun

⁴⁶ Sir Thomas Arnold dan Alfred Guilaume, (Editor), **The Legacy of Islam**. Oxford University Press, New York, hlm. 87.

⁴⁷ Bandung İslam Üniversitesi, Usulüddin Fakültesi Dekanı Dr. H. Abdullah Yusuf, dünya haritasında le, sin, nun ve dal harfi olmadan yazılan üç tane yer vardır. Mısır’a yakın Sudan, İngilizce’de Sindü

nedeni tarih yazma yöntemlerinin Batı'ya yönelmesidir. Genellikle Batılı tarihçiler Arap Yarımadası'ndaki ticarî hareketleri küçümsemişlerdir. Buna karşılık Hindistan veya Çin ticaretlerini daha çok öne çıkarmışlardır. Batı, ülkeleri sömürmekle kalmamış tarihlerini de değiştirerek bu halkların fikirlerini de sömürmeye çalışmıştır. *Jeopolitik Bilgileri* kitabında Anthony Smith'e göre tarihlerini değiştirmekten başka *bilgiemperyalizmi* yaparak bu konudaki kafa karışıklığını derinleştirmişlerdir.⁴⁸ Başka bir deyişle Batı sömürgecileri, İslam ülkelerini tekrar tekrar istila etmeye çalışmışlardır.

Hz. Muhammed doğmadan önce, yani İslam gelmeden önce Oman, Hadratulmavt ve Fars Körfezi tüccarlarla dolmuş, Hindistan'nın Kambai ve Gücerat bölgesinde İslam yayılmış bulunmaktadır. Milad öncesi II. yüzyılda ticaret kapsamında Sri Langka bölgesinin Arapların eline geçmesi bu bilgiyi daha çok güçlendirir.

Thomas W. Arnold, Hindistan'a İslam'ın girişi ile ilgili Gazneli Mahmud ve Avrangzeb'e atfedilen şiddet ve acımasızlık ithamlarının yanlışlığını ortaya koymuştur. Haydar Ali ve Tipu Sultan tarafından zorla sünnet yapıldığı iddiası doğru değildir. Hindistan'ın genel nüfusu içerisinde sadece 66 milyon Müslüman bulunması, İslam'ın ticaret gibi barışçı yollarla bu ülkeye girdiğinin kanıtıdır.

Pakistanlı N. A. Baloch'a göre Endonezya'ya İslam'ın girişi ve yayılışı Müslümanların lider konumundan ve tüccarların dinamik karakterinden kaynaklanmıştır.⁴⁹ Bu dinamizmin sonucunda da Hicri I. veya Miladi VII. yüzyılda İslam dini yolcuların dinlenme ve mola verdikleri yerlerden başlayarak kıyı bölgeleri veya krallıklarda tanınmış oldu. Böylece İslam hemen ilk asrında Nusantara kıyılarından Çin'e kadar Arap tüccarlar aracılığıyla tanınmaya başlamıştır. Bunlar *The Advent of Islam in Indonesia* kitabında N. A. Baloch'un görüşleridir. Zaman süreçleri

---

olmaktadır. Endonezya'da Hollanda tarafından Sanadun, yani baharat elde edilen yer diye tarif etmiştir.

⁴⁸ Anthony Simth, 1980. **The Geopolitics of Information**, Oxford University Press. New York, hlm. 69.

⁴⁹ N. A Baloch, 1980. **The Advent Of Islam In Indonesia**. Islamabad. National Institute of Historical and Cultural Research, s. 1-2.

Hicri 1. veya Miladi 7. yüzyıldadır. İslam'ın tebliği ise 5 asırlık bir sürece yayılmıştır, yani Hicri I-VI. veya Miladi VII-XIII. yüzyıllardır.

Daha sonra N. A. Baloch, Hicri VI. veya Miladi XIII. yüzyıllarda İslam'ın iç kısımlara doğru yayıldığını anlatmıştır. Bu dönemde İslam yerel tüccarlar tarafından anlatılmıştır. Yani Miladi IX. yüzyılda İslam, Açe'den başlayıp diğer bölgelere yayılmış ve İslam siyaseti veya saltanatı oluşmaya başlamıştır.

Orta Doğu ilişkilerine tekrar gelince Hicri XI veya Miladi 632 yılında Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hicri 11-41 veya Miladi 632-661 yılları arasında Dört Halife Devri'nde Arapların Hindistan, Çin ve Endonezya veya diğer ülkelerle ticari ilişkileri devam etmiştir. Üçüncü Halife Osman bin Affan, Hicri 24-36 veya 644-656 yılları arasında Çin'e temsilcilerini göndermiştir. Temsilciler Çin'e gelirken bu fırsatı Endonezya tüccarlarıyla görüşerek değerlendirmişlerdir. Bunun tarihî kaydı ise *Nukhbatad Dahr* kitabında Syaikh Ar Rabwah ünlü ismiyle olan Syaikh Syamsuddin Abu Ubaidillah Muhammad bin Thalib ad-Dimsyaqi tarafından yazılmıştır. Burada Müslüman tüccarların Osman bin Affan Dönemi'nde Hicri 24-36 veya 644-656 yılları arasında bu adalara (Endonezya'ya) girdiği anlatılmıştır.

İslam halifeleri Çin tarihine göre 32 temsilci göndermiştir. Dört Halife'nin devri Hicri 11-41 veya Miladi 632-661 yılları, yani 29 yıl sürmüş ise 32 temsilcinin gönderilmesi sadece üçüncü halife devrinde mümkün olmaz. Bunların Dört Halife Devri'nde gönderildiğinde ise şüphe yoktur.

Bu 32 temsilcinin Endonezya'ya uğradıklarında da şüphe yoktur. Çünkü Güney Çin'e ulaşmak için en kolay yol Endonezya Adaları'dır.

Başka kaynaktan bahsederek *Indonesian Trade and Society* kitabında J. C. van Leur, Tang Devri'nin haber kaynağına göre Miladi 618-907 yıllar arasında 674 yılında Sumatra Adası'nın batısında Arapların yerleşimi bulunduğunu göstermiştir.⁵⁰

⁵⁰ M. Junus Djamil, 1968, **Tawarich Raja2 Kerajaan Atjeh**. Adjam-I/Iskandar Muda. Stensil biçiminde. Prof. A. Hasymy. 1993. Sejarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Indoneria. PT. Al-Ma'arif. Bandung. Ve J.C. van Leur, 1955. Op. Cit, s. 111.

The Preaching of Islam kitabında Thomas W. Arnold aynı kaynağı alarak Arap tüccarlarının Batı Sumatra kıyısında yerleştiğini yazmıştır.⁵¹

Dikkat edersek Tang Devri'ne ait bu bilgi, Miladi 618-907 yıllarını yansıtan bir Çin kaynağıdır. Bu kaynağa göre Endonezya'ya İslam; Çin, Gücerat veya Hindistan tüccarları tarafından değil Miladi VII. yüzyılda Arap tüccarları tarafından getirilmiştir.

Dr. İbrahim Buchari'nin yazısı Baros, Tapanuli'de bir âlim olan Şeyh Mukaidin'in mezar taşında Hicri 48 veya Miladi 670 yılı yazıldığına göre İslam'ın Nusantara'ya giriş tarihinin Miladi VII. yüzyıl, yani Hicri 1. yüzyıl olduğu anlaşılmış olur.

Şeyh Mukaidin'in mezar taşında Miladi 670 yılı yazılması ve Tang Devri kaynağının, Miladi 674 yılında Batı Sumatra kıyısında Müslüman Arapların yerleştiğini bildirmesi önemlidir. Bu haberde bahsedilen bölgenin Batı Sumatra, Baros, Tapanuli olduğunu düşünmemiz mantıklıdır. Çünkü batı kıyısı ifadesi Çin'e göredir, Cakarta veya Greenwich-İngiltere'ye göre değildir.

Bu iki kaynaktan verilen yıllar 7. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu rakamlar, Hz. Muhammed'den Miladi 661-750 yıllar arasındaki Emevi hilafetine kadar Endonezya ile ticarî ilişkilerin sürdüğünü göstermiştir.

Şeyh Syamsudin Abu Ubaidillah Muhammad bin Thalib Ad-Dimsyaqi'nin görüşüne göre bu iki kaynaktan gelen tarihler bile daha geçtir. Zira ona göre İslam'ın Endonezya'ya girişi Hicri 24-36 veya M. 644-656 yılları arasında halife olan Hz. Osman Dönemi'nde, Hicri 30. yılda olmuştur. Yani 20 sene daha erkendir.

Bu iki bilgi ve kanıt Sulaiman as-Sirafi ve Tang Devri'nin haberine göre Sulawesi Adası'nda Hicri II. yüzyıl ve Sumatra Adası'nda ise Hicri I.yüzyılda

---

⁵¹ Thomas W Amold, 1979. **Sejarah Dakwah Islam**, Penerjemah Drs. H.A. Nawawi Rambe. Djakarta. Widaja. S. 318.

olmuştur. Yani İslam'ın Endonezya'ya girişi önce Endonezya'nın batısında Hicri I. yüzyılda gerçekleşmiştir.

Daha sonra Orta Endonezya'ya Hicri II. veya Miladi VIII. yüzyılda girmiştir. Bunun nedeni, Orta Doğu veya Mekke ve Medine'nin konumunun Batı Endonezya bölgesine daha yakın olmasıdır.

Tang Devri'nin kaydı, Miladi 674 yılında Ta Che'den Kalingga'ya ticarî temsilcilerin gönderildiğinden bahsetmiştir. Prof. Dr. Buya Hamka'ya göre Ta Che dediği Hicri 41-133 veya Miladi 661-750 yıllarında hüküm süren Şam merkezli Emevi Devleti'dir. Sorun Kalingga'nın konumunun tam olarak nerede olduğudur, çünkü sadece Cava Adası'nda bulunduğu bahsedilmiştir.

Söz konusu bölgenin, Orta Cava olma ihtimali vardır. Üstelik orada Hindu ve Budist tapınakları vardır. Eğer Kalingga, bir Hindu Krallığı ise kesin olarak Orta Cava'dadır. Batı Cava'da bulunması mümkün değildir. Çünkü Batı Cava'da sadece Hindu Tarumanegara Krallığı ve daha sonra Padjadjaran Krallığı vardır.

Miladi 732 yılında yani VIII. yüzyılda Sandjaja tarafından inşa edilen Hindu Budist politik egemenliğine bakarsak Miladi 674 yılındaki Çin kaydında Kalingga'nın konumu Orta Cava değil, Batı Cava'da bulunması lazım geliyor.

Prof. Dr. Buya Hamka Kalingga'nın konumunu sorgulamamış, sadece Kalingga'nın bir İslam Krallığı olduğunu öne sürmüştür. Bu iddiasını bir rivayete dayandırır. Bu rivayete göre bir gün Sima Kraliçesi yolun kenarına bir altın kasası koymuştur. Daha sonra bu altın kasasını her kim alır veya dokunursa kesme cezası verileceğini ilan etmiştir. Oğlu sadece ayağıyla dokunmasına rağmen bu cezaya çarptırılmış ve ayağı kesilmiştir.

Prof. Dr. Buya Hamka, bu olayda İslam hukukunun uygulandığı değerlendirmesini yapmıştır. Üstelik Kraliçe'nin kendi oğluna bile o ceza verilmiştir. Böylece Prof. Dr. Buya Hamka, Kalingga'nın bir Hindu krallığı değil, İslam krallığı olduğu görüşündedir.

İslam'ın Endonezya'ya girişi sadece zaman, mekân ve kişilere bağlı kalmamıştır. Fakat kişiler konusunda Miladi VII. yüzyılda Çinli tüccarların İslam'ın yayılışındaki rolü şimdiye kadar hala çözülmüş değildir.

Sorunun kaynağı da Hollandalı veya genellikle Batılı tarihçilerin tarih yazma politikasının İslam'ın Arap Yarımadası'ndan mı yoksa Hindistan'dan mı geldiği sorununu çözememesidir. İslam'ın Çin'den gelme ihtimalini düşünmemişlerdir. Hâlbuki piyasada egemen olan Çinli tüccarlardır.

1405-1430 yıllarında Amiral Cheng Ho'nun Orta Doğu ve Endonezya'ya gitmesi hakkında pek fazla yazı okumayız. O vakitler Cengiz Han'ın soyundan gelen Kubilay Han Devri bittikten sonra Çin, 1363-1644 yıllar arasında Ming Devri'ne girmiş bulunuyordu.

Hicri 30 yılı veya Miladi 651 yılında Hz. Muhammed'in vefatından 20 sene sonra Halife Osman bin Affan, yeni kurulan İslam devletini tanıtmak için Çin'e temsilcilerini göndermiştir. Dört yıl süren bu yolculukta temsilciler, Nusantara adalarına uğramışlardır. Nitekim çok geçmeden, tam olarak 674 yılında Emevi Devleti, Batı Sumatra kıyısında ticarî merkez kurmuştu. Bu ise Endonezya halkının İslam'la ilk tanışmasıdır. Ondan beri yüzyıllarca Müslüman denizciler ve tüccarlar gelmeye devam ettiler. Onlar bir yandan tebliğ yapıyor bir yandan da ticari faaliyetlerini sürdürüyorlardı.

Yerel halk yavaş yavaş İslam'ı kabul etmeye başladı. Nusantara'nın en batısında yer alan Açe, İslam'ı ilk kabul eden bölgedir. Orada Pasai isminde ilk İslam Krallığı kurulmuştur. Marco Polo Hicri 692 yılı veya Miladi 1292 yılında Pasai'ye uğradığında çok fazla Arap'ın İslam'ı yaydığından söz etmiştir. Aynı şekilde Faslı Müslüman gezgin Ibnu Batutah, Açe'ye uğradığında Hicri 746 yılı veya Miladi 1345 yılında Açe'de Şafî mezhebinin yayıldığını anlatmıştır.

Endonezya'da Müslümanların en eski mirası Gresik, Doğu Cava'da bulunmuştur. Bu miras bir mezarlık idi ve mezarlardan biri Müslüman bir kadın, Fatimah binti Maimun'a aitti. Mezar taşında Hicri 475 veya Miladi 1082 yılı

yazılmıştır, yani Singasari Krallığı zamanıdır. Bu mezarların yerel halka değil Arap tüccarlarına ait olduğu tahmin edilmiştir.

Hicri VIII. veya Miladi XIV. yüzyıla kadar yerel halktan İslam'a girenler çok fazla değildi. Hicri IX. veya Miladi XV. yüzyılda ise daha yeni yeni yerel halk kitlesel olarak Müslüman olmaya başlamıştı. Onların beraberce İslam'a girmelerinin nedeni ise o zamanda siyasi üstünlüğün Müslümanlara geçmiş olmasıdır. Bunu Açe Darussalam, Malaka, Demaki Cirebon ve Ternate gibi İslam krallıklarının kurulmasında görebiliriz.

The Preaching of Islam kitabında Thomas Arnold, İslam'ın gelişinin sömürgeci Portekiz veya İspanya'nınki gibi olmadığını söylemiştir. İslam, Güneydoğu Asya'ya kılıç zoruyla hükümete el koyma şeklinde değil barış yoluyla gelmiştir. Nusantara'ya gelmesi ise gerçekten "âlemlere rahmet" olduğunu gösterecek şekilde olmuştur.

Yerel halkın çoğunun İslam'a girmesi ile bazı adalarda İslam hükümetleri kurulmuştur. Böylece İslam merkezi ile olan iletişim daha çok güçlenmiştir. Nusantara'ya göç eden Arapların sayısı da artmıştır. Onlardan en kalabalık kitle Hadramut ve Yemen'den gelmiştir. Hadramut tarihinde ise bu göç Hadramut'un verdiği en büyük göç olarak kayda geçmiştir.

İslam Endonezya'ya Hinduizm ve Budizm'in etkisi sürerken gelmiştir. O zamanda Majapahit, bugünkü Endonezya topraklarının çoğu onların elindeydi. Endonezya halkları Hinduizm ve Budizm'de olduğu gibi İslam dini ve kültürünü de ticaret yoluyla tanımıştır. Bu İslam yayılışı ilk başta yabancılara daha çok açılan kıyı halkları arasında olmuştur. Daha sonra ekonomi, eğitim ve siyaset etkinlikleriyle iç bölgelere yayılmaya başlamıştır.

İslam'a giriş süreci aniden, hızlı ve tek kişilik devrimle oluşmamıştı. Aksine çeşitli yollarla yavaş bir evrimin neticesinde gerçekleşmişti.

Endonezya'ya İslam'ın girme sürecinin doğrudan Arap Yarımadası'ndan olduğuna dair bir teori vardır. Bu süreç Hicri I. veya Miladi VII. yüzyılda olmuştur.

Bu teoriyi ileriye süren kişi Hacı Abdul Karim Amrullah veya HAMKA, Endonezyalı bir âlim ve tarihçidir. Hamka bu teoriyi 1958 yılında, yani Yogyakarta'daki İslam Üniversitesi'nin öğretim görevlilerinin önünde konuşma yaparken söylemiştir. Batılı uzmanların Arap Yarımadası'ndan İslam'ın direkt gelmediği teorisini reddetmiştir. Hamka'nın kullandığı kaynak ve referanslar Endonezya'nın yerel kaynakları ile Arap kaynak ve referanslarıdır. Ona göre Arapların ilk geliş sebebi sadece ekonomik çıkar elde etme düşüncesi değil, bunun yanı sıra İslam dininin yayılmasına katkıda bulunmaktır. Hamka'nın düşüncesine göre Endonezya ile Arap Yarımadası arasındaki ticari ilişkiler daha miladi takvim başlamadan önce vardır.

HAMKA'nın teorisi pek çok zayıflıkları olan Gücerat teorisine karşıdır. Kendisi Endonezya'da Batılıların İslam'ı sığlaştırmaya yönelik yazılarından şüphe duymuştur. HAMKA; Batılı tarihçilerin, dinî ilimlerin kaynağı olan Arabistan ile Melayu arasındaki iyi ve güzel ilişkiler hakkında önyargılarını sistematik bir çaba ile ortadan kaldıracaklarını söylemiştir. HAMKA'ya göre Endonezya halkı Araplardan sadece ticareti değil İslam'ı da almıştır. Bu görüş, Endonezya'da ilk İslamlaştırma yapan kişilerin misafirler (göçebeler) olduğunu savunan Sufi teorisi ile hemen hemen aynıdır. Sufiler genelde bir yerden bir yere tarikat yaymak için göç ederler.

- a. VII. yüzyılda yani 674 yılında Batı Sumatra kıyısında Müslüman (Arap) yerleşimi bulunmuştur. 4. yüzyılda Kanton'da Arapların ilk yerleşmeyi kurmuş olduğunu varsayarsak bu da Çin kaydına uygundur.
- b. Samudra Pasai Krallığı Şafî mezhebine tâbidir. O zamanda Şafî mezhebinin egemen olduğu bölgeler, Mısır ve Mekke'dir. Gücerat veya Hindistan ise Hanefî mezhebine tâbidir.
- c. Samudra Pasai kralları Al Malik lakabını kullanırlar, bu lakaplar Mısır'dan gelmiştir.

Bu Mekke teorisini savunanlar Hamka, Van Leur ve T. W. Arnold'dur. Bu teoriyi savunanlar XIII. yüzyılda ülkede Müslümanların politik üstünlüğe sahip olduğunu, bunun da İslam'ın Endonezya'ya girişinin çok daha önce olmasını

gerektirdiğini söyleyerek bu tarihin VII. yüzyıl olduğunu savunmuşlardır. Bu yayılma sürecinde etkili olanlar ise bizzat Araplardır.

İslam'ın Endonezya'ya giriş ve yayılışı Arapların, Farslıların ve Güceratlıların yaptığı ticaretler gibi barışçı bir yoldan olmuştur.

Futher India and Indo-Malay Archipelago kitabında İtalyan tarihçi, G. E. Gerini, 606-699 yılları arasında Nusantara'da çok sayıda Arap'ın yerleştiğinden bahseder. Onlar Kuzey Swarnabumi'deki Barus ve Açe'den gelmişlerdir. Oradan Nusantara'nın dört tarafına hatta Güney Çin'e kadar yayılmışlardır. Halk inanışına göre Abdullah bin Mesud'un buralara geldiği inanılmaktadır. Doğru değildir. Nusantara kaydında Thoiyk, Ta Ce veya Taceh (şimdi Açe) olarak yer almıştır. (Kaynak: Majapahit Sultanlığı, Gizlenmiş Tarihin Gerçekleri [Hermanus Sinung Janutama]).

Cava topraklarındaki ilk Müslümanlar hakkında birkaç not:

1. İlk Müslümanlar, kabilesiyle beraber Nusantara'ya gelen Araplara eşlik edenler veya Açe halkının atalarıdır.

Endonezya Kültür Arkeoloji kitabında Jakob Sumardjo yazısında Çin devri kaydına göre Nusantara'da Ta Shi İslam Krallığı ile ilişkilerin olduğu bir bilgi elde edilmiştir.

Çinler Müslümanlara Ta Shi derler. Bu kelime Farsça Tacik isminden veya Arapçadaki Thoiyk kabilesinden gelmiştir. Halk inanışına göre Thoiyk kabilesi Hz. Muhammed'in sahabesi ve Kuran Kerim'in müfessiri olan İbn Mesud'un kabilesidir. (Kaynak: Arkeoloji Semiotik Sejarah Kebudayaan Nuswantara).

2. Nusantara krallarından ilk Müslüman olan Sriwijaya Kralı Sri Indravarman'dır.

Farslılar VIII. yüzyılın başlarında Kanton kalabalığından kaçmak için Sriwijaya'da yerleşmeye başlamışlardır.

Bir sonraki gelişmelerde 717 yılında Sriwijaya'ya Emevi Devleti'nin 35 savaş gemisi ulaşmış ve böylece Sriwijaya'daki İslam yayılışı hızlanmış oldu. (Kaynak: Sejarah Umat Islam; yazarı Prof. Dr. HAMKA). Sriwijaya'da Fars ve Arap

Müslümanların etkisinden dolayı Srivijaya Kralı Sri Indravarman 718 yılında Müslüman olmuştur. (Kaynak: Ilmu politik Islam V, Sejarah Islam dan Umatnya sampai sekarang; yazarı H Zainal Abidin Ahmad, Bulan Bintang, 1979).

Sriwijaya Kralı'nın Şam'daki Halife'ye mektup gönderdiğine dair kayıtlar vardır. Hatta mektuplardan biri de Halife Ömer bin Abdul Aziz'e (717-720) gönderilmiş olup Srivijaya sarayına hocalar göndermesi için talepte bulunmaktadır. (Kaynak: Jaringan Ulama Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara abad XVII & XVIII; Yazarı Prof. Dr. Azyumardi Azra MA).

3. Cava halkından ilk Müslüman olanlar Jay Sima (Cava aşireti) ve Rakeyan Sancang'dır (Sunda aşireti).

Cava toprağı ile Arap Yarımadası'nın irtibat ilişkileri eskiye dayanır. Hatta İslam'ın ilk yayılışında Halife'nin Cava liderlerine gönderdiği temsilcileri vardı. 674 yılında Osman bin Affan temsilci olarak Cava'ya yani Jepara'ya Muaviye bin Abu Sofyan'ı göndermiştir. (o zamanda ismi Kalingga'ydı).

O zamanki Kalingga'nın kadın bir lideri vardı: Kraliçe Sima. Bu ziyaretin sonucun da Kraliçe Sima'nın oğlu Şehzade Jay Sima Müslüman olmuştur. (Kaynak: Ilmu politik Islam V, Sejarah Islam dan Umatnya sampai sekarang; Yazarı H Zainal Abidin Ahmad, Bulan Bintang, 1979, Islam di Indonesia dan Jemaah Haji, Tempo Doeloe).

Sunda toprağındaki ilk Müslüman hakkında tarihçi Deddy Effendie, Rakeyan Sancang isimli Tarumanegara şehzadesinin adını vermektedir. Rakeyan Sancang, Ali bin Abi Thalib zamanında yaşamıştır. Rakeyan Sancang, Hz. Osman'nın Kıbrıs, Tripoli ve Kuzey Afrika'yı fethetmesine yardım etmiştir ve İran, Afganistan ve Sind'de egemenliğini kurmasına katkıda bulunmuştur. (644-650 yıllar arası)⁵² VIII. yüzyıla kadar İslam; Orta Doğu'nun tamamına, Kuzey Afrika'ya ve İspanya'ya kadar yayılmıştır. Emeviler zamanında İslam etkisi Nusantara'ya ulaşmıştır.

---

⁵² Tanpa nama Tanpa tahun. **Islam masuk ke Garut sejak abad 1 Hijriah dan Jemaah Haji**, Tempo Doeloe). s. 18.

İslam'ın Endonezya'ya girişi hakkında en az üç teori vardır, bunlar Mekke, Gücerat ve Fars teorileridir. Mekke teorisi, İslam'ın XIII. yüzyılda Gücerat'tan geldiği teorisine karşı yeni ortaya çıkmıştır. Fakat kesin olarak İslam'ın Endonezya'ya ne zaman girdiği konusu hala tartışılmaya devam etmektedir. Çünkü tarihçiler Mekke teorisini kabul etmeyerek tam mukni olmamışlardır.

Tarihe göre Nusantara dünyanın en önemli baharat üretiminin yapıldığı bir yer olarak şöhret kazanmıştır. Dolayısıyla dünyanın dört tarafından tüccarlar baharat almak için buraya gelip kendi ülkelerinde taşırlar. Arap, Fars ve Güceratlı tüccarlar da buna dâhildir. Ticaret yanında bu Müslüman tüccarlar yerel halklara İslam dinini tebliğ etmek için oraya gitmişlerdir.

Yerel önderler kendi kızlarını bu tüccarlarla evlendirmek istemişler; Evlenmeden önce kızlar Müslüman olmuşlardır. İslam Endonezya'ya barışçı ve farklı yöntemlerle girmiştir. Endonezya'nın stratejik konumu, Müslüman tüccarlar dâhil olmak üzere dünya tüccarları ile ticaret bağlarını yoğunlaştırmıştır.

VII. yüzyılda Batı Sumatra kıyısında Müslüman yerleşimi bulunmuştur. İslam'ın Endonezya'ya girişi barışçı bir şekilde ve daha önce yerel halkların kültürüne uyarak yapılmıştır. Fatima binti Meymun ismine ait mezar taşındaki Arapça yazının Kuzey Sumatra'da bulunmuş olması ve XI. yüzyıla ait olması İslam'ın XIII. yüzyıldan çok önce Endonezya'ya girdiğini gösterir.

632 yılında Hz. Muhammed'in vefatından sonra İslam'ın liderliği halifelerin eline geçmişti. Bu dönemde Müslüman tüccarlar, çoğunlukla Hinduların bulunduğu Cava ve Sumatra'nın kıyı kesimlerinde yerleşmişlerdir. Farklı görüşlerdeki birkaç tarihçiye göre ise İslam'ın Endonezya'ya girişi Müslüman tüccarlar eliyle XIII. yüzyılda olmuştur. İslam'ın eşitlik, adalet gibi değerlere yaptığı vurgu sayesinde yerel halklar Müslüman olmaya başlamıştır.

Halifelerin liderliği altında İslam dini daha geniş bir alana yayılmıştır. Öncülerden biri olan Sunan Kalijaga Wayang kültürünü göstererek İslam dinini tanıtmıştır. Gösterdiği Wayang sahnesi Mahabrata veya Ramayana hikâyelerinden

alıp içine İslam değerlerini sokmuştur. Yerel halklara göre Müslüman tüccarlar saygın insanlardır. Wayang da İslam'ı yerel halklara tanıtmak için bir araçtır.

İslam'ın Endonezya'ya girişi hakkında tarihi incelemek kolay bir şey değildir. Maziye ait fazla bir kayıt ve belge yoktur. Bu konuyu daha kolay incelemek adına bazı sorular cevaplanmalıdır. Bunlar: İslam nereden geldi? Ne zaman, kim tarafından getirildi? Şimdiye kadar Batılı uzmanlar ve Müslüman aydınlar tarafından konuşulan birkaç teori vardır. İslam'ın Nusantara dâhil Uzak Doğu'ya girişi hakkında en az üç teori vardır.

Yukarıdaki iki teori, Arap teorisi olan üçüncü teoriden daha çok eleştirilebilir. Bu teoride İslam'ın Mekke veya Medine'den doğrudan geldiği anlatılmıştı. Geliş tarihi de XII. veya XIII. yüzyılda değil VII. yüzyıldadır. Demek bu teoriye göre İslam Hicri ilk yüzyılda hatta Dört Halife'nin zamanında gelmiştir. Nusantara'ya İslam ilk halifeler Ebu Bekir, Ömer bin Hattab, Osman bin Affan zamanındaki elçilik heyetleriyle gelmeye başlamıştır.

Çin edebiyat kaynakları bile VII. yüzyılın son çeyreğine yaklaşıldığı zaman Sumatra kıyı kısmında Arap Müslüman yerleşmesi olduğunu söylemiştir. Bu yerleşmelerde Arapların yerleşmesi, yerel halklarla evlenmesi ve İslam topluluğu oluştuğu haberleri vardır. *Chiu T'hang Shu* isimli Çin tarih kitabında Arapların lakabı olan Ta Shih diplomatik temsilcilerin Miladi 651 veya Hicri 31 yılında geldiğinden bahsedilmiştir. Dört yıl sonra aynı devirdeki "*Tan mi mo ni*" lakabı olan Emirülmüminin tarafından temsilciler gönderilmiştir.

O kayıtlarda *Tan mi mo ni*' temsilcileri, bir İslam devleti kurduklarını ve hatta üç kere lider değişikliği yaptıklarını söylemiştir. Demek ki bu Müslüman temsilciler Osman bin Affan'ın halifeliğinde gelmiştir.

Genelde Arap göçebeleri sadece Çin'e kadar değil Endonezya dâhil Uzak Doğu'ya kadar denize açılmışlardır. Avrupalı gezginler dünyayı dolaşma yeteneği kazanmadan çok önce Arap ve Orta Doğu denizcileri çok çeşitli rotalarla denizlere açılmış durumdaydı. Bu da XVI. yüzyıldan önceleri denenmiş en uzun seyir rotası

olmuştur. Bu durum VII. yüzyılda Çinli Budist ziyaretçilerin Hindistan'a gitmek için Arapların sefer gemilerine binmelerinden anlaşılabilir. Hatta daha eskiye gittiğimizde ünlü Arap gezgini olan İbn Batuta, XIV. Yüzyılda Nusantara'nın bazı bölgelerine yolculuklarını yazmıştır.

Fakat maalesef İbnu Batuta ziyaret ettiği bölgelerin isimlerini söylememiştir. Zaman geçtikçe Nusantara'ya giden temsilcilerin sayısı artmıştır. Emeviler Devri'nde Çin'e giden Müslüman temsilcilerin sayısı 17 kişidir.

Abbasiler Dönemi'nde ise Çin'e 18 temsilci gönderilmiştir. Aynı dönemlerde Kanfu veya Kanton'da Müslümanların kendilerine ait yerleşimler kurduğu bilinmektedir. Ayrıca Müslüman Araplar Çin dışında Zabaj veya Sribuza, yani Sriwijaya Krallığına ziyaret ettiklerini belirtmiştir. Bu da kabul edilebilir bir görüştür. Çünkü o tarihlerde Sriwijaya Krallığı'nın en güçlü zamanlarıydı. Hiç bir gemi Sriwijaya'ya uğramadan Çin'e gidemezdi.

1000 yılında Buzurg bin Shahriyar al Ramhurmuzi tarafından yazılan *Aja'ib al Hind* isimli eski Arap edebiyatı, Sriwijaya Krallığı'nın hükmü altında kalan topraklarda Müslümanların yerleşimi olduğunu göstermiştir.

Sriwijaya ile Orta Doğu'daki İslam Halifelerinin ilişkileri Ömer bin Abdul Aziz'in hilafetine kadar devam etmiştir. Azyumardi Azra'nın atfı yaptığı *Al Iqd al Farid* kitabında İbn Abd Al Rabbih, o zamanki Sriwijaya Kralı Sri Indravarman'ın adaletiyle meşhur olan bu halife ile yazışma sürecinin olduğunu söylemiştir.

Sriwijaya Kralı Sri Indravarman'nın Ömer bin Abdul Aziz'e gönderdiği mektup şöyledir. "*Bin kralın nesili ve krallar kralı olan, eşi de kralların nesli olan, kafesinde bin fil bulunduran kendi krallığında Gaharu ağacını sulandıran iki tane nehri olan, Pala, baharat ve kokulara sahip olan ve kokusu 12 mile yayılan Barus kirecine sahip olandan Allah'a başka tanrıları eş koşmayan Arap Kralı'na: Ben size dostluğumuz adına küçük bir hediye gönderdim. Ben de İslam dinine ve hükümlerine hâkim olan birini göndermenizi istiyorum.*" Bu iki liderin ilişkisi Hicri 100 veya Miladi 718 yılında olmuştur.

Sri Indravarma'nın Müslüman olup olmadığı belli değildir. Fakat Sriwijaya ile İslam Halifeliği'nin ilişkisi Endonezya'daki İslamlaşma sürecinde yeni bir aşamadır. İlk başlarda ekonomi ve ticaret ile yayılan İslam artık politik ilişkilere girmiştir. Bu süreçte Nusantara'nın çeşitli bölgelerindeki krallar ve önderlerin hayatlarına da İslam girmiş bulunmaktaydı.

XII. yüzyılda Sriwijaya ciddi sorunlar yaşamış ve krallık gerilemiştir. Sriwijaya'nın gerilemesi Nusantara'daki İslam'ın yayılışına etki etmiştir. Bu ekonomik krizden dolayı, bölgeden geçen bütün yabancı gemilerden alınan vergi artırılmıştır. Bu durum İslam'ın yayılışında rol oynayan ticari akışı değiştirmiştir.

Sabaj veya Sribuza veya da Sriwijaya bölgelerinde yoğun bir tebliğ faaliyeti olmuştur. Sumatra adasındaki başka bölgeler, Açe ve Minangkabau bölgeleri de tebliğin hedefi olmuştur.

Hatta Minangkabau'da Minangkabau doğasının Muhammed-i nuriyeden oluştuğuna dair bir hikâye vardır. Bu da Nusantara'daki İslam'ın eskiden kalma izleridir. Bu zamanlarda İslam, Sumatra Adası ucunda önemli rol oynamıştır.

Samudra Pasai Krallığı tarihteki ilk İslam krallığıdır. Fakat 1978 yılında düzenlenen Açe'de İslam'ın giriş ve yayılışı konferansında Prof. Ali Hasjmy'nin farklı bir görüşü vardır. Ali Hasjmy'e göre Perlak Krallığı ilk İslam krallığıdır.

Bu konu hakkında çok tartışmalar vardır. Fakat hangisi olursa olsun bu dönemde İslam'ın önemli rol oynadığı kesindir. Bu dönemde Açe'nin de İslam Hilafeti ile ilişkisi sık olmuştur.

Tüccarlardan başka âlimler de İslam'ı ve tevhidi gerçek anlamda öğretmek amacıyla tebliğde bulunmuştur. Ulema ve tüccarların Endonezya'ya gitmesi bir yana, Endonezyalılar da İslam'ı öğrenmek için Mekke veya Medine'ye gitmişlerdir.

Açe'den sefer gemileri XVI. yüzyıl başlarında Orta Doğu'ya sürekli gitmiştir. Hatta Hicri 974 veya Miladi 1566 yılında Asyi (Açe) Krallığı'ndan çıkan ve Cidde

iskelesine yanaşan beş tane gemi olduğu kayıt edilmiştir. Açe devleti, İslam hilafeti ile iyi ilişkilerinden dolayı hep takdir görmüş ve değişik şerefli ünvanlarla taltif olunmuştur.

Açe'nin İslam Hilafeti ile ilişkilerinin zirveye çıktığı dönem Osmanlılar zamanında olmuştur. Osmanlılarla sadece ticarî ve dini değil politik ve askerî ilişkiler de kurulmuştur. Bu ilişki sayesinde 1521 yılından beri ele geçirilen Pasai kıyısını Portekiz'den geri almak için Endonezya'ya Osmanlı askeri yardım etmiştir. Sömürgecilere karşı Malaka İslam Krallığı'na yardım etmek için Osmanlı ordusunun gönderileceği haberi Portekizlileri telaşa düşürmüştür. Osmanlılar da Açe Müslümanlarının hac yolu üzerinden Portekizlileri uzaklaştırarak yardım etmiştir.⁵³

Ayrıca Sumatra Adası'ndaki İslam tebliğinin aynısı Cava'da da yapılmaktaydı. Prof. Hamka'nın iddiasına göre güya İslam tarihinde 674 ile 675 yıllar arasında Çin'e giden Ta Shih (Arap) temsilcisi Hz. Muhammed'in sahabelisi olan Muaviye bin Ebu Süfyan'dır ve gizlice Cava adasına uğrayarak yoluna devam etmiştir.

Aynı sahih olmayan görüşe göre; Emevi Devleti'ni kuran Muaviye tüccar kıyafetine girmiş ve o zamanki Cava'nın yapısını incelemiştir. Bu seferde Kalingga Krallığı'na gitmiş ve inceleme yapmıştır. Böylece Cava'da Giri, Demak, Pajang, Mataram hatta Banten ve Cirebon gibi krallıklarla İslam güçlenmiştir. Bu uzun tebliğ süreci Wali Songo veya Dokuz Veli kültürünü ortaya çıkarmıştır ki bu Muaviye bin Ebu Süfyan yaptığı incelemenin sonucu olduğu iddiasını taşır. Büyük ihtimalle şii-sünni çatışmasının oluşturduğu uydurma rivayetlerden olması gerekir.

Wali Songo'nun Cava İslam krallıklarındaki rolü tartışılmazdır. Başka bir deyişle onlar krallık şeklinde İslam hükümetinin kurulacağı esasları hazırlayanlardır. İslam krallıklarının en meşhuru Demak Krallığı'dır. Giri Krallığı da Cava toprağında İslam egemenliği tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Demak kurulmadan Sunan Giri ünvanı olan Raden Paku veya asıl ismi Maulana Aynü'l-yakın, Giri, Gresik, Doğu

---

⁵³ **Osmanlı belgeleri ışığında Osmanlı Endonezya ilişkileri.** Hazırlayanlar Mehmet Akif Terzi, Ahmet Ergün, Mehmet Ali Alacağöz. – İstanbul, Hitay Holding, 2017, Mehmet Ziya Bey, Osmanlı Gölgesinde Bir Uzakdoğu Devleti Açe, Haz. Harun Tuncer, Çamlıca Yayınları, 2010, İstanbul.

Cava'da kendi devletini kurmuştur. Bu bölge krallıktaki din tebliğcilerinin eğitim merkezi olmuştur. Giri'den de tebliğciler Nusatenggara'ya ve Doğu Endonezya bölgesine gönderilmiştir.

Giri bölgesi çok gelişmiş ve Doğu Cava'da dinin merkezi olmuştur. Hatta Buya Hamka'ya göre Giri bölgesinin dinin yayılışına etkisi o kadar güçlüdür ki Cava'yı kontrol eden Majapahit, Giri'den gelen etkinin gücünü silememiştir. Zaman geçtikçe Majapahit zayıflarken Demak Krallığı kurulmuştur. Sonra Pajang, Mataram'ın eline geçmiştir. İslam'ın yeni krallığı ortaya çıkmışken Giri kendi rolünü oynamaya devam etmiştir. Mataram Sultan Agung'un saltanatında İslam değerlerinin yaşatılmama çabalarına rağmen Giri bölgesinde faaliyetler devam etmiştir. Giri, Surabaya başkanına Mataram'da darbe yapmak için destek vermiştir. Hollanda'nın güçlü bir şekilde bölgeye gelmesiyle İslam'ın gücü azalmasına rağmen İslamî krallıklar ve liderler mücadeleye çok büyük katkıda bulunmuşlardır. Sömürgecilere karşı cihad kavramının rehberliğinde destansı bir bağımsızlık mücadelesi verilmiştir; sadece Cava ve Sumatra'da değil Nusantara'nın tümünde bu gerçekleşmiştir.

Endonezya Müslümanları uköklü ve derin ve eskiye dayanan tarihe sahiptirler. Bu tarih bizi dünyanın en kalabalık Müslüman ülkesi yapan tarihtir. Atalarımızın yazdığı bu parlak tarih kolay kolay unutulamaz. Bu ruhun bilge ve sabırlı Endonezya halkını yeniden dirilteceği beklenmektedir.

2.1.1 Barus ve En Eski İslam Medeniyeti Tarihi

Belki Endonezyalıların bile çoğu Batı Sumatra kıyısında bulunan Endonezya'nın en eski beldesi olan Barus'u hiç duymamışlardır. Barus Endonezya'nın ilk Arap yerleşimidir. Çok şükür oraya gitmek ve oradaki İslam'ın tarihî izlerini bulmak bana nasip oldu.

2.1.1.1 Barus Hakkında Genel Bilgiler

Orta Tapanuli, Kuzey Sumatra'nın bir ilçesi olmadan Barus Miladi I.-XVII. yüzyıl arasında bir ticaret şehri ve medeniyet merkezi idi. Barus'un diğer adı

Fansur'dur.⁵⁴ Bu küçük köy Singkil ve Sibolga şehirleri arasında bulunur. Medan şehrinden 414 km uzaklıktadır. Sriwijaya zamanında Barus onun hâkimiyet bölgesindeydi. Fakat Sriwijaya tarihte güç kaybedip gerilediğinde Açe Darussalam olarak değiştiğinde Barus da Açe Krallığı'na girmiştir.

Niye Barus için en eski tarihi şehir denilmektedir? Çünkü Arap, Hindistan, Tamil, Suriye, Ermeni, Çin vs. edebiyatlarında miladi tarihin ilk başlarında adı geçmiş olan tek şehirdir. II. Yüzyılda Mısır'da İskender İmparatorluğu'nun Valisi Claudius Ptolomeus tarafından yapılmış eski bir haritada, Batı Sumatra kıyılarında barus kirecinden üretilen kokuların üreticisi olan Baruş şehri yer almaktadır. Hatta oradaki barus kirecinin kâfur ahşap ile karışımı, Mısır'a götürülüp II. Ramses veya yaklaşık M.Ö. 2.000 yılında Firavun zamanında ölülerin mumyalanmasında merhem yapmak için kullanılmıştır.⁵⁵

Addimasqi eseri olan *Nuchbatuddar* kitabına göre Barus, VII. yüzyılda İslam'ın Nusantara'ya ilk girişinin olduğu bölgedir. Barus, eski Mahligai mezarlığındaki bir mezar taşında Şeyh Rukunuddin vefat tarihinin 672 olarak yazılması ve yedi metre uzunluğunda yapılmış abidevi kabri, Şeyh Ushuluddin'e ait mezar o dönemde Barus'ta Müslüman topluluğun olduğu varlığına dair tahminleri güçlendirmektedir.⁵⁶

Ecole Francaise D'extreme-Orient (EFEO) Fransa'dan arkeolog ekibi, Pusat Penelitian Arkeologi Nasional (PPAN) Lobu Tua-Barus'la beraber IX-XII. yüzyılda Barus'un Arap, Açe, Hint, Çin, Tamil, Cava, Minang Kabau, Bugis Bengkulu vs unsurlar arasında bir yerleşim olduğunu ortaya koydular.

---

⁵⁴ Rizki Ridyasmara kitabından alınmıştır, Gerilya Salib di Serambi Mekkah: Dari Zaman Portugis hingga Paska Tsunami, Pustaka al-Kautsar, 2006, Jakarta. Hlm 23.

⁵⁵ Aynı eser, sayfa. 4-5. Bkz. Akhir Perjalan Sejarah Barus, KOMPAS, 1 April 2005.

⁵⁶ Barus yazılarından toplanan ve tekrar yazılan Cavi yazısına bakınız ve sonra cilt edilip Cakarta Ulusal Müzesi'nin Yazı bölümünde ML 16 nolu olarak konulmuştur. Katalogus van Ronkel'de bu yazı, Bat Gen 162 olarak kaydedilmiştir ve başlığı "Asal Toeroenan Radja Barus". İlk Cavi başlığında "Sarakatah Surat Catera Asal Keturunan Raja Dalam Negeri Barus", Sejarah Raja-Raja Barus bakınız, Ecole Francaise d'Extrême-Orient, 1988 dan A Kingdom of Words: Language and Power in Sumatra, Oxford University Press, 1999.

Bu ekibin bulduğu yüzlerce yıllık değerli eşyalar, Barus'taki hayatın refah seviyesini göstermektedir.⁵⁷

2.1.1.2 İslam Barus'a Ne Zaman Girmiştir?

Barus'a İslam'ın girişinde eskiden beri Arap, Hint ve Çin tüccarları tarafından bilinen ticaret yolu olan Banda Açe'nin rolü vardır.

Tarihçi G. R. Tibbetts Nusantara'nın -özellikle Sumatra ve Cava- Çin ile arası ticaret yolu olduğunu söylemiştir. Tibbetts, İslam öncesi zamanda Arap tüccarların Güneydoğu Asya tüccarlarıyla oluşmuş ilişkilerini incelemiştir. Tibbetts Arapların Nusantara ile yaptığı ticaret anlaşmalarının kanıtlarını bulmuştur. "Bu durum beşinci yüzyıldan beri Çin'e giderken Arap gemileri için Nusantara adalarının bir sığınak liman yeri olmasının sonucudur."⁵⁸

Tiongkok eski belgesi de Miladi VII. yüzyılın ilk çeyreğinde veya yaklaşık 625 yılı civarında -Hz. Muhammed'in ilk vahyi almasından sadece 15 sene sonra- Buda Sriwijaya Krallığı'nın topraklarında kalan Batı Sumatra kıyısında Arap Müslümanların bir yerleşimi olduğunu iddia etmiştir. Tabii ki bunlar gerçeklikle alakası olamaz. Daha geç bir tarih olması gerekir. Fakat endonezya'ya İslamın girişinin erken olduğu gerçeğinin önüne fazilet yarışı karıştırılmamalıdır.

Erken dönem yerleşimlerinde Arapların buralara yerleşmesi ve yerli kadınlarla evlenerek bölge halkı ile yakınlaşması ve çoğalmaları da bir gerçektir. Bu yerleşimlerden sonra yavaş yavaş yüzyıllar içinde camiler ve İslam'ın temel bilgilerinin öğretildiği Kur'an kursları kurulmaya başlanmıştır. Ayrıca Müslümanlar yaşadıkları toplumda ve hükümette (Budist Sriwijaya Krallığı'nda) yüksek mevkilere ve etkin konumlara sahip olmuşlardır. Hatta daha sonra merkezde sözü geçen etkin kimseler de aralarından çıkmıştır. Zaman geçtikçe yerel halktan Müslüman olanların

---

⁵⁷ Sagimun M.D., Peninggalan Sejarah, Masa Perkembangan Agama-Agama di Indonesia, CV. Haji Masagung, cet. 1, 1998, s. 58.

⁵⁸ G. R. Tibbetts, **Pre Islamic Arabia and South East Asia**, JMBRAS, 19 pt.3, 1956, s. 207. Penulis Malaysia – Dr. Ismail Hamid dalam Kesusastraan Indonesia Lama Bercorak Islam, baskı Pustaka al-Husna, Jakarta, cet.1, 1989, s. 11.

sayısı çoğalmıştır. Hatta kral, şehzade veya başka önderler yine barışçı yollarla Müslüman olmuşlardır.⁵⁹

Hatta Buzurg bin Shahriyar al-Ramhurmuzi 1000 yılında bir kitap yazarak içinde Sriwijaya Krallığı'nın en parlak zamanında Müslümanların birkaç yerleşim yeri kurmuş olduğunu anlatmıştır. Bu yerleşimler Sriwijaya egemenliği altındaki topraklardadır. İslam dünyası ile çok iyi ilişkileri olduğu için Sriwijaya Krallığı, kendi topraklarında bulunan Müslümanların barış içerisinde serbestçe yaşamalarına ve İslam şeriatının uygulandığı yerleşimlere sahip olmalarına izin vermiştir. Barus hakkında kanıtları bulan Prof. Dr. HAMKA, 674 yılında gezgin olan bir Tiongkok tarihçisinin Batı Sumatra kıyısında bir grup Arap'ın kurduğu yerleşimi bulduğundan söz etmiştir. Bundan dolayı Hamka, bu kanıtın İslam'ın Nusantara'ya girişi hakkında fikirleri değiştirmiş olduğunu yazmıştır. Bu kanıtın doğrulanması hakkındaki çalışmalar da ABD'de Princetown Üniversitesi'ndeki İslam tarihçileri tarafından yapılmıştır.⁶⁰

Sumatra'dan Mekke'ye giden yolculuk (Hindistan, Comorin Burnu'nda aktarma yaparak gemi ile yolculuk) 2,5 veya 3 sene sürermiş. Eğer 625 yılından 2,5 sene çıkartırsak 622 yılının ortasına ulaşırız. Bir İslam yerleşmesini kurmak en az 5-10 sene zaman alacaktır. Bu durumda Nusantara'ya İslam dinini ilk getiren Arap tüccarlar, Hz. Muhammed'in ilk sahabeleri olabileceği düşünülebilir.

Bu eski Tiongkok edebiyatında Araplara *Ta Shib*, Emirülmüminin'e *Ta mi mo ni* denilmiştir. *Ta mi mo ni* temsilcilerinin Nusantara'ya Miladi 651 veya Hicri 31 yılında geldikleri ve İslam Devleti'ni kurduktan sonra üç kere lider değiştirdikleri söylenmiştir. Dolayısıyla Nusantara'ya Sumatra kıyına gelen Müslüman temsilcileri Osman bin Affan zamanında (644-656 yıllar arasında) yani Hz. Muhammed'in vefatından (632 yılı) 20 sene sonra buraya gelmiş olmaları olasıdır.⁶¹

---

⁵⁹ Dr. Ismail Hamid dalam Kesusastaaran Indonesia Lama Bercorak Islam, baskı Pustaka al-Husna, Jakarta, cet.1, 1989, s. 3-4.

⁶⁰ HAMKA, Dari Perbendaharaan Lama, Pustaka Panjimas, cet. 3, Jakarta, 1996, s. 4-5.

⁶¹ HAMKA, Op.Cit, s. 9.

Yukarıdaki kanıtlara göre İslam'ın Nusantara'ya girişi Hz. Muhammed'in zamanında olmuştur. Kısaca şöyle anlatılabilir:

Eski Tiongkok edebiyatındaki bir rivayete göre yaklaşık 625 yılında Sumatra kıyısında (Barus şehrinde) Araplar yerleşim kurmuşlardır. Bu oldukça iddialı ve imkânsız bir görüştür. Yani Hz. Muhammed kendi peygamberliğini açıkça duyurmaya başladıktan 9 yıl sonra Sumatra kıyısında Müslüman bir yerleşimin olduğu ortaya çıkması mümkün değildir.⁶²

Çoğu tarihçiler tarafından kabul edilen bu düşüncenin adı Mekke teorisisdir. Bazıları oryantalist Snouck Hurgronje'nin Gücerat teorisini buna dayanarak reddetmişlerdir. Mekke teorisi doğrultusunda düşünülürse Endonezyalıların Barus şehri İslam medeniyeti tarihinde özel bir yere sahip olmuştur.

Gücerat teorisi Nusantara'ya İslam dininin XIV. yüzyılda Hindistan, Gücerat tüccarları tarafından getirildiğini savunur. Bu teori Endonezya'da ilkokuldan üniversiteye kadar bütün okullarda öğretilen teoridir. Fakat Gücerat teorisi, batı asıllı Hollandalı Snouck Hurgronje isimli meşhur bir oryantaliste aittir.

Çoğu tarihçilere ve arkeologlara göre Hz. Muhammed peygamber olmadan çok önce Çin, Nusantara ve Arap Yarımadası arasında canlı ve yoğun bir ticari ilişki vardı. İslam'ın Nusantara'ya girişi hakkında kanıtları ileri süren ve aynı zamanda Avustralya Devlet Üniversitesi'nde Arkeoloji okuyan Peter Bellwood, Polinezya ve Güneydoğu Asya'da arkeolojik araştırmalar yapmıştır.⁶³ Bellwood V. yüzyıldan önce, Nusantara ile Çin arasında ana ticaret yolunun işlerliğine dair bazı kanıtlar bulmuştur. Han sülalesi zamanında ve sonraki zamanlarda Güney Sumatra ve Doğu Cava'da Çin toprak ve bronz eşyalarının bulunması bunu ispat etmiştir.

Bellwood eserin dipnotunda, "*Cakarta'da Ulusal Müze Kuzey Sumatra'ya ait birkaç seramiğe sahiptir. Ayrıca Zhou Devri'nin sonlarına (M.Ö. 221 yıl) tarihlenen Çin bronz eşyaları da bulunmaktadır ki Londra'da özel koleksiyondadır. Bu eşyaların*

⁶² Joesoef Sou'yb, Sejarah Khulafaur Rasyidin, Bulan Bintang, cet. 1, 1979, s. 390-391.

⁶³ Gerilya Salib di Serambi Mekkah kitabında (Rizki Ridyasmara, Pustaka Alkautsar, 2006). Hlm. 18.

Doğu Cava ve Lamajang'daki çokça soyulan bir mezarlığa ait olduğu kayıtlıdır...” diye yazmıştır. Bellwood bunlarla M.Ö. 221 yılında yerel halkların Çin tüccarlarıyla ticari ilişkilerinin olduğunu ispat etmek istemiştir. Ona göre Nusantara'daki o zamanki ticaret krallığın müdahalesi olmaksızın tüccarların kendi arasında yapılmıştır. Tabii sözkonusu krallığın geniş topraklara sahip güçlü bir hükümet olup olmadığını bilemiyoruz. Çünkü Güney Sumatra merkezli Budist Sriwijaya Krallığı 607 yılında kurulacaktır (Wolters 1967; Hall 1967, 1985). Fakat bazı kıyılarda tarihçilerin kaydetmediği “küçük krallıklar” kurulmuş olabilir.

Cava'da milattan önceki dönemlere ait yazılı kayıtlar bulunmamaktadır. Şehzade Aji Saka'nın Miladi 0 ile 100 yılları arasında Hintçe harfleri esas alarak eski Cavi harfleri sistemini başlattığı bilinmektedir. Bu dönemde Kalimantan'da Hindu Kutai ve Malaya, Kedah'ta Langasuka Krallığı kurulmuştur. Batı Cava'da Tarumanegara ise 400'lü yıllarda kurulmuştur. Sumatra'da 425 yılında Buda inancı daha yeni yeni yayılmış ve Sriwijaya Krallığı zamanında üstünlük kazanmıştır.

Nusantara'dan -özellikle Sumatra ve Cava- Çin'e giden ana ticaret güzergâhının bulunması G. R. Tibbets tarafından kabul edilmiştir. Hatta İslam öncesi dönemlerde Güneydoğu Asya tüccarlarının Arap yarımadası tüccarlarıyla ticari ilişkilerini inceleyen kişi Tibbets'tir. Tibbets o zamanki Nusantara'nın Arap ülkeleriyle ticari ilişkilerinin kanıtlarını bulmuştur. Tibbets “Keadaan ini terjadi karena kepulauan Nusantara telah menjadi tempat persinggahan kapal-kapal pedagang Arab yang berlayar ke negeri Cina sejak abad kelima Masehi”. demektedir. Demek o zamanlar Arap Yarımadası-Nusantara-Çin arasında bir ticarî güzergâh oluşmuş durumdadır.

Tiongkok'a ait eski bir belge, VII. yüzyılın ilk çeyreğine yakın veya yaklaşık 625 yılında Sumatra kıyısında Budist Sriwijaya Krallığı'nın yönetimi altında bir Müslüman yerleşiminin olduğunu söylemiştir. Burada yerleşen Arapların yerli kadınlarla evlenerek toplumla etkileşime geçtiklerini ve çoğaldıklarını söylemiştir. Zaman içerisinde inançlarını daha iyi öğrenip yaşayabilecekleri kurumlar oluşturmaya başlamışlardır.

Bu buluş hakkında Prof. Dr. HAMKA, 674 yılında gezgin olan bir Tiongkok tarihçisinin Batı Sumatra kıyısında bir grup Arap'ın kurduğu yerleşimi bulduğundan söz etmiştir. Bundan dolayı Hamka, bu kanıtın İslam'ın Nusantara'ya girişi hakkında fikirleri değiştirmiş olduğunu yazmıştır. Bu kanıtın doğrulanması ABD'de Princetown Üniversitesi'ndeki İslam tarihçileri tarafından yapılmıştır.

2.1.2 Arapça ve Fars Kaynaklar Üzerinde

Bu metin özellikle doğrudan Arapça yazılmış veya bir batı diline çevrilmiş Arapça kaynaklara dayanıyor. Hatta İbraniceye çevrilmiş bir Arap metnini de kullanılmıştır.

Farsça kaynaklarla ilgili, araştırmasının sonuçlarını bizimle paylaşan meslektaşımız Mehrnaz Katouzian-Safadi'ye ([Orta Çağ Arap Felsefesi ve İlimleri Tarihi](#)) minnettarız. Farsça yazılmış tıbbi metinlerde kamperin kullanımı hakkında verdiği bilgiler sayesinde bu metni zenginleştirdi. Buradaki bazı verilerde kullanılan tercümeleme Fansur ve Balus harf çevirisini yapıldı. Ve özel alıntılarda tercümanın harf çevirisini kullanıldı.⁶⁴

Ceylon yolu üzerinde bulunan denizde [Harkand Denizi] çok fazla ada bulunmaz fakat karşılaştığımız adalar çok geniş olduğundan onlar hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Lambri isimli adada birkaç kral bulunuyor. 800 veya 900 parasangers [kare]. Bu ada bol miktarda altın çıkarılan ve yüksek kaliteli kamper bulunan Fantsour bir yer olduğu bilinmektedir.⁶⁵

Yüksek kaliteli kamper üretimi Fansur'un tanınmasını sağlamıştır. Bu konudaki ilk kaynaklardan biri de Arapçadır. Miladi 851 tarihli bu metin *Ahbar assin wa l-hind* [*Tiongkok ve Hint hakkında not*] başlığını taşıyor ve Süleyman isimli ana karakterin etrafında gelişiyor.

---

⁶⁴Nouha Stephen, Arapça ve Farsça Kaynak Üzerinde Olan Kamper: Üretim ve Kullanımı, Lobu Tua Sejarah Awal Barus. Yayasan Obor Indonesia, Pusat Arkeologi Nasional Jakarta 2014. Hal 256.

⁶⁵Ahbar as si'n wa l-hind'e bakınız. Relation de la Chine et de l'Inde redigee en 851. [Tiongkok ve Hindistan hakkında Metin 851 yılında yazılmış.] Jean Sauvaget tarafından tercüme edilen ve bahsedilen baskı, Paris, Les Belles lettres, 1948, (Arap Koleksiyonu), s. 4-5.

Yukarıdaki metin ile eş zamanlı olan metin, İbn Hurdazbeh'in eseridir. Abbasi Halifeliği tarafından göreve getirildikten sonra, *el-mesalik ve'l-memalik* başlıklı olan kitabını miladi 850 civarında Samarra (Irak)'da yazmıştır. Bu kitap, bütün büyük şehirlerin merkezleri ve vergi toplamı hakkında bilgi veriyor. Bu kitaba göre:

Langabalus ve Kilah adalarının arasında, Kanibal halkının yaşadığı Balus Adası bulunuyor. Yüksek kaliteli kâfur, muz, Hindistan cevizi ve pirinç üretiyor.⁶⁶

Arapça ve Farsça asıllı kaynaklarda bulunan Fansur ve Balus isimli yer, tıp alanında kullanılan kamper fidanının yetiştirildiği bir yerdir.

Bu eyaletten asıl olan kâfur, kapur barus veya kapur borneo olarak bilinir. *Dipterocarpaceae* ailesine giren *Dryobalanops aromatica* Gaertn ağacından elde edilir. Kamper üretimi ve arıtımından daha sonra bahsedilecektir. İlk önce, kâfur teriminin kökü ve ilk kullanımından bahsetmek istiyoruz. Avrupa dillerinde kullanılan kamper terimi, büyük ihtimal kâfur arapça kelimesinden kök olarak alınmış, alcanfor şeklinde geçmiş, Castile eyaletinde kullanılan bir terimdir. Fakat H. P. Reinaud ve G. S. Colin, Fars ve Türkçedeki kullanımından yola çıkarak kelimenin Arapçadan gelmediğini göstermişlerdir:

Kâfur terimi, Arapçalaştırılan kelimelerdendir. Kamper için Farsça ve Türkçede denk olmak üzere ve Fransızcada “camphre” terimi Arapçadan alınmış alcanfor teriminin Castile eyaletindeki telaffuzundan geçmiştir.⁶⁷

Daha uzak bulunan bir dilde, hemen hemen aynı bir terim bulunmuş, mesela Sanskertacada *karpura* ve Khmer dilinde *kapor*. Onun haricinde Yu yang tsa tsu'da, miladi IX. yüzyılda Çince bir metinden, *kapur barus* terimi kayda geçmiştir.⁶⁸ Bu nedenle etimoloji uzmanları tarafından büyük bir ihtimalle Austronesia dil ailesinin kelime listesine giren Malayca kapur teriminden geldiği yorumu yapılmıştır.

---

⁶⁶ Relations: Relations de voyage et textes géographiques arabes, persans et turks, relatfs a l' Extreme-Orient du VIII au XVIII siecles [8. yy.dan-18. yy.a kadar Uzak Doğu ile ilgili Türk, Fars, Arap coğrafyanın metin ve seyahat notları], G. Ferrand tarafından düzenlenir, 2. Cilt Paris, Ernest Leroux, 1913-1914. (1986 yılında tekrar basılmış), s. 66.

⁶⁷ H.P. Reinaud & G.S. Colin (eds.), **Tuhft al-ahbab**, Glossaire de la matiere medicale marocaine. [Fas Tıbbin ilmi terimin listesi] Paris, 1934, No. 212.

⁶⁸ O. Wolters, **Early Indonesian Commerc**, Ithaca, Cornell University Press, 1967, s. 122.

Dikkat edilmesi gerekir ki, üstte geçen kaynaklardan daha önce, kamper terimi Kur'an'da 76. surede [İnsan] yer almıştır.

إِنَّا لَأَبْرَارٌ يَشْرُبُونَ مِمَّا كَانَتْ مِنْ أَيْدِيهِمْ أَجْهًا كَأَفُورًا

inne-l'ibrâra yeşrabûne min ke'sin kâne mizâcühâ kâfûrâ.

5. Şüphesiz iyiler kâfur katılmış bir tastan içerler.⁶⁹

عَيْنَا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَ هَاتِفَجِيرًا

`ayney yeşrabü bihâ `ibâdü-llâhi yüfeccirûnehâ tefcîrâ.

6. Bu ancak Allah'ın kullarının taşıra taşıra içebileceği bir pınardır.

2.1.2.1 Barus Kâfur Ağacından Mı Gerçekten?

Ibnu Manzur'un (Mısırlı gramer uzmanı, M. 1311'de vefat etmiştir.) *lisanü'l-arab* sözlüğünde kâfur kelimesi hakkında verdiği bilgi, kelimenin Orta Çağlardaki gramer ve filoloji uzmanları tarafından sıkça kullanıldığını göstermektedir. Kâfur kelimesine karşılık olarak, Cennet'te bir pınar veya o pınardan güzel kokulu su anlamı önerilmiştir.⁷⁰

Lisanü'l-arab'da dikkatimizi çeken başka bir karşılık: Kâfur kelimesi üzerinde İbn Manzur'un görüşü, kamper anlamından başka, kâfur al taldan (palem ağacının yaprağı) yapılan baharat malzemesi olarak ve kâfur al-karm olarak da (üzüm yaprağı cinsinden) kullanılır.⁷¹ *Lexicon syriacum* ve *aramaische fremdwörter im arabischen*'e⁷² baktığımızda kâfur kelimesinin, aramei goparra (palem yaprağı cinsinden) anlamına gelmesi mümkündür.

Ayette geçen ifade bu maddenin Cennet'te bulunduğunu düşündürmüş olabilir.

⁶⁹ **Kuran ve Tercümesi**, Toha Putra, Semarang 1989. [tercüman notu]

⁷⁰ Ibn Manzur, **Lisan al arab**, Beyrut, dar sadir, dar bayrut, 1956, V baskı, s. 149. Ibn Durayd, al-Farra', Ibn Sida, al Zaggag ve al-Layt'in açıklamalarını içermiş bir kitaptır.

⁷¹ (E.W.) Lane, *An Arabic-English Lexicon*, 8 cilt – Londra, Edinburgh, 1863-1893, s. 2622.

⁷² C. Brockelmann, **Lexicon Syriacum**, s. 341 ve S. Fraenkel, **Aramaische fremdwörter im arabischen**, Leiden, 1885, s. 147. Arap kaynaklarında kâfur terimi ile ayrıntılı bibliografi WKAS = *Wörterbuch der klassischen arabischen sprache*, Hrsg durch die deutsche morgenlandische gesellschaft, Wiesbaden, 1975, Bd I, s. 10'da bulunuyor.

Kâfur teriminin İslam öncesi Arap şiirinde kullanıldığı düşünülüyor. Kâfur kelimesi, burada “beyaz ve siyah farkının misk yağı ile karşılaştırılmasını simgeliyor”.⁷³ *Misk al madad wa kâfur al qaratis* (mürekkepten misk yağının rengi ve kâğıttan kamper rengi)⁷⁴ ifadesinden anlaşılan budur.

İbn Esir ve Belazuri, eserlerinde 16 H./637 M.’de Sasani Krallığı’nın başkenti olan Castephon’u fetheden Arap fatihlerin elde ettiği ganimetler arasında baharat ve parfümlerin yanı sıra tuz sanılan kamperin bulunduğunu kaydediyorlar.⁷⁵

Arap kaynaklarda kamper hakkında verilen bilgilerden geniş bir kullanım sahası olduğu anlaşılıyor. Fansur denilen bir yerden elde edilen kamperin alımı, işlenişi, tıpta ilaç yapımında kullanılması, mürekkep, zambak ve parfüm imalinde kullanıldığı varsayılmaktadır.

Kelimenin Farsçadaki doğru okunuşu Fansurdur ve coğrafya uzmanı al Qazwini’nin *atar al bilad wa ahbar al ibad* başlıklı kitabında yer alır. Burada yer isimleri alfabetik düzenlendiğinden fansur kelimesi fa harfinin bulunduğu kısımdadır.

Al-Qazwini’ye göre, Fansur şehri Hindistan’da bulunuyor ve fansuri denilen kamperiyle meşhurdur. Kamper üretiminin yıllara göre yükselip alçalmasını eserine eklemiştir.⁷⁶

Deniz ölçü aletlerinin gelişmesiyle coğrafya uzmanları tarafından verilen bilgiler de Fansur’un konumunun kesinleşmesine yardımcı olmuştur. G. Ferrand tarafından referans edilen bir Arap metninden ve Endülüslü Ali bin Said al Magribi tarafından özetlenen ve derlenen kitap, Ptolemaeus’nin *Coğrafya* adlı eserine göre

---

⁷³ İslamdan önce şiirlerin listesi için “Kâfur”, A. Dietrich, **İslam Ansiklopedisi (E.I.)** 2, s. 435-436’ya bakınız.

⁷⁴A. Dietrich, ibid.: Rene Dozy, *Supplement aux dictionnaires arabes* [Arap sözlüklerine eklenti]’de, Leiden Paris, 1881, II. Cilt, 477a. Sayfa, bu halini de birkaç ayrıntı vermedi.

⁷⁵ W. Heyd, **Historie du commerce du Levant** [Suriye-Lübnan Ticari tarihi], Furcy Raynaud tarafından tekrar derlenen Fransa baskısı. Amsterdam: Adolf m. Hakkert, 1967, I eklenti, s. 590.

⁷⁶ Al-Qazwini, **Atar al bilaad wa ahbar al ibad**, Beyrut: dar sadir, s. 103. Al-Qazwini tarafından metinler Fransızca’nın tercümesi *Relations*, p cit., s. 313’de yayınlanmış.

yedi bölümden oluşmuş ve İbn Fatima'ya göre boylam ve enlemleri de eklenmiştir. Coğrafi verilerin bu kesinliği hayli ilginç bir örnektir.⁷⁷

Maharadja Adalarının güneyinde çeşitli yerel malzemeleri ve sıcakkanlı insanlarıyla meşhur olan, bu sebeple gemiler için bir buluşma noktası haline gelen Djawa Adası bulunuyor. 144. boylamda yer alan Djawa'nın batısında meşhur Lamuri şehri bulunuyor. 5 enlem 5r boylam Güneyinde, Ada'nın kuzeybatı kısmında fansuri denilen kamper türünden ismini alan Fancur şehri yer alıyor. Üstte geçen şehrin ismiyle aynı olan boylam, 1 30' enlemlidir. Kamperin bulunduğu dağlık Fancur şehri en uç bölgesine kadar, batıdan doğuya kadar olandır.⁷⁸

Al fawaid fi usul al bahr wal qawaid yazarı, Oman'dan Ahmad b. Magid al Nagd tarafından Sumatra Adası hakkında verilen başka bir bilgi:

Orada ancak altınla satın alınabilen, beyaz fil, kamper, pala çiçeği ve kesturi bulunur. Liderleri Müslüman değildir. Ada'nın enlemi 7 1.2 ve 4 15'e yakın olan güneydedir.⁷⁹

Coğrafya uzmanı al Dimeşki'nin *Nuhbat al-dahr fi a'gaib al barr wal bahr* başlıklı kitabında birinci sınıf Fansur kamper üretildiği yazılıdır. Sadece kırmızı olan ağaç üstü veya dallarda bulunan ribahi ve birinci sınıfı fancuri olan kamperi kaydetmiş ve kâfur hasadı hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir.⁸⁰

İbn Hurdazbeh, Djavaga dağlar bölgesinde kâfur ağaçlarıyla ilgili ağaçtan nasıl bir madde ve su elde edildiği hakkında bir analiz yapmış; sonra bu analizi düzenlenmiştir. Bazı yazıları özet bir şekilde çıkarmıştır. Arap yazarı Doktor El-Razi gibi (IX.-X. yy.), Coğrafya uzmanı el-Qazvini, Pers'ten doktor el-Haravi (X. yy.) ve el-Gurgani (XII. yy.) gibi. İbn Hurdazbeh'in dediğine göre:⁸¹

---

⁷⁷ Relations, op. Cit., 316.

⁷⁸ Relations, op. Cit., 343

⁷⁹ İngilizceye çevirilen metin G.R. Tibbetts navigator in the Indian Ocean before the coming of the Portuguese, Londra, 1971, (Royal Asiatic Society of Great Britain)'de; bkz. s. 211.

⁸⁰ Relations, op. Cit., s. 369

⁸¹Nouha Stephen, Kâfur Ağacının Analizi, Elde Edilişi, Değişimi ve Kontrol Edilmesi, Lobu Tua Sejarah Awal Barus. Yayasan Obor Indonesia, Pusat Arkeologi Nasional Jakarta 2014. s. 263.

Bu bölgede dev bir kâfur ağacı vardır ve o ağacın yaprakları 100 kişiyi gölgelendirebilir. Kâfur elde edebilmek için ağacın ucundan kesilip çıkan suları da birkaç fıçıya doldurulur. Suyu alındıktan sonra ağacın gövdesinden kesip kâfur parçaları elde edilir; bunlar ağacın içinden çıkan özsuğudur.⁸²

İbn Battuta (ölümü M. 1377) meşhur eserinde şöyle anlatmıştır: Kâfur ağacı bambo cinsindedir. Kâfurlu ağaçlar bambo cinsinden olan Endonezya bölgesinin su bitkileri gibidir. Farkı sadece kâfur ağacının dalları daha uzun ve kalındır. Ağacın gövdesi kesildikten sonra kâfurlu olan kısım görünür. Bu bölgede en iyi kâfura *el-hardalah* denir ve temperaturu en yükseğe ulaşmıştır. 3,24 gram gelen miktarıyla insanın nefesini kesebilir ve onu öldürmek için yeterlidir.⁸³

Kâfur ağacı ve bambo cinsindeki ağaçlarla ilgili İbn Battuta'nın hatalı olduğunu iddia etmenin iki ihtimali vardır. Bunlar:

...Eğer içindeki ilik ise, silikonlu olan madde veya gövdenin içindeki ilik kâfur (Tabachir) olarak tarif edilmiştir. Öyleyse hata, sıvı özsuğuy pıhtılaşma sürecinde insanların nasıl ve nereye koyduğundan başlar.⁸⁴

16. yüzyılda Barbosa eserinde şöyle yazmıştır: Kâfur bambo parçaları içinde satılmıştır.⁸⁵

Birkaç kaynakta ise şöyle anlatılmıştır: Kâfur maddesi tüm ağaçlarda yüksek oranda bulunmaz ve her ağacın bir daldan bir dala kâfur ölçüsü farklı farklıdır. Kâfur miktarı Güneş'in pozisyonuna bağlıdır. El-Nuveyri kitabında şöyle yazmıştır: Bir ağaç kâfuru birçok kalite içermektedir ve en kaliteli kâfur ağacın ucundan alınır. *Nihayet-ul urb fi funun el-edeb* kitabında kâfurun nasıl alınması gerektiğini analiz etmiştir.⁸⁶

---

⁸²Relations, op. Cit., s. 26.

⁸³İbn Battuta, **Voyages d'İbn Battuta**, teks Arapça tercüme eden C. Defrémery & B.R. Sanguinetti. Bazı baskılarda notlar eklendi. Eklenen Vincent Monteil, cilt. 4, Paris, Anthropos, s. 418.

⁸⁴Heyd, op. Cit., cilt. II. Syf. 391. 8. Notu. Bu açıklama W. Heyd tarafından alındı. Meyer, *Geschichte der Botanik* kitabından.

⁸⁵ Duarte Barbosa, **A Description of the coasts of East Africa and Malabar in the beginning of the 16th century**, Hakluyt Society, London, 1866. s. 204.

⁸⁶Al-Nuwayri, **Nihayat al-urb fi funan al-adab**, al Qahira: al-mu'assa al-musriyya li-l-ta'lif, (mukerrer baskı), cilt. XI, s. 293-294.

Al Qazwini'nin söz ettiği gibi kâfur üretiminde iklim önemli rol oynar; “*Kâfur üretim miktarı, deprem ve yıldırımın çok olduğu yılda artış göstermektedir*”. Bu da al-Mas'udi'nin eseri olan *Murug al dahab*'de⁸⁷ ve L. Planchon & Ph. Bretin'in *Précis de matière médicale (tıp bilimi rehber kitabı/yayın tarihi 1938)* yazılmıştır. Şöyle anlatmıştır:

Kâfur ağacı için uygun olan şartlar; yağmurlu yerler, nehir kenarları ve dağ eteklerinde yüksekliği 2000 m.ye kadar olan bölgelerdir.

Gerçek kâfur her zaman beyaz değildir. Kâfur kuru damıtmadan sonra beyazlaşır. Ehlü-l ilim olarak tanınan Arab felsefeci El-Kindi, *Kitab fi kimya el- 'Itr ve el-tas'idat* (kimya yağ ve damıtma hakkında) adlı kitabında kâfur damıtmasında iki yöntem uygulandığını belirtiyor. Basra'da kullanılan yöntemi şöyle anlatılmıştır:

İki yöntemin bir tanesi Basra'da kullanılmış, buna (kâfur) *şeker* denir, kalitesi iyi ve doğaldır. Birkaç *riyahi* denilen kaliteli kâfur parçası ezilip sonra camdan altı içbükey olan bir yere koyulur. Cama koyduktan sonra üstü toprakla kapatılıp üç karış uzunluğuyla borunun üstüne koyulur. Resimdeki gibi cam ve boru kenarları gereği kadar ayarlanır ve cam asılı borunun içine koyulur. Sonra 3 ile 5 *misqal* ağırlığındaki kâfur unu camın içine koyulur. Sonra içbükey olan şişe altından kapatılıp şişe resimdeki gibi alt kısmına koyulur. Şişe zemininin kenarları ve camın ağzı ölçeye göre ayarlanır ve homojen ateşte ısıtılır. Şeker yumrusu gibi kâfur buharlaşır ve yapışır. Kalan da camın altında durur.⁸⁸

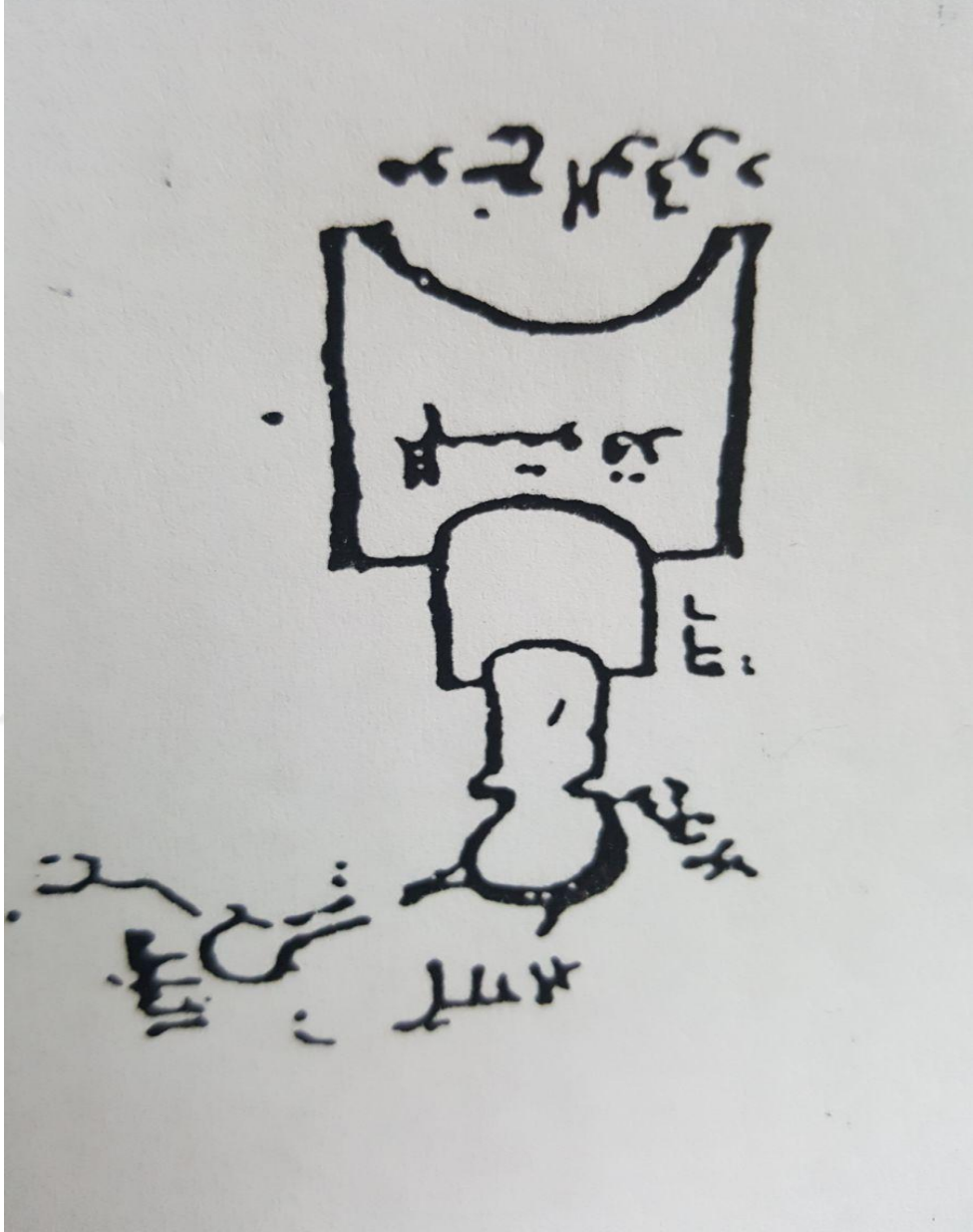
El-Kindi'nin kitabında, kâfuru aşağıdaki malzemelerle karıştırmanın dokuz formülü vardır, bu malzemeler; pirinç unu, sade gümüş silikonu, buhur, **mermer** tozu, amonyak tuzu, hurma tohumu vb. bu malzemeler ayrı işlenir, sonra kaliteli kâfurla karıştırılır; karıştırılmış malzemeler sıkılıp kâfur suyu veya kurutulmuş arabika gom suyu eklenir.

---

⁸⁷ Al-Mas'udi, **Murug al-dahab Les prairies d'or [altın çayırlar]**. Edition by B. de Meynard ve P. de Courtelle, düzelten Ch. Pellat, 13 c., Beirut, Imprimerie Catholique, 1966.

⁸⁸ 23 Lih. Al-Kindi, *Buch über die Chemie des Parfüms und die Distillationen von Ya'qub ben Ishaq al-Kindi*, düzelten ve tercüme eden K. Garbers, Leipzig, 1948. (Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, Band XXX) formul No. 83.

Resim 2.1: El-Kindi'nin yazma eserinden alınan damıtma aleti resmi, *kitab fi kimya el-'itr ve el-tes'adat*, kâfurdan nasıl koku yapıldığını anlatan kitaptır.

(kaynak: ISIS 41/1950, syf. 104)

Daha sonra elde edilen şey en uygun ebatta kesilir. Biz en basit değişim yöntemini seçtik, yani hurma tohumlarıyla. Bu değişim teftiş ofisi tarafından kontrol

edilmiştir.⁸⁹ Hurma tohumlarının yumuşak dış kısmı camla soyulur, soyulduktan sonra tozları sıkılıp yağ haline getirilir. Bu malzemelere aynı ölçüde kâfur eklenir. Camın üstüne koyulmadan önce karıştırılmış malzemeler iyice sıkılır. Katılaştıktan sonra bunlar kesilip kâfur parçaları haline getirilir.⁹⁰

Hisba görevlisi İbn el-Ukhuvve (XIV. yy.) *me'alim el-kurba fi ahkâm* adlı kitabında el-Kindi'ye benzer görüşler yazmıştır:

Kâfur bazen işlenmiş olanlarla karıştırılır, bazen de beyaz gom suyuyla sıkılmış ve güneşin altında kurutulmuştur. Başka bir yöntem ise amonyak tuzuyla veya kâfuru aynı ölçüyle eklemekten önce ezilerek yağ haline getirilmiş olan hurma tohumları ile karıştırılır. Bu karıştırılmış malzemeleri kâfur suyuyla sıkıp kâfur parçalar haline getirilir.⁹¹ Teftiş rehberlik kitabında, İbn El-Ukhuvve de kâfur karışımını nasıl kontrol ettiğini kitabına şöyle yazmıştır: Kâfur karışımını tespit edebilmek için küçük miktarda kâfur suyunun içine koyulur. Eğer batıyorsa kâfur karışımı olmuş demektir, eğer suyun üstünde yüzerse kâfur doğal demektir. Kâfur kumaşın içine koyulup yakılabilir. Eğer tamamı buharlaşırsa kâfur doğal demektir. Eğer yanıp kül olursa kâfur karışımı yapılmış demektir.⁹²

Fansur'dan kâfurun kalitesini tespit etmenin yöntemini, ilaç uzmanı olan Kuhin el-'Attar, *Minhağc el-dükkan* adlı kitabında anlatmıştır.

El-Qasuri'nin kâfuru teftişi:

Bu kâfur, el-riyahi ve el-naza kâfur cinsleriyle karıştırılmıştır. Üçünü ayırt edebilmenin yolu: el-Qasuri ve el-naza kâfuru değişebilir, el-riyahi kâfuru ise sabit lakin daha katı hale gelir. Kokusu çok ağır ve kötüdür. El-Qasuri ve el-naza kâfurunun kokusu güzeldir. El-Qasuri çok kolay eskileşir ama küçülmez. El-riyahi de kolay

---

⁸⁹ *Al-hisba* terimi Kur'an-ı Kerimde yoktur. Manası müminlere iyiliği emredip münkirleri kötülükten nehy etmektir. *Muhtesib* (müfettiş) kuralları her gün uygulanışını takip eden kişidir. O her iş, özellikle tıpla ilgili işleri kontrol eder. Daha fazla bilgi için "Hisba" makalesine bakabilirsiniz. E.L. (ikinci baskı)'da, s. 503-505.

⁹⁰ Detayı al-Kindi'de bahs edilir. op. Cit., formül 66-72'e kadar kâfur ve değişimiyle.

⁹¹ İbn al-Ukhuvwa, *The Ma'alim al-qurba fi ahkâm al hisba of Diya' al-Din Muhammad. ibn Muhammad al-Qurashi al-shafi'i. Düzeltilmiş ve eklenmiş, ıstılah ve indeks defteri Reuben Levy, London, Cambridge University Press, 1938, s. 126.*

⁹² İbn al-Ukhuvwa, *ibid.*

eskileşir ama parçaları sert ve beyazdır. Eğer saklanırsa, bu cinsten yeşilli ve qasuri ile karıştırmak için kullanılabilir.⁹³

2.1.3 Kâfurun Kullanılışı

Güzel koku ve tıp ehli Arap yazarları için, kâfur beş baharat esasındandır. Altı halifeye hizmet etmiş, Nasturi Doktor İbn Masavayh (ölümü 857 M.) şöyle demiştir: “Beş baharat esası; misk, gri amber, gaharu ahşabı, kâfur ve safran”dır.⁹⁴ Abbasiler Dönemi’nde, kâfuru sadece zenginler ve rütbeli kişiler kullanırdı.

Eski eserlerde yemekten sonra zenginler misafirlere kâfur kokusu ikram ettiği belirtilmiştir.⁹⁵

Yavaş yavaş kâfurun yeri meşhur baharatlar arasında kaybolmuştur. Bundan el-Qalqasandi’nin eserinde bahsedilmiştir (ölüm 1418). Bir liderden diğer lidere hediyeleşme de sandal (cendana) ahşabı baharatlardan en uygun ve en değerli olan tek hediyedir. El-Qalqasandi yazısında, devletin sekreterliğinde kullanılan yapıstırıcı için karıştırılmış kâfur ile gül suyu maddesi kullanılmıştır. Bu görüşe göre XIV. yüzyılda kâfur farklı yerlerde kullanılmaya başlanılmıştır.⁹⁶

Kâfur esas olarak koku için kullanılmıştır. Koku hakkında kitaplar arasında el-Kindi’nin yukarıda bahsettiği gibi el-Nuvayri’nin *Tamimi* kitabında özet olarak da yer alır. Nad ve sukk güzel kokuların oluşmasında en önemli malzemelerdendir.

2.1.3.1 Nadd

*Nihayat el-‘urb*⁹⁷ adlı ansiklopedisinde tarihçi ve hukuk uzmanı olan El-Nuvayri (ölümü 1332) Nadd adlı kokunun nasıl yapıldığını öğrenmek için *el-Tamimi* kitabına bakılmasını tavsiye ediyor. Bu kokuların ismi kullanan kişilerin adlarından

⁹³ Kuhin al-‘Attar, **Minhağ al-dukkān wa dustur al-a’yan fi amal wa taraqub al-adawiya al nafi’a li-l-abdan**, tahqiq ‘Isa ‘Asi, Bayrut, dar al-manhal, 1992, s. 283.

⁹⁴ Yuhanna İbn Mussawwih, **Traite sur les substances simples aromatiques par Yuhanna Ibn Massawaih**, *Grand savant et celebre medecin chretien en 857* [Yuhanna İbn Massawwaih tarafından kokulu ilaçların rehberliği, bilim adamı ve meşhur Hristiyan doktor, ölümü 857]. Edition by Paul Spath. Kairo, Institut Français d’Archeologic Orientale matbaası, 1937.

⁹⁵ M.M. Ahsan, **Social Life under the Abbasids – 176-289 AH: 786-902**, AD London, New York, Longmann&Librairie du Liban, 1979, (Arab Background Series).

⁹⁶ Al-Qalqasandi, **Subh al-a’sa fi sina at al-insa**, (tth) cilt. II, s. ??

⁹⁷ Relations. Op. Cit., s. 616-617.

alınmıştır. Mesela: icat eden Bunan ve icadı kullanan Abbasi Halifesi El-Vasık Billâh (842-847 M.) Nadd içerikleri:

100 misqal Hindistan'dan garahu ahşabı

50 misqal sukk

30 misqal Tibet'ten misk

9 misqal riyahi kâfuru

Yazar yapılış sürecinden eserinde bahsetmiştir. Riyahi kâfurlu nadd el-Mustaini'yi Abbasi Halifesi el-Mustain Billâh (862-866 M.) kullanmıştır. Tamini nadda göre Abu Sait Yunus el-Farisi'nin kullandığı kâfur en kalitelisidir. İçeriği şöyledir:

10 misqal Hindistan'dan gaharu ahşabı

20 misqal Tibet'ten misk

1 misqal fansuri kâfuru

20 misqal mavi ambar ve sihr

2.1.3.2 Sukk

Genizah, Kairo'da bulunan *Fragmen* adlı eserinde sukk (koku karışımında esas malzeme olan kâfur) dumanlaştırma için ilaçların nasıl yapılacağını açıklamıştır. Bu fragmen de tıp bilimiyle alakalıdır ve Arap diliyle ancak İbrani alfabesiyle yazılmıştır. Bu yöntem Gottheil tarafından kullanılmıştır.⁹⁸

Miskli sukk yapmanın yöntemi; Latince'de *Galia Muscata*'dır.

---

⁹⁸ Gottheil (R.). "A Fragment on Pharmacy From The Cairo Genizah" dalam Journal Of The Royal Asiatic Society, January, Hlm 123-124.

Bu madde beyin ve ciğer için çok faydalıdır ve ilaç için kullanılan maddedir. Ayrıca cilt ve nefes için çok iyidir. Bunun içerikleri:

Komoro Adası'ndan en kaliteli beş tane gaharu ahşabı, kâfur ve ambar parçalarından üç tane, misk parçası dokuz tane, sümbül bitkisinden bir tane, myrtus ağacının yapraklarının gül suyuyla karıştırılmış hali olan gom (leguminoceae ailesinden; yazarın notu) balçık maddesi oluştuktan sonra cam bir kalıba koyulup ihtiyaca göre kullanılır.

Bu konuda Pers kaynakları da Arap kaynakları kadar zengindir. Koku için kâfurun kullanılışı hakkında Farsça *Ekbernâme* adlı kitabında Ebu el-Fazl (ölümü 1602 M.) şöyle yazmıştır:

*“Kâfur gövdeden ve daldan elde edilir... Ahşabın içindeki kâfur tuz tozuna benzer. Ahşabın dışındaki ise toprağa dökülen kurumuş öz suyuna benzer... Kâfurun en kaliteliyelerinden biri de ribahi ve fançuridir. Adları farklı olmasına rağmen aynı cinstendirler. Kâfur, Ribah adlı sultan tarafından Fançur civarındaki Sarandib Adası'na yakın bir yerde bulunmuştur.”*⁹⁹

Kâfurun cinslerini inceleyen Ebu el-Fazl'a göre bu kâfur cinsi sublimasyondan sonra beyazlaşacaktır. O, kâfurun nasıl saklanması gerektiği hakkında bilgi vermiştir. Yani gerst, karabiber ve surkh dane tohumlarıyla karıştırılması buharlaşmadan kaçınmak içindir.

2.1.4 Arap Tıp Bilimleri

Kâfur, Yunan eserlerinde yer almıyor. Mesela Dioscoride (1. M) tıp bilimi kitabında ve Pargame'den/Bergama'dan meşhur Doktor Galien'in eserlerinde de yoktur. Galien'in eserleri IX. yy.da Arapçaya tercüme edilmiştir.

Endülüs'ten biobibliografî uzmanı ve tıp bilimi uzmanı İbn Gulğul (X. yy.) Dioscoride yazısında yer almayan kâfurun ilaç yapılışında 63 maddeyi eklemiştir. O, kitabında bu maddeler hakkında bilgi vermiştir.

---

⁹⁹ Relations, Op. Cit., Hlm 542-555.

“Bu sekizinci makede S (Dioscoride) eserlerinde bahsedilmeyen şeylerden bahsedilecektir. Hem tıp bilimine hem de başka bilimlerin işine yarar.”

İbn Gulğul kendi eserinde kâfurla ilgili şöyle bilgi vermiştir:

“Kâfur, aslı Hindistan’dan olup çam ağacına benzer. Bu kâfur ağacı, gom ve özsu içermektedir. Alındıktan sonra kâfur suda temizlenir. Damıtma yapıldıktan sonra rengi kızıl sarısından beyaza dönüşmektedir. Kâfur temizlendiğinde çıkan su sıvı yağ halinde güzel bir kokudur. Kâfur suyu balsam suyunun yerine kullanılır. Sıcak kâfur damıtılmadan önce soğuyacak ve kuruyacaktır. Eğer ilacı koklayıp veya karıştırırsa kâfur sıcak safrayı, karaciğer iltihabını ve yüksek ateşi iyileştirebilir.”¹⁰⁰

Hemen hemen tüm tıp kitaplarında kurumuş ve soğuk kâfurun üçüncü seviyede olduğu yazılmıştır. Bazıları kâfurun geldiği yeri yazmıştır. Kâfur, gom ağacının cinsinden ahşabı beyaz ve yumuşaktır. İbn Sarabiyun (X. yy.) şunu eklemiştir:

Yüksek kaliteli kâfur Al-Riyahi’ye denilir; bu kâfur doğal bir maddedir. Onun rengi noktalı kırmızı ama onun asıl yerinde süblimasyonu yapıldıktan sonra rengi beyaza döner. Onun asıl yeri Fansur’dur ve bundan dolayı bu kâfur türü Fansuri ismini alır. Bu kâfur türü en iyi, en hafif, en saf, en beyaz ve en parıltılı olanıdır. Kâfurun en büyük kesimleri yaklaşık dirhem para biriminin büyüklüğü kadardır.¹⁰¹

Biz Fransızcadan çevrilmiş olan İbnu Al-Baytar’ın ilaçlarla ilgili kitabından tıp ilminde meşhur doktorlar tarafından kâfurun nasıl kullanıldığını öğreniyoruz. *Eksperimen-eksperimen* kitabından İbn al-Baytar şöyle açıklıyor:

Kâfur kullanımı gözü ateşin olumsuz etkisine karşı korur. Eğer sıcak bir göz ilacıyla karıştırılırsa, kâfur gözün bozulmasını engelleyip olumsuzlukları giderir. Eğer burna taze kişniş suyu ile eklenirse, beyinden gelen kanamayı durdurabilir. Eğer gül yağıyla karıştırılıp burna eklenirse, kâfur ateşin değişim etkisine karşı korur. Kâfur göz ve göz kapağındaki ortaya çıkan belirtilere karşı koruyucudur. Bu belirtiler güneşin doğuşundan başlayıp yükselmesiyle birlikte artar. Daha sonra güneş batarken

¹⁰⁰ Bkz. Baskı ve bu kitabın tercümesi Almandadır. (açıklama) ... 1988. Özellikle s. 15 Arapça kısmında.

¹⁰¹ Relatios, Op. Cit., Hlm 113.

azalır ve akşam saatinde durur. Bu işaretler sıcak veya soğuk havada güneşin altında yürürken başın korunamaması sebebiyle ortaya çıkabilir. Gözenekler sıklaşır ve vücuda zarar veren bir tıkanıklık olur...

Ibn al-Baytar, İshak ibn 'İmran'dan da alıntı yapmıştır (IX. yy. başı):

*Üçüncü aşamada soğuk ve kuru kâfur: Bu madde içten gelen ateş için uygundur. Eğer gül suyu ile beraber veya tarçınla yoğrulan gül suyu ile beraber koklanırsa, karaciğer hastalığından kaynaklanan baş ağrısına ilaç olarak kullanılabilir. Bu durumda kâfur duyuları ve organları güçlendirir. Eğer uzun süre koklanırsa şehveti giderir. Kâfur iç hastalıklarına ilaç olarak çok faydalıdır. Eğer her gün burnuna az marul suyu ile beraber eklenirse, beynin ateşini ve baş ağrısını giderir, daha kolay uyumayı sağlar. Burun ve diğer yerlerdeki kanamaları da durdurabilir.*¹⁰²

Yüzyılın yarısında Arap dünyasında bütün doktorlar kâfurun koklandıktan veya içildikten sonra şehveti giderdiğini kabul etmişlerdir. Kâfur hala burnu ve gözü yıkamada, deri için yağ olarak ya da ağız gargara ilacı gibi dış hastalıkları için içilir veya kullanılır.¹⁰³

Al-Kindi tarafından yazılan ilaçlarla ilgili kitapta düzenlenen ilaç yapımında kâfur kullanımının değişik yolları gösterilir. Örnek olarak 106 numaralı reçetede bir dış ilacı olarak dış etini güçlendirdiğini, dış temizleyici ve parlatici olduğunu belirtir. Maddeler şunlardır:

Safran, kâfur, kakule, akasya ağacının suyu, pyrethrum bitkisi, agallocha odunu, zerdeçal kökü, toz şekeri ve myrobalan (Terminalia grubundan meyve ağacı, tercümanın notları) her birinden bir miktar alınır. Bütün bu madde ipek kumaşla süzöldükten sonra karıştırılır. 154 numaralı reçete rusnaya denilen göz yıkama suyunun yapılış tarzını gösterir. Gözün güçlendirir ve daha iyi görmesini sağlar. Al-Kindi'ye göre rusnaya trahom, çiban, kaşıntı, ezilme, leukoma ve gözün içine kirpiklerin düşmesini engeller. Maddeleri: Dış bölümünden çıkartılmış temiz

¹⁰² İbn al-Baytar, Traite des Simples par Ibn el-Beithar (Panduan Obat –obatan Asli Oleh Ibn el-Beithar), Diterjemahkan Oleh Dr. L. Lecrele, 3 Jil. – Paris, 1881-1887, artikel no 1868.

¹⁰³ Al-Kindi, **The Medical formulary or Aqrabadin of al- Kindi**. Translate with a Study of its Materia Medica. Disunting oeh Martin Leves Madison. London: 1966. Resep No. 106.

olmayan altınlar ve aleyontum (deniz hayvanlarının bir çeşidi, tercümanın notları). Her biri ağırlık olarak beş dirheme denk geliyor. İki buçuk dirhem ağırlığında kavrulmuş bakır, beyaz kurşun (hidrokarbonat ve siyah kalay karbonatla karışık, tercümanın notları) ve bir buçuk dirhem ağırlığında Anduran bölgesinden gelen bir tuz; her biri bir dirhem ağırlığında amonyak tuzu ve karabiber. İki dirhem ağırlığında beyaz biber ve çeyrek dirhem ağırlığında kâfur. Her madde yoğrulmadan önce ipek kumaşla ezilir ve süzülür. Alet yardımıyla sabahtan itibaren üç kez göze sürülen bu ilaç göz kuruluşuna iyi gelir. Görme yeteneğini güçlendirir ve keskinleştirir.¹⁰⁴

İbn Sina'nın ilaçlar hakkındaki eserinde kâfurla ilgili notlar şunlardır:

*Eğer kâfur az kullanılırsa, sakinleştirmeye yardımcı olur. Çünkü bu madde soğuktur. Yüksek vücut sıcaklığını azaltabilir. Kokusu da etkilidir. Kâfur, özellikle sıcak zehirlere karşı panzehir olabilir. Kâfur zihni daha güçlendirir. Etkisi sarı ambar gibidir lakin daha güçlü ve faydalıdır.*¹⁰⁵

Kâfur sağaltım ve önleme için de kullanılır. Doktor Qusta ibn Luqa, Hasan b. Mahlâd'a hacca gitmeden önce hijyen şartları ve seferde yiyecekleri yemekler hakkında nasihat vermiştir. Toz ve rüzgâr sebebiyle çıkan hastalıklar hem sıcak hem de soğuk rüzgârdan kaynaklanabilir. Qusta ibn Luqa kolay yapılabilen kâfur hakkında birkaç nasihat vermiştir.

Hem sıcak hem de çok soğuk rüzgâr ve toz sebebiyle çıkan hastalıkları iyileştirmek için bu ilaçlar kullanılmalıdır. Aşırı soğuk ve aşırı sıcak havalarda hastalıklar daha ciddidir... Eğer rüzgâr sıcaksa kâfur, sandal (cendana) ahşabı, gül yağı vb. ilaçlar kullanılmalıdır. Bu ilaçlar o hastalıkları önleyebilir. ~~Başka hastalıkların ilaçlarını da sonra açıklayacaktır.~~¹⁰⁶

¹⁰⁴ Ibn al- Baytar, **Traite des Simples par Ibn el-Beithar** (Panduan Obat –obatan Asli Oleh Ibn el-Beithar), Diterjemahkan Oleh Dr. L. Leclerc, 3 Jil. – Paris, 1881-1887, artikel no 1868.

¹⁰⁴ Al- Kindi, **The Medical formulary or Aqrabadin of al- Kindi**. Translate with a Study of its Materia Medica. Disunting oeh Martin Leves Madison. London: 1966. Resep No. 154.

¹⁰⁵ Ibn al-Baytar, **Traite des Simples par Ibn el-Beithar**. Diterjemahkan oleh Dr. L. Leclerc, 3 jil. Paris: 1881-1887.

¹⁰⁶ Qusta Ibn Luqa, **Medical regime for the filrims to Mecca**. The Risala fi tadbir safar al-haji, diedit dengan terjemahan dan komentar oleh Gerrit Bos. Leiden. New York. Köln: E.J. Brill ("Islamic philosophy theology and science", jil. XI).

Kâfur ameliyattan önce ve sonra kullanılır. Ameliyat rehber kitabı *Kitab el-umda fi el-giraha* adlı kitabında Doktor İbn El-Quff (XIII. yy.) kâfur hakkında şöyle bilgi vermiştir.

Soğuk ve kurumuş kâfur üçüncü seviyededir. Eğer koklanırsa, ıslak bez içine koyulursa veya yenilirse, kâfur yüksek ateş hastalığı için çok faydalıdır. Karaciğer ve karın hastalığı için de çok iyidir. İshal ilacı, baş ağrısı ve pamukçuk hastalığını giderebilir.¹⁰⁷

2.1.4.1 Pers Tıp Bilimleri

Muvaffak el-din abu Mansur 'ali el-Haravi'nin (X. yy.), *kitap el-enbiya 'an haqa'iq el-edviye (esas ve asli ilaçlar hakkındadır)* adlı kitabı; Farsçada tıp bilimlerinden bahseden en eski kitaptır.

2.1.5 Firavun Ramses'in Nusantara'dan Getirilen Barus Kireçliyle Yaptırdığı Merhem

Bazı kitaplarda Batı Sumatra kıyısında yer aldığı belirtilen bu İslam yerleşiminin adı Barus veya Fansur'dur. Bu küçük köy Singkil ve Sibolga şehirleri arasındadır, Medan şehrinden 414 km. uzaklıktadır. Sriwijaya zamanında Barus onun bölgesindeydi. Fakat Sriwijaya gerilediğinde Açe yerini Darüsselam'a bıraktığında Barus da Açe Krallığı'na dâhil olmuştur. Barus'un en eski bir şehirlerden biri olması mümkündür; çünkü Arap, Hindistan, Tamil, Suriye, Ermeni, Çin vs. edebiyatlarında miladi takvimin başlarında adı geçmiş olan tek şehirdir.

II. Yüzyılda Mısır'da, İskender İmparatorluğu'nun bir valisi olan Claudius Ptolomeus tarafından yaptırılmış eski bir haritada, Batı Sumatra kıyılarında barus kirecinden kokuların üretildiği Baruş şehrinden bahsedilmektedir. Hatta oradaki barus kirecinin kâfur ahşap ile karışımının Mısır'a götürülüp II. Ramses ve hatta yaklaşık M.Ö. 5.000 yılındaki Firavun zamanında ölüleri mumyalamak için kullanıldığı belirtilir.

¹⁰⁷ Ibn al-Quff. *Kitab al-umda fi al-ğiraha*, Haydarabad, jil. 1. hlm. 257.

Addimasqi eseri olan *Nuchbatuddar* kitabına göre Barus, VII. yüzyılda İslam'ın Nusantara'ya ilk giriş yaptığı bölgedir. Barus'ta eski Mahligai mezarlığındaki bir mezar taşında “Şeyh Rukunuddin vefat tarihi 672” yazılması ve Şeyh Ushuluddin'e ait 7 m. uzunluğunda bir mezarın bulunması o dönemde Barus'ta Müslüman topluluğun olduğu tahminlerini güçlendirir.

Ecole Francaise D'extreme-Orient (EFEO) Fransa'dan arkeolog ekibi, Pusat Penelitian Arkeologi Nasional (PPAN) Lobu Tua-Barus'ta beraber IX-XII. yüzyılda Barus'un Arap, Açe, Hint, Çin, Tamil, Cava, Minang Kabau, Bugis Bengkulu gibi etnik unsurlar arası bir yerleşim yeri olduğunu keşfetmiştir.

Bu ekibin bulduğu yüzlerce yıllık pek çok değerli eşya, o dönemde Barus'taki refah düzeyinin yüksekliğine kanıttır. Barus ve çevresinde Arap, Açeli vs. tüccarlar zengin bir hayat sürmüşlerdir. Ayrıca onlar toplumda veya hükümette (Buda Sriwajaya Krallığı'nda) etkin kişiler olup yüksek mevkilere sahipti. Hatta daha sonra aralarından merkezde sözü geçenler de olmuştur. Zaman geçtikçe yerel halktan Müslüman olanların sayısı çoğalmıştır. Hatta kral, şehzade veya başka önderler Müslüman olmuşlardır. “*The Preaching of Islam*” (1968) kitabında tarihçi T.W. Arnold, VII. yüzyıldan itibaren İslam dininin Arap yarımadasından tebliğciler tarafından Nusantara'ya götürüldüğünü kaydeder.

VII. Yüzyıldan sonra bu bölgelerde İslam yayılmaya başlamıştır. Örneğin 977 yılında Tiongkok tarihinde İslam temsilcisi olan Pu Ali'nin (Abu Ali) Nusantara'nın bir bölgesi adına Tiongkok'u ziyaret ettiği belirtilmiştir.¹⁰⁸

Yukarıda geçtiği üzere Doğu Cava, Gresik, Leran bölgesinde Fatima binti Meymun adlı Müslüman bir kadına ait olan 1082 tarihli mezar taşının varlığı İslam'ın ne kadar erken geldiğini gösterir. Bu mezartaşı XI. yüzyılda İslam'ın Doğu Cava'ya yayıldığına kanıttır.¹⁰⁹ Kısacası: Eski Tiongkok edebiyatına göre Hz. Peygamber 610 yılında ilk vahyi aldıktan 15 yıl, peygamberliğini açıkça duyurmaya başladıktan

¹⁰⁸ F. Hirth ve W. W. Rockhill (çeviri), Chau Ju Kua, **His Work On Chinese and Arab Trade in XII. Centuries**, St. Petersburg: Paragon Book, 1966, s. 159.

¹⁰⁹ S. Q. Fatini, **Islam Comes to Malaysia**, Singapura: M. S. R.I., 1963, s. 39.

ise sadece 9 yıl sonra yaklaşık 625 yılında Sumatra kıyısında (Barus adında) bir Arap yerleşimi olduğu iddiası oldukça ispatı zordur.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda müttefiklerle Almanya arasında yapılan Versailles Antlaşması'nın 246 maddesi bu nüshalardan biri ile ilgilidir. Bu maddeye göre altı ay içerisinde Almanya, savaş sırasında Türkler tarafından götürülen ve daha sonra Alman İmparatoru II. Wilhelm'e hediye edilen Kur'an nüshasını Hicaz Kralı'na iade edecektir.¹¹⁰

İşte Nusantara'ya göç etmiş bulunan Müslümanlar, ellerinde tam bir nüsha olmaması nedeniyle dua ve ibadetlerini o sırada hafızalarında bulunan ayetlerle yapmaktaydılar.

Tarih kayıtlarına dönersek VII. yüzyılın ilk çeyreğinde Budist Sriwijaya Krallığı Sumatra'da hâkimdir. Krallığın resmî dininden farklı bir inanca sahip kişilerin orada yerleşim izni alabilmesi gerçekten çok zor bir iştir. Ancak yıllar içerisinde yöneticilerle ve halkla kurulacak iyi ilişkiler sayesinde elde edilecek güven duygusu ile bu mümkün olabilir. İşte bu süreçte Arap tüccarlar ve yerleşimciler, yerli halktan kadınlarla evlenmek suretiyle çoğalmış ve halkla kaynaşmışlardır. Bu sayede Budist Sriwijaya Krallığı'nda İslamî değerlerin yaşandığı bir yerleşim kurulabilmiştir.

Yine bu eski yazılarda VII. yüzyılda Budist ziyaretçilerin Çin'den Hindistan'a gitmek için Arapların gemilerinde binerek Budist Sriwijaya Krallığı toprağındaki Malaka'ya uğradıkları anlatılmaktadır.

Yukarıda anlattığımız tez, Mekke teorisidir. Yani Nusantara'da İslam, Snouck Hurgronje'nin savunduğu Gücerat teorisine tezine karşıdır. Aslında Gücerat Arap Yarımadası'ndan gelen Arap tüccarların bir uğrak yeridir. Bu tüccarlar Sumatra'ya (bugünkü Kutaraja veya Banda Açe) giderken tam Arap yarımadası ile Sumatra arasında kalmış olan Hindistan'a da uğramışlardır.

---

¹¹⁰ Joesoef Sou'yb, **Sejarah Khulafaur Rasyidin**, Bulan Bintang, cet. 1, 1979, s. 390-391.

Güney Asya haritasını açarsanız Arapların neden Sumatra'ya veya Çin'e, Kanton'a seferlere devam etmeden önce Hindistan'ı bir aktarma güzergâhı olarak belirlediğini anlayabilirsiniz. Hindistan'a uğradıktan sonra Açe'ye, Barus'a yolculuğu devam ettirmiş, sonra da Batı Sumatra kıyılarını geçip ticaret merkezi durumundaki Malaka'dan Budist Sriwijaya Krallığı'na, Çin veya Cava'ya giderler.

Stratejik konumundan dolayı Barus'tan başka Banda Açe eskiden beri bilinmektedir. Mekke ve Hindistan'dan Malaka'ya giden ticaret güzergâhları ilk önce Banda Açe'ye ulaşmış buradan Batı Sumatra kıyısını geçerek Barus'a varmaktaydı. Böylece ilk önce Banda Açe, Arap tüccarlarının getirdiği İslam'ın nuruyla aydınlanmıştır. O yüzden de Banda Açe için şimdiye kadar "Mekke'nin balkonu" lakabı benimsenmiştir.

İslam Endonezya'da en büyük dindir. Bu da Endonezya'da İslam tebliğcilerinin insanüstü gayretlerinin bir sonucudur. İslamlaşma ile ilk zamanlarda (VII-XIII. yüzyıllar) Endonezya'da İslam'ın yayılış süreci kastedilmektedir. Bu yazının metodolojisi tamamen derleme üzerinedir. Burada yazar deskriptif-analis olarak Endonezya'da İslamlaşma teorisi hakkında görüşlerini anlatmıştır. İslam'ın Endonezya'ya girişi hakkındaki görüşler hayli ilginçtir ve pek çok tarihçi tarafından şiddetle eleştirilmektedir. Bu eleştiriler çeşitli arkeolojik kanıtlarla da desteklenmektedir. İslam'ın Endonezya'ya girişi hakkında üç görüşten bahsedilmiştir.

İslam'ın Endonezya'ya Girişine dair Görüşler şöyle hulasa edebiliriz.

1. İslam'ın Endonezya'ya girişi VII. yüzyılda olmuştur.
2. İslam'ın Endonezya girişi konferansında (Açe'de) kaynak olarak, 675 tarihinde Halifelik elçilerinin Kalingga'ı ziyaret ettiğini söyleyen Al Mas'udi'nin Seyahatnâmesi gösterilmiştir. 648 yılında Doğu Sumatra kıyısında Arap Müslümanların olduğu söylenmiştir.
3. Medan'da Pazar, 21-24 Şevval Hicri 1382 İslam'ın Endonezya'ya girişi konferansının sonuçlarından biri, İslam'ın Arap Yarımadası'ndan gelmiş olduğudur.

4. Harry W. Hazard'ın kaleme aldığı *Atlas of Islamic History (1954)* Müslümanların VII. yüzyılda Çin'e yaptıkları seferler sırasında Müslüman tüccarların Sumatra'ya uğrayarak Endonezya'ya geldikleri ifade edilmiştir.
5. *Futher India and Indo-Malay Archipelago* kitabında Gerini, Müslümanların Hindistan, Endonezya ve Malaya'da 606-699 yılları arasında bulunduğunu ifade etmiştir.
6. *Preliminary Statemate on General Theory of Islamization of Malay-Indonesian Archipelago (1969)* kitabında Prof. Sayed Naguib Al Attas, 672 yılında Malaya-Endonezya adalarında Müslümanların olduğunu söylemiştir.
7. *Islam comes to Malaysia* kitabında Prof. Sayed Qodratullah Fatimy, 674 yılında Malaya'ya Müslümanların girdiğini açıklamıştır.
8. "Hindistan'daki İslam ve Endonezya ile bağlantısı" adlı sohbet yazısında Prof. S. Muhammad Huseyn Nainar, 687 yılında Hint Müslümanlarının Endonezya Müslümanlarıyla bağlantılı olduğunu söylemiştir.
9. *Indonesia and Malaya Compiled From Chinese Sources* adlı tarih yazısında W. P. Groeneveld, Tang Devri'nin Holing isimli şehrini Arap Müslümanları ziyaret ettiğini bildirmiştir (Kalingga, 674 yılı). (Ta Shih= Arap Müslümanları).
10. *The Preching of Islam a History of The Propagation of The Moslem Faith* kitabında T.W. Arnold, İslam'ın Hicri birinci asrında Endonezya'ya geldiğini belirtmiştir.

İslam'ın Endonezya'ya ilk geliş yeri hakkında tarihçiler arasında farklı görüşler vardır. Ahmad Mansur Suryanegara üç büyük teoriyi özetlemiştir:

Birincisi, Gücerat teorisi; İslam'ın XIII. yüzyılda Hint tüccarlarıyla Hindistan, Gücerat'tan geldiği teoridir.

İkincisi, Mekke teorisi; İslam'ın VII. yüzyılda Arap tüccarlar sayesinde doğrudan Orta Doğu'dan geldiği teoridir.

Üçüncüsü, Fars teorisi, İslam'ın XIII. yüzyılda Fars tüccarların Nusantara'ya gitmeden önce Gücerat'a uğradığı teorisi'dir.

Eğer bu konudaki araştırmaları daha da derinleştirirsek İslam Çin'den geldiği gibi farklı görüşler de ortaya çıkacaktır. Örneğin İslam'ın Hindistan'dan geldiğini savunan tarihçiler, bu bölgenin Gücerat olduğu konusunda hemfikir değildirlir. C. Snouck Hurgronje, J. P. Moquette, E. O. Winstedt, B. J. O. Schrieke gibi isimlerin desteğiyle Pijnapple görüşü 1872 yılında bu teoriyi ileriye sürürken S. Q. Fatimi ve Hollanda, Leiden Üniversitesi'nden Melayu uzmanı G. E. Morison'un düşüncesi Pijnapel görüşüyle farklılık göstermiştir. Azyumardi Azra'ya göre bu teori Fransızca tercümesi olarak Süleyman, Marco Polo ve İbn Battuta Seyahatnâmesi'nden alınmıştır.

Süleyman Seyahatnâmesi özet olarak İslam'ın Nusantara'da Hindistan, Gücerat ve Malabar'dan Şafiî mezhebindeki Araplar tarafından yayıldığını savunur. Dolayısıyla bu teoriye göre İslam Hindistan'dan gelmiştir. Fakat bu teori de kesin değildir. Pijnapel görüşüne göre İslam Nusantara'da Hindistan, Gücerat ve Malabar'dan Şafiî mezhebinde olan Araplar tarafından yayılmıştır. Aslında Pijnapel İslam'ı Arapların getirdiğini destekler. Bu görüş İslam'ın Nusantara'ya Hindistan'da yerleşmiş Araplar tarafından getirildiğini savunur. Bu açıklama Hindistan ve Endonezya ismi, eski Nusantara tarihinde sık sık duyulduğu için olmuştur. Bir sonraki açıklamada, Pijnapel ters mantık kullanmıştır; yani Nusantara'daki İslam Arapların çabaları sonucu gelmişse de doğrudan Arap Yarımadası'ndan değil batı kıyısındaki Gücerat ve Malabar'dan gelmiştir. Neticede Hindistan'dan bile olsa Nusantara'ya İslam'ı Araplar getirmiştir.

Snouck Hurgronje bu teorinin diğer destekçisidir. İslam, Hindistan'ın birkaç bölgesinde yayılmış ve güçlenmiş durumundayken Dekkan Müslümanları orada yerleşmiş ve Orta Doğu ile Nusantara arasında ticarî irtibat olduğunu ifade etmiştir. İşte Deccanlılar İslam'ı Nusantara'ya ilk getiren halktır, demiştir. Araplar ise daha sonraki dönemlerde etkili olmuştur. Orta Doğu'nun Nusantara ile ticari ilişkileri Nusantara'da İslam'ın giriş noktası olmuştur. Fakat coğrafi bakımdan Hindistan

adaları Nusantara ile Orta Doğu arasında yer aldığı için Nusantara'ya varmadan önce Arap ve Fars Müslümanları oraya uğramıştır. Hurgronje bu durumu göz ardı etmeyip Hintlilerin Nusantara'da İslam'ın yayılışına en çok katkıda bulduklarına vurgu yapmıştır. Geliş zamanı hakkında ise Hurgronje kesin bir tarih söylememiştir. O da Hindistan'ın neresinin Nusantara'daki İslam yayılışına etkili olduğunu söylememiştir. Sadece zaman tahminleri vermiş, yani Nusantara'daki İslam yayılışının büyük bir ihtimalle XII. yüzyılda olduğunu belirtmiştir. Tarih biliminde zaman ve mekân belirsizliği büyük bir eksiklik ki, Hurgronje'nin görüşünü tarif için bu kavram yetersiz kalır.

Hindistan teorisine tartışmalı bir destek de W. F. Stutterheim'den gelmiştir. Zaman ve mekân olan esas tarih gerekçesini cevaplamıştır. Açıkça kendisi İslam'ın Gücerat'tan Nusantara'ya geldiğini söylemiştir. Onun kaynağı Nusantara Cambay (Gücerat) Orta Doğu Avrupa ticaret güzergâhlarıdır. Bu iddiasını Nusantara'daki ve Gücerat bölgesindeki mezar taşlarında yapılan araştırmasıyla güçlendirmiştir. Samudra Pasai Kralı Al-Malik Al-Saleh (Hicri 1297) mezar taşının rölyefi, ilk mezardır ki Stutterheim araştırmasına göre rölyef, Hinduistik olup Gücerat mezar taşlarının rölyefine benzerdir. Bu gerçek kendisine İslam'ın Nusantara'ya Gücerat'tan gelmesi hakkında güven vermiştir. Böylece İslam'ın Nusantara'ya geldiği mekân hakkında görüş belirtmiş oldu. Bu açıklama oldukça argümentiftir ve veriler yeterlidir. Fakat Stutterheim, Gücerat'taki İslamlaşma sürecini incelememiştir. Marison'un anlattığına göre bu bölge Sultan'ın vefatından bir sene sonra İslamlaşmış oldu, yani 1298 yılında. Aynı zamanda o dönemde Moğolların genişlemeye başlamasıyla (Bağdat 1258 yılında fethedilmiş) onlar da kendi yaşamları için yeni topraklar aramışlar. Eğer Stutterheim bunu, Nusantara'da İslamlaşmanın, örneğin XIV-XVI. yüzyılda İslam'ın gelişmesi gibi bir sonraki süreci olarak değerlendirseydi, Gücerat Nusantara'da etki edebilirdi. Çünkü Gücerat Nusantara'ya daha yakındır. Eksiklere rağmen Stutterheim'in açıkladığı teori Hollandalı uzman, Moquette'nin desteğini almıştır.

Moquette'in mezar taşı rölyef hakkında araştırması, kendisini Nusantara'daki İslam Gücerat'tan gelmiştir fikrine götürmüştür. Moquette, Pasai'daki mezar taşının

rölyefinin Doğu Cava'daki Maulana Malik İbrahim'in (Hicri 822 veya Miladi 1419) mezar taşına benzediğini söylemiştir. Bu iki mezar taşı da Cambay'dakilere (Gücerat) benzerdir. Bu benzerlik Moquette'i bu mezar taşlarının Hindistan'dan geldiğine inandırmıştır. Böylece Endonezya'daki İslam; ona göre Hindistan, Gücerat'tan gelmiştir. Daha sonra buna mezar taşı teorisi denmiştir.

İslam'ın Hindistan'dan geldiğini anlatan diğer teoriler, S. Q. Fatimi ve Tome Pires tarafından ileri sürülmüştür. Uzmanların bu teoriye destek verme sebepleri de Tome Pires, Pasai önderlerinin Benggali veya onun neslinden geldiğini ifade etmesidir. Bu görüş Fatimi tarafından kabullenilmiştir. Hatta Fatimi'ye göre İslam Batı Malaka'da değil Kanton, Pharang (Vietnam), Leran ve Trengganu'nun doğu kıyısı olan Malaya kıyısında ilk defa kendini göstermiştir. Bu ilk İslamlaşma süreci ona göre XI. yüzyılda olmuştur. Bu da Leran Gresik'te Hicri 475 veya Miladi 1082 yılında vefat eden Fatimah binti Maimun'un mezar taşının bulunmasıyla ispatlanmıştır. M. C. Ricklef'e göre bu bölgede en eski Müslüman mezar taşıdır. Stutterheim ve Moquette'nin Nusantara'daki İslam'ın Gücerat'tan geldiğini savunan mezar taşı teorisiyle ilgili Fatimi bu görüşü reddetmiştir. Ona göre mezar taşlarını karşılaştırmak yanlış bir davranıştır. Yaptığı incelemeye göre Fatimi, Gücerat ve Pasai'daki mezar taşlarının şekil ve rölyeflerin birbirine benzemediğini söylemiştir. Aksine Benggal'daki mezar taşlarının şekil ve biçimine benzerdir. Dolayısıyla bu mezar taşları Gücerat'tan değil Benggal'dan getirilmiştir. Bu analizi kullanarak Fatimi, İslam'ın Benggal'dan geldiği teorisini kurmuştur. Fakat Fatimi'nin önemli bir yanlığı vardır; o da Nusantaralıların tâbi olduğu Şafiî ve Hanefî mezhep farklılığını göz önünde bulundurmamıştır. Bu farklılıklar Fatimi teorisini zayıflatmıştır.

Marison daha kapsamlı bir anlatımla Coromandel veya Malabar'ı XIII. yüzyıl sonunda Nusantara'daki İslam'ın geliş mekânı olarak belirlemiştir. Nusantara, Gücerat veya Benggal gibi yerlerden mezar taşları benzerlikleri ile teoriyi kurmamıştır. Ona göre bu benzerlik İslam'ın oralardan geldiğini göstermez. İleriye sürdüğü kanıtlar Melayu ve Marco Polo Seyahatnâmesi'ne göre kurulmuştur. Söz konusu hikâyelere göre Pasai Kralı Hicri 698 veya Miladi 1298 yılında vefatında Gücerat hala bir Hindu Krallığı'ydı. Cambay, Gücerat bir sene sonrası, yani Hicri 699

veya Miladi 1299 yılında Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Marison bu görüşü söylemeden önce Arnold aynı teoriyi savunmuştur. Marison'un böylece Coromandel ve Malabar İslam'ın Nusantara'ya geliş mekânı olduğunu söylemesi Arnold'un görüşünü daha da güçlendirmiştir. Arnold teoriyi İbnu Battutah'ın XIV. yüzyılda buraları ziyaret ederken şahit olduğunu ve Şafiî mezhebi olan mezhep benzerliğini esas alarak söylemiştir.

İslam'ın Mekke'den Endonezya'ya girişi teorisi Crawford (1820), Keyzer (1859), Nieman (1861), de Hollander (1861) ve Verth (1878) tarafından söylemiştir. Endonezya dâhil olmak üzere Güneydoğu Asya önderleri, Hamka, A. Hasymi ve Şeyd Muhammad Naquib Al-Attas'tır.

Bu teoriyi destekleyen Al-Attas'a göre Nusantara'ya İslam gelişini belirleme konusunda İslam'ın iç özelliklerini dış özelliklerinden daha çok göz önünde bulundurmak lazımdır. Bu özellikler Nusantara'da İslam yayılışını açıkça anlatabilir. Daha sonra Al-Attas, Batılı uzmanların Hint yazarları veya Hindistan'dan gelen kitaplar sandığı isimlerin aslında Arap olduğunu, en azından Orta Doğu veya Fars'tan gelen kitaplar olduğunu söyler. Aynı şekilde Hamka İslam'ın Endonezya'da VII. yüzyılda olduğunu ve Arap Yarımadası'ndan geldiğini söylemiştir. T.W. Arnold ve Crawford ise Batı-Doğu arasındaki ticaret yolunda İslam'ın egemen olduğunu, Sumatra kıyısında Müslümanların yerli kadınlarla evlenerek bir yerleşim kurduğunu VII. yüzyıldaki Çin gezginlerin yazılarından çıkarmıştır. Bu görüş VII. yüzyılda Ta-shih ünvanlı bir toplumun Kanton (Çin) ve Fo-lo-an'da (Sriwijaya) olduğu ve Ta-shih kralının temsilcilerinin Kalingga Cava'da Kraliçe Sima'ya gönderdiği Çin haberini esas almıştır. Çoğu uzmanlar Ta-shih'i Araplar olarak değerlendirmiştir. Ta-shih kralı hakkında Hamka'ya göre o zamanda Emevi halifesi olan Muaviyye bin Abu Sufyan'dır. Nusantara'ya İslam'ın geliş aslını kesinleştirmek için bu konu hakkında birkaç konferans düzenlenmiştir. İslam'ın Endonezya'ya giriş ve yayılışı konferansı Medan'da 17-20 Mart 1969 ve Açe'de 10-16 Temmuz 1978 ve 25-30 Eylül 1980 tarihlerinde düzenlenmiştir. Bu konferanslara göre İslam'ın Nusantara'ya girişi Hindistan'dan değil doğrudan Arap Yarımadası'ndan olmuştur. Bu konferansların özeti da Al-Attas, Hamka ve Muhammad Said'in vurguladığı Mekke teorisini

güçlendirmiş oldu. Nusantara'ya gelen Müslümanlar, Orta Doğululardır (Çoğu Arap ve Fars'tır.) ve Güneydoğu Asya'da İslam uzmanı, Azyumardi Azra'ya göre VII. yüzyılda olmuştur. İslam'ın ilk geldiği zamanlar ünlü din adamı ve gezgin I-Tsing tarafından bildirilmiştir. Hicri 51 veya Miladi 671 yılında Kanton'dan giden Arap ve Fars gemisine binmiş ve Sribhoga veya Sribuza, yani şimdi Musi olan Bhoga Irmağı'na yanaşmıştır. Modern uzmanlar, Sribuza'yı o zamanda Budist Sriwijaya'nın başkenti olan Palembang olarak değerlendirmişler. Yuantchao'ya göre Fars'tan gelen gemilerin sayısı 35'tir. Coğrafi bakımdan uluslararası ticaret güzergâhları üzerinde olan Sriwijaya'nın bu konumu, ona dış ilişkilerde büyük bir etkinlik kazandırmıştır. Egemen olduğu bölge dışında olan olaylar, örneğin Hindistan'daki politik değişim, Sriwijaya'yı Budistler için seçilmiş bölge haline getirmiştir. Böylece Sriwijaya, Nusantara'da Budist din adamlarının yeni tercihi olmuştur. Hindistan'a dönüşünde Palembang'da birkaç yıl geçiren I-Tsing, Hindistan'a gitmeden önce Budizm dinini öğrenmek isteyenlere bu yeri tavsiye etmiştir. Sriwijaya, Budist inancının merkezi olsa bile pek çok kimliği barındıran bir yer olmuştur. Bu durumda İslam dâhil olmak üzere diğer din ve inançların gelme potansiyeli olmuştur. Sriwijaya'nın dünya vatandaşlarına açık bir kimliğe sahip olması, Kanton'dan kargaşa yüzünden dışlanan Arap ve Fars Müslümanlarının Palembang'a gitme ihtimalini artırmıştır.

İslam'ın Arap Yarımadası'ndan geldiğinin kanıtları:

1000 yılında Al-Rahhurmuzi tarafından yazılan '*Aja'ib al-Hind* adlı kitapta Sriwijaya'ya gelen Müslüman tüccarların çokluğu dile getirilir.

916 yılında Al-Mas'udi'ye göre Oman'dan, Hadramevt, Basra ve Bahreyn Arap toplumuyla Sumatra, Cava ve Malaka çevresinde İslam'ı tebliğ etmek için görüşmüştür.

“Kampong Arap” ismi ve İslam'ı tanıtacak Arap kültürü ortaya çıkmıştır.

Samudra Pasai Krallığı'nın tâbi olduğu mezhep, Şafiî mezhebidir ki bu mezhebin etkili olduğu bölgeler Mısır ve Mekkedir.

Arap Yarımadası'ndan haber: Bu haber Endonezyalılarla ticaret yapan Arap tüccarları tarafından bildirilmiştir. Arap tüccarları Endonezya'nın batı tarafı ile Malaka Boğazı'nı egemenlik altına alan Sriwijaya Krallığı zamanında (Miladi VII. yüzyıl) Endonezya'ya gelmiştir. Arap tüccarlarının Sriwijaya Krallığı ile ticari ilişkileri Zabak, Zabay veya Sribusa lakaplarıyla kanıtlanmıştır.¹¹¹ Bu görüş *Melayu Kültür ve Tarihinde İslam* kitabında Crawford, Keyzer, Nieman, de Hollander, Syeh Muhammad Naquib Al-Attas ve Endonezya'da Hamka ve Abdullah bin Nuh gibi çoğu din adamları tarafından ifade edilmiştir. Hatta Hamka İslam'ın Nusantara'a Hindistan'dan geldiği teorisini Güneydoğu Asya'ya gelen İslam'ın orijinal olmadığını savunabilmek için bir propaganda aracı yapıldığını savunmuştur.¹¹²

Çin kaynaklarına dayalı nakillere göre şöyledir; Bu nakil deniz amiralı Cheng-Ho'nun yolculuğuna katılan bir yazar, ma Huan Seyahatnâmesi'nde yer almıştır. Kendi yazısında Kuzey Cava Adası'nda yaklaşık 1400 yılında Müslüman tüccarlarının yerleştiklerini söylemiştir. İspanyol fen bilimci, Emanuel Godinho de Eradie tarafından ifade edilmiştir. T. W. Arnold, Hicri ilk zamanlarda veya Miladi VII. veya VIII. yüzyıllarda Batı-Doğu ticareti egemen olduğunda Nusantara'da İslam'ı tebliğ eden Arap tüccarlarının olduğunu söylemiştir. Çin kaynaklarında VII. yüzyılda bir Arap tüccarın Sumatra kıyısında Arap Müslümanların lideri olduğu söylenmiştir (Ta'shih denilmiştir).¹¹³

İslam'ın Nusantara'a girişi hakkında Medan'da 1963 yılında düzenlenen bir konferans vardı, onun özeti de aşağıdadır:

1. Hicri 1. veya Miladi VII. yüzyılda İslam Endonezya'ya ilk kez doğrudan Arap Yarımadası'ndan gelmiştir.
2. İslam'ın ilk girdiği bölge Kuzey Sumatra kıyılarıdır. Daha sonra İslam toplumu ilk İslam krallığını (Açe) kurmuştur.

---

¹¹¹ Güneydoğu Asya'da olan Sriwijaya Krallığı'nın Malaka'dan Kedah'a kadar hâkimiyetini genişlemeye çalışması 775 tarihli yapılmış eserlere dayalı kanıtlarla ilişkilendirilir, Çin ve Arap haberleri VIII-X. yüzyıldadır. Bu uluslararası ticaret ve deniz güzergâhlarının olduğu Malaka Boğazı'nı ele geçirmeye alakadardır.

¹¹² Busman Edyar, vb (Ed.), **Sejarah Peradaban Islam**, Jakarta: Pustaka Asatruss, 2009, s. 207.

¹¹³ Busman Edyar, vb (Ed.), Op.Cit, s. 187.

3. İlk tebliğciler tüccarlardır. O zamanda tebliğler barışçı bir şekilde yapılmıştır.¹¹⁴

2.1.6 Barus'ta İslam Kalelerinin İzlerini Takip Etmek

Barus, Asya'daki ünlü antik şehirlerden biridir. Çünkü en azından VI. yüzyıla aittir. Barus, sadece Canfora Fansuri ve altın adı altında dünyanın en iyi kireçini bulundurmasıyla değil eski bir site olan Lobu Tua'yı barındırması ve Nusantara Takımadaları'nın en büyük yazar ve şairi olan Hamzah Fansuri'nin ülkesi olmakla da tanındı. Eski yerleşimde binlerce eser barındıran Lobu Tufa, muhtemelen bulunabilecek en eski bölgedir. Bu sitenin VIII/IX CE ve XII/XIII. yüzyıl arasında yaşadığı düşünülmektedir M. Marco Polo, Pekin, Çin'den İran'a M.S. 1298 yılındaki yolculuğu üzerine Sumatra'daki bir dizi krallığı ziyaret etti. Bölgede 8 krallık olduğunu, bir tanesinin Fansur (Barus) olduğunu belirtmiştir.¹¹⁵

Denis Lombard tarafından aktarılan Beaulieu'ya göre Barus, Barus adında çok sayıda şarkı üretir ve tüm adalarda ünlüdür. En yüksek değer en beyaz renktir.¹¹⁶

Çalışmanın yazarları, tarihin izlerini ve erken Barus İslam medeniyetini bulmak için tarihî, arkeolojik ve sosyolojik yöntemlerle çok disiplinli/birbirine bağlı bir yaklaşım kullanmaktadır. Veri kaynakları, yabancı kaynaklardaki kayıtlar, Barus'taki ana ihracat malzemesi olarak kâfurla ilgili veriler, tarihi eserler ve arkeolojik veriler ve yerel geleneklerden olmak üzere 4 tipten oluşmaktadır. İslamlaşma İslam'ın doğumundan önce, Van Leur'un da söylediği gibi, Arap ve İran tüccarları, Çin limanlarına giden ticaret yollarını takip ettiler ve M.S. 4. yüzyılda Kanton'a yerleştiler. M.S. 618 ve M.S. 626'da zaten bir Arap ticaret yerleşimi vardı ve 674 yılında Arap kolonileri Sumatra'nın batı kıyısında tek başına Müslüman kontrolü altındaydı.¹¹⁷ Riklefler, İslam devrinin başından beri İslam'ın Güneydoğu

---

¹¹⁴ Ahmad Al-Usairy, **Sejarah Islam**, Sezak Zaman Nabi Adam Hingga Abad XX, (Jakarta: Akbar Media, 2003), s. 336.

¹¹⁵ Marco Polo, **Marco Polo'nun Seyahatleri**, (New York: Grosset & Dunlap, t.th), s. 247-254.

¹¹⁶ Denys Lombard, **Aceh Krallığı Sultan İskandar Muda (1607-1936)**, (Jakarta: BalaiPustaka, 1991), s. 85.

¹¹⁷ J. C. Van Leur, **Asya Sosyal ve Ekonomik Tarihi Endonezya Ticaret ve Toplum Denemeleri**, (Bandung-Lahey: Van Hoeve, 1983), s. 111.

Asya'da varlığını kesinleştirmektedir. Müslüman Arap elçileri, üçüncü Halife Osman bin Affan (23-35 H./644-656 M.) Dönemi'nden bu yana, Çin ülkesine gelmeye başladılar. X. yüzyılda, en azından Çin Kantonunda binlerce Müslüman tüccar vardı. Çin ile İslam dünyası arasındaki temaslar öncelikli olarak Endonezya suları vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle, Budist Sumatra'daki Müslümanların büyük ölçekli ticaret konularında önemli bir rol oynaması garip değildir. M.S. 904 ve XII. yüzyılın ortalarında, Srivijaya Krallığı'ndan Çin ülkesine giden elçiler, Arapça bir isme sahipti. M.S. 1282'de, Kuzey Sumatra'daki Samudra Kralı, isimleri Arapça olan iki adamı Çin'e gönderdi.¹¹⁸

Anatony Reid'e göre Sumatra'nın batı kısmı, Hint ve Arap tüccarlarının Çin ve Bahar Adaları'na doğru seyir halindeyken takımadada ayak bastıkları ilk arazi oldu. M.S. XI. yüzyıldan bu yana ticarete görev almışlardı. XIII. Yüzyılın sonlarına doğru bölgenin gelişmekte olan birkaç limanına İslam dini ve siyasi organizasyonunu getirdiler.¹¹⁹ M. 1539'da, Sultan Alauddin Riayat Syah al-Kahhar (M.S. 1537/9 - 1571) yönetimi altındaki Atjenin Krallığı, bölge yöneticilerinin İslam'a geçmeyi reddetmesinden sonra güneydeki Batak halkına saldırdı. Daha önce, M.S. 1537'de Aceh Malacca'ya saldırdı, ancak başarısız oldu. M. C. Ricklefs'e göre, Batak gruplarının İslam'a ve Hristiyanlığa dönüştürülmesi, XIX. yüzyılda başladı.¹²⁰ Başka bir tarihçi olan Lance Castles, İslam'ın bundan önce Batak kıyısına ulaştığını kabul etti; ancak küçük TobaBa üzerindeki İslamî etkinin XIX. yüzyıla kadar olmadığını söyledi.¹²¹

---

¹¹⁸ M. C. Ricklefs, **Çağdaş Endonezya Tarihi** beri c. 1200, terj.SatrioWahono dkk., Modern Endonezya Tarihi 1200-2004, Cet. 3, (Jakarta: Serambi Ilmu Sejahtera, 2007), s. 27-28.

¹¹⁹ Anthony Reid, **Kuzey Sumatra, Aceh, Hollanda ve Britanya için 1858-1898**, (Kuala Lumpur-Singapur-Londra-New York: Malaya Üniversitesi Press-Oxford Üniversitesi Yayınevi, 1969), s. 1.

¹²⁰ 6Op.Cit., s. 82.

¹²¹ Lance Kale, **Bir Sumatra ikamet siyasi Hayatı: Tapanuli 1915-1940**, trans. Maurits Simatupang, Sumatra A Siyasal Hayatı ikamet: 1915-1940 Tapanuli, (Jakarta: KPG (Popüler Kütüphane Gramedia) Yüksek IKAPI Vakfı ve Ford Vakfı, 2001 ile işbirliği içinde), s. 6.

Barus adı, ünlü Sufî şairi Hamzah Fansuri aracılığıyla Malezya Nusantara uygarlığının tarihinde de görülüyor.¹²² Fansur, yani Barus üretilen yer.¹²³ Hamzah Fansuri dinî kitapların yanı sıra edebî kitaplar da yazan Nusantaralı bir sufi âlimdir. Adı Fansur'a (Barus) nispet edilmiştir, ancak muhtemelen Siam'daki kozmopolit bir şehir olan Ayuthia'da doğmuştur. Muhtemelen hac kabileleri düzenliyor ve esas olarak Ace'te yaşıyordu.¹²⁴ Doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmiyor. Tarihçiler arasında M.S. 1598 yahut 1607'de öldüğünü söyleyenler var Fakat son araştırmalara göre, Hamzah Fansuri, XVI. yüzyılın ortalarında, (933 H. 1527 yılının ortaları) öldü. Bu görüş, Mekke'deki Bab el-Ma'la mezarlığındaki bir mezar taşına dayanıyor. Yazıda Hamzah bin Abdullah el Fansuri'nin 9 Recep 933 H. (11 Nisan 1527 M.) tarihinde öldüğü belirtilmektedir. Tam metin ise şöyledir: "Bismillahirrahmanirrahim. Huwa el-Hayy. E lâ inne evliyâallahi lâ havfun aleyhim ve lâ hum yahzenun. (Kuran, 10: 62/63). Haza Kadivî El-Faqir ilâhî Ta'ala Sayyidina el-Şeyh Al-Nasik el-Zahid el-Şeyh el-Murabith Ma'dan el-Haқиqat el Şeyh Hamzah b. Abdilllah el-Fanshuri, Taghammadahu Allah bi Rahmatih wa Askanah Fasiha Jannatih, Âmin. Intaqala bi al-Wafa 'ila Grace Allah Ta'ala Fâce Yaum el-Mübarek el-Taşi min Şahr Allah Râbeb-i Fâr'AlHaram' Am Tsalatsat ve Tsalatsina ve Tis'a Miat Min El-Hicret al Nabawiyyat 'ala Shahibiha Afdhal el Salâvat ve Az ka el-Tahıyyat ve Ayyad (?)"¹²⁵

Mezar taşının bulunması, adalar ve Barus (Fansur) tarihi için çok önemlidir. Gerçek kimliği kim olursa olsun, yazıtlar bir Baruslunun İslam dünyasının kutsal kentine yerleştiğini ve XVI. yüzyılın başlarında hala Barus ile Orta Doğu arasındaki ilişkinin varlığını ispatlamıştır.¹²⁶ Bu görüş ayrılıklarına rağmen, Hamzah Fansuri'nin çok felsefî ve derin tasavvuf eserleri meydana koyduğu açıktır. Bunların en ünlüleri, tarikat ve tevhid bilimlerini tanımlayan "*Marifet Uzmanlarının*

¹²² Claude Guillot ve arkadaşları, **Histoire de Barus Le Site de LobuTua II**. Étudearchéologiqueet Belgeler, çev. Daniel Perret & Suri Fanani, Önce Barus Bin Yıl, (Güney Cakarta: Gramedia Popüler Kütüphane, 2008), s. 7.

¹²³ Denys Lombard, op. Cit, S. 217.

¹²⁴ Denys Lombard, Nusa Java: **Entegre Tarih Kültürlerarası Çalışması**, Bölüm II: Ağ Asya (Jakarta: Gramedia Pustaka Utama, 2000), s. 151

¹²⁵ Claude Guillot ve Ludvik Kalus, **Endonezya eski İslam yazıt**, s (Jakarta Cole Française d'Extrême-Orient ve Forum Jakarta-Paris 2008 ile işbirliği içinde Gramedia Popüler Kütüphane,). 72-73.

¹²⁶ Ibid., S. 77.

Sırları, Arifin fi Bayan'in Bilim Suluk ve El-Tevhid" ile "*Kaybedilen İnsanların Suyu*"dur.¹²⁷ İki eser tasavvufu, özellikle de felsefi mistisizmi ele alıyor. Bu fani dünya ile ilişkili beş niteliği ile Tanrı'yı tarif eder. Şeriat, tarikat, marifet yoluyla insanların ölmeden vahdet-i vücuda (birlik) nasıl ulaşabileceklerini anlatır.

Hamzah Fansuri, Kur'an, hadis ve velilerin sözlerinden alıntılara kendi kısa yorumlarını eklediği *el-Muntahi (Ujung Pencarian)* adlı bir eser daha yazdı. Hamzah Fansuri'nin şiir biçimindeki çalışmaları ise şunlardır: 1) Siya'ir Kendisi Hijaiyah Mektuplarına göre, insan vücudu üzerindeki Hicakiyah harflerinin konumu ve harflerin konumundan seçilebilecek işlevler ve faydalar hakkında sembolik tanımlamaları -hatta belki de yarım büyü- içerir. 2) Rubailer 3) Pingai Kuşu Şairi 4) Pungguk Şairi 5) Şiir Sidan g Faqir 6) Balık Tongkol Şiirleri.¹²⁸ Buna ek olarak, Hamzah Fansuri'nin eseri olarak kabul edilen bazı şiirler var, ancak Hamzah Fansuri'nin çalışması olarak şimdilik şüphelidirler.¹²⁹ *Şiir Tekne, Syair Dagang ve Bahreyn Nisa'nın bağları* gibi.

Yabancı Kaynaklara Göre Barus: Claudius Ptolemaeus, Uzak Doğu'nun arazileri arasında "Baroussai'nin beş adasını" kaydetti. Bu isim genellikle Barus adı ile alakalı olarak düşünülür. M.S. VI. yüzyılda Çin kaynakları, Barus adına uyan fonetik transkripsiyonlarda bu ismi belirttiler.¹³⁰

Lobu Tua'dan önceki günlerde Poluosua, Polü, Polushi ve Polu olmak üzere dört yer adı muhtemelen Barus'un adı ile ilişkiliydi. Polü'in kendisi kâfurla birlikte anılır ve bu nedenle neredeyse kesin olarak Barus'a atıfta bulunur. XII. Yüzyıldan kalma, Şeyh Abū Sālih el-Armani tarafından yazılan *Tâdhûr fihā Akhbar el-Kanâis el-Adyâr* başlıklı bir metnin toplanmasında Fansur'un, bir kâfur yerinde olduğu

---

¹²⁷ Endonezya Becoming Komaruddin Hidayat ve Ahmed Gaus AF (Ed.), İçinde Abdul Hadi, "Endonezya ve Kültürel Dönüşümün İslam": Dünya adalar üzerinde 13. yüzyıl İslam varlığı, (Jakarta: Mizan, 2006), s. 467 ve 469.

¹²⁸ Alyasa Abubakar'ın ve Wamad Abdullah "Makale Dayah Tanoh Abee: Aceh Sultanlığı Dönem Etütleri", Etütleri, No. 2, (Banda Aceh: IAIN Ar- Raniri, 1992), s. 16-18.

¹²⁹ Kuşkucular: Adalah Teeuw (1953), Skinner (1963), Voorhoeve (1968), Braginsky (1975 ve 1993), hem de Drewes ve Brakel (1986), Fansuri, (Jakarta: Paramadina, 2001), s. 172.

¹³⁰ Claude Guillot ve ark., Op. Cit, S. 34; OW Wolters, **Erken Endonezya Ticaret: Srivijaya Kökeni**, Bir Çalışma (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1967), s. 184-186.

Fansur'da birkaç kilise bulunduğu söylenir. Bütün Hristiyanlar Nasturilerdir. Al-Armani, VII. yüzyılda Uzak Doğu'daki Nasturi Kilisesi üyeleri hakkındaki bilgileri içeren İskenderiye'deki bir Melkit patronunun Said ibn al-Batriq (877-940) isimli eserinden aktardığından Bakker ve Claude gibi Guillot da el-Armani'nin anlatısının Barus'a atıfta bulunduğu sonucuna varıyor. BTA Evets'e göre Fansur'un isminden söz etmek, Mansur veya Mansurah'ın bir yazımıdır.¹³¹ Marco Polo,¹³² 1298 CE'de, Pekin'den Pers'e giderken, kısa sürede Sumatra'daki bir dizi krallığı ziyaret etti. Bölgede 8 krallık bulunduğunu söyler, ancak sadece altısının adlarını; Perlak (Peurelak), Pasei (Pasai), Samatra (Samudra), Dragoin (Indragiri), Lambri (Aceh Besar) ve Fansur'u belirtir. Marco Polo'ya göre, krallıklar genelde Büyük Han'a bağlıdır. Marco Polo, Samatra Krallığı'ndan (Samudra) ayrılmasına yardımcı olacak rüzgârı beklerken ülkede 5 ay kaldı. Ona göre insanlar hâlâ putlara tapıyorlardı. Onların zengin bir kralları vardı. Dragoian Krallığı (Indragiri) bağımsız bir krallıktır ve kendi dili vardır. Lambri Krallığı'nda da (Aceh Besar) putlara tapılıyor. Bir sürü kireç ve çeşitli baharatlar var. Fansur (Barus) Krallığı halkı da putlara ibadet ediyor. Krallık'ta dünyadaki en iyi kalker Canfora Fansuri yetiştiriliyor.

Arkeolojik Verilere Göre Barus Antik yerleşimde Lobu Tua binlerce eser depolanmış ve muhtemelen bulunabilecek en eski yerleşim yeridir. Bu sitede bir zamanlar Tamilce yazılmış bir kitabe (Hasan Muarif Amberi'ye göre, bu yazıtın 7/8 kısmı Orta Müze'de, 1/8 kısmı halen Lobu Tua'da bulunmaktadır.) ve bir gövde figürü Bodhisatwa bulunmuştur. Daha sonra müstahkem alanının iç kısmında da eski bir kafatası bulunmakta olup, burada farklı bir alfabeye yazı da bulunmuştur.¹³³

Hultzsch'un okumasına dayanan Tamil yazıtları M.S. 1088'den kalmıştır, ancak ikinci yazıt Friederich tarafından okunamamakla birlikte, dilin Eski Cavaus olduğu ve M.S. XVI. yüzyıl Doğu Cava tarzına yaklaşan bir yazı stili olduğu gözlemine dayanmaktadır. Friederich, Lobu Tua'da bulunan yüzüklerin 800 ya da 1000 yaşında olduğu sonucuna varmış bir altın yüzük üzerinde oyulmuş birkaç kısa yazıtı da

¹³¹ Claude Guillot, aynı eser. 18 Marco Polo, op. Cit, s. 247-254.

¹³² Marco Polo, op. Cit, S. 247-254.

¹³³ Hasan Muarif Ambary, **Arkeoloji ve Tarih Medeniyet İslam Endonezya**, izleri bulunması (Jakarta: Logolar Söylem Çalışmaları, Cet II. 2001), s. 131. Claude Guillot, ve diğ., Op. Cit, s. 13.

incelemiştir. Bu, M.S. X. yüzyılın ortalarından kalma eser olduğu anlamına gelir. Aynı zamanda, M.S. 1024 yılına tarihlenen Eski Dağ'ın icadı olan bronz heykel Lokanatha'ya oyulmuş yazıtların stiliyle bir benzerlik gösterir.¹³⁴ Bu Lobu Tua'nın bulunduğu yerde birkaç kez kazı ile arkeolojik araştırmalar yapılmıştır. Ulusal Arkeoloji Araştırma Merkezi'nden M. M. Nurhadi ve Lukman Nurhakim'in liderliğinde 1978 ve 1985 yıllarında yapılan araştırmalar bunların arasındadır. Elde edilen test kutuları 300'den fazla Çin seramik fraksiyonu (çoğunlukla Song Hanedanı'ndan), seramik parçaları, cam, metal ve boncukları içeriyordu. Çin seramiklerinin analiz sonuçlarına dayanarak, Lobu Tua'nın VIII/IX. yüzyıl M. ve XII/XIII. yüzyıl M. arasında olduğunu ileri sürdü.¹³⁵ Başka bir araştırma, 1995 yılında Fransız-Endonezya arkeoloji ekibi tarafından gerçekleştirildi. M.S. X. yüzyılın ortalarından M.S. XI. yüzyılın veya M.S. XII. yüzyılın sonlarına ait Çin seramik parçalarını bulmuşlardı. Bulunan eserlerin oldukça homojen nitelikleri, XII. yüzyılın başlangıcında Eski Lobu alanının hiçbir zaman yerleşimde olmadığı ve tamamen terk edildiğini ispatladı. Wolters, Claude Guillot tarafından aktarıldığı gibi, VI. yüzyıldan beri Sumatra'nın kuzeybatısında kâfurayı ihraç eden bir bölge olduğu sonucuna varılmaktadır. M.S. X. yüzyıldan önce, "Barus" olarak adlandırılan yerin bugünkü Barus'ta olmadığını, ancak Lamuri'nin daha sonra ortaya çıktığı Sumatra'nın kuzey ucunda Malacca Boğazı'ndan geçen deniz yolunda bulunmadığını da belirtti. Bu tez doğruysa, en eski kaynaklarda bahsedilen "Barus"un noktası değişen bir ağın adı olabileceği sonucuna varılabilir. Bu büyük değişim, daha sonra o dönemde ortaya çıkan Lamuri veya daha küçük ve daha bağımsız ülkelerle yer değiştiren "Barus" ağının çöküşüyle, XX. yüzyılın başlarında ortaya çıktı.¹³⁶

IX. Yüzyılda Barus olarak adlandırılan yerde Barus'un yeniden ortaya çıkması, Barış/Barus Krallığı'nın "Hulu" tarihçeleri adı verilen yıllıklarında, güç merkezlerinin transferi yerel gelenekle açıklanmaktadır. Kraliyet güç merkezi "Fansur", as: "Yeni Barus", başlangıçta Kampung Air Busuk'tu, ancak daha sonra Lobu Tua'ya taşındı. Eski Lobu şehrinde, bir zamanlar çeşitli kavimler ve uluslar yaşıyordu. Farklı

¹³⁴ Claude Guillot, ve diğ., Op. Cit, S. 31; E. Hultzsch, Madras Epigrafi Raporu, 1891-1892, s. 11.

¹³⁵ Claude Guillot. Op.cit., P. 13 ve 32; Lukman Nurhakim, "La ville de Barus: Étude Archéologi Quepré Liminaire", Archipel, 37, 1989, s. 48.

¹³⁶ Claude Guillot ve diğ., Op. Cit, s. 27, 31, 36-37; Wolters, **Erken Endonezya Ticaret**, s. 191-193.

bölgelerden gelen eserler bulunması da bunu gösteriyor. M.S. 1088'e tarihlenen Tamil Yazıtı bunu onaylamaktadır. Bu kitabenin içeriğine göre, Ayyāvole derneklerine ait birkaç tüccar Lobu Tua döneminde Barus'ta yaşıyordu.

Orta Hindistan'da kurulan bu ticaret birliği, Güney Hindistan, Seylan ve Güneydoğu Asya'da hızlı bir gelişme yaşamıştır. Genel olarak, Claude Guillot ve diğerleri tarafından gerçekleştirilen bir eser analizinin en belirgin iki özelliği vardır: İlk olarak, Lobu Tua'da günlük kullanılan öğelerin çoğu ithal mallardır. İkincisi, çoğunlukla Güney Hindistan ve Seylan'dır. Ayrıca, Batak Krallığı'nda, bir gemi Air Busuk'tan (Barus) toplanmış bir grup Cettiar denizcisi tarafından denize açıldığını, ancak Araplar tarafından izlediğini günlüğe yazıyor. Arapların varlığı (Yakın Doğu), bu bölge kaynaklı epeyce eser keşfi ile güçlendirilmiştir. Bunların arasında cam eserler, sırlı seramik, güveç, kaplar, boncuklar, klorit taş kutuları ve bunlardan birisi Horasan, Farsça, kufi içeren muskalar var. Ayrıca Yakın Doğu'da bir gelenek olan dinî yazılarla mühürlenmiş bir halka buldu. Bazı Arapça ya da Farsça metinlerde Barus, IX. yüzyıl ortalarından itibaren Fansur adı altında ortaya çıkmaktadır ve bu iki bölge arasındaki yakın ilişkiyi ispatlamaktadır. Yakın Doğu'daki insanların kökenini, bir takım unsurlar Basra Körfezi'ne götürür. Barus'un Siraf limanı ile temasta bulunduğu açıktır. Arap-Fars halkı Siraf, Oman ya da Basra üzerinden kolayca ulaşılabilen Mezopotamya'dan, hatta bazıları Gurgan, Tus ya da Nişabur (Horasan bölgesi) gibi Fars bölgelerinden gelmiş olabilir.

Mısır'ın Fustat kentinde Fatımiler Dönemi'nde Fansur ile Mısır arasında bir bağlantı olduğunu düşündüren Barus'tan bir madalyon bulunmuştur. Kahire'deki Geniza arşivine göre bu ilişki, XVIII. yüzyılda Kahire'den bir Yahudi tüccarın ticaret için Barus'a gittiğine dair kayıtlarla birbirine bağlıdır.¹³⁷ M.S. IX. yüzyıldan önce Barus, Srivijaya tarafından kontrol edilmiş gibi görünüyor. Bu sırada Srivijaya'nın kendi kendini yöneten iki krallığa bölündüğü ve en batıya Lang-po-lu-si (Barus) denildiği Xintang Shu'dan yapılan açıklamaya dayanmaktadır. Bu krallık çok sayıda altın, civa ve kâfur üretir.

---

¹³⁷ Claude Guillot, ve diğ., Op. Cit, s. 43-44.

Bu bilgi doğruysa, VIII. yüzyılda Barus, Srivijaya tarafından kontrol edilir, ancak IX. yüzyılda ve sonrasında Barus, Srivijaya'nın kontrolünde değildir. XX. yüzyılın başında ne Ebû Zaid, ne de XIII. yüzyılın başında Zhao Rugua, Barus'u/ Fansur'u Srivijaya tarafından kontrol edilen bir yer olarak tanımlamamıştı. Buna ek olarak, Lobu Tua alanındaki arkeolojik kanıtlar Srivijaya ile olan ilişkiye işaret eden unsurlar da içermiyor.¹³⁸ X. Yüzyılın sonunda Farsça bir coğrafya eseri olan *Hudûd el-âlem*, Fansur'dan büyük bir ticaret şehri "(Bārgāh el-darya)" olarak bahseder. "Buradan çok kâfur gelir." demektedir. M.S. XII. yüzyılın başlarından itibaren bir Ermeni metninde Fansur (Pant'chour) şehri kaliteli bir kâfur bulan kent ve kalabalık bir liman olarak tanımlanmaktadır.¹³⁹ Takımadalardaki İslam, bir İslam mezarlığının varlığıyla netleşti. Bu mezarların bir kısmı türbe olarak saygı görmüştür. En eski mezarlar arasında mezar taşı berangka yılı 1206 M. (10 Safar 602 H.) olan Tuhar Amisuri'nin mezarı Barus Türbe Taşı Ajansı'nda yer almaktadır.

696 H./1297 M. yıllarına tarihlenen Pasai Sultanı Malik Salih'in türbesinden neredeyse bir asır (94 yıl) yaşadığı anlaşılmaktadır. XIX. Yüzyılın başlarında Barış döneminde MS'in Müslüman toplumda bir yerleşim/Barus'ta bir Müslüman yerleşimi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁰ Genel olarak, Barus'taki mezarların mezar şekilleri ve süslemeleri, Siti Tuhar Amisuri'nin mezar taşı ve "Aceh kaya" kategorisine ait mezar taşları da dâhil olmak üzere, epigrafik ve antropomorfik formlar gibi yerel stillerin egemenliğini göstermektedir. Limapuluh Kota ve Binamu'nun heykelleri gibi yerel yaratıcılık sergileyen Tuhar Amisuri'deki epigraf heykeli Pasai, Aceh ve Ternate-Tidore'nin dış sanat unsurlarını tamamen özümseyen mezarlardan farklıdır ve Troloyo, Gresik ve Astatinggi, Hinduizmin etkisini gösteriyor. Epigrafik kanıtlara ek olarak, genellikle taş temelinin üzerinde bulunan bu bölüm bazen antropomorfik

---

¹³⁸ Claude Guillot, ve diğ., Op. Cit, S. 37; GR Tibbetts, Güney-Doğu Asya, (Leiden / Londra: EJ Brill / Oryantal çeviri Fonu, 1911) üzerine Malzemeleri İçeren Arapça Metinler Bir Araştırma, s. 33; F. Hirth ve WW Rockhill, Chau Ju-kua: On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllar Çin ve Arap başlıklı Chu-fanchi, (St. Petersburg: Bilimler İmparatorluk Akademisi, 1911 Basımevi), s. 62.

¹³⁹ Claude Guillot, ve diğ., Op. Cit, S. 39; Minorsky (ed & Pentj.), *Hudûd el-âlem: "Dünyanın Bölgeleri"*, bir Pers Coğrafya, 372 AH - 982 AD (Oxford: Oxford University Press, 1937), s. 87.

¹⁴⁰ Hasan Muarif Ambary, op. Cit, s. 43 ve 57.

formları gösterir. Bu, örneğin, Barus, Güney Tapanuli, Batı Sumatra ve Jenepono'daki Yüksek ve Mahligai Kurulu'ndaki mezar taşları üzerinde görülür.¹⁴¹

Yerel gelenekte XIX. yüzyılda Barus hakkında sözlü tarihin iki versiyonu vardır. Birinci versiyon 1815'te İngiliz deniz kaptanı David Jones tarafından toplandı. Jones 1815 yılında Ariel gemisinin komutanı olarak Penang Hükümeti tarafından deniz korsanlığı soruşturması için Aceh'e gönderildi.

Bu sözlü tarih, Tuanku Bahroos, David Jones'un Barus'ta bulunduğu sırada yerel bir lider tarafından anlatıldı. Bu kaynağa göre, Barus (Bahroos) kurulmadan önce, ülkesinin adı olan Maligie'nin (Mahligai) tepesinde yaşayan Oloo (yukarı akış) bir kralı vardı. Sonra Kral ve halkını İslamlaştırmak için Pansohor'dan (Pansur) Se Bunyan (büyülü insanlar) ulusundan bir adam geldi. Daha sonra Kral, Pansur'a götürüldü ve sonuç olarak İslam'ın ve Pansur'un temel unsurlarını öğrenmek için bir sene boyunca See Mumpatoo'ya (Si Mumpatu?) yerleşti ve sünnet edildi. En sonunda eski kral lider oldu.¹⁴²

İkinci yerel versiyon; Batak Krallığı'nın kroniklerinde, Malayca yazılan "upstream" kroniklerinde yer almaktadır. Jane Drakard tarafından yayınlanan bu metin, 1870'lerde yazıldı ancak sözlü geleneklere dayanıyor olması muhtemeldir. Bu yazı, Alang Pardosi adlı bir adam tarafından Batak platosunda yeni bir krallığın kurulmasının arka planını anlatıyor. Oğullarından biri olan Guru Marsakot, halkıyla birlikte yeni bir köy inşa etmek için sahile indi. Daha sonra Pancur adında bir yere rastladılar ve birkaç gün orada yaşadılar. Guru Marsakot; sahilde Keling ülkesinden gelen hasar görmüş ve batmış bir gemi gördü. Böylece bu ülkeden gelen Ceti halkıyla tanışma imkânı buldu. Cetiler Keling'e dönebilmek için tekneler yapmak istediler ama kestikleri ağaçların hepsi kötüydü. Bu nedenle buraya "Çürük Su" demişlerdi. Bu köy daha sonra başka ülkelerden, hatta çeşitli uluslardan insanlar tarafından ziyaret edildi ve böylece bir ülke oldu. Daha sonra Pansur bölgesinde Guru Marsakot'u kral yaparak Kampung Air Busuk'a yerleştiler. Zamanla daha fazla insan buraya

¹⁴¹ Hasan Muarif Ambary, op. Cit, s. 101, 256-257.

¹⁴² Claude Guillot et al, op, Hlm.32.; Lee Kam Hing, "Bahroos Kuruluşu (Gelenekten Hesap)", Tarihte Malaya, 9 (1/2), 1965, s. 32-36.

geldi. Kullandıkları gümrükler Ceti özel, Batak özel, Aceh özel ve Malay özel kombinasyonudur. Bir süre sonra kral halkıyla birlikte Lobo Tuha'ya (Lobu Tua) taşındı- Sakinlerin bazıları Keling, Arap ve Aceh'te ticaret yapan zengin tüccarlar haline geldi. Guru Marsakot öldükten sonra, oğlu Bay Namora Raja'nın yerini aldı.¹⁴³

İki yerel kronik temel alınarak, Mahigai tepeleri (Maligie), Pansur (Pansohor/Pancur/Pangsur), Si Mumpatu tepeleri (Mumpatoo), Barus (Bahroos), Air Busuk ve Lobu Tua (Lobo Tuha) yer adları ortaya konulmuştur. Mahligai Tepesi Bukit Mahligai şimdi cenaze töreni yapılan küçük bir tepedir. Belki burası bir zamanlar bir saraydı. "Mahligai" terimi, "saray" anlamına gelen Tamil dilinden alınmıştır. Buna ek olarak, Takımadalarda bir cenaze töreni genellikle politik bir yerleşim yerinin kalıntılarının üzerinde yapılır. Hedef, ölenlerin ruhlarını atalarıyla buluşturmadır. Bu Mahligai mezarlığında, XVI. yüzyılın sonlarından daha öncesine ait tespit edilebilmiş bir mezar yoktur.¹⁴⁴

Pansur (Pansohor/Pancur/Pangsur) İlk kral öğretmeni Marsakot ve iki oğlu kralından sonra Pancur krallığı olmak için, daha sonra "Pancur" olarak adlandırılmıştır. İkinci metne göre "tek adım" adlı orijinal ismi belirttiği için yerin adı orijinalmiş gibidir, Bay Namora Raja. Bukit Si Mumpatu (Mumpatoo) Bukit Si Mumpatu'nun yeri kesin olarak bilinmiyor, ancak Barus'un çevresinde Manampalu adı verilen bir tepe var. "Mumpatu"yu İslamlaştırma süreci ile birleştiren bu geleneğe dayanarak, buranın adının şimdi deniz seviyesinden 215 m. yükseklikte bir tepe üzerinde bulunan ve Yüksek Kurul olarak adlandırılan bir tepe için kullanıldığı tahmin edilebilir. Buraya, XX. yüzyılın sonlarında inşa edilen yaklaşık 900 adımlık bir merdivenle ulaşılıyor. Buranın tepesine, XV. yüzyılın başlarında Şeyh Mahmud'un mezar yeri dikildi.

Claude Guillot ve Ludvik Callus'a göre, bu mezardaki iki Arap ve İran mezar taşıyla işaretlenmiş tüm veriden, bu figürün Barus'ta "İslamın koruyucusu" olduğu

---

¹⁴³ Claude Guillot, ve diğ., Op. Cit, S. 132-33; Jane Drakard (ed.), Kings Barus Tarihçesi, Barus İki el yazmaları, (Jakarta / Bandung: Écolefrançaise ExtrêmeOrient / Uzay: 1988), s (EFEO / Gramedia Pustaka Utama 2003 yeniden basıldı), s. 133-134.

¹⁴⁴ Claude Guillot ve diğ., Op. Cit, s. 32.

düşünölmüş olabilir. Mezar taşı üzerinde belirtildiği gibi burası, Nugan bin Ma'dari'nin rüyasıyla 829 AH/1425-6 CE'de ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla mezar yerinin unutulmuş olması Şeyh Mahmud'un uzun zaman önce öldüğünü gösteriyor.¹⁴⁵ İlk yerel kayıtlarda, daha önce de belirtildiği gibi, Ouloo Kralının ve halkının Se Bunyan (sihirli) ulusundan İslamî öğretileri öğrenmesi See Mumpatoo tepesinde gerçekleşmiştir. Bu yerel gelenek bu yerde bir mezar taşı biçiminde arkeolojik kanıtlarla bağlantılı ise, "Se Bunyan (doğüstü)" insanlardan biri ilham aldığı hissediyor ve onları Maligie tepesine [Mahligai] çıkarıyor. Onlara İslam'ın temel unsurlarını öğrettikten sonra Mumpatoo [Si Mumpatu]'da sünnet ediyorlar. Yüksek Kurul'daki mezar taşlarından birinde "Şeyh el-Akbar el-Akram ... Şeyh Mahmud" yazıldığını görüyoruz. Bir geleneğe göre bugünkü Barus (Bahroos) kentine bu ad, güneydeki Padang'da Tarusan'dan bir grup Minangkabau göçmen tarafından verilmiştir. Onlar yöre halkıyla karışmaz ve sahilde yaşarlar. Bu sebeple şehrin iki kral vardı, bir yukarıda, diğeri ise aşağıda.¹⁴⁶ Lobu Tua'ya bitişik olan Çürümüş Nehir Suyu (Aek) Busuk hâlâ varlığını sürdürüyor, ancak yerel halkla yapılan görüşmelerde site bulunamadı. Bu, orada hiç eski bir yerleşim yeri olmadığı anlamına gelmez. Batak'ın kroniklerine göre, Eski Aekinin kuruluşu ve Lobu Tua'ya taşınması aynı krallık döneminde gerçekleşti. Kronikler doğruysa, bu Eski Benekli Aek'in uzun süre yaşamadığını gösterir.¹⁴⁷ Bu nedenle, sitesini bulmak zordur. Lobu Tua (Lobo Tuha), Aek Busuk Lama'dan hareket ettikten sonra Pansur Krallığı'nın ikinci merkezidir. Yerel kronikler, Pansur Krallığı'nda çeşitli kavimler ve ulusların yaşadığını, yani Ceti (Keling), Batak, Aceh ve Malay'da yaşadıklarını ve Arap tüccarları tarafından ziyaret edildiğini de belirtmektedir.

M.S. II. yüzyılda Claudius Ptolemaeus tarafından anılan Barus'un (Baroussai) varlığı, M.S. VI. yüzyılda Çin kaynaklarına göre teyit edilmiştir ve bu adın menşei her zaman kâfur yeri olarak anılır. M.S. X. yüzyıldan önce, "Barus" adı verilen yer bugünkü Barus'ta değil, daha sonra ortaya çıkan Lamuri'nin bulunduğu Sumatra'nın kuzey ucunda Malacca Boğazı'ndan geçen deniz yolunda bulunmuştur. IX. Yüzyılın

¹⁴⁵ Ibid., s. 32-33 ve 304-307.

¹⁴⁶ Ibid., s. 13. Jane Drakard A Malay Frontier (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1990), Bölüm 3-4.

¹⁴⁷ op. Cit, s. 34

başlarında, “Barus” ağının çöküşüyle birlikte, Lamuri veya Fansur gibi çeşitli küçük ve daha bağımsız ülkelerle birlikte büyük bir değişim yaşandı. VIII/IX. yüzyıllar ile XII/XIII. AD arasında yaşadığı düşünülen antik Lobu Tua bölgesinin keşfi, M.S. IX. yüzyıldaki “Yeni Barus”un bugünkü deyiimiyle Varus’un varlığını aydınlatmaktadır. Bu aynı zamanda yerel gelenekle, Batang Krallığı’nın Fansur Krallığı’ndan bahseden “Hulu” adlı kroniklerinde şehrin Kampung Air Busuk’ta “yeni Barus” adıyla kurulduğu açıklanır, ancak daha sonra Lobu Tua’ya taşınmıştır. M.S. 1298 yılında Marco Polo, halkın hala putlara ibadet ettiği Fansur Krallığı’nı (Barus) ziyaret etti. Hristiyanlar Müslümanları da putperest olarak nitelendirdiği için bu bilgiye şüpheyile yaklaşılabilir.

Arkeolojik kazılarda farklı bölgelerden gelen eserlerin bulunması eski Lobu şehrinde, bir zamanlar çeşitli kavimler ve uluslar yaşadığını göstermektedir. Barus adı, Fansur’dan gelen ünlü Sufi şairi Hamzah Fansuri ile Malezya Nusantara uygarlığının tarihinde de görülebilir. Hamzah Fansuri derin felsefi ve tasavvufi eserler yazdı. Ölüm zamanı hakkında bir fikir ayrılığı var, ancak son bulgu M.S. 1527’de öldüğünü gösteriyor. Bu, Mekke’de adını taşıyan bir mezar taşının bulunmasına dayanıyor. Bu keşif, Takımadalar tarihiyle birlikte Barus (Fansur) tarihi için de çok önemlidir. Kimliği kim olursa olsun, yazıtlar bir Baruslunun İslam dünyasının kutsal kentine yerleştiğini ve XVI. yüzyılın başlarında hala Barus ile Orta Doğu arasındaki ilişkinin varlığını ispatladı.

2.2 Kuzey Sumatera’da İslamlaşma

Endonezya’da İslam’ın giriş ve gelişimi hakkında üç seminerde (Medan 1963, Banda Acar 1978 ve Kuala Simpang 1980)¹⁴⁸ I. H./VII. M. yüzyılda İslam dininin doğrudan Arap ülkelerinden geldiği ve İslam’ın gelişini kabul eden ilk alanın Açe olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak Endonezya/Güneydoğu Asya’daki ilk İslam krallığı olan Peureulak Krallığı, Kuala Simpang, Doğu Açe’de düzenlenen bir

¹⁴⁸ A Hasmy. **Geçmiş Günlüğü ve Endonezya’da İslam geliştirme** (Medan: PT Almaar, eğer 1981); M. Arifin, Genel özellikle İslam ve Doğu Açe Peureulak gelişimi (Langsa: Yerel Ulema Konseyi Tk II ilçesinde, Açe Timur, 1980).

seminerde önemli bir konu haline geldi ve bu nedenle daha derinlemesine incelenecek olan seminer sonucunun 2. noktasına dâhil edildi.

Burada, Medan ve Doğu Açe'deki seminerlerle ilgili olarak vurgulanması gereken iki önemli husus vardır. İlk olarak, Samudera Pasai Krallığı'nın, ilk İslam krallığı olup olmadığı tartışılmaya başladı. İkincisi, İslam dinini kabul eden ilk bölgenin Açe olup olmadığı da sorgulandı. Dada Meuraxa, Barus'un (Kuzey Sumatra) Endonezya'da Pasai Okyanusu'ndan (Açe) önce İslam'ı kabul eden ilk bölge olduğunu iddia eden ilk kişiydi.

Barus'da¹⁴⁹ve Rantang City, Silver Overlay, Deli Serdang en son incelemeye dayanarak Sumatra'daki, özellikle Kuzey Sumatra'daki İslamlaşma süreci hakkındaki çeşitli görüşleri tartışmak uygun görünüyor.

2.2.1 Türbe Açe: Tipoloji ve Kronoloji

Açe mezar taşları, bir taş üzerinde tasarım, hat ve edebiyat sanatı içeren dinsel bir eserin benzersiz bir terminolojisidir. Terminoloji, XX. yüzyılın ikinci on yılında ilk kez ortaya çıktı¹⁵⁰ ve Othman Mohd tarafından yaygınlaştırıldı. Erken yapılan mezar taşı çalışmaları; ölenlerin statüsü ile Malay/Müslümanların kutsal sınırları arasındaki ilişkinin taşa yansıyan kökeni, sınıflandırma ve tipolojiyle ilgili çok az dokunuşa dayanıyor. Bağımsızlık döneminden hemen sonra, uzmanlar¹⁵¹ Açe kayaçlarının temel formunu kaligrafi, sınıf, tipoloji ve hatta Malezya Yarımadası'nda bulunan mezar taşlarının tür sayısını araştırmışlardır. Othman Mohd Yatim, Açe mezar taşı kullanımının kronolojisini yaparak ilerlemektedir.

Aslında Açe taşı terimi, Malezya'da Açe'in kendisinden daha iyi bilinmektedir. Endonezya'da mezar taşları birçok farklı şekil ve süslemede sergilenmektedir. Keşif biçimi genellikle çeşitli süs modelleri olan phallus, meru,

¹⁴⁹ Claude Guillot ve diğerleri, Bin Yıl Önce Barus (Jakarta-Paris: Popüler Kütüphane Gramedia, 2008).

¹⁵⁰ Açe taşı terimi kaya Açe ilk "Aşağı Pahang Sacred" (: 153 Sicrom, 1920) başlıklı Federe Malay Devletleri Müzesi Dergisi'nde yayımlanan bir makalede 1920 yılında HS SIRCOM tarafından tanıtıldı.

¹⁵¹ Othman Mohd. Yetimler, **Malezya Yarımadası Batu Açe Erken İslam Mezarları** (Kuala Lumpur: / Devlet o Müzesi, 1988 c Malezya Müzesi Derneği); Daniel Perret ve Kamaruddin B'ye Razak Batu Açe Miras Johor (Johor Bahru Johor Heritage Foundation, 1999); Endonezya Elizabeth Lambourne, "Onbeşinci yüzyıldan-Pasai Okyanusu'nda Batu Açe Geleneği oluşumu" ve Malayca Dünya, Vol. XXXII sayılı 93 (Londra: Routledge: 2004), 248 h.211- ve Herwandi, Bungong Kalima: Tasavvuf Açe Wrap 16-18 yy İslam Hat (Padang: Andalas Üniversitesi, 2003).

lingga gibi önceki zamanların bir devamıdır. Ambary'ye göre, dağıtım merkezine dayalı olarak Açe, Demak-Troloyo, Bugis-Makasar ve yerel olmak üzere dört tipe ayrılabilir. Açe mezar taşı, bölgedeki en eski mezar olan Malik al-Saleh'in mezar taşı üzerine kurulmuştur. Bu mezar taşı modeli sadece Açe'de değil, Kuzey Sumatra, Batı Sumatra, Malay Yarımadası, Lampung, Banten ve Jakarta'ya yayılmıştır. Demak-Troloyo'nun temel taşı, Demak'taki Raden Patah mezar taşı ve Troloyo'daki bazı eski mezarlara dayanmaktadır. Demak-Troloyo tipi taşlar, Java'nın kuzey sahili ve iç bölgelerindeki Palembang, Açe, Riau, Banjarmasin ve Lombok'ta dağılmış durumdadır. Bugis-Makasar Nisan tipi mezar taşı, Tamaat, Soppeng ve Watang Lamuru'daki Goa krallarının mezarlarına dayanıyor. Güney Sulawesi'nin dışındaki mezar taşları Orta Sulawesi, Doğu Kalimantan ve Bima'da bulunabilir. Yerel mezar taşları, yalnızca belirli alanlarda bulunan bir mezar taşının bir şeklidir. Örneğin, mezar taşı Ternate-Tidore, Jenepono ve Barus'takiler gibi.

Açe mezar taşı, bölgedeki en eski mezar olan Malik al-Saleh'in mezar taşı üzerine kurulmuştur. Bu mezar taşı sadece Açe'de değil, Kuzey Sumatra, Batı Sumatra, Malay Yarımadası, Lampung, Banten ve Jakarta'ya yayılmıştır. Özellikle Açe'in mezar taşı içerisindeki bilgilerin karakter isimlerini ve ölüm yılını içermesinin önemini göz önüne alırsak, İslam'ın erken dönem sürecini tartışırken gözardı edilmemelidir.

Aşağıda Kuzey Sumatra'da İslam'ın başlangıcını bilmek için Güneydoğu Asya'da Açe mezar taşının tipolojisi ve kronolojisi anlatılmaktadır: Mezar taşı tipolojisi, Othman, Ambary ve Herwandi tarafından oluşturulan tipolojiyi karşılaştıran resmî bir mezar taşı biçimine dayanmaktadır. Ambary¹⁵² Açe tarzı temel taşları, üç ana sınıfa ayırır: kanat-bucrane, dikdörtgen şekil ve silindir şeklinin kombine biçimi. Kanat-bucranenin biçimi, hem gerçek hem de ekin süren biçimdeki bir mandanın kabartması gibi bir mezardır. Dikdörtgen şeklindeki, mezar taşlarının üst kısımda mezar taşının tacı olacak bir dekorasyon vardır. Silindirik meşe taşı mezar taşları yuvarlaktır. Othman ise¹⁵³ onu iki ana sınıfa, yani döşeme ve sütunlara bölerek

---

¹⁵² Hasan Muarif Ambary, Banda Açe "tamaddun Kültür Merkezi olarak Banda Açe", Yaklaşık 1.000 Yıl (Banda Açe: Yerel Yönetim Tk II Banda Açe, 1988), s. 12-14.

¹⁵³ Osman Mohd. Yetimler, **Yarımada Malezya Batu Açe Erken İslam Mezar** (Kuala Lumpur: Malezya Müzesi Derneği / Devlet o Müzesi, 1988 c), s. 26-31, 52-58.

ayırır. Düz ya da süslü ve boyalı döşeme benzeri mezar taşı. Mezar taşı temelli sütunlar hem kare hem de yuvarlaktır.

Othman ve Ambary, Herwandi'nin karşılaştırmasını alarak¹⁵⁴ kaligrafi şeritlerini üç ana sınıfa ayırdı: düz kodlu A, bloklu kodlu B ve yuvarlak kodlu C. Ana sınıflamaya dayanarak ek özellikler ekleyerek bir tipoloji oluşturdu. Düz taşı A1, A2, A3 ve A4 olmak üzere dört tipe ayrılmıştır; taş bloklar B1 ve B2 olmak üzere ikiye ayrılır; yuvarlak mezar taşları iki tipe, yani C1 ve C2'ye ayrılmıştır. Açe Besar ve Banda Açe'deki üç ana mezar taşı sınıfı, özellikleriyle bütün olarak 8 tipte düzenlenmiştir. Aslında Daniel Perret'in yaptığı gibi, Açe mezar taşı tipolojisinin başka bir sınıflandırması vardır. Bununla birlikte, Perret yöntemi Othman tarafından sürdürülüyor. Johor'daki Açe mezar taşları için O, P ve Q olmak üzere üç farklı tipoloji daha ekledi. Johor'da bulunan mezar taşları genel formuna göre 16 tipe ayrılabilir; 9'u bir tahta gibi düz (A, B, C, D, F, N, O, Q,R) ve 7'si kutup şekillidir (G, H, J, K, L, M, P).

Arazi çalışmasına dayanarak, önceki tipolojilere dâhil edilmemiş yeni bulgular ve Herwandi, kaligrafi ile süslü mezar taşları ile sınırlı olan ve daha sonra yeni bir tipoloji haline getirilebilecek ek tipolojiler vardır. Mezar taşı sınıfını belirlemek için kullanılan yöntem, taş türünün morfolojisini 6 kısma bölen Othman metoduna dayanmaktadır; taban (ayak), alt gövde, üst gövde, omuzlar, baş ve tepe. Bu yöntem çok detaylıdır. Tipoloji, omuzlar, üstler ve başlıklardaki kanatlar ve eğriler gibi ilave özelliklere dayalı olarak geliştirilir.

Bu mezar taşı temel alınarak Açe mezar taşı olarak tanınmıştır. Açe mezar taşı sınıflandırmasının ilk kodu olarak A (Açe) kodu tanımlanabilir. Sonraki kod, tüm Açe mezar taşlarının morfolojisine veya genel şekline, yani S-silindir (S) şekline, ince dikdörtgen şekline (P) ve kalın dikdörtgen blok şekline (B) dayanmaktadır. Bu nedenle, sunulan genel sınıflandırma kodu AP, AB ve AS'dir. Bir sonraki sınıflandırma, kanatların, omuzların, başların ve başların üzerindeki eğriliklerin varlığı gibi ek niteliklere dayanıyor. Buna dayanarak özellikle Sumatra'da ve genel olarak Güneydoğu Asya'da dağılmış halde 24 adet Açe mezar taşı türleri vardır.

---

¹⁵⁴Herwandi, Bungong Kalima: (: Andalas Üniversitesi, Padang 2003 Padang), s Tasavvuf Wrap Açe 16- 18. yüzyılda İslâm Hat. 98-100.

Çoğu mezar taşı rakamlar, tarihler ve diğerleri hakkında bilgi içermediğinden, Güneydoğu Asya'da bulunan çeşitli türlerdeki mezar taşlarının kronolojisinin hazırlanması oldukça zordur. Uzun süredir kullanılan bir tür mezar taşı olduğu için, aynı anda kullanılan bir mezar taşına kesin bir açıklama yapmak zordur. Bu yazıdaki kronoloji yalnızca belli bir tarihte mezar taşı üzerinde ya bugüne kadar yapılan çalışmaların sonuçlarına ya da farklı yerlerde önceki çalışmalara dayanmaktadır.

Açe taş kullanımının kronolojisine dayanarak, düz başlı mezar taşlarının, M.S. XI. yüzyılın başlarından itibaren görülen blok ve silindirik tip mezar taşından daha erken kullanıldığı söylenebilir. Silindirik mezar taşı M.S. XIII. yüzyıl başlarından beri kullanılmıştır. Bu sonuç, Açe Krallığı ve Samudera Pasai gibi Açe'nin mezar taşı sanatını yayma vasıtası olduğu düşünülen siyasal iktidarın iniş ve çıkışlarına dayalı olmayan, mezar taşına yapılan itiraz üzerine kurulmuştur. Kültürün siyasi güçle yayılması arasında bir bağ olduğu inkâr edilmemelidir. Fakat sadece Bustanus Salatin davasında¹⁵⁵ bir kararda Açe'den Pahang'a mezar taşı gönderme emri bulunduğunu belirtti. Mezar taşlarının dağılımında politik gücün müdahalesi olduğu yorumlanmamalıdır, çünkü durum ailevi (politik olmayan ve ekonomik) nedenlerden kaynaklanmıştır.

Burada bahsedilen en eski mezar taşı, AP2 ve AP6 türündedir. Her iki tür mezar taşında da kazılı bir isim yoktur. Nisan AP6, Kampung Pematang Pasir, Pekan Pahang'da 419 H./1028 M. tarihli taşlar bulundu. Osman, yazı üslubundan dolayı mezar taşı hakkında şüphelidir.¹⁵⁶ AP2 meşe taşı Kuta Lubhok, Lamreh, Açe Besar'da Temmuz 2010'da yapılan bir araştırmada bulunmuştur. Tahtanın durumu tam değil, yalnızca bir panel okunabiliyor. Burada gömülmüş olan kişinin, safer ayının 22'sinde öldüğü Arapça olarak yazılmıştır (22 Safer 398 H./7 Kasım 1007 M.).

Nisan Kuta Lubhok, mezarı Kuta Lubhok'da da bulunan Süleyman bin Sultan al Baasyir figürüyle çok ilişkilidir. Mesele şu ki Tsamaniata'da oturan Sultan Süleyman'ın (ölümü 680 H./M.S. 1281), dedesinin Müslüman olmasından iki yüzyıl önceki Baasyir ismini kullandığı tahmin edilmektedir. Ne yazık ki Kuta Lubhok'un

---

¹⁵⁵ Teuku Iskandar (ed.), Nuruddin er-Raniri tarafından Bustanu en Salatin (Kuala Lumpur Dewan Türkçe dan Pustaka, 1966), s. 57.

¹⁵⁶ Othman Mohd. Yetimler ve Halim Nasir, **Takimadadaki Erken İslam Epigraphy**. Kuala Lumpur: Eğitim Dewan Bahasa dan Pustaka Malezya Bakanlığı, 1990), s. 52-59.

taşı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bu, XI. yüzyılda Kuta Lubhok, Açe Besar alanında Müslümanların yerleşim biçimi olduğu fikrinin önemini azaltmamaktadır.

Aslında, XI. yüzyıla tarihlenen olan üç tane daha mezar taşı var, ancak üçü de Açe'nin mezar taşı tipolojisine uymamaktadır. Bunlardan ikisi Vietnam'da bulunan İslamî yazıtlardır. Diğerleri ise Leran, Gersik'te (Doğu Java) bulunmuştur. İlk ikisini bir mezar taşı olarak tanımlamak bile zor çünkü tek parça halinde değiller. 419 H./1028 M. yılında vefat eden Fatima binti Meymun mezarı olarak bilinen Leran Gersik'teki bulgular, Kallus tarafından¹⁵⁷ Orta Doğu'dan ithal malların varlığına işaret eder. Yine gemilere ait çapaların varlığı ve bulunan muskalar İslamın varlığına işaret eder. Yazıtta bahsedilen kadın figürünün ortak insanlardan geldiğini ve o zaman Doğu Java'da bir Müslüman cemaatin olduğunu tahmin etmenin zor olduğunu belirtti. Tıpkı Brunei'deki mezar gibi. Brunei'deki türbe, Açe taşı olup olmadığı teyit edilemez, çünkü taş türü ve süslemesi Barus ve Patani'de (Tayland) bulunan tipolojiye daha çok benzemektedir.

M.S. XII. yüzyılda, kesin olarak bir türe ait mezar taşı bulunamadı. İslam yazıtlarının bu boşluğu, genel olarak Güneydoğu Asya'da ve özellikle Kuzey Sumatra'da İslamlaşma sürecini tanımlamakta zorlanmamızın başlıca nedenidir. M.Ö. XIV. yüzyılda M'nin daha sonra Barus, Lamreh, Meunasah Beringin köyünde Pasai Açe Utara ve Kampung Pande, Banda Açe'de 4 parça buldu. Dört mezar taşı tip veya tipolojiyle tanınan üç tanedir; yani Süleyman bin Abdullah bin el-Baasyir Türbesi'ndeki AB4, Lamreh'de 680 H./ 1281 M., AB1 Sultan Ali Riayat Türbesi'nde Şah İbn Munawar Şah ibn Almarhum Muhammed Alaidin Şah, Kampung Pande'de 670 H./1271 M. ve Meunasah Beringin'de 690 H./1291 M., Sultan Malik mezar anıtında AP8. Mezar Türbesi Batu Ajansı mezar taşı Siti Tuhur Amisuri'den bahsederken, 620 H./1223 M. tipolojisi olarak tanımlanamaz.

Yukarıdaki bilgilere dayanarak XV-XVIII. yüzyıla kadar, tarihi Açe mezar taşı bulguları, özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda iyileşme ve artış gösterdi. Bu sayı Güneydoğu Asya'da hızlı bir şekilde İslam'ın bu dönemde arttığı göz önüne alındığında anlaşılabilir. İslam medeniyetinin merkezleri Kuta Raja (Banda Açe),

---

¹⁵⁷ Claude Guillot ve Ludvik Kallus, **Endonezya eski İslami yazıt** (Cakarta: Gramedia, 2008), s. 11-31.

Banten, Demak ve Johor'daki gibi takımadalar boyunca bölgede ticarete hâkim olan İslamî bir krallığın varlığı ile birlikte ortaya çıktı. Kraliyet sarayları yalnızca hükümet merkezi olarak değil, aynı zamanda çeşitli mallar ve dünyanın çeşitli yerlerinden insanlar arasında bir buluşma yeri olan limanlarla da hizmet ediyor. ve adalar boyunca dağılmış olan Açe Nihās sanatını da içeren İslam sanatının çeşitli biçimlerinin doğduğu yer oldu ve İslam'ı bu bölgede yayma sürecinin bir kanıtı olarak kullanılabilir.

Rantang ve Barus İmparatorluğu şehri, M.S. XIII-XV. yüzyılda Kuzey Sumatra bölgesi, özellikle Samudera Pasai (Kampai Adası) sınırından Barumun Nehri'nin (Rokan) ağızına kadar olan doğu sahili boyunca olan bölge Aru/Haru Krallığı'nın elindedir.¹⁵⁸ XVI. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar bu bölge, Açe Darüsselam Krallığı tarafından kontrol edilmiştir. Bu alanda, Açe Krallığı'nın fethedilen topraklarında neredeyse bir yüzyıl boyunca Malezya'da olduğu gibi birçok antik mezar taşına rastlanıyordu.

Kuzey Sumatra'da, özellikle Medan şehri çevresinde eski mezar siteleri bulunmaz. Şimdiye kadar bu bölgede sadece altı mezar bulunmuştur. Mezar, Klumpang, Kota Rantang, Hamparan Perak, Deli Serdang Bölgesi ve Mabar, Sukamulia, Medan Belediyesi, Kampai Adası, Langkat Regency ve Barus Mezar Külliyei'ndedir. Klumpang'daki mezarlar, Mabar ve Sukamulia tekrar varoluşu bilinmiyor. Sukamulia'da, Açe askerlerinin saldırısına uğrayan mezar XVI. yüzyılda yaşamını yitiren Sultan Iskandar Muda'nın babası olan Kral Alamsyah'ın mezarıdır. Dantuktan Merah adı altında bir mezar bulunmaktadır.

Babura Nehri'nin ve Deli Nehri'nin birleştiği yer olan Cremer'de 1889'da antik kaleler ve mezarlar gölgeli ve kutsal ağaçlarla kaplanmıştı.¹⁵⁹ Ama bu mezarlar bulunamadı. İmam Sadiq ibn Abdullah'ın Klumpang'daki mezarı, 998 H./1590 M. tarihlidir. Henüz bulunamadı, ancak J. P. Moquette'in Luckman Sinar tarafından aktarılan raporunda yer alan imajdan¹⁶⁰ AP10 tipi olduğu biliniyor.

---

¹⁵⁸ Suprayitno, "Rantang Kentler ve Aru'nun Krallığı, verdikleri ilişkisi" *Günlük Alert* (18 Mayıs 2008); AC Millner, vd., Malay Online.Com (13-15 Mart 2008) "Çin Aru'nun ve Kent Üzerine Bir Not".

¹⁵⁹ Tengku Luckman Sinar, A.Hasymy içinde, Seja "Haru Krallığı ile Açe Sultanlığı İlişkiler Krallığı" rah, s. 457.

¹⁶⁰ Tengku Luckman Sinar, *Tarih Tempoe Doeloe Yüzey* (Yüzey: 2009), s. 16-17.

Rantang şehri, Kuzey Sumatra'nın Deli Serdang Bölgesi olan Kecamatan Hamparan Perak'ta bir köydür. Rantang şehri, Sumatra adasının kıyı bölgesidir. Kirakira, yerleşim alanına 2 km. uzaklıktadır. Sitenin yeri Medan kentinin 15 km. kuzeybatısında bulunmaktadır. Köyde Diski Nehri ve Semayang Nehri bulunur. Bu bölgeye gitmek için şeker kamışı tarlalarından geçilmesi gerekir.

Rantang Şehri, Nisan 2008'de Jakarta Ulusal Arkeoloji Araştırma ve Geliştirme Merkezi Arkeolojik Araştırma Ekibi tarafından keşfedildi. Ekip "Mojopahit" köyünde 12 günlük bir araştırma yaptı. Ekip koordinatörü Nani H. Wibisono'ya göre, XIII. yüzyıl Hanedanı'ndan XIV. yüzyıla kadar olan mezar taşları ve bazı seramik parçaları bulundu. XV. yüzyıl Ming hanedanı, XIV. yüzyıldan XVI. yüzyıla Vietnam seramikleri, XIV. yüzyıldan XVI. yüzyıla Tayland seramikleri, XIV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar Burma seramikleri ve XII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar Khmer seramikleri, eski tarihli mezar taşları.¹⁶¹ Ancak incelenen eski mezarlar Mojopahit köyünde değil, Dusun I ve II Kota Rantang Luar'daki bazı yerlerde görülüyordu.

Rantang şehrindeki mezarlık siteleri, dört bölüme ayrılabilir. İlki; Sei Semayang Nehri kayalıklarında, deniz seviyesinin üstünde 19 m. yükseklikte ve 03 ° 44'09. 4 "LU (N), 98 ° 35 '03.8" BT (E) koordinatlarında. İkincisi; Diski Nehri'nin uçurumunda, Mandailing bahçelerinde, 03 ° 44 '14.7 "LU (N), 98 ° 34' 43.6 BT (E) ve 18 m. deniz seviyesinden koordinatlarındadır. Mezar taşı konumu çalılar arasında dağılmış durumda sadece üç tane dik duran mezar taşı vardır. Üçüncüsü; kuzeydeki nüfus alanlarında birinci ve ikinci mezarların bulunduğu yere, uçurumlardan yaklaşık 500 metre Diski Nehri, koordinatlar 03 ° 44 ' 33.1 "LU (N), 98 ° 35 '06 .8 BT (E) ve deniz seviyesinden 16 m. yüksekliğindedir. Dördüncüsü; Üst Tandam Hilahan Otoyolu'nun kenarında, 03 ° 42 '39.2 "LU (N), 98 ° 35' 30.7 BT (E), ve pirinç değirmeninin arkasında deniz seviyesinden 19 m. yüksekliğindedir.

Mezar alanının konumu çok endişe vericidir. 1. Mezarın mezar taşlarından biri orada demirleyen bir gemiyle gitti. 2. Mezarın bazı yerleri, mezarın altında bir hazine olduğunu düşünenler tarafından söküldü. 3. Mezar, benzer şekilde birçok mezar taşı sökülüp çalılığa bırakılmıştır. 4. mezar, kötü durumda, çünkü pirinç bitkisinin çöpüne

---

¹⁶¹ Pusula Online 24 Nisan 2008, s. 11.

gömüldü. Yerliler, mezarın geçmişi de dâhil mezarlara gömülmüş olanları tanımıyorlar.

Bölgede bataklığa gömülü halde bir gemi enkazının yakın zamanlara kadar görülebildiği rivayet edilmiştir. Mojopahit köyünün adından yola çıkarak bölgenin XIII-XV. yüzyılda Majapahit Krallığı ile eşzamanlı olduğu yorumu yapılabilir. Belki de, geminin direğine bakılırsa, M.S. XIV. yüzyılda Aru Krallığı'na saldıran eski bir Majapahit gemisidir. Negarakertagama sloka 13: 1.¹⁶²

Rantang şehrindeki dört mezar yeri, nehir kıyısına yakın konumdadır; (Site 1), Diski Nehri (Site 2) ve Diski Nehri ve Sei Semayang Irmağı'nın (Site 3) karşılaşması gibi olayları ele alıyor. Irmağın yukarı kısmı sıralar halindedir (Karo Dağlarında Sibayak Dağı ve Açe-Tanah Karo sınırında Leuser Dağı), Belawan'ı dolaşır ve Melaka Boğazı'na devam eder. Ek olarak, Deli Nehri, Percut Nehri, Bedera Nehri, Wampu Nehri ve diğer tüm nehirler de var. Bunların hepsi sularını Sumatra'nın doğu sahiline boşaltıyor.

Mezar alanının konumuna göre, mezarların antik mezar olduğu sonucuna varılabilir. Bölgenin bir zamanlar Sumatra'nın doğu sahili boyunca ekonomik ve politik faaliyet gösteren önemli bir yer olduğu bellidir. Rantang şehrinde bulunan cam bardaklar (IX. yüzyıl), seramik buluntuları, Çin şehrinde Budist heykeller ve diğer seramikler¹⁶³, bu görüşü takviye eder.

Dört mezar mahallinin tamamında, AP2, AP3, AP4 ve AP8 türlerine ait yaklaşık 50 düz taş şeklinde (levha) mezar vardı. Sıklıkla karşılaşılan mezar taşlarının tipleri 24 tip AP2'dir. Rantang şehrindeki bulgular, önce sayılar açısından ve en basit ve en temel tür ve şekilleri açısından büyüleyicidir. Mezar taşının en küçük boyutu, AP8 türü (5x4x16 cm.) ve aynı zamanda en büyük boyutu da AP8 türüdür (22x9x40 cm). Peureulak, Samudera Pasai, Pande ve Pahang köylerindeki mezar taşları Kota Rantang'da bulunur. Bununla birlikte, en ilginç tipteki AP3 mezar taşları hem Açe hem de Malezya'da bulunamıyor. Bu nedenle, Rantang şehri iki durumda önemlidir; yani Sumatra ve Malezya'da muhtemelen Güneydoğu Asya'da bulunan mezar taşlarıyla boyutları ve farklı türde mezar taşları açısından.

¹⁶² Mohammad Yamin Gadjah Mahda (Jakarta Balai Pustaka yayım Ofisi, 1960), p. 15.

¹⁶³ AC Milner ve diğ., ARU, s üzerinde dikkat ediniz. 12.

Bir AP8 mezar taşı, Arapça nesih yazısında bir cümle içeren tek mezar taşıdır. Ayak taşında kelime-i şahadet “Lâ illâhe illallah Muhammedü’r Rasûlullah” yazılıdır. Baş taşı başlığının üst paneli “el mevtü’l haq (ölüm gerçektir)” ve orta kısım panelinde, ayn ve mim harfleri (‘aqmun/sanahtun=tahun) vardır ve tarih olarak 804 H./1401 M. tarihi yer alır. Şu ana kadar, bölgenin zaten Aru ya da Haru Krallığı olduğu ve Deli Nehri deltasında Belawan haliçinden (Rantang Şehri, Çin Kasabası) krallığın merkezinin Babura ve Deli nehirlerinin birleştiği bölgeye taşındığı tarihsel gerçekten bugüne kadar kaldırılmamıştır ve M.S. XVI. yüzyılda Deli Tua/Sungai Petani kayalıklarına tekrar taşındı (son dönem).

Barus'ta 5 tane mezar külliyesi var, ancak sadece birkaç mezar taşı tarih içeriyor. Mezar taşının bir parçası 1206 yılında ölen Tuhar A Misuri'nin mezarıdır,¹⁶⁴ ancak hangi mezar taşı tipinde olduğunun anlaşılması mümkün değildir. Ludvik Callus in Claude Gulliot,¹⁶⁵ İbrahim'in Türbe külliyesinde bulunan Suy adlı bir kadının mezarı M.S. 1370'ten günümüze kadar Barus'taki en eski mezarın doğruluğunu onaylamıştır. 23 Safer 800 H. (15 Kasım 1397 M.) tarihinde hayatını kaybeden Rukn al-Din'in mezarı Medlun Devlet Müzesi'nde bulunan Mahligiya mezarlığındadır.

Deniz seviyesinden 215 m. yükseklikte bir tepenin üzerinde yer alan Türbedeki mezar 829 H./1425-6 M.'de hayatını kaybeden Şeyh Mahmud'un mezarıdır. Bu mezarın ilginç yanı, Şeyh Mahmud'un mezarında Farsça ve Arapça metinlerin yanı sıra ikinci mesafe mezar taşı 15 m. uzunluğundadır. Ludwik Kalus, benzersiz mezar taşları ve farklı renklerine dayanarak bu mezarın orijinallikinden şüphe ediyor. Her iki mezar taşı da 1990 yılından bu yana yenilenip restore edildi. Çalışma 1981'de Yüksek Kurul'da yapıldığında, yer hala çalılarla doluydu, tırmanacak merdiven yoktu ve mezar sadece iki taştan ibaretti.

Maqdam Türbesi külliyesinde iki mezar taşı Açe tipi bir iç silindirik tabandır. Padişahların isimleri, yani el-Sultan Zeyn al Abidin bin el-Sultan Muhammed b. El-Sultan Ali ibn el-Sultan Yusuf b. El-Sultan Muhammed b. Musa b. El-Sultan Ömer ibn Abdallah'ın bir şeceresi vardır. XVI. yüzyılda Açe Krallığı'nı yöneten hükümdarların isimleri Sultan Zeynal Abidin, Sultan Yusuf ve Sultan Ali'dir.

¹⁶⁴ Tjandrasasmita, zaman zaman Endonezya Arkeoloji İslam (Kutsal: Kule K udus, 2000), s. 17.

¹⁶⁵ Claude Gulliot, ve diğ., Barus, s. 298-299.

Maqdam'un mezarının buraya gömülmüş olan Açe kaynaklı aristokrat ailelerin bir mezarı olup olmadığı kesin olarak tespit edilememektedir. 8 Haziran 1578'de Sultan Hüseyin'in (Ali Riayat Syah) ölümünün ardından Açe ülkesinde, Sultan Hüseyin halefi Sultan Muda, Sri Alam Sultan, Zeynal Abidin, Sultan Alauddin Mansur Syah ve Sultan Buyung tarafından bir dizi cinayetle sonuçlanan bir iktidar mücadelesi vardı. Muhtemelen birçok Açeli aristokrat ailece Barus'a kaçtılar; çünkü Barus, Açe Krallığı'nın topraklarıydı. Bu olay, Maqdam mezar külliyesinde neden Açe tipi bir mezar taşı olduğunu en azından cevaplayabilir.

Kaya tonunun epigrafi ve tipoloji çalışmaları, Arap, Fars ve Çin etkilerinin bulunduğunu göstermektedir. İbrahim Türbesi külliyesindeki ilk satırda Farsça dilbilgisi bulunan Arapça kelimeler kullanılırken, ikinci satırda Malayalı "Tanrı" terimi ve ölen kadın muhtemelen Çinli olduğu için kullanılan "Syu" terimi var. Çin ve Fars etkilerinin izleri, Yüksek Türbe'nin mezar taşı üzerinde belirgindir. Bu nedenle, tipoloji ve taş türünün (granit) Barus'taki mezar taşı (Maqdam'un mezarındaki mezar taşı hariç), muhtemelen Java, Çin veya Hindistan'dan ithal edilen Açe mezar taşını göstermemektedir (Şekil 5).

2.2.2 Barus, Kuzey Sumatra'daki İslamlaşma

Pasai Raja ve Malay tarihine dair hikâyelerde, İsmail ve Fakir Muhammed'in henüz ilk İslamlaşma sürecinde Barus'dan, daha sonra Lamuri'ye (Banda Açe), Aru'ya ve Pasai'ye geldiği belirtilir. Bu tarihsel kaynak, İslamlaşma sürecinin ne zaman gerçekleştiğini açıklamıyor. Ancak daha önce Müslüman tebliğcilerin doğrudan Arap ülkesinden gelişini çağrıştırıyor. Bunun için arkeolojik kanıtları, Rantang, Barus ve bazı tarihî kaynaklarda tüccarlar ve Arap/Fars göçebeler ve Çin kayıtları biçiminde mezar taşları formunda analiz etmek gerekiyor.

Bu dönemden itibaren Rantang şehrindeki mezar taşının XIII. yüzyıldan beri kullanıldığı kesin olarak bilinmektedir. Bu tür mezar taşının bulunduğu ülkelerin isimleri, mezar taşı üzerindeki taretin yanı sıra, kullanılan mezar taşının tam yılını bilmek için referans olarak kullanılabilir. Samudera Pasai, Beruas, Melaka, Pahang, XIII, XIV ve XV. yüzyıldan beri var olan Malay ülkeleridir. Böylece Rantang şehrindeki mezar taşının kesinlikle Pasai Okyanusu'ndaki mezar taşlarıyla aynı

olduğu bir dönemdir diyebiliriz. Eğer öyleyse, o zaman Rantang şehri, Hamparan Perak asrından beri önemli bir yer haline gelmiştir. Bulunan mezar taşında merhumun adı yazılı değilse de mezar taşının soylulardan ya da din adamlarından bir aileye ait olduğu iddia ediliyor.

Bu nedenle, Çin'in Perak-Kota çevresinin, bir zamanlar Sumatra'nın Melaka Boğazı'nın kıyısında önemli bir ticaret yeri olduğu ve Aru Krallığı'nın kenti olduğu sonucuna varılabilir. Bu bölge, bir zamanlar Bandar Aru'yu ziyaret eden bir Türk Amirali olan Ali Çelebi'nin belirttiği gibi en azından XVI. yüzyıldan beri sığdır. Aru kraliyet sarayının Deli Nehri'nin akış yönünün aşağısına taşınmasının nedenlerinden biri de budur.

Eğer öyleyse Aru/Haru Krallığı XIII. yüzyıl ortalarından beri İslam Krallığı olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç Rantang şehri, Hikayat Pasai Raja, Malay tarihi, Marco Polo'nun ziyareti, bulunan mezar taşlarının türüne dayanmaktadır. İslam'ı ilk kez benimsemiş olan Aru yöneticisinin kim olduğu bilinmiyor. Çin kaynakları, İran İmparatoru'nun Kubilay Han'la görüşmek üzere elçi gönderdiği 1282 yılında Aru/Haru adının ilk kez ortaya çıktığını söylüyor.

Yeni Aru cetvelinin adı Ming Hanedanı kaydında açıkça belirtilmiştir. Kral Aru So-lo-tan Hut-Sin (Sultan Hüsin) 1407 yılında İmparator Yung Lo'nun görmek için bir elçi gönderdi. Sultan Husin'in adı Aru Krallığı'nın Müslüman olduğuna güçlü bir kanıt oldu. Ardından Sultan Husin'in oğlu Tuan A-la-sa (Alamsyah), Çin'e 1410, 1421 ve 1423 yıllarında elçiler gönderdi. Karşılık olarak, Çin İmparatoru 1412 ve 1431 yıllarında Yahudi-asıllı Amiral Cheng Ho'yu Aru'ya gönderdi. Mahuan, 1451'de Haru kralı ve halkı İslam'ı kucakladı.¹⁶⁶

Tamien'den Rokan'a (Riau) giden güç Açe Darussalam Krallığı tarafından Müslümanlaştırılan Haru Krallığı olduğu söyleniliyorsa bu bir delile dayanmaz. Gerçekten Haru, 1524 yılından bu yana, Sultan Aleyh Vahayatı Şah'ın himayesinde Açe Darüselam Krallığı'nı fethedecektir. Ancak Açe Krallığı'ndan yaklaşık üç yüz yıl önce, Haru Krallığı İslam'ı benimsedi ve Kuzey Sumatra'da İslam'ın geliştiğini gözlemleyebileceğini unutulmamalıdır. Böylece Açe Sultanı El

---

¹⁶⁶ JVG Değirmen (ed.), Ma Huan Ying Yai Sheng Lan: Okyanusun Shores [1433] Genel Anketi (Hakluyt Toplum: Cambridge Üniversitesi ersitesi Press, 1967), s. 114-115. Yarı Türkçe yarı İngilizce

Khahar'ın Aru'ya girmesinin ardından Açe Sultanının ordusuyla Aru/Ghori'deki isyanından kurtulması ve Portekiz'i Kuzey Sumatra'dan atma gayretinden ötürü Guri olarak adlandırılmıştır.

Elbette İslam Krallığı Açe Darüsselam'ın başlamasından çok önce Kuzey Sumatra'ya girmiştir. Haru Krallığı, XIII. yüzyıl ortalarında İslam'ı benimsemesinden kısa bir süre önce, İslam'ın bir ticaret ağı vasıtasıyla Endonezya'ya girdiğini kabul eder. M.S. II-III. yüzyıldan beri Güneydoğu Asya'nın, Yunanistan, Arap, Fas, Çin ve Hindistan'dan tüccarlar tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir. Çeşitli ulusların ticari gemileri, Malay Adaları (Sumatra, Malezya Yarımadası, Borneo, Java ve Sulawesi) kümesine ulaştı; çünkü bu alan, baharat üretimi açısından oldukça zengindi.

Ekonomik ve coğrafi önemi nedeniyle Güneydoğu Asya adalarının konumu çeşitli din ve kültürlerin buluşma yeri haline geldi. VI. yüzyılda, Ligor'da halen Zerdüşt dinine bağlı 500 aileden oluşan bir Parsî topluluğunun mevcut olması şaşırtıcı değildir.¹⁶⁷

Bu Arap tüccarları Malezya'daki kümeye İslam'dan çok önce geldi. İki güzergâhtan gelmişlerdi: Önce deniz yolu ile Aden'den başlayarak Gücerat, Cambay, Sailan'a ve buradan Malezya adalarına (Güneydoğu Asya) gittiler. İkinci olarak Şam'dan, Horasan'a (İran), Horasan'dan Belh'e (Afganistan), Belh'ten Pamir'e, sonra Kaşkar'a, Shina'ya, Sangtu'ya, sonra Hansyau'ya ve oradan [adalar kümesine](#), Malezya Yarımadası'na (Güneydoğu Asya) ulaşmışlardır. Arap tüccarlarının çoğu Arap Yarımadası'nın güneyinde yaşıyordu. Hz. Peygamber, 630'da Muaz İbn Cebel'e, bu bölgeye İslam'ı götürmesini emretti. O zaman, Güneydoğu Asya ile her zaman ticaret yapan Arap tüccarları, VII. yüzyılın ilk yarısında İslam'ı kabul ettiler.

Aden'den başlayıp Güney Hindistan'a, oradan Malezya Adalarına ve Çin'e giden deniz yolculuğunda gemilerin talihi Eylül ayında patlak veren Kuzeybatı rüzgârına bağlıydı. Malezya Adaları'ndan dönüş yolculuğu, Aralık ayının sonlarında esen kuzeydoğu rüzgârına bağlı olmakla birlikte, gemiler Malay kümesinden Güney Hindistan sahiline ve buradan da Arap Yarımadası'na gidiyorlardı. Dolayısıyla, bu Arap Müslüman tacirlerin uzun süredir Sumatra kıyısında kalmaları

---

¹⁶⁷ A.Hasymy, Tarih, s. 175.

gerekiyordu.¹⁶⁸ İşte bu sırada İslamı tebliğ için fırsat buluyorlardı. Bu bağlamda, Kuzey Sumatra ekonomik ve coğrafi olarak stratejik bir yere dönüşmüştür. Bu nedenle, Sumatra'nın doğu kıyısında gelişmekte olan ticari havaalanlarının olması şaşırtıcı değildir.

Buna dayanarak VII. yüzyılda Kuzey Sumatra'ya İslam dininin girişi tespit edilmiş olabilir. Bu, Tang Hanedanı'nın raporlarıyla desteklendi. 674'te Kraliçe Sima'ya,¹⁶⁹ bağlı Ta Shih halkı topluluğu, Melaka Boğazı'ndaki Chopo'dan 5 gün uzaklıktadır. . Ta Shih, o zaman Parsî-Müslüman cemaatinin Kuzey Sumatra'da olması bekleniyor. Burada Kuzey Sumatra ile kastedilen Doğu Açe ve Kuzey Açe kısmıdır.

Haru cetvelinde Kuzey Sumatra'ya İslam'ın XIII. Yüzyılın ortalarında gelişi hakkında hiçbir kaynak yoktur. Açe Rantang şehrinde Açe tipi mezar taşı şeklindeki arkeolojik kanıtlarda sadece XIV. yüzyıl (1383 M.) tarihleri vardır. Klumpang içinde, İmam Sadık ibn Abdullah mezarı olarak tanımlanan Açe mezar taşı 998 H./1590 m. tarihlidir. Aynı şekilde XIII. ve XIV. yüzyıldan itibaren karşılaşılan epigrafik veriler, eski bertarih Barus mezar taşları ile o zaman Kuzey Sumatra İslamlaşma sürecini açıklamak için çok fazla kullanışlı değildir.

Bu şekilde, tipolojiye dayanarak XIII. yüzyıldan önce Kuzey Sumatra'da İslamlaşma hakkında teoriler oluşturmak üzere Rantang ve Barus mezar taşları analiz edilecek. Peurelak ve Pasai içinde mezar taşları Rantang'dakine benzer mezar taşlarıdır.

Bu Basra Körfezi'nin Barus ile özel bir ticaret ilişkisi olduğunu gösterir. Hatta IV. yüzyılda Antik Persler, ilaç olarak kâfura zaten aşına idiler.

Barus'ta yüzyıl VII-XII. yüzyıla tarihlenen Arap tüccarların varlığına işaret eden arkeolojik verilerin bulunmaması, İslam'ın o dönemde Barus'a ulaşmadığını göstermez. Gelecekteki arkeolojik ve tarihi çalışmalarla yukarıdaki teoriyi destekleyecek yeni kanıtlar bulmak mümkün olabilir.

---

¹⁶⁸ Budist din adamları I Tsing Çin, Hindistan ve İran'a seyahat etmiş, Marco Polo, Sriwijaya'da konaklamıştır. Bu dönemde Sumatra kıyıları ekonomik ve coğrafi olarak önemli bir konuma sahiptir. I Tsing, Budhist Din Kayıtları Hindistan ve Trans Malay Takımadaları (AD 671-695), içinde Uygulanan olarak. J.Takakusu (Oxford: Clarendon Press, 1896 At) (John Murray, Albemarle Street, 1871 Londra) ve Henry Yule, Ser Marco Polo, Venedik Kitabı Krallıkları ve Doğu harikalarıyla ilgili.

¹⁶⁹ W.P. Groeneveldt, Çinli kaynaklardan derlenmiş Endonezya ve Malaya ile Tarihsel notlar (Djakarta: 1960 CV Bhratara), s. 14.

Haru XV. yüzyılda Kuzey Sumatra en güçlü krallığı olmasına rağmen bölgede İslam'ın yayılmasında rol oynamış görünmüyor. Bu rol, XV. yüzyılın sonuna kadar Pasai ve Malakka Krallığı tarafından üstlenilmiştir.

Bu çalışmada Lobu Tua'da X. ve XI. yüzyıllara tarihlenen arkeolojik çalışmalardapara birimine benzeyen sandal ağacından mamül bulgular, Sumatra'nın batı kıyısı boyunca Barus ve Java arasında bir ticari ilişki bulunduğunu gösteriyor.¹⁷⁰

Araplardan Gelen bir Rivayete Göre: Bu haber Endonezyalı tüccarlarla ticarî faaliyetler yapan Arap tüccarlarından gelmektedir. O zamandaki Endonezya'ya gelen Arap tüccarları Malaka Boğazı ve Endonezya'nın batı vilayetindeki deniz ticaretine hâkim oldukları dönem, Sriwijaya Krallığı'nın zamanındadır. Sriwijaya Krallığı'ndaki Arap tüccarlara Zabak, Zabay veya Sribusa denilmesi Arap tüccarları ile Sriwijaya Krallığı arasındaki ilişkileri ispat eder. Bu fikir Crawford, Keyzer, Nieman, de Hollander, Syeh Muhammad Naquib Al-Attas tarafından ve Endonezya'da Hamka ve Abdullah bin Nuh gibi pek çok âlim tarafından Malay'da İslam kültürünün tarihiyle ilgili eserlerde dile getirilmiştir. Hatta Hamka İslam'ın Hindistan'dan geldiği fikrini bir propaganda olarak değerlendirir.¹⁷¹

2.3 Endonezya'ya Gücerat Müslümanlarının Gelişi

Gücerat, günümüzde Hindistan'da yer alan bir bölgedir. Gücerat teorisi, İslam'ın Endonezya'ya ilk kez XIII. yüzyılda Gücerat (Hint) Müslümanları tarafından götürüldüğünü savunmaktadır. Bu teoriyi ilk ileri sürenler; J. Pijnapel, W. F. Sutterheim, dan Sucipto Wirjosuparto'dur. J. Pijnapel'e göre Şafî mezhebine tâbi olan Araplar, VII. yüzyılda Gücerat ve Malabar'da yerleşmişti. Endonezya'da İslam'ın yayılması için mücadele edenler doğrudan Arap tüccarları değil, onlar aracılığıyla Müslüman olmuş ve daha sonra ticaret için Endonezya'da giden Gücerat tüccarlarıdır.

Snouck Hurgronje; İslam'ın Endonezya'ya girişini daha önce İslam'ın yayılmış olduğu Hindistan'daki Gücerat, Bengali ve Malabar gibi yerler üzerinden anlatmıştır. *L'arabie et Les Indes Neerlandaises* kitabında Hurgronje, Gücerat teorisini Arap

¹⁷⁰ Calude Guillot (ed.), Barus, h. 52-53.

¹⁷¹ Busman Edyar, dkk (Ed.), **Sejarah Peradaban Islam**, (Jakarta: Pustaka Asatruss, 2009), hlm. 207.

tüccarlardan ziyade Endonezya ile ticarî ilişkiler kuran Güceratlı tüccarların etkisine bağlamıştır.

Sucipto Wiryo Suparto'ya göre Gücerat teorisi aşağıdaki kanıtlar üzerinde oluşturulmuştur:

1. Sultan Malik As-Saleh ve Maulana Malik İbrahim'in mezar taşlarının rölyefi Gücerat'taki mezar taşlarının rölyefine benzerlik göstermektedir.
  2. Endonezya-Cambay'dan başlayarak Suriye, Irak ve Anadolu üzerinden Avrupa uzanan ticaret güzergâhları üzerinden Endonezya ile Hindistan eskiden beri sıkı ticarî ilişkileri sıcak tutmak zorundaydı.
  3. İlerleyen süreçte Gücerat teorisi uzmanlar tarafından reddedilmiştir. Arabistan ve Türkiye'den daha güçlü ve güvenilir kanıtlar gelmesi, Endonezyalıların bu teoriyi reddetmelerinde etkili olmuştur. Tarihçi Azyumardi Azra, Gücerat ve Hindistan adalarının Arapların Güneydoğu ve Doğu Asya'ya yolculuklarına devam etmeden önce aktarma yaptığı yerler olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca XII-XIII. yüzyılda Gücerat hâlâ Hinduların güçlü etkisi altında idi.

Snouck Hurgronje'nin teorisini destekleyen unsur Nusantara ile Hindistan arasındaki güçlü ilişkidir. Aslında bu teoriyi ilk ortaya atan isim, Leiden Üniversitesi'nden Pijnapple'dir. Fakat Snouck Hurgronje bu teoriyi daha iyi pazarlamıştır. Bunu kolaylaştıran sebep ise Snouck Hurgronje'nin İslam'ı daha fazla öğrenmiş olmasıdır. Bu teori hemen ardından diğer batılı uzmanlar tarafından geliştirilmiştir.

Gücerat teorisinin temelleri şunlardır: Arapların Endonezya'da İslam yayılışındaki rolleri hakkındaki çok az sayıda kanıt vardır.

- a. Endonezya-Cambay-Orta Doğu-Avrupa ticaret güzergâhları üzerinden Endonezya ile Hindistan eskiden beri sıkı bir ticaret ilişkisi sahiptir.
- b. 1297 yılına ait Sultan Malik As-Saleh ve Maulana Malik İbrahim'in mezar taşlarının rölyefi Gücerat'taki mezar taşlarının rölyefine benzerlik göstermektedir.

Snouck Hurgronje, W. F. Stutterheim ve Bernard H. M. Vlekke gibi Gücerat teorisini destekleyenler daha çok Samudra Pasai, yani İslam'ın siyasi güce sahip olduğu zamanlara odaklanmışlardır. Bu devlet hakkındaki bilgiler ise 1292 yılında Perlak'a (Perureula) uğramış olan Marco Polo'nun Seyahatnâmesi'nden alınmıştır. O, Perlak'ta yerel halkların Müslüman olduğunu ve Hindistan'dan gelen Müslüman tüccarların burada İslam'ı yaydığını ifade etmiştir.

Gücerat teorisi, İslam'ın Endonezya'ya geliş sürecinin Hicri VII. veya Miladi XIII. yüzyılda başladığını söylemiştir. Gücerat, Hindistan'ın batısında yer alıp Arap Denizi'ne yakındır. Bu teoriyi yayanların çoğu Endonezya'yı 350 yıl boyunca sömüren Hollanda'nın yetiştirdiği uzmanlardır. Nitekim bu teoriyi XIX. yüzyılda ortaya atan ilk uzman Leiden Üniversitesi mezunu J. Pijnapple'dir. Ona göre Şafî mezhebine tabii olan bazı Araplar Hicretten kısa bir süre sonra (VII. yüzyıl) Malabar'a yerleşmiştir. Fakat İslam'ı Endonezya'ya götüren onlar değil, Endonezya dâhil olmak üzere Doğu dünyasıyla çoktan beri ticaret yapan sonradan Müslüman olmuş Güceratlılardır. Daha sonraki süreçte Pijnapple'in teorisi Hollandalı oryantalist Snouck Hurgronje tarafından desteklenmiştir. Ona göre İslam daha önce Hindistan liman şehirlerinde yayılmıştır. Güceratlılar Araplardan önce Endonezya ile ticari ilişkilere sahiptir. Hurgronje görüşünde Arapların gelişi daha sonraki zamanlarda olmuştur ve gelen Araplar da Hz. Muhammed'in nesli olan "seyid" veya "şerif" lakaplı kişilerdir.

Gücerat teorisi J. P. Moquetta tarafından Açe, Pasai'de Hicri 17 Zilhicce 813 veya Miladi 1411 yılına ait Sultan Malik As-Saleh'in mezar taşı gösterilerek geliştirilmiştir. Ona göre Pasai'deki ve Doğu Cava, Gresik'te 1419 yılında vefat eden Maulana Malik İbrahim'in mezar taşı, Gücerat, Kambay'dakilere benzerdir. Moquetta o taşların Gücerat'tan alındığını veya en azından Güceratlılar veya Gücerat hattını öğrenmiş olan Endonezyalılar tarafından yapıldığını düşünmektedir. Diğer kanıtı ise Gücerat ile Endonezya'nın her ikisinin de Şafî mezhebine tâbi olmasıdır.

Bu Gücerat teorisi için birkaç meşhur kaynak vardır:

a. Avrupa kaynağı

Bu kaynak 1292 yılında Marco Polo'dan gelmiştir. Kendisi Çin'den Avrupa'ya deniz yoluyla dönerken Endonezya'ya da uğramıştır. Çin İmparatoru'nun kızını Roma

İmparatoru'na götürme vazifesini almış ve bu yolculuk sırasında Kuzey Sumatra'ya uğramıştır. Bu bölgede merkezi Pasai olan İslam Samudra Krallığı'nın bulunduğunu kaydetmiştir.¹⁷² Polo'nun görüşünden yararlananlar C. Snouck Hurgronje, W. F. Stutterheim ve Bernard H. M. Vlekke'dir.¹⁷³

b. Hindistan Kaynağı

Bu kaynak Hindistan, Gücerat tüccarlarının İslam'ın Endonezya'da İslam din ve kültürünün yayılışında önemli rolü olduğunu ifade etmiştir. Çünkü ticaret yapmakla beraber özellikle sahil bölgesinde karşılaştıkları insanlara İslam din ve kültürünü yayma konusunda çok aktiftirler.¹⁷⁴ Bu görüş 1883 yılında doğmuştur. C. Snouck Hurgronje tarafından dile getirilmiştir. Bunu destekleyenler de Dr. Gonda, Van Ronkel, Marrison, R. A. Kern ve C. A. O. Van Nieuwinhuize'dir.¹⁷⁵

c. Endonezya'dan gelen yerli kaynaklara göre ise şöyledir.

İslam'ın Endonezya'da yayılışını anlatan yerli kaynaklar vardır. Leran'da (Gresik) bulunan mezar taşı bunlardan biridir. Bu taş üzerindeki yazı bozulmuş olsa bile Arap harflerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu mezar taşının (1028) Fatimah binti Maimun isimli kadına ait olduğu yazılıdır. İkincisi Kuzey Sumatra'da Hicri 676 veya Miladi 1277-8 yılında Ramazan ayında vefat eden Sultan Malikul Saleh'in mezarıdır. Üçüncüsü ise Gresik'te 1419 yılında vefat eden Syekh Maulana Malik İbrahim'in mezar taşıdır. Gücerat'tan getirilmiş ve Arapça yazılıdır.¹⁷⁶

Buradaki yazı sistemi yüzünden Endonezya'da İslam tarihinin başlangıcı Hollanda uzmanların -özellikle Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje'nin Gücerat teorisi-

---

¹⁷² Samudra Pasai devletinin temelinde ehl-i sünnet anlayışı yer alır. Malik As-Shaleh/Meorah Silo (659-688 H./1261-1289 M.) tarafından kurulmuştur. Krallığın deniz ve kara kuvvetleri gibi düzenli askeri gücü vardır. (Dedi Supriyadi, **Sejarah Peradaban Islam**, (Bandung: Pustaka Setia, 2008), hlm. 195).

¹⁷³ Onlar 1292 yılında Nusantara'ya uğrayan Marco Polo'nun notunu esas almışlar. O zamanda Marco Polo Sumatra'nın kuzey ucundaki halkların İslamiyet'e girdiğini görmüştür. Fakat kendisi o zamanda Perlak'ın Nusantara'daki ilk krallık olduğunu ifade etmiştir.

¹⁷⁴ "De Islam en Zijn Komst in the Archipel" kitabında W. F. Stutterheim 1297 yılında vefat eden ilk Samudra Pasai kralı olan al-Malik al-Saleh'in mezar taşını esas alarak İslam'ın Gücerat'tan geldiğini söylemiştir.

¹⁷⁵ Dedi Supriyadi., **Sejarah Peradaban Islam**, (Bandung: Pustaka Setia, 2008), s. 191.

¹⁷⁶ Badri Yatim, **Sejarah Peradaban Islam**, (Jakarta: Raja Grafindo Press, 2007), s. 191-192.

görüşlerine dayandırılmaktadır. Ona göre İslam Endonezya'ya Hindistan Gücerat'taki tasavvuf inancını almadan doğrudan Arap Yarımadası'ndan gelemez. Girdiği ilk bölge ise Samudra Pasai Sultanlığı'dır. Hâlbuki Gücerat'taki ve Endonezya'daki mezhebin ne olduğuna değinilmemiştir. Ayrıca Samudra Pasai'ya girer girmez İslam'ın siyasi güce erişip bir sultanlık kurması mümkün görünmemektedir.¹⁷⁷

Hindistan kökenli bir başka rivayet: Bu habere göre Endonezya'da İslam din ve kültürünün yayılışında Gücerat bölgesinden gelen Hindistanlı tüccarların önemli bir rolü vardır. Ticaret faaliyetlerinin dışında, onlar da aktif olarak görüştükları halklara, özellikle sahil kenarında yaşayanlara İslam din ve kültürünü öğretmişlerdir.

2.4 Endonezya'ya Fars Müslümanların Gelişi

Endonezya'ya İslam'ı ilk götürenlerin şimdiki İran olan Fars'tan gelen Müslümanlar olduğunu söyleyenler de vardır. Bazı Endonezyalı tarihçiler tarafından ileri sürülen bu Fars teorisi önceki teoriler kadar meşhur değildir. Fars teorisi daha çok Endonezya ve Fars halkları arasındaki kültür benzerliği sebebiyle taraftar bulmuştur. Kültürel benzerlik olarak en belirgin unsur, Hz. Hüseyin'in vefat tarihi olan 10 Muharrem (aşure) günü gerçekleştirilen kandil uygulamasıdır. Genellikle bu günde aşure yapılır. Minangkabau'da Muharrem ayına "Hasan-Hüseyin ayı" denilmektedir.

Şeyh Siti Jenar'ın mistik düşüncesi ile Hallac'ın tasavvuf anlayışı da benzerlik gösterir. Hallac, Hicri 310 veya Miladi 922 yılında vefat etmiş olsa da görüşlerinin şiir şeklinde yayılması, Şeyh Siti Jenar'a bunları öğrenme fırsatı vermiştir.

Fars teorisi birçok yönden eleştirilmiştir. Çünkü İslam'ın VII. yüzyılda gelişmesi esas alındığında en azından Emevi Halifeliği Dönemi olması lazımdır. Hâlbuki o zamanda İslam'ın siyasî, ekonomik ve kültürel egemenliği Mekke, Medine ve Şam'dadır.

İslam'ın Fars tüccarlar vasıtasıyla Endonezya'da yayıldığını savunanların kanıtları:

---

¹⁷⁷ Prof. Dr. Ahmad Mansur Suryanegara, 2014. **Api Sejarah 1. Suryadinasti**. Bandung, Indonesia. s. 101.

1. Endonezya krallarının da “Şah” unvanını kullanması
2. “Vahdetü’l vücud” anlayışının Endonezya’da da yaygın olması (Şeyh Siti Jenar)
3. Şii mezhebinin etkisi (Hasan ve Hüseyin sandığı)

Fars teorisi, İslam’ın Endonezya’ya Fars/İran’dan geldiğini anlatan teoridir. Bu teoriyi ilk ileri süren Banten tarihçisi, Prof. Dr. Hoesein Djajadiningrat’tır. Hoesein kendi düşüncesini delillendirirken daha çok Fars ve Endonezya’daki kültür ve geleneklerin benzerliklerini analiz etmeye ağırlık vermiştir.¹⁷⁸

Gelenekler şunlardır: Hz. Muhammed’in torunu, Hüseyin bin Ali’nin şehit edildiği 10 Muharrem veya Aşure günü kandil yapılması; bu da Batı Sumatra, Pariaman’da sandık geleneği olarak yayılmıştır. Sandık (tabut) terimi Farsça çeviri olarak Arap dilinden alınmıştır. Diğer gelenek benzer tasavvufi yorumlardır. Örneğin Doğu Cava’dan Şeyh Siti Jenar ile Fars’tan Hallac-ı Mansur’un anlayışlarıdır. Her ikisinin ölümün sebebi de kendi hükümetleri tarafından İslam’ın tevhid anlayışından sapmış, siyasi ve sosyal istikrarı bozmuş oldukları iddiasıyla idam edilmiş olmalarıdır. Diğer bir delil, Moquetta teorisine paralel olarak Hoesein tarafından ifade edilen Endonezya’daki ilk İslamlaşma sürecinde mezar taşlarının benzerliğidir. Diğer benzerlik ise Endonezya Müslümanlarının ve Farşlıların tâbi olduğu Şii mezhebidir.

Bu teori İslam’ın Endonezya’ya XIII. yüzyılda Fars’tan geldiğini savunur. Bu teoriyi destekleyen kişi Umar Amir Husen dan P. A. Hussein Djajadiningrat’tır.

Prof. Dr. Abubakar da İslam’ın Endonezya’ya Fars’tan geldiği ve Şii düşüncesine yakın olduğu konusunda Prof. Dr. Hoesein Djajadiningrat’ın görüşüne

---

¹⁷⁸ Prof. Dr. Husein Jayadiningrat (eski telaffuz: Hoessein Djajadiningrat) (Serang, Kramatwatu’da 8 Aralık 1886-vefatı Cakarta 12 Kasım 1960, 73 yaşında), ileri düşünür ve daha sonra Serang’ın velisi olan R. Bagus Jayawinata (R. Bagoes Djajawinata) ve Serang, Cipete’den salih bir kraliçe çiftliğinden doğmuştur./Serang Valiliği yapan R. Bagus Jayawinata (R. Bagoes Djajawinata) ile Serang, Cipete’den bir kadının oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Husein, Endonezya’da bilim öncüleri olan Perkoempoelan Sekar Roekoen. Husein Sundaca bir derginin yayınından sorumlusudur. Genç yaşındayken din ve batı ilimleriyle tanışmıştır. Yeteneğini fark eden Snouck Hurgronje onu Leiden Krallık Üniversitesi’nde okutmuştur. Critische Beschouwing van de Sadjarah Banten adlı teziyle ve hocası Snouck Hurgronje’den onur belgesi alarak okulunu bitirmiştir. Onun tez yazısı Endonezya’nın tarihçesi araştırmalarını başlatmış ve kendisi “Endonezya tarihi araştırmalarının babası” unvanını almıştır. Endonezya’da ilk Endonezyalı doktor ve büyük hoca unvanı alan kişidir. Zamanında da İslam bilgisiyle tanınmıştır. Ajip Rosidi, ve diğerleri., 2000, Ensiklopedi Sunda: Alam, Manusia Budaya (Cirebon ve Betawi kültür dahil). Jakarta: Pustaka Jaya.

katılmaktadır. Görüşü, özellikle Batı Cava'da Kuran harflerini telaffuz ve okuma sistemini esas almıştır:

Arapça telaffuzu	Fetha	Farsça telaffuzu	- Jabar
	Cer		- Kesra
	Zamme		- Pyes

Bu teori eksiktir; çünkü bu Kuran harfleri okuma sistemini Fars'ta kullananların hepsi Şîf değildir. Daha doğrusu Batı Cava'da bu Fars okuma sistemini kullananların hepsinin Şîf olduğu iddia edilemez. Bağdat Abbasi Halifeliği'ne başkentlik yaparken Abbasilerin resmî mezhebi Sünnîlik idi. Nitekim geniş bir kitleye sahip olan Kadirî ve Nakşibendî tarikatları da Şîf değildir. Genellikle Bağdat'ta olduğu gibi Batı Cava'dakiler de Şafîilerdir.¹⁷⁹

2.5 Endonezya'ya Çinli Müslümanların Gelişi

İslam'ın Endonezya'ya Çin'den geldiğini söyleyenler de vardır. Bu teoriyi savunanlar az olmakla birlikte doğru olma ihtimali çok yüksektir. Bilindiği gibi İslam yayılışında Çin ve Arabistan arasındaki ticarî ilişkileri yürüten tüccarlar en etkili faktördür. Hatta Kubilay Han zamanında (XIII. yüzyıl sonu) İslam resmî dinlerden biriydi. Cheng Ho ise Moğol egemenliğindeki Çin'i tekrar yükseltmek isteyen bir Çinlidir. Cheng Ho'nun ziyaret ettiği 36 ülkeden biri de Endonezya'dır.

İslam'ın Çin'den geldiğine dair bazı güçlü kanıtlar şunlardır:

1. Semarang'da Çin tarzında yapılmış taş cami
2. Çinli Müslümanlara ait birkaç mezar
3. Çin kökenli birkaç Müslüman vali

¹⁷⁹ Prof. Dr. Ahmad Mansur Suryanegara, 2014. **Api Sejarah 1. Suryadinasti**. Bandung, Indonesia. s. 102.

İslam'ı Endonezya'ya getiren milletler genellikle kendi kültürel unsurlarını da birlikte getirmişlerdir. Böylece ülkede karşılıklı hoşgörüyeye dayalı bir sosyo-kültür yapısı hâkim olmuştur. (Umar kayam:1989).¹⁸⁰ Çin teorisi, İslam'ı Endonezya'ya (özellikle Cava'ya) getirenlerin Çinli gezginler olduğunu söylemiştir. Çinliler, İslam gelmeden çok önce Endonezya halklarıyla ilişki içerisindeydi. Hindu-Budist dönemde Çinliler veya Tiongkok kökenliler Endonezya halklarıyla ticaret ilişkisi sayesinde kaynaşmış durumdaydı. Hatta İslam dini daha yeni yeni yayılırken, yani VII. yüzyılda Çin'e ulaşmıştı. *Çin-İslam-Cava Akışı* kitabında Sumanto Al Qurtuby; Tang Hanedanı kronolojisine göre (618-960 yıllar arası) Kanton, Zhang-zhao, Quanzhou ve Güney Çin kıyısında birkaç Müslüman yerleşiminin olduğunu ifade etmiştir.¹⁸¹

Çin teorisi birkaç dış veya yerel kaynaklardan bakılınca kabul edilebilir görünmektedir. Hatta yerel kaynakların çoğuna göre Bintoro Demak'tan Cava'nın ilk Müslüman kralı olan Raden Patah, Çin kökenlidir. Annesi Çin'in güneyinde (Vietnam'a yakın) yer alan Campa'dan gelmiştir. Banten tarihi ve Hasanuddin hikâyesine göre Demak krallarının ve atalarının "Cek Ko Po", "Jin Bun", "Cek Ban Cun", "Cun Ceh", ve "Cu-cu" gibi isim ve lakapları vardı. "Munggul" ve "Moechoel" gibi isimler de Kuzey Çin'in komşusu Moğolistan'dan esinlenmiştir.

Diğer kanıtlar çeşitli yerlerde, özellikle Cava adasında, Çin topluluklarının yaptırdığı Tiongkok camilerinin mimarisidir. XV. Yüzyıl boyunca Gresik gibi önemli limanlar, Çin notlarına göre Çinli denizci ve tüccarların ilk yerleştiği yerdir. Yukarıdaki teorilerin hepsinin kendine göre artıları ve eksileri vardır. Hiçbiri mutlak bir kesinliğe sahip değildir.

---

¹⁸⁰ Kültürümüzün serbest bırakılması: 1989 Umar Kayam'ın kültür konuşması, Graha Bhakti Budaya, 10 Ağustos 1989, saat 20.00. Author: Umar Kayam; Dewan Kesenian Jakarta. Publisher: [Jakarta] : [Dewan Kesenian Jakarta], [1989]. Series: (KITLV 2185-1990). Edition/Format: Book
Microform: Microfiche: IndonesianView all editions and formats. Database: WorldCat. Subjects. Indonesia -- Civilization.

¹⁸¹ Sumanto Al Qurthuby, Arus Cina-Islam-Jawa: Bongkar sjarah atas peranan Tionghoa dalam penyebaran agama islam di Nusantara. Yogyakarta Inspeal Ahimsakarya Press. 2003.

2.5.1 Endonezya'da Tionghoa Müslümanları

Nusantara'ya Tionghoa Müslümanlarının ilk gelişi, tarih olarak bilinmemektedir; fakat Çin kültürüyle temas olduğu, arkeolojik ve antropolojik eşyalarla kanıtlanmaktadır. Bu da Çin'in Nusantara ile ticari ilişkilerinin bir sonucudur.

Din olarak İslam Çin'de -Nusantara'da olduğu gibi- ticaret yoluyla yayılmıştır. Uzmanların çoğu İslam'ın Çin'e gelişinin VII. yüzyılda olduğunu söylemiştir. O tarihte İslam halifesi olan Osman bin Affan 651 yılında ilk temsilcisini Çin'e göndermiştir. Elçi, Tang Hanedanı'ndan İmparator Yong Hui'nin karşısına geçince İslam'ı ve kendi ülkesini tanıtır anlatmıştır. Ondan sonra Çin'de İslam yayılmaya başlamıştır.

İslam Çin'e kara ve denizden girmiştir. Karadan giden yol Arap Yarımadası'dan başlayıp İran'ı ve Afganistan'ı geçerek Batı Çin Denizi'ne kadar uzanan "İpek Yolu" olarak tanınmış güzergâhtır. Denizden giden yol ise Arap Körfezi'nden Bengal Burnu'nu, Malaka Boğazı'nı ve Güney Çin Denizi'ni geçerek Guangzhou, Quanzhou, Hangzhou, dan Yangshou gibi Çin limanlarına kadar uzanan deniz yoludur.

Nusantara'daki Tionghoa Müslümanları Çin'den gelip Nusantara'da yerleşmiş Müslüman mültecilerdir. Nusantara'da yerleşmiş Tionghoa Müslümanlarıyla irtibata geçerek Müslüman olmuş olanlar vardır. Nusantara'daki krallık döneminde ve öncesinde Tionghoalı mülteci Müslümanların gelmesi daha çok bireysel olarak gerçekleşmiştir. Diğer Tionghoalıların gelişi ise toplu yani aileleriyle beraber olmuştur. Çoğu Müslüman değillerdir. Onlar da -özellikle sömürge yönetimi zamanında- yerel halktan ayrı olarak Çin mahallesine yerleşmişlerdir.

Geçmiş zamanda Çin ve Arabistan arasında ticarî ilişkiler vardı. Çinli ve Arap tüccarlar o zamanki İpek Yolu üzerinden ve Seramik Yolu'yla başka devletlere kendi mallarını satmışlardır. İpek Yolu denilmesinin sebebi kara yolunda taşınan malların çoğunun ipek olmasındandır. Seramik Yolu kavramının kullanılması ise deniz yolundan taşınan çoğu malların seramik olması sebebiyledir.

Hız. Muhammed zamanında Arap Yarımadası ile Çin arasındaki ticarî ilişki çok yüksektir. Hatta kendisi de bu ilişkide bir tüccar olarak yer almıştır. Arabistan'a gelen Çinli tüccarlar ticaret yapmanın dışında İslam dinini de öğrenmişlerdir. Onlardan bir kısmı Müslüman olmuş ve Çin'e döndüklerinde İslam dinini yaymaya başlamışlardır. Özellikle Guang Dong (Guang Zhou) ve Fujian öğretim modeliyle Çin'de İslam yayılmıştır.

Yaklaşık XV. yüzyılda Guang Dong (Guang Zhou) ve Fujian'dan gelen Çinli Müslümanların çoğu Nusantara'a (Endonezya) ulaşmıştır. Onlar ticaret, tarım ve hizmet yaparak Endonezya'da kalıyorlardı. İşte bu zamanlarda Çin (Tionghoa) mülteci Müslümanları İslam dinini yaymıştır. Onların hedef gösterdiği yerler Sambas, Lasem, Palembang, Banten, Jepara, Tuban, Gresik ve Surabaya'dır. 1405 ile 1433 yılları arasında Müslüman olan Amiral Cheng Ho ve adamları birkaç kere Endonezya'ya uğramışlardır. Cheng Ho'nun adamları İslam dâhil olmak üzere birkaç farklı dine mensupturlar. Endonezya'da özellikle Sumatra ve Cava'ya uğradığında İslam dinini de yaymışlar. Böylece Endonezya'da İslam'ın yayılışında Tionghoa'nın etkisi ve rolü görülmüştür.

Çin (Tionghoa) mülteci Müslümanları Endonezya'ya Portekiz ve Hollandalılardan çok önce gelmişlerdi. XV. yüzyılda Çin mültecileri Endonezya'da yerleşmek ve İslam dinini yaymak için gelmişlerdi. Portekiz ve Hollandalılar ise yeni sömürge alanları bulmak ve Hristiyan inancını yaymak için gelmişlerdi. Çin (Tionghoa) mülteci Müslümanları yerel halklarla kaynaşırken Portekiz ve Hollandalılar onları aşağılayan davranışlar göstermiş ve kendilerini üstün görmüşlerdir. Portekiz ve Hollanda'nın sömürge yönetimi sürecinde yerel halklar gibi Çin mülteci Müslümanları da eziyet görmüştür. Hatta mücadele zamanında Portekiz ve Hollanda'ya karşı Tionghoa Müslümanları da savaşa katılmışlardır. Hollanda tarafından yapılan kitlesel katliamda yerel halkla beraber Çin (Tionghoa) Müslümanları da öldürülmüştür.

Tionghoa Müslümanlarının Hollanda sömürge yönetimi tarafından zulme uğramasında yerel halkla kurdukları yakınlık ve onlar gibi Müslüman olmaları etkili olmuştur. Bu sebeple Tionghoa Müslümanları da Endonezya ordusuna katılarak

sömürgecilere karşı direnmişlerdir. Tionghoa Müslümanlarının yerel Endonezya halklarıyla Portekiz ve Hollanda baskısına karşı gösterdikleri ortak direnç iki taraf arasındaki güzel ilişki ve kardeşliğin en iyi örneğidir. Tionghoa Müslümanları, Endonezya halkları tarafından kabul görmüş ve özellikle tarım, ticaret, hizmet ve İslam dinini yayma konusunda rol oynamışlardır.¹⁸²

---

¹⁸² Herman, R. (2012). **Imigran Muslim China Abad XV di Indonesia**. Surabaya: PT. Karya Pembina Swajaya. s. 18.

3. BÖLÜM:

ENDONEZYA'DA İSLAM'IN GELİŞMESİ

Endonezya'ya İslam'ın gelişi ve gelişmesi hakkında araştırmalarımızı derinleştirdiğimizde 1275 yılında kurulan Samudra Pasai Sultanlığı ile karşılaşırız. Prof. H. Mohammad Yamin'e göre Hindu Majapahit krallığı 1294 yılında kurulmuştur.¹⁸³ Bu durumda Samudra Pasai Sultanlığı'nın Hindu Majapahit krallığından 19 yıl önce kurulduğu ortaya çıkar. Bu gerçek ortada dururken 1478 yılında yani Hindu Majapahit Krallığı'nın yıkılışından sonra İslam'ın Nusantara'ya yeni yeni geldiği görüşünün doğruluğu nasıl düşünülebilir?

Görünüşte İslam'ın gelişi ile gelişmesi arasında bir uyumsuzluk var gibidir. Hâlbuki bu iki olgu arasında belli bir anlam farklılığı vardır. İslam'ın gelişi derken pazarda alışveriş yapan Müslüman tüccarlar tarafından yavaş yavaş tanıtılması kastedilir. Hinduizm ve Budizm gibi İslam dini Endonezya'ya giriş sürecinde ticaret vb. barışçı yöntemleri kullanmış, siyasi güce elde etme yoluna gitmemiştir. Hindu ve Budist halkların; Hindu Taroemanegara, Padjajaran, Majapahit veya Budist Sriwijaya gibi krallıkları kurdukları zaman dilimi, bu inançların geliş süreci olarak değil gelişme süreci olarak değerlendirilmiştir. Aynı şekilde İslam dininin bu adalardaki gelişim süreci de Müslümanların siyasi güce kavuşup kendi sultanlıklarını kurduğu dönemi tanımlar. Gresik'te XI. yüzyılda kurulan Leran Sultanlığı ve Kuzey Sumatra'da XIII. yüzyılda kurulan Samudra Pasai Sultanlığı'nı buna örnek gösterebiliriz. Bir Hindu kral, Müslüman olmuş; İslam siyasi güce erişirken krallık kavramı da yerini sultanlık terimine bırakmıştır. Artık sultan unvanını kullanan krallar hâkimiyetlerini kaybetmemiş, aksine pek çoğu kendi halkları tarafından kabul görmeye devam etmiştir. J. C. van Leur'a göre bu kabul, siyasi gücün sağlamlığından kaynaklanmıştır.¹⁸⁴

---

¹⁸³ Prof Haji Mohammad Yamin 1292 yılında Hindu Majapahit Krallığı'nın kurulmadığını ifade etmiştir. Kubilay Han ile beraber Tarta ordusu Kediri Kralığı'na 1292 yılında daha yeni saldırmıştır. O yüzden 1294 yılında Doğu Cava, Mojokerto, küçük bir Tarik köyünde Hindu Majapahit Krallığı daha yeni kurulmuştur.

¹⁸⁴ W. F. Wertheim'e göre Nusantara, Endonezya'daki kralların veya ileri gelenlerin İslam'a girmelerinin sebebi Katolik Portekiz veya Protestan Hollanda veya İngiltere'nin baskılarından korkmalarıdır.

Kralların Müslüman olmayı tercih etmesiyle yaşanan siyasi değişim İslam'ın Endonezya'da eriştiği gücü ve alt sınıf insanlar üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Böylece krallar Batılı sömürgeciler karşısında direnebilmek için halklarının dini olan İslam'ı seçme ihtiyacını duymuşlardır.

Başka bir deyişle İslam'a yöneliş, öncelikle siyasi hâkimiyeti koruma düşüncesine matuftur. Bu durum kraldan önce sıradan halkın çoğunluğunun Müslüman olmasının bir sonucudur. Çünkü bilindiği gibi İslam'da sınıflar yoktur. Dolayısıyla İslam dini halklar tarafından kurtarıcı bir din olarak algılanmıştır. Hindu dininin dayandığı katı toplumsal tabakalaşma burada görülmez.

Genellikle Ambon, Irian Jaya veya Papua gibi yerlere İslam'ın ne zaman geldiği sorusunu cevaplamak için tarihçiler, oradaki kral ne zaman Müslüman olduğu konusuna odaklanmışlardır. Hâlbuki kraldan önce halkın İslamlaşması neredesye tamamlanmış durumdaydı.

Nusantara'da (Endonezya) İslam'ın politik yükselişi, dış dünyada da İslam'ın güçlenmesiyle paralellik arz eder. Yani İslam dini Dört Halife Dönemi'ni müteakip, Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı gibi devletlerin omuzlarında yükselirken öte yandan Hindistan'da Hindu ve Budaist etkisi ortadan kaybolmakta ve Moğolların siyasi etkisi kendini belli etmektedir.

Daha sonra Abbasi Halifesi Hişam'ın Kral Hsuan Tsung ile işbirliği yapması ve Cengiz Han tarafından kurulan Moğol İmparatorluğu'nun onun ölümünden sonra parçalara ayrılarak her bir parçanın İslam kültürünün etkisi altına girmesi gerek Kubilay Han'ın gerekse de Ming Hanedanı'nın dış politikasını etkilemiştir.

Bu etkinin neticesinde Yunan ili, Çin'de en kalabalık Müslüman nüfusa sahip şehir olmuştur. Hem Pekin'deki hem diğer şehirlerdeki camii sayısı çoğalmıştır. Bu durum Nusantara'da da (Endonezya) görülmüş; İslam'ın siyasi gücü genişledikçe Cava ve diğer yerlerde cami ve medrese sayısı artmıştır.

Endonezya'daki Şafî mezhebinin gelişmesini öğrenmek için İbn Batuta Seyahatnâmesi'ni okuyabiliriz. XIV. yüzyılda Çin farklı kıyı şehirlerinde gelen bütün tüccar ve seyyahlar gibi, Müslüman olan halk tarafından sıcak karşılanmıştır. İbn

Batutah her şehrin Müslümanlar için özel bir bölgesi olduğunu yazmıştır. Üstelik Müslüman olmayan Çinliler tarafından da kendisine saygı gösterilmiştir.¹⁸⁵ Faslı bir Müslüman olan İbn Batutah, Hicri 746 veya Miladi 1345 yılında Samudra Pasai Sultanlığı'nı ziyaret etmiştir. Eserinde Gücerat'ta Şii mezhebinin, Samudra Pasai'de ise Şafî mezhebinin yayıldığını anlatmıştır.

Pasai ve Gücerat arasındaki mezhep farklılıkları Prof. Dr. Buya Hamka tarafından Gücerat teorisine itirazda kullanılmıştır. İslam, Prof. Dr. Snouck Hurgronje'nin yazdığı gibi Gücerat'tan gelseydi ve Samudra Pasai onun ilk geldiği yer olsaydı Samudra Pasai Şii mezhebine tâbi olacaktı. Fakat gerçekte öyle değildir. İbn Batuta'nın Sultan Malikul Zahir hakkındaki notuna göre Samudra Pasai, fikhî anlayışında Şii değil Şafî mezhebindedir.

O yüzden Prof. Dr. Buya Hamka İslam dininin, Şii mezhebine bağlı olan Gücerat'tan değil, Arabistanlı tüccarlar tarafından getirildiğini ifade etmiştir. Daha sonra da Endonezya'da fikhî anlayış olarak Şafî mezhebinin geliştiğini anlatmıştır. Nitekim çoğu Endonezya Müslümanları ehl-i sünnet görüşüne bağlıdır.

İbn Batutah ve Prof. Dr. Buya Hamka her ikisi de Şii ve Şafî mezhep farklılığının sonuçlarına dikkat çeken Müslüman aydınlardır. Bahsi geçen konferansta Prof. Dr. Buya Hamka iki mezhep arasındaki farklılıkları göstermiştir.

Prof. Dr. Snouck Hurgronje'nin, İslam'ın XIII. yüzyılda Hindistan, Gücerat'tan geldiği teorisine reddiye olarak Prof. Dr. Buya Hamka kendi görüşünü, XIII. yüzyılda ortaya çıkan Samudra Pasai'deki Şafî mezhebi ile Gücerat'taki Şii mezhebi arasındaki farklılıklar üzerine temellendirmiştir.

Hollanda tarihçileri kendi sömürge yönetimlerini meşrulaştırmak için Endonezya tarihinde İslam hâkimiyetinin Hindu ve Budist krallıkların yıkılışından sonraki geç tarihlerde başladığı tezini ortaya atmışlardır. Onların bu dönemselleştirme çabasına göre İslam, 1478 yılında Hindu Majapahit Krallığı'nın yıkılışından sonra daha yeni yeni siyasi güce sahip olmaya başlamıştır.

---

¹⁸⁵ Thomas Arnold,1979. Op.Cit, s.260.

Endonezya’da İslam’ın değerlerinin VII. yüzyıldan beri tüccarlar tarafından yayıldığı anlatılmamıştır. Üstelik Panembahan Fatah liderliğinde İslam Demak Krallığı saldırısı sonucunda Hindu Majapahit Krallığı’nın yıkıldığı da anlatılmamıştır. Niçin? N. A. Baloch, bunu İslam karşıtı olan Hollanda sömürgeciliğinin tarih yazma sistemindeki böl ve yönet stratejisi ile açıklamıştır. O yüzden Endonezya’da tarih yazımı Hindu veya Hollanda merkezli görüşten hareket etmiştir. Endonezya’da Hindu, Budist veya Hollanda tarihleri daha çok önemsemıştır. Hristiyan Hollanda’ya karşı direnen İslam’ın Endonezya’daki tarihi silik ve etkisiz gösterilmeye çalışılmıştır.

İslam’ın Endonezya’ya gelişi savaş veya sömürgecilik yoluyla olmamıştır. Endonezya’da İslam, Bakara süresinin 256. ayetine sınıksız sarılan erdemli tüccarlar ve tebliğcilerin insanî yaklaşım ve barışçı çabaları sayesinde yayılmış ve genişlemiştir.

Bakara süresinin 256. ayetin meali: “Dinde zorlama yoktur!”

İslam’ın Endonezya’da yayılışı ise şu yöntemler üzerinden olmuştur:

3.1 Ticaret Yolu

Nusantara’da İslam’ın yayılışının pazarlar üzerinden olduğu göz ardı edilmemelidir. Çünkü Allah’ın vahyi Cebrail tarafından kendisi de bir tüccar olan Hz. Muhammed’e ulaştırılmıştır.

Alak suresinin ilk beş ayeti ile başlayan bu din, Allah’ın insanları kandan yarattığı ve onlara ilim verdiği, okumayı ve yazmayı öğrettiğini bildirmektedir. Kendisine vahiy gönderilen kişi ümmi bir insandır. Vahiy lüks yaşamın hâkim olduğu bir saraya değil kurak bir bölgede yer alan Nur Dağı’ndaki Hira mağarasına indirilmiştir.

Tarihin bu kadar sade bir gerçeklikle ve fakat bu kadar derin ve kapsamlı bir şekilde değişebilmesi gerçekten de şaşırtıcıdır. Bir peygamber tarafından güdülenen pek küçük bir azınlık, dünyanın pek geniş bölgelerinde muazzam değişimleri başlatabilmiştir.

Kuran-ı Kerim, genellikle Hz. Davud'un genç yaşta ve azınlık bir grubun üyesi iken güçlü ve büyük bir krallığı yıktığı örneğinde olduğu gibi peygamberlerin kendileriyle başlayan yeni hareketlere öncülük ettiklerini anlatır (2:249).

Hz. Peygamber de öncelikle sevgili eşi Hz. Hatice'nin, sonra amcasının oğlu Ali bin Ebu Talib'in ve evlatlığı Zeyd'in desteğini almıştır. Bu küçük grup bir mıknaat olup Ebu Bekir, Ömer b. Hattab ve Osman b. Affan gibi ileri gelenleri kendine çekebilmiştir.

Tarihin azimle yola çıkan pek çok iradeyi pörsüten yavaşlığına rağmen pek kısa bir süre içerisinde Cahiliye Arapları, vahyin diriltici etkisiyle dâhi bir topluluğa dönüşmüştür. Bir mağarada başlayan bu din, koca sarayların hâkimiyetine meydan okumuş; ne Mecusi Fars Krallığı ne Hristiyan Roma İmparatorluğu bu büyük meydan okumaya cevap verememiş; hızlanan bu değişim sürecini durduramamışlardır.

Çöllerde yaşayan bir halkın denizler üzerinde hâkimiyet kurması, ilahi vahyi bütün dünyaya duyurma sorumluluğunu omuzlamış olmanın heyecanından başka neyle açıklanabilir? İlahi mesajı tebliğ için okyanuslar ve kıtalar aşılmış, ticarî ilişkiler kurularak toplumlar bu mesaja hazırlanmıştır.

İslam tarihindeki bu muazzam hareketlilik gerçekten göz kamaştırıcıdır. Gözün gördüğü bütün ufuklara ulaşılmıştır. Saraydan saraya değil pazardan pazara dolaşan tüccarlar bir yandan mallarını en dürüst şekilde satarken diğer yandan İslam'ın davet ettiği erdemli hayatı hem yaşayarak hem de anlatarak göstermişlerdir. Çok tanrılı inançların yerine tevhidi ikame etmişlerdir. Cahiliye Çağı İslam'la sona ermiş; onu kabul eden milletlerin tevhide aykırı olmayan kültür ve gelenekleriyle zenginleşerek yayılmasını sürdürmüştür.

Pazar yerleri pek çoklarının zannettiği gibi sadece ihtiyaç duyulan malların alınıp satıldığı yerler değildir. Buralarda aynı zamanda diller, ekonomiler, politikalar, sosyal ve kültürel ürünler de takas edilir. Bütün dinlerin kendisine mümin aradığı yerlerin başında pazarlar gelmektedir.

Hz. Muhammed, vahye muhatap olmadan önce bir tüccardı. Olgunluk çağına kadar pazar yerlerinin bütün etkinliklerine aşına olmuştu. Bu erdemli uğraşı ancak kendisine peygamberlik görevi verilince bırakmıştı.

Onun davetine kulak verenler için pazar yerleri bir alışveriş ve tebliğ meydanı olmuştur. Pazarda elde edilen başarı mescidlerin doğmasını netice vermiş; mescidler ise eğitim kurumlarını hazırlamıştır. Endonezya’da bunun gibi kurumlara “pesantren” denilmektedir. Müslüman topluluğu gelişip güçlendikçe İslam politikası ve sultanlıkları ortaya çıkmıştır.

Pazar terimi Orta Doğu’dan “bazaar” olarak gelmiştir. Eskiden Nusantara’da bu terim bilinmemektedir. Çünkü Orta Doğu ile bu derece yoğun bir ticarî ilişkisi yoktur. Fakat İslam’ın gelişinden sonra haftanın günlerine izafe edilen pazarlar ortaya çıkmıştır: Pazartesi pazarı, Çarşamba pazarı, Cuma pazarı vb.

Pazarlar sayesinde Melayu dili ticaret dili olmuş, Endonezya’da Arap harfleri tanınmıştır. Dünya piyasası, politika, ulaşım güzergâhları ve eğitime hâkim olanların kültür ve medeniyetlerin oluşumuna da öncülük ettikleri bilinen bir gerçektir.

Orta Doğu’dan çıkan İslam’ın VII.-XV. yüzyıllar arasındaki 800 yıl boyunca oluşturduğu muhteşem medeniyet nasıl açıklanabilir? İslam tebliğcileri nasıl ve hangi yollarla İslam dinini o zamanki dünyaya tanıtmışlardır? Neden İslam, halklar tarafından kurtarıcı bir din gibi algılanmıştır? Eğer Müslümanların denizcilik şuurı olmazsa İslam dini dünyanın dört tarafına yayılabilir miydi? Arap Yarımadası deyince her ne kadar aklımıza çöller gelse de yarımada tabirinin üç tarafı denizlerle çevrili kara parçası anlamına geldiği unutulmamalıdır. Bu durumda Arapların denizlere tamamen yabancı olduğunu iddia etmek gülünç olacaktır.

Hz. Muhammed’in VII. yüzyılın başlarında hemen hemen bütün toplumsal alanlarda ortaya koyduğu müthiş değişimin bir pazar yerinde başladığı gözden ırak tutulmamalıdır. Nihayetinde o bir tüccardı ve pazar yerlerine gelen insanların ihtiyaçlarını ve karakterlerini çok iyi tanıyordu. Pazar yerlerinin toplumsal değişim hareketlerine merkezlik yapmasının tarihçilerin dikkatini çekmemiş olması oldukça gariptir.

Hz. Muhammed'in henüz bir tüccarken ziyaret etmiş olduğu pazarlar şunlardır:

1. Dumetü'l Cendel: Kuzey Hicaz'a yakın olup Suriye sınırındadır. Rebiülevvel ayı boyunca kurulan bir pazardır.
2. Mushaqqar: Bahreyn, Hicaz'da meşhur bir pazardır. Cemaziyelevvel ayı boyunca kurulmuştur.
3. Suhar: Recep ayının beş gününde kurulan Oman'daki yıllık pazardır.
4. Daba: Çin mallarının yoğun olduğu iki bölge, Hindistan ve diğer doğu şehirlerdir. Burada Suhar pazarından taşındıktan sonra yıllık pazar oluşmuştur. Bu yüzden ticari etkinlikler Recep ayı sonunda olmuştur, tüccarlar Suhar pazarında beş gün ticaret yaptıktan sonra Daba pazarına gitmişlerdir.
5. Shihir veya Maharah: Yıllık Shihir pazarı Aden ile Oman arasındaki deniz kıyısındadır. Burası amber parfümü ile tanınmıştır. Şaban ayının ortasında kurulmuştur.
6. Aden: Aden pazarı Ramazanın ilk on gününde düzenlenmiştir. Burada doğu ve güney bölgelerinin malları satılmıştır.
7. San'a: Yemen'in başkentidir. Aden pazarının devamı olarak açılmıştır. Ramazanın ikinci on gününde düzenlenmiştir.
8. Rabiyyah: Hadramut'un şehirlerinden biridir. Zilkadenin son on beş gününde düzenlenmiştir.
9. Ukaz: Üst Hicaz'da yer almaktadır. Bu yıllık pazar, Hadramut, Rabiyyah pazarıyla beraber düzenlenmiş, yani Zilkadenin ortasından sonuna kadardır.
10. Zül Meczaz: Zül Meczaz pazarı Ukaz'a yakındır. Bu yıllık pazar Zilhicce'in 1-7'si arasında kurulmuştur.
11. Mina: Zül Meczaz'ın devamı olan bir pazardır. Hac vaktiyle beraber kurulan yıllık pazardır.
12. Nazat: Hayber'de ve Muharrem ayı boyunca açılan pazardır.
13. Hicr: Yemame şehrinde. Nazat pazarıyla beraber açılmıştır, yani Muharrem boyuncadır.

Londra'da The Muslim School Trust baskısında Al-Muhabber dan *Mu'ajam al-Buldan* ansiklopedisinin II. cildine göre Arap Yarımadası'ndaki pazarların etkin olanlarını vermiş buluyoruz. İşte buradaki pazarlarda Hz. Muhammed bir tüccar olarak

Çin ve Hindistan tüccarlarıyla ticarî ilişkiler kurmuştur. O zamanlar Nusantara/Endonezya ismi henüz yoktu, bölge Hindistan Adaları olarak tanınıyordu. Endonezya terimi daha sonra ortaya çıkmıştır. Coğrafi olarak Endonezya Adaları Hindistan'a yakındır, o yüzden Hint Adaları denilmiştir. "Nesos", adalar anlamındadır ve Yunancadan gelmiştir. Endonezya adı bu kökten türetilmiştir.

O pazarlarda Çin, Hindistan ve baharatları ile meşhur olan Hindistan Adaları, yani Endonezya ile ticaret ilişkileri kurulması VII. yüzyılda Nusantara'ya İslam'ın girebilmesini sağlamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi Prof. Dr. D. H. Burger, Prof. Dr. Mr. Prajudi ve Prof. Dr. C. Snouck Hurgronie'ye göre İslam Endonezya'ya askeri saldırı olmadan ticaret yoluyla girmiştir.

Yine İslam'ın Endonezya'da genişleşmesi, İslamî değerlerin öğretilmesi kılıç yoluyla olmamıştır. Bu konuda 1820 yılında *History of Indian Archipelago* kitabında John Crawford'un sözlerine kulak vermemiz gerekiyor:

"Müslüman tüccarlar XVI. yüzyılda İspanyalıların sömürgeci olarak geldiği gibi gelmemiştir. Katolik İspanya Kralı Ferdinand ve eşi İsabella (1487 yılında) Malaga'yı ele geçirdiğinde yaşanan vahşet için sömürü kavramı bile yeterli değildir. Misyonerlik kapsamında, Müslüman olmuş Katolikler zehirli bamboo ucuyla eziyet edilerek öldürülmüşlerdir. T. Harry Williams, 1963. A History of The United States (To 1876). Alfred A. Knopf. New York, hlm. 23. Hernando Cortez (1519-1520) liderliğinde Aztec Krallığı yıkılmış, Francisco Pizarro (1531-1533) ise İnca Peru Krallığı'nı yıkmıştır. Tebliğ yöntemlerinde kılıçla zorlama yoktur. Tordesilas Antlaşmasına göre Vatikan Kilisesi'nden Katolik inancını yayma yetkisini almışlardır. Bu antlaşmaya göre yönettiği insanlara eziyet yapmaya da hakları yoktur. Tebliğciler sadece kendi üstün zekâlarını ve medeniyetlerini kullanmışlar. Kazandıklarını kendilerini zenginleştirmek yerine tebliğ için harcamışlardır." John Crawford'un yukarıdaki ifadeleri bize Müslüman tebliğcilerin veya tüccarların toplumsal düzendeki üstünlüğünü hatırlatmıştır. Fakat onlar samimi bir şekilde tebliğlerini yapmışlar, zengin olmayı öncelikli hedef haline getirmemişlerdir.

Ayrıca 1991 *Modern Endonezya Tarihi*'nde M. C. Ricklefs; Nusantara/Endonezya'da çeşitli dinlere tâbi olan insanlar arasında hoşgörü olduğunu ifade

etmiştir. Cava Müslümanlarının yemeklerinin Hindu Majapahit Krallığı tesisinde bulunması da bunuyla kanıtlar.

Mezar taşlarındaki 1396-1611 yılları Hindu Majapahit ileri gelenlerinin Müslüman olduğunu göstermiştir. Hindu Majapahit Krallığı'nın 1294 yılında kurulduğunu ve 1478 yılında yıkıldığını biliyoruz.

Ayrıca o mezar taşı da Hindu Majapahit Krallığı zamanında İslam dininin yasaklanmadığını göstermiştir. Bu tarihi gerçekler, Hindu Majapahit Krallığı'nda ve Padjajaran'da Müslüman tebliğcilerin Hindu kralları ve ileri gelenler tarafından tutuklandığı rivayetlerinin yalan olduğunu ortaya koymuştur.

Bu yüzden onların yaptığı ticaret sayesinde İslam'ın Nusantara/Endonezya'da gelişmiş olması mümkündür.

Bu iyi ilişkiler Malayuların Araplarla çoktandır süren ticaretleri sayesinde olabilmıştır. Üstelik Malaka, Açe, Samudra Pasai gibi İslam krallıkları kurulduktan sonra Arap tebliğciler ve tüccarlar Nusantara'ya (Endonezya) daha çok gelmişlerdir. Dünyalık kazançları bulmanın yanında İslam şiarlarını tebliğ etmekle ahiret kazançları da elde etmiş oldular. Demek ki İslam değerlerini ticaret yoluyla yaymışlardır.

Tionghoalılar, Araplar, Hintliler ve Farslıların yazdığı tarihler, Miladi VII. veya Hicri 1. yüzyılda Fars Burnu'ndan Tiongkok arasındaki deniz güzergâhlarının ve ticaretin doğup geliştiğini anlatmıştır, bunun sebebi de batı ile doğu arasındaki pazar merkezlerin doğup gelişmiş olmasıdır. Batıda Emevi Halifeliği (661-750) sonra Abbasi Halifeliği (750-1258) topraklarında Müslüman pazar merkezleri kurulmuştu. Doğuda ise T'ang (618-907) Krallığı topraklarında Tiongkok pazar merkezi vardı. Bu iki pazar merkezi Asya'nın denizcilik ve ticaretini geliştirmiştir. Fakat VII-XI. yüzyıl arasında Malaka Boğazı'nın hâkimi olan bir pazar merkezi, Sriwijaya'nın rolünü unutmamak gerekir. Bu pazar merkezi denizcilik ve ticarete ağırlık veren bir pazar merkezidir.

Cirebon sularında batan gemideki rahip bastonu, heykel gibi eşyaların Hindistan'dan geldiği tahmin edilebilir. Bu eşyalar Budistlerin sahip olduğu tören eşyalarıdır. Tionghoa günlük notlarına göre Fars gemileriyle tanımlanabilen veya

ilişkilendirilebilen Po-sse veya Po-ssu, eskiden Fars ve şimdi İran ismiyle bilinmektedir. Araplar ise Ta-shih veya Ta-shih K'uo gibi lakaplarla anlatılıyordu. Po-sse, Farslılar demektir, yani Farsça konuşabilen -İran asıllı insanlar- Zoroasterlerdir. Zoroasterler İslamlaşma döneminde Mecusiler adıyla bilinmektedir.

Malaka Boğazı kıyı çizgisinde, Batı Sumatra kıyısında ve Doğu Melayu Burnu'ndan Güney Çin Denizi'ne kadar Po-sse tüccarlarının, Po-ssu ve Ta-shihlilerin beraber Miladi VII. veya Hicri 1. yüzyıldan beri gelişini belirleyen arkeolojik kanıtlar bulunmuştur. Onlar harika tüccar ve denizciler olarak tanınır.

Bir Tionghoa günlüğü, 671 yılında Kanton'dan Fo-shih'e (Sriwijaya) kadar kalkan Po-sse gemisine binen Buda I-Tsing'in yolculuğunu anlatmıştır. Bu günlük not Güney Çin Denizi ve Nusantara kıyı çizgisindeki şehirlere Farslıların geldiğini belirtmiştir. Sonra 717 yılında da Srilangka'dan Sriwijaya'ya giden 35 Hint gemisinin Po-sse gemileriyle birlikte gittiğini haber vermiştir. Fakat 720 yılında tekrar Kanton'a dönmüş çünkü gemilerin çoğu arızalanmıştı.

Arap, Fars ve Sriwijaya arasında denizcilik ve ticaret ilişkileri o bölgelerdeki krallar arasında dostluk ilişkisiyle beraber sürmüştür. Bu, Sriwijaya Kralı'nın elçi vasıtasıyla Halife Ömer b. Abdülaziz'e (717-720) birkaç mektup göndermesiyle kanıtlanmıştır. Mektup dostluk mesajlarını içeriyordu.

Nusantara (Sriwijaya ve Malayu), Barus (Kuzeybatı Sumatra kıyısı) ve Doğu Jambi (Jambi halici, Sabak halici, Lambur) bölgesi; camdan vazo, şişe gibi eserlerin bulunduğu yerdir. Bu eserler Siraf, Musqat, Basra, Kufah, Wasit, al-Ubulla, Kish ve Oman limanlarıyla Fars veya Orta Doğu'dan getirilen önemli mallardır. Nusantara tüccarları ise orman ve doğa ürünlerini satmışlardır. Orman ürünlerinden en çok sevilen de buhur ve Barus kâfurudur.

İşte bu denizcilik ve ticaret ilişkilerinin daha sonra politik ilişkilerle devam ettirilmesi, İslamlaşma sürecini de beraberinde getirmiştir. XIII. yüzyıldaki bu İslamlaşma süreci sayesinde 1297 yılında vefat eden Malik as-Saleh'in kral olduğu İslam Samudra Pasai Krallığı ortaya çıkmıştır. Melayu tarih kitabına, Pasai kralların hikâyesine ve 1292 yılında Peurlak'a uğrayan Marco Polo'nun günlük notlarına göre

Samudra Pasai sadece Nusantara'da değil Güneydoğu Asya'daki ilk İslam krallığıdır. Bu İslam krallığının ortaya çıkması, Sumatra'nın Arap ve Fars ülkeleriyle ilişkisini güçlendirmiştir.

XIV. Yüzyılın ortasında İbn Batutah, o zamanki Sultan Malik al-Zahir liderliğindeki Pasai'ya uğramıştır. Günlük notunda Sultan'ın itaatkâr bir Müslüman olduğu, çevresinin âlimlerle dolu olduğunu ve Shiraz'dan Qadi Sharif Sayyid ve Isfahan'dan Taj ad-Din adlı iki ileri gelen Farslı ile beraber olduğunu yazmıştır. “İnsan-ı Kâmil” anlayışına hayran kalan sultanların olduğu Samudra Pasai ve Melaka'ya Fars bölgesinden pek çok mutasavvıfın gelmiş olması mümkündür.

Samudra Pasai Sultanlığı'ndan yüzlerce sene önce Açe bölgesinde İslam'ı temsil eden Peurlak Krallığı vardı. Bu krallık, Arap-Kureyş neslinden gelen Sultan Sayid Maulana Abdal-Aziz adlı Şii bir kral tarafından Hicri 225 veya Miladi 839-40 yılında kurulmuştur.

Farslıların Nusantara'daki krallıklarla ticari ilişkileri çok yoğundu. Dolayısıyla Fars tüccarlar ziyaret ettiği bazı yerlerde kalıp yerleşmeyi tercih ediyorlardı. Bunun gibi yerlerde de iki farklı kültür temas etmiştir. Şii İslam anlayışı buralarda alışkanlık ve gelenekleriyle kendini göstermektedir.

Nusantara'da Müslüman tüccarlar alışverişten arta kalan zamanlarında temel İslamî bilgileri çevrelerindeki insanlarla paylaşmışlar, böylece ticaret İslam'ın yayılması için bir vasıta olmuştu. Bu yöntemle zaman geçtikçe Müslüman olan insanların sayısı çoğalmıştır. Sayı arttıkça bu sefer Endonezya yerel halkları bu dini yaymaya başlamıştır.

İslam'ın Endonezya'ya gelişi Hinduizm ve Budizm'in etkisinin daha güçlü olduğu bir zamanda olmuştur. O zamanda Majapahit hala Endonezya'nın çoğu bölgesinde egemenliğini sürdürüyordu. Endonezya halkları İslam inanç ve kültürünü -Hindu ve Budist inançlarda olduğu gibi- ticaret yoluya tanımışlardır. İlk yayılma yabancı kültür ve değerlere açık olan kıyı bölgesi halkı arasında olmuştur. Ondan sonra ekonomi, eğitim ve politik etkinlikleriyle bütün bölgelere nüfuz etmiştir.

Malaka'da ve Endonezya'nın liman şehirlerinde Gücerat, Fars ve Arap tüccarlar aylarca yaşamışlardır. Onlar tekrar denize açılmak için uygun mevsim rüzgârını beklerken yerel kral, ileri gelenler ve halklar ile iletişim kurma fırsatını bulmuşlardır. Bu fırsat İslam dinini yaymak için tüccarlar tarafından değerlendirilmiştir.

Arap, Fars ve Hintli Müslüman tüccarlar, VII-XVI. yüzyıllar arasında batı, doğu ve güneydoğu Asya'yı birbirine bağlayan ticaret güzergâhları kurmakta rol oynamışlardır. Eninde sonunda Endonezya'ya da uğrayan bu Müslüman tüccarlar, ticarî ilişkilerle beraber Endonezya'ya İslam dini ve kültürünü de getirmişlerdir. IX. yüzyılda Müslümanlar Kedah, Açe ve Palembang'da yerleşimler kurmaya başlamışlardır. XII. Yüzyılın sonunda Sriwijaya'nın politik ve ekonomi güçleri Singasari'den Kertanegara Krallığı'nın baskısıyla çökmüş durumdaydı.

Sriwijaya'nın gerilemesiyle beraber Müslüman tüccarlar, Sriwijaya hâkimiyetinden kopmak isteyen kıyı bölgelere politik destek olarak yardım etmeye daha çok gayret etmişlerdir. XIII. Yüzyılda Hindu-Budist Krallığın sonuna yaklaşınca İslam'ın güçlü olduğu doğu kıyısı Açe'de Samudra Pasai Krallığı kurulmuştur. Daha sonra XV. yüzyılın başlarında Malaka Krallığı kurulmuştur. İşte o zamandan beri Açe ve Malaka, Müslüman tüccarlar tarafından çok ziyaret edilen ticaret merkezi olmuştur. Burada birçok taraftan gelen insanlar İslam'a girmiş, asıl memleketlerine dönünce orada da İslam dinini yaymışlardır. Malaka'dan İslam dini ve kültürü güney Sumatra, Cava, Kalimantan (Borneo), Sulawesi ve Maluku'ya kadar yayılmıştır. Bu süreçte çok sayıda kral ve krallığın ileri gelenleri Müslüman olmuştur. Örneğin Demak (XV. yüzyıl) Ternate (XV. yüzyıl), Gowa (XVI. yüzyıl) ve Banjar (XVI. yüzyıl).

İlk zamanlardaki İslamlaşma sürecinde ticarî faaliyetler başroldeydi. Bu da VII. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar Müslümanların (Arap, Fars, Hint) yoğun olduğu Endonezya dâhil olmak üzere Asya'nın batı, doğu ve güneydoğusundaki ticarete bağlıydı. Ticaret yoluyla İslamlaşma süreci oldukça kazançlıydı. Bu durum Endonezya halklarının tüccarlarla ilişkisini güçlendiriyordu.¹⁸⁶

---

¹⁸⁶ Uka Tjandrasasmita (Ed.), **Sejarah Nasional Indonesia III**, (Jakarta: PN Balai Pustaka, 1984), s. 2000.

Merkezî krallığın çöküş sürecinde ileri gelenlerin ayrılma çabası İslamlaşma sürecini hızlandırmıştı. Genellikle ticaret yoluyla İslamlaşma süreci şu şekilde tarif edilebilir:

Öncelikle ticaret merkezlerine gelip sonra geçici veya kalıcı olarak orada yerleşiyorlar, daha sonra yavaş yavaş yerleştikleri mekânlar köy haline dönüşüyordu.

Yabancı memleketlerden Müslüman tüccarlarının köylerine, Pekojan denilmektedir.¹⁸⁷

3.2 Evlilik Yolu

Evlilik İslamlaşma yollarından en kolayıdır. Çünkü evli bir çift toplumun temeli olan aileyi oluşturacak, İslam toplumu bu aileler üzerine bina edilecek demektir.

Tüccar ve zenginlerin yerli kadınlarla evliliklerinden doğan çocuklar Müslüman olduğundan bu evlilikler İslamlaşmanın bir diğer yoludur.¹⁸⁸ Müslüman tüccarlar ekonomik açıdan yerel halklara göre çok daha zengin idiler. Bu sebeple yerel kadınlar, özellikle saray kadınları onların eşi olmak istemişlerdir. Bu kadınlar evlenmeden önce Müslüman olmuş; nesiller çoğaldıkça İslamî çevre de genişlemiştir. En nihayetinde Müslüman köyler, bölgeler ve hatta krallıklar kurulmuştur.¹⁸⁹

Müslüman tüccarların yerli kadınlar tarafından tercih edilmesinde ekonomik refah düzeylerinin iyi olması kadar davranış ve ahlak olarak yüksek bir seviyede bulunmaları da etkili olmuştur. Müslümanların temizlik konusundaki titizliği de Nusantara/Endonezya yerli halklarının dikkatini çekmiştir. Yerli kadınların evlilikten önce Müslüman olması, kurulan yuvanın İslamî kurallar çerçevesinde yaşatılabilmesi açısından çok önemlidir.

Bu evliliğin sonucunda doğal olarak kadın tarafının Müslüman olması kolaylaşmıştır. Özellikle kadın bir saraylı olunca sadece ailesi değil saray çalışanları

¹⁸⁷ Uka Tjandrasasmita (Ed.), Op.Cit. s. 201.

¹⁸⁸ Uka Tjandrasasmita (Ed.), Op.Cit. s. 202.

¹⁸⁹ Badri Yatim, **Sejarah Peradaban Islam**, (Jakarta: Raja Grafindo Press, 2007), s. 202.

hatta hâkimiyeti altındaki halklar da kısa sürede İslamlaşma sürecine dâhil oluyorlardı. Kralın Müslüman olması kuşkusuz halkının da onu takip etmesini kolaylaştırıyordu.

İslamlaşma sürecinde öncelikle deniz kıyısında kurulan köyler günümüze kadar Arap köyleri olarak anılmıştır. Asil kadınlarla yapılan ve İslamlaşma sürecini hızlandıran evlilik örnekleri: Raden Rahmat veya Sunan Ampel ile Nyai Manila, Sunan Gunung Jati ile Kawunganten'in kızı, Brawijaya ile Campa'nın kızı evliliğinden Raden Patah, Demak'ın ilk kralı vb.

Daha sonra 2003 yılında Dr. H. Dadan Wildan, M. Hum, 1720 yılında Arya Cirebon şehzadesi tarafından yazılan *Carita Purwaka Caruban Nagari (CPCN)* kaynağından almışlardır. Bkz. Ahmad Mansur Suryanegara, 1995. **Menemukan sejarah**. Mizan, Bandung. Eserin içeriği evlilik yoluyla Praboe Siliwangi ailesinin Müslüman olma süreciyle ilgilidir.

1720 yılında *Carita Purwaka Caruban Nagari* kitabında evlilik, Pakoean Padjadjaran saray elemanlarının İslam'a girmesinin temel sebebi olarak görülüyor. Raden Manah Rarasa veya Pamanah Rasa zamanından, yani Pakoean Padjadjaran'dan Praboe Dewata Wisesa lakabıyla Praboe Siliwangi olarak daha tanınmıştır.¹⁹⁰

Njai Soebang Larang ile Praboe Siliwangi'nin evliliği; Njai Soebrang Larang, Muara Jati Cirebon'dan Sjah Bandar ve Ki Gedeng Soerawidjaya Sakti'nin yerine Singapoerna kralı olan Ki Gedeng Tapa'nın kızıdır. Sjech Hasanoeddin'in talebesi olan Sjech Qoera ismiyle daha çok tanınmıştır. Sjech Qoero veya Sjech Hasanuddin, Tjempa'dan gelmiştir. Batı Cava, Krawang'da bir medrese kurmuştur.

Bu evlilik Praboe Siliwangi'nin ve halklarının Müslüman olmasının sebebidir. İslam'a uygun bir şekilde yapılan bu evlilikten üç tane çocuk doğmuştur.

Birincisi	Erkek	Walang Soengsang	1423 M. yılında doğmuştur.
İkincisi	Kız	Njai Rara Santang	1426 M. yılında doğmuştur.

---

¹⁹⁰ Carita Purwaka Caruban Nagari dalam Dr. Dadan Wildan M. Hum 2003. Sunan Gunung Jati, Antara Piksi dan Fakta, Pembumian Islam dengan Pendekatan Struktural dan Kultural. Humaniora Utama Press, Bandung, s. 26.

Praboe Siliwangi'nin bu üç tane çocuğu, sonradan Müslüman olan Praboe Siliwangi'nin hâkimiyetinin öncüleridir. Müslüman olmasından öte Njai Rara Santang'ın Maolana Soeltan Mahmoed veya Sjarif Abdoellah ile evliliği, Maulana Sultan Mahmud veya Sjarif Abdoellah, Ali Noeroel Alim'in çocuğudur, İsmail kabilesinden gelip İsmailiyah şehrine hâkimdir.¹⁹² Sanga (dokuz) Veli'nden biri olan Sjarif Hidajatoellah veya Soenan Goenoeng Djati'yi doğurmuştur, aynı zamanda Praboe Siliwangi'nin torunudur.

İşte bunlar Nusantara/Endonezya'da İslam'ın gelişmesinde evlilik yolunun önemini ortaya koyan örneklerdir.

3.3 Tasavvuf Yolu

Tasavvuf İslamlaşma sürecinin önemli yollarından biridir. Tasavvuf sözcüğü Sufiler ve Sufiyye cemaatlerinin öğretisi için kullanılır. Tasavvufta ileri gelenler için mutasavvıf, cemaatler için ise mutasavvifah denilmektedir.¹⁹³ Tasavvuf, XIII.-XVIII. yüzyıllar arasında Endonezya sosyal hayatına dair yazılı kanıtlar sunmaktadır. Bu durum Endonezya'da İslam'ın gelişmesiyle ilişkilidir. Tasavvuf ehlinin XIII. yüzyılda Endonezya'ya geldiği tahmin edilmektedir. Yani Fars ve Hindistan'da tasavvufun giriş ve yayılma sürecidir. Gerçek anlamda tasavvufun gelişmesi XVI. ve XVII. yüzyıllarda Sumatra ve Cava'da olmuştur.¹⁹⁴ Sufiler halkın içerisinde mütevazı bir hayat yaşarlar. Sufilerin genellikle birçok hastalıkları tedavi etmeye yetenekleri vardır.

---

¹⁹¹ Pemerintah Propinsi Jawa Barat, 2005. **West Java Miracle sight, a Mass of Verb and scene Information.** Publishing Team. Bandung, s. 547.

¹⁹² Dr. Dadan Wildan M. Hum 2003. **Sunan Gunung Jati**, Antara Piksi dan Fakta, Pembumian Islam dengan Pendekatan Struktural dan Kultural. Humaniora Utama Press, Bandung, s. 26.

¹⁹³ Athoullah Ahmad, **Antara Ilmu Akhlak dan Tasawuf**, (Serang: Saudara, 1995), s. 109.

¹⁹⁴ Uka Tjandrasasmita (Ed.), **Sejarah Nasional Indonesia III**, (Jakarta: PN Balai Pustaka, 1984), s. 218.

Tasavvuf yolu, İslamî değerleri Endonezya'da yayarken kolay anlaşılabilir kabul edilmesi için Hinduizm gibi önceki dinlerin geleneklerini İslam'a uyarlayarak kullanmıştır.¹⁹⁵

Açe'de Hamzah Fansuri, Endonezya'da İslam öncesi düşüncelerle aynı değerleri içeren sufi anlayışını öğreten önemli sufilerden biridir. Hamzah Fansuri ve Syamsuddin as-Samatrani gibi öğrencilerle beraber pek çok eser vermiştir. Fansuri, öğretilerini Arapça ve Endonezya dilinde yazdığı şiirlerle anlatmıştır. Hamzah Fansuri'nin eserleri: *Syarah al-asyikina*, *Asrar al Arifina fi bayan 'ilm-al suluk wal tauhid*; meşhur şiirleri: *Rubba al-Muhakkikina*, *Kashf al-Sirr al-Tajalli al-Subhani*, *Miftah al-Asrar*, *Syair si burung Pingai*, *Syair Perahu*, *Syair Syidang fakir*, *Syair dagang*.¹⁹⁶ Cava'da ise Şeyh Lemah Lembang ve Sunan Panggung vardı. Bu anlayış XIX. ve hatta XX. yüzyılda hala vardır.

Orta Cava'da Tasavvuf hareketleri olduğuna göre XII.-XIII. yüzyıl arasında İslam'ın geliştiği zamanda tasavvuf anlayışı da girmiştir. M h'da Nusantara'da tasavvufun geliştiğini anlatmıştır. Tasavvuf hareketlerinden en büyük etkisi olanlar Şeyh Abdülkadir Geylanî tarafından kurulan Kadirî tarikatı ve 1390 yılında Buhara'da Bahaüddin Nakşibend tarafından kurulan Nakşibendî tarikatıdır.

Bu iki tarikat Endonezya'da Kadirî-Nakşibendî tarikatı olmak üzere Şeyh Achmad Chatib Sambas ve Şeyh Abdoel Karim Banten öncülüğünde kurulan tarikattır. Dikkat etmek gerekirse XX. yüzyılda Suryalaya Tasikmalaya Medresesi'nden KH. A. Shohibulwafa Tadjul Arifin liderliğindeki Kadirî-Nakşibendî tarikatı Güneydoğu Asya'da tasavvufî hareketin merkezi konumundadır.¹⁹⁷

---

¹⁹⁵ Busman Edyar ve diğerleri (Ed), **Sejarah Peradaban Islam**, (Jakarta: Pustaka Asatruss, 2009, s. 208.

¹⁹⁶ Uka Tjandrasasmita (Ed.), op.cit., s. 221.

¹⁹⁷ Aboebakar Atjeh, 1962. **Pengantar Sedarah Sufi dan Tasawwuf**, Penerbit J Spencer Trimmingham, 1973. **The Sufi orders in Islam**. Oxford University Press. London. Titus Burckhardt. 1984. **Mengenal Ajaran Kaum Sufi**. Pustaka Jaya, Jakarta. Prof Dr. Aboebakar Atjeh. 1988. **Pengantar Ilmu Tarekat Uraian tentang Mistik**. Ramadhani. Jakarta. Prof. Dr. Harun Nasution (Editor), 1990. **Thorigot godiriyah Nagsabandyah**, Sejarah, Asal Usul, dan Perkembangannya Institut Agama Islam Latifah Mubarakiyah (IAILM). Tasikmalaya. Martin van Brinessen. 1992. **Tarekat Nagsyabandiyah di Indonesia**. Mizan. Bandung. Dr. Hj. Ummu Salamah. **Tradisi dan**

Bu gerçekte beraber Dr. A. Mukti Ali (11 Eylül 1971-29 Mart 1978 arasında Endonezya'nın 12. Diyanet Bakanı) *The Spread of İslam* yazısında¹⁹⁸ İslam'ın Endonezya'da gelişebilmesinin sebebi olarak tarikat ve tasavvuf hareketlerini gösterir.

Tarikat liderlerinden birkaç tanesi şunlardır: Hamzah Fansuri, Sjamsoedin dari Pase, Noer al-Raniri, Abdoel Raoef dari Singkel, Yoesoef Tadjuel Chalwati, Abdoes Shomad al-Palembangi ve Moehammad Nafis bin İdris bin Hoesein al-Banjari.

Hicri I. veya Miladi VII. yüzyılda Nusantara/Endonezya'ya İslam dinini ilk getiren tüccarların isimleri kaydedilmediği halde tasavvuf hoca veya şeyhleri açıkça yazılmıştır. Tıpkı Sanga Velileri gibidir.

Bunun sebebi de bu tarikat hocalarının, Müslüman sultanlıkların politik açıdan güçlü olduğu zamanlarda veya İslam'ın gelişme sürecinde faaliyetlerini yürütmeleridir. İsimleri sultanlarla veya krallığın hâkimiyetiyle beraber yazılabilmektedir. Ayrıca dış kaynaklar da isim ve faaliyetlerini yazmıştır.

3.4 Eğitim Yolu

Yerel halkın evlilik ve diğer yollarla İslam'a giriş sürecinin hızlanmasıyla birlikte İslam'ı daha iyi öğrenebilmek için eğitimin önemi anlaşılmıştır. Bunu gerçekleştirecek olan kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. En basitinden mescit veya medreseler kurulana kadar ticaret faaliyetlerinden zaman buldukça ağaç altlarında ve evlerde eğitim faaliyeti sürdürülmüştür.

Bu süreçte veli, ulema, hoca veya şeyh talebelerine İslam'ı öğretmek için çaba göstermişlerdir. İslamî ilimlerin ve ahlakın en iyi şekilde öğrenilip geliştirileceği mekânlar medreselerdir. Medreseden mezun olan talebeler kendi memleketlerine dönüp öğrendikleri ilimleri insanlara öğretmek suretiyle yaymışlardır.

Aklalak Pengamal Tarekat. Yayasan Musaddaiyah. Garut. Ajid Thohir, 2002. Gerakan Politik Kaum Tarekat Pustaka Hidayah. Bandung. 105.

¹⁹⁸ H. M. Bibit Suprpto (2009). Ensiklopedi Ulama Nusantara. Gelegar Media Indonesia. ISBN 979-980-6611-14-5. S. 53-57.

Medrese Endonezya'da İslam'ın gelişmesinde en etkili eğitim kurumudur. İslam dinini Nusantara'nın dört tarafına yayanlar medrese mezunlarıdır. Gowa-Tallo ve Doğu Kalimantan'daki krallıkları Müslümanlaştıran Datuk Ribandang, Sunan Giri Medresesi'nin mezunuydu. Sunan Giri talebeleri Bawean, Kangean, Madura, Haruku, Ternate ve Nusa Tenggara'ya kadar yayılmıştır. Medreselerin Endonezya'da İslam'ın yayılmasında stratejik rolü günümüzde de devam etmektedir.

İslam dininin öğretimi din hocaları veya ulema tarafından medreselerde yürütülmüştür. Medreseler İslam'ı yayacak olan hoca ve ulema adaylarının eğitildiği yerdir.

Din hocaları, ulema ve Müslüman kralların İslam'ın yayılmasında çok büyük rolü vardır. Çünkü talebelere İslam dinini öğretmek için medreseler kurmuşlardır. Talebelere medreselerde "sarı kitaplar" okutulmuştur. Sarı kitap Arapça olup ulema tarafından yazılmış ve içeriği İslam değerleri ve kuralları olan eserlerdir. Sarı kitap denmesinin sebebi de Orta Doğu'dan getirilen sarı bir kâğıt üzerinde yazılmasıdır. Genellikle medreselerde din hocaları, ulemalar ders vermektedir. Talebeler, farklı kitaplardan Medresede okutulan tarihi kitaplar hakkında bilgiler daha sonra Endonezya'daki tarikat ve medrese gelişmesi hakkında araştırmalar yapan Hollandalı uzmanlar tarafından ortaya konulmuştur.¹⁹⁹ Medreseden mezun olanlar kendi memleketlerine döndükten sonra kendi eğitim kurumlarını kuracak ve burada halka İslamî ilimleri öğreteceklerdir. Tabi müderrisin kendisi ne kadar meşhur bir hoca olursa medresesi de o kadar meşhur ve etkileri de geniş olur.²⁰⁰

3.5 Kültür ve Sanat Yolu

Kültür, Endonezya'daki ileri gelenlere dini tebliğ etmek için bir fırsattır. Bu yolu en çok kullananlar Cava'da İslam dinini yayan valilerdir. Gösterilerin en meşhuru Wayang'dır. Orta Cava'da İslam dinini yayan Sunan Kalijaga, Wayang gösterisini en

---

¹⁹⁹ Martin Van Bruinessen, **Kitab Kuning: Pesantren dan Tarikat**, Tradisi-Tradisi Islam di Indonesia, (Bandung:1995, Mizan), s. 115.

²⁰⁰ Badri Yatim, op.cit., s. 203.

iyi yapan isimdir. Wayang hikâyeleri tasavvuf şeklinde olan Ramayana ve Mahabarata hikâyelerinden gelmiştir.

Bu sufiler İslam'a çağırarak için özel ve ilginç yöntem ve yeteneklerle insanlara yaklaşmıştır. Bu yetenek hastaları tedavi edebilmekle kendini göstermiştir. Bazıları da o zamanki halklar arasında meşhur olan ve sevilen sihirleri yapmakla tanınmıştır. Wayang gösterisine İslamî değerler eklenir ki yerel halklar bu gösteri izlerken İslam dinini de tanımaya başlasın. Wayang gösterisinin en ilginç yanı izleyicilerden para almak yerine kelime-i şahadet getirmelerinin talep edilmesidir. Böylece onlar da İslam dinine doğru ilk adımlarını atmış olmaktadır.

Mimarî, keski veya oyma, dans, müzik ve edebiyat sanatları İslamlaşma sürecinde etkin bir şekilde kullanılmıştır. Mimarî sanatında Demak eski Camii, Cirebon'da Sendang Duwur Agung Kasepuhan Camii, Banten Camii, Açe'de Baiturrahman Camii en göze çarpan örneklerdir.²⁰¹ Gamelan sanatı da halkları gösteriyi izlemek için çağırır. Daha sonra İslam dinine davet edilebilirler.

---

²⁰¹ Uka Tjandrasmita (Ed.), op.cit., s. 205.

IV. BÖLÜM: ENDONEZYA'DAKİ İSLAM KRALLIKLARI

Endonezya'daki İslam'ın gelişmesinde İslam krallıkları dönemi Arapların gelişinden veya yerel halkın Müslüman olmaya başlamasından çok sonra ortaya çıkmıştır. Onların mücadelesiyle İslam yavaş yavaş ve adım adım yayılıp ilerlemiştir. İslam'ın daha geniş ve açık şekilde yayılması süreci ise tebliğ yapmak için özel bireyler yetiştirilmesiyle başlamıştır. Bu süreçten sonra bu adalarda İslam kök salmaya başlamıştır.²⁰²

Birçok süreçten geçtikten sonra Endonezya, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan bir ülke olmuştur. En meşhur ve ilk gelişen İslam krallığı, Sultan Malik al-Saleh (1297 M. veya 696 H.) liderliğindeki Samudra Pasai'dir. Açe'nin doğu tarafında deniz kıyısında bulunmaktadır. Fakat Endonezya halklarının bilmediği ve bu Samudra Pasai Krallığı'nın çekirdeğini oluşturan bir tane İslam krallığı vardı ki o da Perlak İslam Krallığı'dır; 840 M. yılında kurulmuştur. Bu krallık Endonezya, Nangroe Açe Darussalam, Doğu Açe, Perlak bölgesinde yer almıştır.

Samudra Pasai Krallığı'nda İslam gelişmeye devam etmiş ve Endonezya'nın çeşitli bölgelerinde Müslüman krallıklar oluşmasıyla politik gücünü ortaya koymuştur. 1380 M. yılında kurulan ve Melayu kıyıları, Riau Adaları, Orta Sumatra kıyıları ve Batı Kalimantan, Tanjung Pura bölgesini sınırları içerisine alan Malaka İslam Krallığı vardı. Yine 1465 M. yılında kurulan ve Maluku, Kuzey Sulawesi'nin doğusu ve ortası ve Nusa Tenggara bölgesini içeren Ternate İslam Sultanlığı vardı.

Cava'da Demak Krallığı ilk İslam krallığı ve ilk kralı Raden Patah'tır. Sonra Jaka Tingkir, Pajang İslam Krallığı'nın hükümdarıdır. Bu krallık, 1546 M. yılında Demak Sultanı vefat ettikten sonra kurulmuştur. Kral Sonopati tarafından kurulan Mataram İslam Krallığı da vardır.

Daha sonra Sunan Gunung Jati tarafından kurulan Cirebon İslam Krallığı gelmiştir. Sumatra ve Cava dışında İslam krallığı Kalimantan, Sulawesi ve Maluku

---

²⁰² Taufik Abdullah (Ed.), *Sejarah Umat Islam Indonesia*, Jakarta: Majelis Ulama Indonesia, 1991, s. 39.

gibi Nusantara'nın başka bölgelerinde ortaya çıkmıştır. Kalimantan'da Banjar İslam Krallığı (Güney Kalimantan), Kutai İslam Krallığı (Doğu Kalimantan) vardır. Sulawesi'de ise Sultan Alauddin (1591-1636 yıllar arası) tarafından kurulan Gowa-Tallo İslam Krallığı vardır. Gowa-Tallo dışında Sulawesi'de Bone, Wajo, Soppeng ve Luwu İslam krallıkları vardır. Bunlar XVII. yüzyılın başında İslam dinini kabul etmişlerdir.

Aşağıda Nusantara'ya İslam'ın girdiği Miladi VII. yüzyıldan gelişiminin zirveye çıktığı XIII. yüzyıla kadar olan süreçte ortaya çıkan birkaç İslam krallığından bahsedeceğiz:

4.1 Perlak Sultanlığı

4.1.1. Genel Bakış

İslam'ın Endonezya'ya gelişi ve gelişmesi bir önceki bölümde birkaç teori ile açıklanmış ve yeterince anlaşılmıştır. Perlak Sultanlığı'nın tarihi, Gücerat, Arap ve Fars teorileriyle incelenebilir ve bu suretle İslam'ın Endonezya'ya ilk gelişi anlaşılmış olur.

Gücerat teorisi İslam'ın XIII.-XIV. yüzyılda Hindistan, Gücerat'tan Endonezya'ya geldiğini savunmuştur. Bu teori genellikle Hollandalı uzmanlar tarafından kullanılmaktadır. Onlardan biri olan W. F. Stuterheim, 1297 yılında vefat eden ve ilk Samudra Pasai kralı olan Malik Al-Saleh'in mezar taşı esas alarak İslam'ın XIII. yüzyılda geldiğini ifade etmiştir. Bu teoriye göre İslam'ın Endonezya'ya gelişi Endonezya-Cambay (Hindistan)-Orta Doğu-Avrupa ticaret güzergâhları üzerinden olmuştur. Bu görüş Nusantara'da ve Gücerat'ta bulunan mezar taşları arasındaki benzerlik sayesinde güçlenmiştir. Stuterheim'e göre 1297 yılında vefat eden ve ilk Samudra Pasai kralı olan Malik Al-Saleh'in mezar taşı Hinduistik olup Gücerat'taki mezar taşlarıyla benzerdir.²⁰³

Fars teorisi, o zamanki Endonezya ve Fars arasındaki kültürel ve geleneksel benzerliklere ağırlık vermiştir. Hallac-ı Mansur ve Hamzah Fansuri'nin "vahdet-i

---

²⁰³ Azyumardi Azra, **Jaringan Ulama Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara abad Ke-VII dan VIII**, (Bandung; Mizan, 1999), s. 25.

vücut” anlayışları arasındaki benzerliği buna örnek verebiliriz.²⁰⁴ Arap teorisi ise tam tersinedir. Bu görüşü destekleyen T. W. Arnold, Arap tüccarlarının hem VII. veya VIII. yüzyıldan beri batı-doğu ticaret ilişkisinde egemen olduklarını hem de Nusantara’da İslam’ın yayılışında etkili olduklarını ifade etmiştir. Diğer destekleyicisi olan Naquib al-Attas, Nusantara’da İslam’ın gelişinin ayrı bir özelliğe sahip olduğunu görmüştür. Nusantara literatüründe Malayu görüşü “Nusantara’nın Genel İslamlaşma Teorisi” olarak adlandırılmıştır.²⁰⁵ Yukarıdaki genel üç teori yanında Çin teorisi adıyla İslam’ın Nusantara’ya Çin’den geldiğini savunan bir görüş daha vardır.

Yukarıdaki teorilere göre İslam’ın Endonezya’ya VII. veya VIII. yüzyılda geldiği özetlenebilir. XIII. yüzyılda ise İslam geniş bir alana yayılmıştır. A. Hasymi’nin notuna göre Perlak Sultanlığı, 1 Muharrem 225 H. veya (12 Kasım 839 M.) tarihinde Endonezya’da kurulan ilk İslam krallığıdır. Bu sultanlık Endonezya’nın Doğu Açe, Perlak bölgesinde kurulmuştur.²⁰⁶

Perlak Sultanlığı, Endonezya’da İslam’ın ilk siyasi gücü olarak Samudra Pasai Sultanlığı’na kadar tanınmamıştır. Fakat Perlak Sultanlığı 1293 M. yılında Marco Polo’nun ziyareti sayesinde Avrupa’da daha çok tanınmıştır.

4.1.2. İslam’a Giriş Tarihi

Perlak Sultanlığı 840 yılında kurulup 1292 yılında son bulmuştur. Kuruluş süreci de Sumatra bölgesindeki İslam etkisinden ayrı olmamıştır. Perlak Sultanlığı kurulmadan önce Perlak bölgesinde Pho He La (Meurah Perlak Syahir Nuwi) büyük kralın neslinden ve ordusundan kralı ve halkı olan Perlak Devleti vardı.

840 yılında Halife tarafından Bağdat’tan Sumatra deniz kıyısına gönderilen 100 kişi vardı. Perlak’a ticarî mal götüren bu kişilerin arasına tebliğcileri de dâhil ederek Perlak’ta İslam dinini yaymayı amaçlamışlardı. Yüzyılın ilk yarısı içerisinde Perlak

---

²⁰⁴ Azyumardi Azra, Op. Cit, s. 40.

²⁰⁵ Naquib Al-Attas, **İslam dalam Sejarah dan Kebudayaan Melayu**, (Bandung: Mizan, 1997). Cet. II, s. 29-54.

²⁰⁶ Alwi Ibnu Thahir Al Haddad, **Sejarah Masuknya Islam di Timur Jauh**, (Jakarta: Lentera, 2001), s. 83.

kral ve halkı eski dinlerini (Hinduizm ve Budizm) bırakıp gönüllü olarak İslam'a dâhil olmuşlardır.

Bir sonraki adımda Halife'nin adamlarından Ali bin Muhammad bin Ja'far Shidiq, Fars neslinden gelen Perlak Kralı Syahir Nuwi'nin küçük kardeşi, Makhdum Tansyuri ile evlendirilmiş; bu evlilikten Sultan Alaiddin Sayyid Maulana Abdul Aziz Shah doğmuştur ki bu kişi 840 yılında ilk Perlak Kralı olmuştur. Perlak'ın başkenti, önce Perlak şehriydi. Fakat daha sonra Halife Şehri" olarak değiştirilmiştir.

4.1.3. Sünnî-Şii Düşmanlık Dönemi

Perlak Sultanlığı'nda İslam tarihi, Sünnî ve Şii rekabetinden uzak kalamamıştır. Bu iki Müslüman grubun egemenlik elde etme çabası, kanlı bir kardeş kavgasına yol açmıştır. Kazanan taraf diğerinin elindeki hâkimiyeti almıştır.

Şiilik Endonezya'ya Gücerat, Arap ve Fars tüccarları sayesinde gelmiştir. Mısır'daki Fatimî Halifeliği'nin tam desteğiyle ilk defa Perlak Sultanlığı'na gelmişlerdir. Fatimî Halifeliği, 1171 yılında yıkıldığında Sumatra kıyısındaki Şiiliğin Mısır'daki Şii grubuyla iletişimi zayıflamıştır. Mısır'ın politik yapısının değiştiği bu süreçte Eyyubîlerden sonra Mısır'a hâkim olan Memlük Sultanlığı, Şeyh İsmail liderliğindeki bir donanmayı Sumatra'nın doğusuna göndermiştir. Bu donanmanın amacı Perlak ve Samudra Pasai sultanlıklarındaki Şii mensuplarını ortadan kaldırmaktı.

Ek bilgi olmak üzere Samudra Pasai'nin ilk kralı, Malikul Saleh lakabıyla Marah Silu, eskiden Hindu inancına mensupken daha sonra Şii Müslümanlığını benimsemiştir. Şeyh İsmail'in ikna etmesiyle Marah Silu Şafî mezhebini benimsemiştir. Marah Silu'nun iki yakın adamı, Seri Kaya ve Bawa Kaya da Şafî mensubu olarak Müslüman olmuşlar ve Sidi Ali Chiatuddin ve Sidi Ali Hasanuddin isimlerini almışlardır. Marah Silu, Şii inancına ve mensuplarına karşı sert bir hükümdar olarak tanınmıştır.

Sünnî inancının Perlak Sultanlığı'na girmesi ise 3. sultan olan Sultan Alaiddin Seyd Maulana Abbas Shah hâkimiyetinde olmuştur. O, 303 H. (915 M.) yılında vefat ettikten sonra Şii ve Sünnîler arasında bir savaş çıkmış; ülkenin sultansız kaldığı bir

sırada çıkan bu savaşı 303 H. (915 M.) Şiiiler kazanmıştır. Şiiilerden Sultan Alaiddin Syed Maulana Ali Mughat Shah (915-918 yıllar arasında) 4. sultan olarak tahta oturmuştur. Onun saltanatı sona erdiğinde yine bir Şii-Sünnî savaşı çıkmış fakat bu sefer savaşı Sünnîler kazanmıştır.

918 ile 956 yılları arasında ciddi bir çatışma çıkmamıştır. Fakat 345 H. (956 M.) yılında 7. sultan, Sultan Makhdum Alaiddin AbdulMalik Shah Johan vefat ettikten sonra Şii ve Sünnîler arasında yaklaşık dört sene süren bir çatışma olmuştur. Bir öncekinden farklı olarak bu sefer iki taraf arasında bir anlaşma yapılmış ve Sultanlık ikiye bölünmüştür:

Biri Sultan Alaiddin Syed Maulana Shah (986-988) liderliğinde Perlak kıyılarına hâkim olan Şii Krallığı'dır. Diğeri Sultan Makhdum Alaiddin Malik İbrahim Shah Johan Berdaulat (986-1023) liderliğinde Perlak'ın iç bölgelerindeki Sünnî Krallığı'dır.

Yalnız bu ayrılık, bir bölgenin sultanı Sultan Alaiddin Syed Maulana Shah vefat edince sona ermiş ve iki devlet yeniden birleşmiştir. Sultan Alaiddin, ülkesi Sriwijaya Krallığı tarafından ele geçirilince vefat etmiştir. Bu durum Perlak Sultanlığı'nda yaşanan ayrılığı birleştirme çabalarına hız vermiştir. Eskiden Sultan Makhdum Alaiddin Malik İbrahim Shah Johan Berdaulat sadece Perlak iç kısımlarının sultanıydı; bu sefer 8. sultan olarak Perlak tahtına çıkmıştır. 1006 yılına kadar Sriwijaya'ya karşı mücadele etmeye devam etmiştir. 8. Sultan aslında Sünnîdir. Fakat bundan sonraki süreçlerde bu iki grup arasındaki çatışma olup olmadığına dair bir kanıt veya bilgi bulunmamaktadır.

Şecere

Perlak Sultanlığı kurulmadan önce Perlak memleketinin, Meurah Perlak Syahir Nuwi adında kralı vardı. Fakat bütün Perlak kralları hakkında bir bilgi hala bulunmamaktadır. Aşağıda Perlak sultanların isimleri verilmiştir:

- Sultan Alaiddin Syed Maulana Abdul Azis Shah (840-864)
- Sultan Alaiddin Syed Maulana Abdul Rahim Shah (864-888)
- Sultan Alaiddin Syed Maulana Abbas Shah (888-913)
- Sultan Alaiddin Syed Maulana Ali Mughat Shah (915-918)

- Sultan Makhdum Alaiddin Malik Abdul Kadir Shah Johan Berdaulat (918-932)
- Sultan Makhdum Alaiddin Malik Muhammad Amin Shah Johan Berdaulat (932-956)
- Sultan Makhdum Alaiddin Abdul Malik Shah Johan Berdaulat (956-983)
- Sultan Makhdum Alaiddin Malik İbrahim Shah Johan Berdaulat (986-1023)
- Sultan Makhdum Alaiddin Malik Mahmud Shah Johan Berdaulat (1023-1059)
- Sultan Makhdum Alaiddin Malik Mansur Shah Johan Berdaulat (1059-1078)
- Sultan Makhdum Alaiddin Malik Abdullah Shah Johan Berdaulat (1078-1109)
- Sultan Makhdum Alaiddin Malik Ahmad Shah Johan Berdaulat (1109-1135)
- Sultan Makhdum Alaiddin Malik Mahmud Shah Johan Berdaulat (1135-1160)
- Sultan Makhdum Alaiddin Malik Usman Shah Johan Berdaulat (1160-1173)
- Sultan Makhdum Alaiddin Malik Muhammad Shah Johan Berdaulat (1173-1200)
- Sultan Makhdum Alaiddin Abdul Jalil Shah Johan Berdaulat (1200-1230)
- Sultan Makhdum Alaiddin Malik Muhammad Amin Shah II Johan Berdaulat (1230-1267)
- Sultan Makhdum Alaiddin Malik Abdul Aziz Johan Berdaulat (1267-1292)

Not: Yukarıdaki sultanlar iki hükümete ayrılmıştır, gerçek Meurah Perlak'ın neslinden Syed Maulana Abdul-Azis Shah ve Johan Berdaulat'tır.

İdarecilik Dönemi

17. Perlak Sultanı Sultan Makhdum Alaiddin Malik Muhammad Amin Shah II Johan Berdaulat, komşu memleketlerle dostluk ilişkisi üzerinde politikalar yürütmüştür. Kendi kızlarını onlarla evlendirmiştir ki bunlardan biri Putri Ratna Kamala olup Malaka Sultanı Muhammad Shah (Parameswara) ile ve diğeri Putri Ganggang olup Samudera Pasai Kralı al-Malik al-Saleh ile evlendirilmiştir.

Perlak Sultanlığı 18. sultan, yani Sultan Makhdum Alaiddin Malik AbdulAziz Johan Berdaulat'ın 1292 yılında vefatıyla son bulmuştur. Perlak sultanlığı daha sonra, o zamanki Samudra Pasai Kralı ve al-Malik al-Saleh'in oğlu Sultan Muhammad Malik Al Zahir zamanında Samudra Pasai ile birleşmiştir.

Bölge ve Sınır

Samudra Pasai Sultanlığı ile birleşmeden önce Perlak Sultanlığı'nın bölgesi sadece Perlak bölgesini içermiştir. Günümüzde bu sultanlık, Endonezya, Nangroe Açe Darussalam, Doğu Açe, Perlak bölgesinin doğu kıyısını kapsamaktadır.

Sosyal-Kültürel Yaşam

Perlak, stratejik konumu sayesinde doğal zenginlikleriyle tanınmıştır. Ayrıca gemi yapmak için çok uygun bir ahşap olan Perlak ahşabıyla bilinir. Bu durum Gücerat, Arap ve Fars tüccarlarını bu bölgeye çekmiştir. Bu tüccarların gelmeleri, bu bölgede İslam'ın yayılmasında etkili olmuştur ve o zamanki Perlak halklarının sosyal-kültürel hayatına etki etmiştir. Çünkü o sıralarda Perlak halkları daha yeni yeni ticaret işlemleriyle tanışmaya başlamışlardır.

VIII. Yüzyılın başında Perlak gelişmiş bir liman olarak bilinmekteydi. Değişik bölgelerden insanlarla yapılan evlilikler, yerel halkların farklı yerlerden gelen insanlarla kaynaşmış olmasının bir sonucudur. Yeni gelenler yerel kadınlarla evlenerek İslamlaşma sürecini geliştirmeyi amaçlamışlardır. Bu durumun taraflar arasındaki ticareti de geliştireceği açıktır.²⁰⁷

4.2. Samudra Pasai Krallığı

4.2.1. Genel Tarihi

Samudra Pasai Krallığı tarihe Nusantara'da kurulan ilk İslam krallığı olarak yazılmıştır. Bu krallığın ilk kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Hasyimi'ye göre Al-Tashi tarafından yazılan *Izhharul Haq* başlıklı eski yazıya göre Samudra Pasai gelişmeden önce IX. yüzyılda Peureula (Perlak) merkezli bir yönetim vardı. Perlak ticaret merkezi olarak gelişmiş fakat güvenliği pek iyi değilmiş; o yüzden tüccarların çoğu ticaret etkinliklerini diğer bölgeye, yani Pasai'ye taşımışlar; bu sebeple Perlak gerilemeye başlamıştır.

---

²⁰⁷ Ensiklopedi Nasional Indonesia, c. 12. Jakarta: PT. Cipta Adi Pustaka. 1990.

Perlak'ın gerilemesiyle Samudra'dan Marah Silu ismiyle yerel bir hâkim ortaya çıkmış ve Samudra ile Pasai'yi birleştirmeyi başarmıştır. Bu iki bölgenin Samudra Pasai ismiyle yeni bir krallığı olmuştur.²⁰⁸

Samudra Pasai, Malaka Boğazı'yla sınırlı olan Kuzey Açe, Lhokseumauwe bölgesinde yer almıştır.

Pasai kralları hikâyelerinde, Sultan Malik al-Nasser eski kralın yerine Marah Silu'nun Pasai'yi kurduğunu anlatmıştır. Marah Silu eskiden Semerlanga isimli bölgede bulunup Sultan Malik as-Saleh lakabıyla tahta geldikten sonra 696 H. veya 1297 M. yılında vefat etmiştir. Pasai kralları ve Sulalatus Salatin hikâyelerinde Pasai ve Samudra iki farklı bölge olarak ayrılmış, fakat Tiongkok notunda bu isimler hiç ayrı gösterilmemiştir. Marco Polo ise ziyaretlerinde o zamanki Sumatra'nın doğu kıyısındaki krallıkların listesini yazmıştır ki bunlar güneyden kuzeye Ferlec (Perlak), Basma (Pasai) ve Samara'dır (Samudra).

Sultan Malik as-Saleh'in devletini Perlak prensesiyle evliliğinden doğan oğlu Sultan Muhammad Malik az-Zahir devam ettirmiştir. Sultan Muhammad Malik az-Zahir döneminde Pasai'nin hem ticaret hem de İslam'ı yayma merkezi olarak gelişmesiyle beraber para olarak altın ve demir sikkeler tanıtılmıştır. Daha sonra yaklaşık 1326 yılında vefat ettiğinde evladı, Sultan Mahmud Malik az-Zahir tahta geçmiş ve 1345 yılına kadar ülkeyi yönetmiştir. Onun döneminde kendisini ziyarete gelen İbn Batutah, Samatrah (Samudera) memleketinde çok hoş bir şekilde karşılandığını ve halkların Şafî mezhebinden olduğunu anlatmıştır.

Daha sonra Sultan Mahmud Malik az-Zahir'in çocuğu, Sultan Ahmad Malik az-Zahir döneminde 1345 ve 1350 yılında Majapahit Krallığı ülkeye saldırmış ve Pasai Kralı başkentten kaçmak zorunda kalmıştır. Pasai Sultanlığı içerisindeki rekabet 1383 yılında Sultan Zain al-Abidin Malik az-Zahir liderliğinde yeniden canlanmış ve kendisi 1405 yılına kadar tahtta oturmuştur. Çin kroniğinde Tsai-nu-li-a-pi-ting-ki ismiyle tanınmış ve Nakur kralı tarafından öldürülmüştür. Daha sonra Pasai Sultanlığı eşi, Sultanah Nahrasiyah tarafından yürütülmüştür.

---

²⁰⁸ Suryanegara, Ahmad Mansur. 1996. **Meneruskan Sejarah – Wacana Pergerakan Islam di Indonesia**. Bandung: Mizan, s. 33.

208 gemiye liderlik yapan Cheng Ho donanması 1405, 1408 ve 1412 yılında Pasai'yi art arda ziyaret etmiştir. Ma Huan ve Fei Xin gibi adamları tarafından yazılan *Cheng Ho Seyahatnâmesi*'ne göre Pasai Sultanlığı güney ve doğu tarafından sıra dağlarla çevrili olarak tarif edilmiştir. Doğusunda Aru Krallığı, kuzeyinde deniz ve batısında ise Nakur ve Lide krallıkları vardır. Hatta biraz daha batıya doğru gidilirse Pasai'dan 3 gün 3 gece mesafede Lambri (Lamuri) Krallığı'yla karşılaşılır. Ziyaret sırasında Cheng Ho, Çin kralından Cakra Donya zili olarak bir hediye iletmıştır.

Karşılık olarak 1434 yılında Pasai Sultanı, Ha-li-zhi-han isimli kardeşini göndermiştir. Fakat bu şehzade, Pekin'de vefat etmiştir. Ming Krallığı'ndan Kral Xuande, Wang Jinhong'u Pasai'ye bu haberi iletmek için göndermiştir.

Samudra Pasai Sultanlığı Açe'de olup Endonezya'daki ilk İslam krallığıdır. 1267 M. yılında Meurah Silu tarafından kurulmuştur. Bu krallık hakkında arkeolojik kanıtlar; Kuzey Açe, Geudong köyünde bulunan Pasai kralların mezarlarıdır. Samudera krallığına ait mezarlar, Lhokseumawe'nin 17 km. doğusundaki Samudra ilçesi, Beuringin köyünde inşaat atıklarına yakın bir yerde bulunmuştur. Kralların mezarları arasında ilk Pasai Kralı Sultan Malik al-Saleh'in de mezarı vardır. Malik al-Saleh, Meurah Silu'nun Müslüman olduktan sonraki ismi ve Endonezya'daki ilk Müslüman kraldır. Yaklaşık 29 yıl (1297-1326) ülkeyi yönetmiştir. Samudra Pasai Krallığı, ilk kralı Malik al-Saleh liderliğinde Pas eve Peurlak krallıklarının birleşmesiyle kurulmuştur.

Mağribli (Fas) bir Müslüman gezgin, İbn Batuta 1346 yılında Pasai'yi ziyaret etmiştir. Çin'e gittiğinde orada Pasai Sultanı'nın gemisini görmüştür. Aslında Çin kaynakları, Pasai temsilcilerinin vergi vermek için sürekli Çin'e gittiğini ifade etmiştir. Bir başka kaynak 1282 yılında Pasai Sultanı'nın Batı Hindistan, Quilon'a temsilci gönderdiğini söylemiştir. Bu da altın çağında Pasai'nin geniş bir çevreye sahip olduğunu göstermektedir. Samudra Pasai o bölgede vazgeçilmez bir ticaret merkezi olup Çin, Hint, Siam, Arap ve Fars tüccarlarının ziyaret ettiği yerdir. Onun en önemli malı biberdir. Bir büyük ticaret merkezi olarak Samudra Pasai, dirhem adıyla altın-demir karışı bir para bastırmıştır. Bu paralar krallıkta resmi olarak kullanılmıştır. Samudra Pasai hem bir ticaret merkezi hem de İslam yayma merkezidir.

Zaman gittikçe Samudra gerilemiş, hatta yaklaşık 1360 yılında Majapahit tarafından fethedilmiştir. Bölge 1524 yılında ise Açe Krallığı'nın denetimine girmiştir.²⁰⁹

4.2.2. Şecere

Samudra Pasai Sultanlığı (1267-1521), Samudra Darussalam veya Samudera Pasai ismiyle Sumatra'nın kuzey kıyısında, Aceh ili, Kuzey Açe, Lhokseumawe şehrinde kurulan ilk İslam krallığıdır.

Bu krallık 1267 yılında Sultan Malik as-Saleh lakabıyla Marah Silu tarafından kurulmuştur. Bu krallık, 1345 yılında bu memleketi ziyaret eden Abu Abdullah ibn Batuthah'nın (1304-1368) eseri olan *Rihlah ila l-Masyriq (Doğuya yolculuk)* kitabında yazılmıştır. Pasai Sultanlığı, Portekiz saldırısından sonra 1521 yılında yıkılmıştır.

Aşağıda Samudra Pasai sultanlarının isimleri verilmiştir:

- 1267 - 1297 Sultan Malik as-Saleh (Marah Silu)
- 1297 - 1326 Sultan Muhammad Malik az-Zahir
- 1326 - 1345 Sultan Mahmud Malik az-Zahir
- 1345 - 1383 Sultan Ahmad Malik az-Zahir
- 1383 - 1405 Sultan Zainal 'Abidin Ra-Ubabdar
- 1405 - 1412 Sultanah Nahrasiyah
- 1405 - 1412 Sultan Sallah ad-Din
- 1412 - 1455 Sultan Abu Zaid Malik az-Zahir
- 1455 - 1477 Sultan Mahmud Malik az-Zahir II
- 1477 - 1500 Sultan Zain al-Abidin ibn Mahmud Malik az-Zahir II Sultan Zain al-Abidin II
- 1501 - 1513 Sultan Abd-Allah Malik az-Zahir
- 1513 - 1521 Sultan Zain al-Abidin III

---

²⁰⁹ Profil Propinsi Republik Indoensia, DI Aceh. Jakarta: Yayasan Bakti Wawasan Nusantara. 1992, s. 19.

4.2.3. İdarecilik Dönemi

Samudra Pasai XIII. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar 300 yıl boyunca hüküm sürmüştür.

Hükümet yönetiminde bakan, şahbandar (devlet memuru) ve kadı terimleri vardı. Sultanın hem erkek hem kız çocuklarına ve krallığın ileri gelenlerine de Tun lakabı verilmiştir. Pasai Sultanlığı'nın bir sultan liderliğinde alt krallığı vardır.

Sultan Muhammad Malik az-Zahir döneminde Perlak Krallığı, Pasai yönetimine katılmış ve daha sonra oğlu Sultan Mansur'u Samudra'ya yerleştirmiştir. Fakat Sultan Ahmad Malik az-Zahir döneminde Samudra bölgesi, merkezi hala Pasai olan Samudra Pasai ismiyle birleşmiştir. Sultan Zain al-Abidin Malik az-Zahir döneminde Lide (Pedir Krallığı) Pasai Krallığı'nın alt krallığıdır. Ayrıca Pasai'nin Nakur ile kötü ilişkisi olduğundan bahsedilmiştir ve bu krallığın Pasai'ye saldırması Pasai Sultanı'nın vefatına sebep olmuştur.

Pasai Sultanlığı'nın son zamanlarında kardeş kavgasına sebep olacak birkaç çatışma yaşanmıştır. Sulalatus Salatin, Pasai Sultanı'nın Malaka Sultanı'ndan ayaklanmaları bastırmak için yardım istediğini anlatmıştır. Fakat Pasai Sultanlığı 1511 yılında Malaka'yı ele geçiren Portekiz tarafından 1521 yılından yıkılmıştır. 1524 yılında Pasai, Açe Sultanlığı'na katılmıştır.

4.2.4. Bölge ve Sınır

Pasai sınırları Açe bölgesini içermiştir. Sultanlığın merkezi Kuzey Açe, Krueng Jambo Aye (Jambu Air Nehri) ile Krueng Pase (Pasai Nehri) arasında bulunmuştur. Pasai'de yaklaşık iki hafta geçiren İbn Batutah'a göre bu krallık limandan birkaç km. mesafedeki şehri, taştan kalelerle değil ahşapla çevirerek korumuştur. Krallığın merkezinde cami ve pazar bulunup denize dökülen bir ırmak vardı. Ma Huan, nehrin ağzı geniş olmasına rağmen gemileri döndürecek kadar dalgaları olduğunu eklemiştir. Hatta Lhokseumawe isminin "defne suyu" anlamına geldiği düşünülebilir.

4.2.5. Sosyo-Kültürel Yapı, Ekonomi, Dinî Yaşam

Yukarıda bahsedildiği gibi Pasai büyük bir krallık, ticaret merkezi ve İslam geliştirme merkezi olmuştur. Büyük bir krallık olarak bu krallıkta kendine özgü bir yaşam tarzı olup pek çok güzel eserler ortaya koyulmuştur. Bir grup yazar, Arap harflerinden yararlanarak Melayu dilinde kendi eserlerini yazmıştır. Bu eserler Jawi dilindedir ve harflere de Arap Jawi denilmiştir. Bu dilde *Hikâyât Raja Pasai (HRP) (Pasai Kralların Hikâyeleri)* yazılmıştır. İlk paragrafların 1360 yılında yazıldığı tahmin edilmiştir. HRP Nusantara'da eski Melayu edebiyatının başlangıç noktasını oluşturmuştur. Syaikh Abdurrauf al-Singkili de Melayu dilini kullanarak eserlerini yazmıştır. Aynı zamanda tasavvuf ilmi de gelişmiştir. Melayu diline çevirilen tasavvuf kitaplarından biri Maulana Abu İshak'ın eseri olan *Durru al-Manzum*'dur. Bu kitap Malaka Sultanı'nın isteği üzerinde Makhdum Patakan tarafından Melayu diline çevrilmiştir. Yukarıdaki kanıt ve bilgiler Güneydoğu Asya'da bir İslam geliştirme merkezi olarak Samudra Pasai'nin rolünü göstermektedir.²¹⁰

Ülkedeki en önemli ticarî meta biberdir. *Ma Huan Seyahatnâmesi*'nde 100 kati (1 kati 6 ¼ ons) 1 gümüş tahlil ile satılmıştır. Pasai Sultanlığı ticarî etkinliklerde kullanılmak üzere altın-demir karışımı bir para bastırmıştır. Deureham (dirhem) denilen bu paranın %70'i gerçek altın olup 0,60 gram ağırlığında, 10 mm. çapında ve 17 ayardır.

Pasai halkları yılda iki defa hasat olan pirinç tarlalarıyla ve sütünden peynir yaptıkları ineklerle geçinmişler. Evler 2,5 mt. yüksekliğinde olup birkaç odası vardır. Zemin Hindistan cevizi veya pinang kolları bamboo çubuklarıyla sıralanarak döşenmiş ve üstüne rotan veya pandan halıları serilmiştir. Soekmono, R. 1973. **Pengantar Sejarah Kebudayaan Indonesia**, Jilid 2 dan 3. Yogyakarta: Kanisius.

Az miktarda Hindu ve Budist olmakla birlikte İslam, Pasai halklarının yoğun olarak tâbi olduğu dindir. Ma Huan ve Tomé Pires notları Pasai halklarının dil ve doğum, evlilik ve defin törenleri gibi geleneklerinin Malaka'ya benzer olduğunu söylemiştir. Bu benzerlik Malaka'dakilerin İslam'ı kabul etmesini kolaylaştırmış ve

²¹⁰ Teuku İbrahim Alfian, 1999. **Wajah Aceh Dalam Lintasan Sejarah**. Banda Aceh: Pusat Dokumentasi dan Informasi Aceh, s. 99.

bu ilişki de Sulalatus Salatin'de bahsedildiği gibi Malaka Kralı'nın Pasai Prensesi'yle evlenmesinin ardından daha da güçlenmiştir.

4.3. Ternate Sultanlığı

Ternate ve Tidore Krallığı Maluku Adası'nda bulunmaktadır. Maluku Adası, Sulawesi ve Irian Papua adaları arasında bulunmaktadır. Sıradağların bulunduğu Maluku Adası geniş verimli topraklara ve orman alanlarına sahiptir. Karanfil ve küçük Hindistan cevizi gibi baharatlarıyla meşhurdur. Hatta XII. yüzyılda bu baharatlara talep çok yüksek olunca Maluku halkları orman hasatının yanında bunların tarlalarını da oluşturmuştur. Karanfil tarlaları Ambon, Seram, Buru adalarında bulunmaktadır. Bu baharatları almak için Maluku adalarına çok sayıda tüccar gelmiştir. Onlardan bir kısmı Doğu Cava Müslüman tüccarlarıdır. Bu ticaret sayesinde İslam dini Maluku'ya; özellikle Ambon, Ternate ve Tidore, Hitu gibi ticaretin olduğu yerlere girmiş oldu.²¹¹

Ticaret yanında Maluku'da İslam'ın yayılışı Cava'dan gelen tebliğciler tarafından yapılmıştır. Onlardan biri Doğu Cava'dan Maulana Hussain'dir. Böylece Maluku'da İslam yayılmış ve XV. yüzyılda çok gelişmiş durumdaydı. Maluku adalarında İslam dininin gelişmesiyle beraber Maluku'nun sıradan halkları hatta ileri gelenleri Müslüman olmuştu. Örneğin Maluku Sultanı Marhum ve XV. yüzyılda Doğu Cava, Gresik, Sunan Giri Medresesi'nde İslam dinini öğrenen evladı, Sultan Zaenal Abidin da Müslüman olmuşlardı. Böylece Maluku'da İslam krallıkları yayılmıştır. Maluku'daki birçok İslam krallığından Ternate ve Tidore diğerlerine göre en önemli rolü oynayan krallıktır hatta bölgedeki politik ve ekonomik egemenlik yarışında öndedir.

4.3.1. Giriş

Ternate Adası 40 km²lik yanardağdan oluşan bir alan olarak Endonezya'da, Kuzey Maluku'da bulunmaktadır. Halkları ise Halmahera'dan bir göçle Ternate'ye gelmiştir. İlk başta Ternate'de dört tane köy bulunuyordu, her köyün Ternate dilinde

---

²¹¹ Abdullah, Taufik (ed.).1991. **Sejarah Umat Islam Indonesia**. Jakarta: Majelis Ulama Indonesia, s.39.

momole denilen bir lideri vardır. Zaman geçtikçe bu dört köy Ternate ismiyle bir krallık çatısı altında birleşmiştir. Ternate'den başka Kuzey Maluku bölgesinde Tidore, Jailoloi Bacan, Obi ve Loloda gibi krallıklar vardı.²¹²

Tarihte Ternate bir baharat üreticisi olarak tanındığı için Hint, Arap, Çin ve Melayu tüccarları buraya gelmişler. Halkların ileri gelenleri olarak momole (Marga başı) bu tüccarlarla iletişime geçmiştir. Ticarî etkinliklerin yoğunluğu ve dışarıdan gelen korsan tehdidine karşı daha güçlü direnebilme ihtiyacı gibi sebeplerle köyleri birleştirmek istemişlerdir. Tobona lideri, Guna momole fikriyle daha güçlü bir hükümet oluşturmak üzere aralarından bir lider seçilmesi için toplantı talep etmiştir. Sonuç itibarıyla Sampalu lideri, Çiko momolesi 1257 yılında Baab Mashur Malamo lakabıyla ilk kolano (kral) olarak seçilmiştir. Baab Mashur Malamo 1272 yılına kadar tahtta kalmıştır. Ternate Krallığı XIII.-XVII. yüzyıl arasında ticaret bakımından bu bölgede çok önemli rol oynamıştır. Endonezya tarihinde Ternate Krallığı en eski İslam krallıklarından biridir ve Gapi Krallığı ismiyle de tanınmıştır. Fakat Ternate adı daha çok bilinir.

4.3.2. İttifak Kurulması

Ternate'den başka Maluku'da egemenliğe sahip birkaç krallık daha vardı. Her biri egemenlik gücünü elde etmek için yarıştıyordu. Zamanla bu bölgede Ternate, gelişmiş ticarî ve askerî gücü sayesinde egemenlik yarışını kazanmış görünüyor. Daha sonra Ternate toprak kazandıkça diğer krallıklarda kendisine karşı bir nefret oluşmuş ve bu nefret kanlı bir savaşı doğurmuştur. Bu savaşı durdurmak için VII. Ternate Kralı, Kolano Cili Aiya (1322-1331) diğer Maluku krallarını barışmaya davet etmiştir. Toplantıdan sonra sonunda Moti veya Motir Verbond olarak bir birlik oluşturmaya karar vermişlerdir. Bu toplantı Maluku'nun en güçlü dört kralının katılımıyla gerçekleştiğinden dolayı, Maluku Kie Raha (dört Maluku dağı) olarak anılmıştır.

---

²¹² Badri, Yatim. 2000. **Sejarah Peradaban Islam**. Jakarta: Raja Grafindo Persada Poesponegoro, Marwati Djoened dan Nugroho Notosusanto.1993. *Sejarah Nasional Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka, s.17.

4.3.3. Ternate'de İslam

Muhtemelen Ternate'ye İslam ticaret yoluyla girmiştir. Bu Arap tüccarların bu bölgeye ticaret yapmak için gelmesiyle hatta yerleşmesiyle kanıtlanmıştır. Her yerde olduğu gibi İslam burada da ticaretin yanında tebliğ yoluyla yayılmıştır. Tebliğcilerin bu bölgede en meşhuru Maulana Hussain ve Sunan Giri'dir.

Kolano Mahrum'dan önceki Ternate Kralı'nın Müslüman olduğu tahminleri hâlâ tartışılmaktadır. Resmî olarak ilk Müslüman olan XVIII. Ternate Kralı Kolano Marhum'dur (1465-1486). Oğlu Zainal Abidin (1486-1500) Gresik'te Sunan Giri Medresesi'nde öğrenim görmüş ve babasından sonra kral olmuştur. O dönemde "Bualawa sultanı (Karanfil sultanı)" olarak tanınmıştır. Sultan olduğunda Zainal Abidin İslam hükümlerini krallığın yasası olarak belirlemiştir. Kolano unvanı yerine sultan unvanını almıştır. Eğitim sektörünü geliştirmek için medreseler kurmuş, böylece o zamandan beri Ternate'de İslam gelişmiş ve krallığın resmî dini olmuştur.

4.3.4. Avrupalı Sömürgecilerin Gelişi

Loedwijk de Bartomo (Ludovico Varthema), Ternate'ye 1506 yılında ilk gelen Avrupalıdır. Altı yıl sonra 1512 yılında Fransisco Serrao liderliğinde Portekizliler Ternate'ye gelmişler. İlk gelişlerinde sömürgeci yüzlerini göstermemişler ve kendilerini baharat tüccarları olarak tanıtmışlardır. O yüzden o zamanki Ternate Sultanı Bayanullah (1500-1521), Portekizlere ticaret merkezi açma izni vermiştir.

Aslında Portekizliler sadece ticaret yapmayı değil Ternate'nin zenginliklerini sömürüp kendi memleketlerine götürmeyi istiyordu. Fakat Ternate halkaları bu kötü niyeti anlamadılar. Sultan Bayanullah vefat ettiği zaman eşi Nukila ve iki küçük şehzadesi Hidayat ve Abu Hayat'ı arkasında bırakmıştı. Ayrıca Bayanullah'ın kardeşi Taruwese, Ternate sultanı olma rüyası görüyordu. Portekizliler bu durumdan yararlanarak iki kardeş arasında savaş çıkardılar. Kardeş kavgasında Portekizliler Şehzade Taruwese'nin tarafını tutmuş böylece savaşı kazanmışlardır. Savaşın hemen ardından Portekizliler aniden Şehzade Taruwese'yi öldürdüler. Daha sonra krallığın ileri gelenlerini, Şehzade Tabarij'i Ternate Sultanı yapmaları için zorladılar. İşte o zamandan beri Tabarij, Ternate Sultanı olmuştur. Fakat sonunda Portekizliler ona da

iharet etmiş ve Goa-Hindistan'a sürgün etmişlerdir. Orada Ternate'nin bir Hristiyan krallığı olduğunu belirten bir anlaşmayı imzalamaya zorlanmış, fakat o bunu imzalamayı reddetmiştir. Tabarij'in yerine gelen Sultan Khairun da bu anlaşmayı hiçe saymıştır.

Portekizlerin halka ve sultan ailesine karşı kafasına göre hareket etmeleri Sultan Khairun'u kızdırmıştır. Bu yüzden Portekizlilere savaş açmıştır. Portekizlilerin Malaka'dan yardım almasını engellemek için Ternate, Açe ve Demak arasında üçlü bir ittifak kurulmuştur. Portekizliler Ternate'ye yardım göndermekte zorlanmış ve savaşı kaybetmek üzereyken Ternate'deki Portekiz Valisi Lopez de Mesquita savaşı durdurmak için Sultan Khairun'u görüşmeye davet etmiş, fakat doğasında bulunan hainliğin gereğini yaparak görüşme sırasında onu öldürmüştür.

Sultan Babullah (1570-1583) Khairun'un yerine gelmiştir. Maluku'nun tüm bölgelerindeki ve Endonezya'nın doğu kısmındaki güçler, Portekizlilere karşı mücadele vermek için birleşmiştir. Beş yıl süren savaşın sonunda Ternate 1575 yılında Portekizlileri Maluku toprağından kovmayı başarmıştır. Bu, Endonezya halklarının tarihinde beyazlara karşı kazanılan ilk zaferdir.²¹³

4.3.5. Şecere

Aşağıda Ternate Sultanlığı'nda hüküm süren isimler verilmiştir. Fakat bu liste eksiktir. Çünkü bazı sultanların isimleri bilinmemektedir.

- Baab Mashur Malamo 1257 – 1277
- Jamin Qadrat 1277 – 1284
- Komala Abu Said 1284 – 1298
- Bakuku (Kalabata) 1298 – 1304
- Ngara Malamo (Komala) 1304 - 1317
- Patsaranga Malamo 1317 – 1322
- Cili Aiya (Sidang Arif Malamo) 1322 – 1331
- Panji Malamo 1331 – 1332

---

²¹³ Sudarmanto.Y.B. 1996. *Jejak-Jejak Pahlawan dari Sultan Agung Hingga Syekh Yusuf*. Jakarta: Grasindo, s. 63.

• Syah Alam	1332 – 1343
• Tulu Malamo	1343 – 1347
• Kie Mabiji (Abu Hayat I)	1347 – 1350
• Ngolo Macahaya	1350 – 1357
• Momole	1357 – 1359
• Gapi Malamo I	1359 - 1372
• Gapi Baguna I	1372 – 1377
• Komala Pulu	1377 – 1432
• Marhum (Gapi Baguna II)	1432 – 1486
• Zainal Abidin	1486 – 1500
• Sultan Bayanullah	1500 – 1522
• Hidayatullah	1522 – 1529
• Abu Hayat II	1529 – 1533
• Tabariji	1533 – 1534
• Khairun Jamil	1535 – 1570
• Babullah Datu syah	1570 – 1583
• Said Barakat syah	1583 – 1606
• Mudaffar Syah I	1607 – 1627
• Hamzah	1627 – 1648
• Mandarsyah	1648 - 1650 (ilk dönem)
• Manila	1650 – 1655
• Mandarsyah	1655 – 1675 (2. dönem)
• Sibori	1675 – 1689
• Said Fatahullah	1689 – 1714
• Amir Iskandar Zulkarnain Syaifuddin	1714 – 1751
• Ayan Syah	1751 – 1754
• Syah Mardan	1755 – 1763
• Jalaluddin	1763 – 1774
• Harunsyah	1774 – 1781
• Achral	1781 – 1796

- Muhammad Yasin 1796 – 1801
- Muhammad Ali 1807 – 1821
- Muhammad Sarmoli 1821 – 1823
- Muhammad Zain 1823 – 1859
- Muhammad Arsyad 1859 – 1876
- Ayanhar 1879 – 1900
- Muhammad Ilham (Kolano Ara Rimoi) 1900 – 1902
- Haji Muhammad Usman Syah 1902 – 1915

SONUÇ

İslam Endonezya'nın çoğunluğun dinidir. Bu, Endonezya'da tebliğcilerin İslam dininin yayılışında etkisinin bir sonucudur. "İslamlaşma" ilk dönemlerde (VII.-XIII. yüzyıl arası) Endonezya'da İslam dininin yayıldığını göstermek için, sistematik ve planlı olmayan geliş tarihi, geliş mekânı ve getiriciler kapsamında kullanılan genel bir terimdir. İşte bu çalışmanın ele aldığı İslamlaşma da budur. Bu çalışma tamamen bir derleme çalışmasıdır. Bu çalışmada yazar, tanımlayıcı-analiz olarak Endonezya'daki İslamlaşma süreci hakkında görüşleri çözümlenmeye çalışmıştır. İslam'ın Endonezya'ya gelişi tartışmaları çok ilgi çekicidir çünkü tarihçiler arasında pek çok farklı görüş vardır. Herkes arkeoloji veya başka kaynaklardan aldıkları bulguları iddialarına kanıt olarak kullanmıştır.

İslam'ın Nusantara'ya geliş tarihi hakkında üç tane görüş vardır. Bunlar:

1. İslam'ın Endonezya'ya VII. yüzyılda girişi:
  - a. *İslam'ın Endonezya'ya Girişi* seminerinde, 675 yılında Arap Müslüman kralının temsilcilerinin Kalijangga'ya gittiklerini söyleyen Al Mas'udi Seyahatnâmesi'ni kaynak gösterilmiştir. 648 yılında Sumatra'nın doğu kıyısında Arap Müslüman toplulukların olduğu ifade edilmiştir.
  - b. Medan'daki 21-24 Şevval 1382 H. (17-20 Mart 1963 M.) tarihinde *İslam'ın Girişi* seminerinde özet olarak, İslam'ın Endonezya'ya doğrudan Arap Yarımadası'ndan geldiği dile getirilmiştir.
  - c. *Atlas of Islamic History* (1954) kitabında Harry W. Hazard tarafından VII. yüzyılda Müslüman tüccarların Çin yolculuğuna giderken her zaman Sumatra'ya uğradıklarını ifade etmiştir.
  - d. Gerini, *Futher India and Indo-Malay Archipelago* kitabında Müslümanların Hindistan, Endonezya ve Malaya bölgesinde 616-699 yıllar arasında bulunduğu bahsetmiştir.
  - e. *Preliminary Statemate on General Theory of Islamization of Malay-Indonesian Archipelago* (1969) kitabında Prof. Sayed Naguib Al Attas, Müslümanların Malaya-Endonezya adalarında 672 yılında bulunduğunu söylemiştir.

- f. *Islam comes to Malaysia* yazısında Prof. Sayed Qodratullah Fatimy, 674 yılında Arap Müslümanların Malaya'ya girdiğini söylemiştir.
  - g. *Hindistan'daki İslam ve Endonezya ile İlişkisi* konulu makalesinde Prof. S. Muhammad Huseyn Nainar, yazılı kaynakların Hint Müslümanların 687 yılında Endonezya Müslümanlarıyla ilişkisi olduğunu ifade ettiğini söylemiştir.
  - h. *Historical Notes on Indonesia and Malaya Compiled from Chinese Sources* yazısında W. P. Groeneveld, T'ang Devri'nde Arap Müslümanların Holing'i (Kalingga, 674 yılında) ziyaret ettiğini haber verdiğini anlatmıştır. (Ta Shih = Arap Müslümanları)
  - i. *The Preching of Islam a History of The Propagation of The Moslem Faith* kitabında T. W. Arnold, İslam'ın Endonezya'ya Hicri I. yüzyılda (Miladi VII. yüzyıl) geldiğini anlatmıştır.
2. İslam'ın Endonezya'ya XI. yüzyılda girişi:
    - a. Bunun tek bir kaynağı vardır. O da Gresik, Manyar Leran bölgesinde Fatimah binti Maimun'un ve arkadaşlarının mezarının bulunmasıdır. Bu mezarlıkta tahminen 1082 M. yılına ait Arapça Rika hattı yazılar bulunmuştur.
  3. İslam'ın Endonezya'ya XIII. yüzyılda girişi:
    - a. Marco Polo, *Seyahatnâmesi*'nde Açe'de 1292 yılında kendisinin İslam Ferlec (belki Peureulack) Krallığı'nda bulunduğunu bildirmektedir.
    - b. K. F. H. van Langen *Çin haber notlarına* göre Pase (belki Pasai) Krallığı'nın Açe'de 1298 M. yılında bulunduğunu söylemiştir.
    - c. *De Grafsteen te Pase en Grisse Vergeleken Met Dergelijk Monumenten uit Hindoesten* yazısında J. P. Moquette, İslam'ın XIII. yüzyılda Endonezya'ya girdiğini ifade etmiştir.
    - d. R. A. Kern; C. Snouck Hurgronje ve Schrieke gibi Batılı uzmanlar, İslam'ın Endonezya'ya girişinin XIII. yüzyılda olduğu tezini tercih etmişlerdir.
    - e. Bu görüş de N. H. Krom ve Van Den Berg tarafından söylenmiştir. Fakat aynı zamanda bu görüş, İslam'ın Endonezya'ya gelişinin VII. yüzyıldan beri başladığını ifade eden H. Agus Salim, M. Zainal Arifin Abbas, Sayeg Alwi bin Tahir Alhada, H. M. Zainuddin, Hamka, Djuned Parinduri, T. W. Arnold gibi uzmanlar tarafından reddedilmiştir.

Endonezya'ya İslam'ın asıl geliş yeri hakkında tarihçiler arasında birkaç farklı görüş bulunmaktadır. Ahmad Mansur Suryanegara bunları üç ana teoriye ayırmıştır:

- a. Birincisi, Gücerat teorisidir. İslam'ın Gücerat-Hindistan'dan Hint tüccarları vasıtasıyla XIII. yüzyılda geldiğini savunur.
- b. İkincisi, Mekke teorisidir. İslam'ın direkt Arap Yarımadası'ndan yine tüccarlar vasıtasıyla ve VII. yüzyılda geldiğini savunur.
- c. Üçüncüsü, Fars teorisidir. İslam'ın, XIII. yüzyılda Nusantara'dan önce Gücerat'a uğrayan Fars tüccarları sayesinde geldiğini savunur.

Eğer bu görüşler derin bir şekilde incelenirse çeşitli eleştirilere uğraması kaçınılmazdır. Hatta bunların hâricinde İslam'ın Çin'den geldiğini savunanlar da vardır.

Endonezya'daki İslam'ın Hindistan'dan geldiği teorisini savunan tarihçiler aslında Gücerat konusunda aynı fikirde olmamışlardır. C. Snouck Hurgronje, J. P. Moquette, E. O. Winstedt, B. J. O. Schrieke ve diğerlerin desteklediği Pijnapple'in görüşü; S. Q. Fatimi ve G. E. Morison tarafından savunulan görüşle farklıdır. Hollanda Leiden Üniversitesi'nden Melayu uzmanı Pijnapple, 1872 yılında bu teoriyi ileriye sürmüştür. Azyumardi Azra'ya göre bu teori, Sulaiman, Marco Polo ve İbn Battutah'ın Seyahatnâmesi'nin Fransızca çevirisinden alınmıştır. Sulaiman Seyahatnâmesi'nin özeti: İslam Güneydoğu Asya'ya Hindistan'ın Gücerat ve Malabar bölgesinden Şafî mezhepli Arap Müslümanlar tarafından getirilmiştir. O yüzden bu teoriye göre Nusantara, İslam dinini Hindistan'dan almıştır. Fakat bu teorinin zayıf yönü getirenlerin kimliğidir. Pijnappel'in ifade ettiği gibi Nusantara'ya gelen İslam, Gücerat ve Malabar'a göç eden Şafî mezhepli Araplar tarafından getirilmişse Pijnapple aslında İslam'ın Nusantara'ya Araplar tarafından getirildiği düşüncesine katılmış olur. Dolayısıyla bu görüşün özü Nusantara'da İslam dinini yayanların Hindistan'da yerleşmiş olan Araplar olduğudur. Bu anlatımlar, eski Nusantara tarihinde bu iki bölgenin çok bahsedilmesine bağlı kalmıştır. Daha sonraki anlatımlarında şu mantığı kullanarak ifade etmiştir: Endonezya'ya İslam Araplar tarafından getirilmesine rağmen Arap Yarımadası'ndan direkt gelmemiştir. Lakin Hindistan'dan, özellikle

Gücerat ve Malabar'ın batı kıyılarından gelmiştir. İşte bu mantığın tam tersi düşünülürse Nusantara'daki İslam, Hindistan'a geçiş yapmışsa bile asıl geliş yeri Arap Yarımadası'dır, denebilir.

Bu teorinin destekleyicisi Snouck Hurgronje'dir. Ona göre Hindistan'ın bazı liman şehirlerinde İslam gelişmiş ve güçlü olduğundan bazı Deccan Müslümanları Nusantara'ya yerleşmiş ve Nusantara ile Orta Doğu arasındaki ticareti yürütmüşlerdir. Hurgronje'nin söz ettiği bu Deccanlılar Melayu-Endonezya dünyasına İslam dinini ilk götüren insanlardır. Araplar bundan sonraki dönemde onlara katılmıştır. Orta Doğu ve Nusantara ticari ilişkileri Nusantara'ya İslam'ın gelmesinin kilididir. Coğrafya olarak Hindistan Yarımadası, Nusantara ve Orta Doğu arasında yer aldığı için otomatik olarak Nusantara'ya varmadan önce Arap ve Fars tüccarlar Hindistan'a uğramışlardır. Bu gerçeği Hurgronje gözden kaçırmamıştır, üstelik Hindistan'ın rolünü eklemektedir. Geliş tarihi olarak ise Hurgronje kesin bir tarih söylememiştir. Hindistan'ın tam olarak neresinden geldiğini de kesin olarak belirleyememiştir. Kendince İslam'ın Nusantara'da yayıldığı en erken tarih olarak XII. yüzyılı tahmin etmektedir. Tarih metodolojisi açısından yer, mekân ve zamanın belirsizliği büyük bir eksiklik, dolayısıyla Hurgronje'nin görüşü zayıf kalmıştır.

W. F. Stutterheim, Hindistan teorisine tartışmalı bir destek vermiştir. Mekân ve zaman gibi tarihin temel unsurlarını tamamlamıştır. Açıkça Gücerat'ın İslam'ın Nusantara'ya asıl geldiği ülke olduğunu ifade etmiştir. Görüşü, İslam'ın Nusantara Cambay (Gücerat) Orta Doğu ve Avrupa arasındaki ticaret yolundan olduğunu anlatır. Bu görüşü de Nusantara ve Gücerat'taki mezar taşlarını karşılaştırarak güçlendirmiştir. İlk Samudera (Pasai) Kralı al-Malik al-Saleh'in (1297 H.) mezar taşının rölyefi Stutterheim'e göre Gücerat'takilere benzeyen Hinduistik bir karaktere sahiptir. Bu kanıt onun, İslam'ın Nusantara'ya Gücerat'tan geldiğine dair kanaatini pekiştirmiştir. Böylece Stutterheim mekân bakımından güçlü ve tartışmalı bir kanıt vererek tarih unsurunu anlatmış oldu. Fakat Stutterheim Gücerat'taki İslamlaşma sürecine dikkat etmemiştir. Marison'un anlattığı gibi bu bölge 1298 M. yılında yani Sultan Malik al-Saleh'in vefatından sonra İslamlaşmıştır. Aynı zamanda Moğolların toprak kazanmaya devam ettiği zaman (Bağdat 1258 M. yılında ele geçirilmiş.) Müslüman topluluklar, yeni toprak aramaya başlamışlar. Eğer Stutterheim; Gücerat

teorisini, örneğin Nusantara'daki XIV.-XVI. yüzyıllar arasında İslamlaşma sürecinin bir devamı olarak değerlendirseydi Gücerat buna bir katkıda bulunacaktı. Teorinin eksikliği olsa bile Stutterheim'in ileri sürdüğü teori Hollandalı uzman Moquette'in desteğini almıştır.

Moquette'nin mezar taşlarının şekli ile ilgili incelemesi kendisini İslam'ın Nusantara'ya Gücerat'tan geldiği tezine götürmüştür. Moquette, özellikle Pasai'daki mezar taşının Doğu Cava, Gresik'te Maulana Malik İbrahim'in (822 H./1419 M.) mezar taşına çok benzediğini ifade etmiştir. Bu iki mezar taşı da Cambay'daki (Gücerat) mezar taşıyla benzerlik göstermiştir. Bu birbirine benzer mezar taşları, her ikisinin de Hindistan'dan gönderildiğini açıklamaktadır. Böylece Endonezya'daki İslam, ona göre Hindistan, yani Gücerat'tan gelmiştir. Daha sonra bu teori, mezar taşı teorisi olarak tanımlanmıştır.

İslam'ın Hindistan'dan geldiğini anlatan diğer teoriler, S. Q. Fatimi ve Tome Pires tarafından ileriye sürülmüştür. Uzmanların bu teoriye destek verme sebeplerine gelince Tome Pires, Pasai önderlerinin Benggali veya onun neslinden geldiğini ifade etmiştir. Bu görüş Fatimi tarafından kabullenilmiştir. Hatta Fatimi'ye göre, İslam; Batı Malaka değil Kanton, Pharang (Vietnam), Leran ve Trengganu'nun doğu kıyısı olan Malaya kıyısında ilk defa kendini göstermiştir. Bu ilk İslamlaşma süreci ona göre XI. yüzyılda olmuştur. Bu da Leran Gresik'te Hicri 475 veya Miladi 1082 yılında vefat eden Fatimah binti Maimun'un mezar taşının bulunmasıyla ispatlanmıştır. M. C. Ricklef'e göre bu bölgedeki en eski Müslüman mezar taşıdır. Stutterheim ve Moquette'nin Nusantara'daki İslam'ın Gücerat'tan geldiğini savunan mezar taşı teorisiyle ilgili Fatimi bu görüşü reddetmiştir. Ona göre mezar taşlarını karşılaştırmak yanlış bir davranıştır. Yaptığı incelemeye göre Fatimi Gücerat ve Pasai'daki mezar taşlarının şekil ve rölyeflerinin birbirine benzemediğini söylemiştir. Benggal'daki mezar taşlarının şekil ve biçimine benzerdir. Dolayısıyla bu mezar taşları Gücerat'tan değil Benggal'dan getirilmiştir. Bu analizi kullanarak Fatimi, İslam'ın Benggal'dan geldiği teorisini kurmuştur. Fakat Fatimi'nin önemli bir yanlışı vardır; Nusantaralıların tâbi olduğu Şafî ve Hanefî mezhep farklılığını göz önünde bulundurmamıştır. Bu farklılıklar Fatimi teorisini zayıflatmıştır.

Marison daha kapsamlı bir anlatımla Coromandel veya Malabar'ı XIII. yüzyıl sonunda Nusantara'daki İslam'ın geliş mekânı olarak belirlemiştir. Nusantara, Gücerat veya Benggal gibi yerlerden mezar taşları arasındaki benzerlikler üzerine teorisini kurmamıştır. Ona göre bu benzerlik İslam'ın oralardan geldiğini gösteremez. İleriye sürdüğü kanıtlar Melayu hikâyeleri ve *Marco Polo Seyahatnâmesi*'ne dayanır. Söz konusu hikâyelere göre Pasai Kralı'nın Hicri 698 veya Miladi 1297 yılında vefatında Gücerat hala bir Hindu krallığıydı. Cambay/Gücerat bir sene sonrası, yani Hicri 699 veya Miladi 1298 yılında Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Marison bu görüşü söylemeden önce Arnold aynı teoriyi söylemiştir. Marison böylece Coromandel ve Malabar'ın İslam'ın Nusantara'ya geliş mekânı olduğuna dair Arnold'un görüşünü daha da güçlendirmiştir. Arnold bu teoriyi, İbnu Battutah'ın XIV. yüzyılda buraları ziyaret ederken şahit olduğu Şafî mezhebinden topluluklar ile olan mezhep benzerliğini esas alarak oluşturmuştur.

İslam'ın Mekke'den Endonezya'ya girişi teorisi hakkında Crawford (1820), Keyzer (1859), Nieman (1861), de Hollander (1861) ve Verth (1878) görüş belirtmişlerdir. Endonezya dâhil olmak üzere Güneydoğu Asya aydınlarından, Hamka, A. Hasymi ve Şeyd Muhammad Naquib Al-Attas bu görüşe katılanlar arasındadır.

Bu teoriyi destekleyen Al-Attas, Nusantara'ya İslam'ın gelişini belirleme konusunda İslam'ın iç özelliklerinin dış özelliklerinden daha çok göz önünde bulundurmak gerektiğini belirtmiştir. Bu özellikler Nusantara'da İslam'ın yayılışını açıklayabilir. Daha sonra Al-Attas, Batılı uzmanların Hint yazarlar ve Hindistan'dan gelen kitaplar sandığı isim ve eserlerin aslında Arap, Orta Doğulu veya en azından Fars yazarlar ve kitapları olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde Hamka İslam'ın Endonezya'da VII. yüzyılda var olduğunu ve Arabistan'dan geldiğini söylemiştir. T. W. Arnold ve Crawford ise batı-doğu arasındaki ticaret yolunda Müslümanların egemen olduğunu, Sumatra kıyısında yerel kadınlarla evlenen Müslüman tüccarların yerleşimler kurduğunu VII. yüzyıldaki Çinli gezginlerin yazılarını esas alarak iddia etmişlerdir. Bu görüş VII. yüzyılda Ta-shih unvanlı bir toplumun Kanton (Çin) ve Follo-an'da (Sriwijaya'da) olduğu ve Ta-shih Kralı'nın, temsilcilerini Kalingga Cava'da Kraliçe Sima'ya gönderdiğine dair Çin haberini esas almıştır. Çoğu uzmanlar Ta-

shih'i Araplar olarak değerlendirmiştir. Ta-shih Kralı ise Hamka'ya göre o zamanda Emevi halifesi olan Muaviyye bin Abu Sufyan'dır.

Nusantara'ya İslam'ın geliş aslını kesinleştirmek için bu konu hakkında birkaç konferans düzenlenmiştir. *İslam'ın Endonezya'ya Giriş ve Yayılışı Konferansı* Medan'da 17-20 Mart 1969 ve Açe'de 10-16 Temmuz 1978 ve 25-30 Eylül 1980 tarihlerinde düzenlenmiştir. Bu konferanslara göre İslam'ın Nusantara'ya girişi Hindistan'dan değil doğrudan Arap Yarımadası'ndan olmuştur. Bu konferansların özeti da Al-Attas, Hamka ve Muhammad Said'in vurguladığı Mekke teorisini güçlendirmiş oldu. Onlara göre Nusantara'ya gelen Müslümanlar, Orta Doğululardır (Çoğu Arap ve Fars'tır.) ve Güneydoğu Asya'ya İslam uzmanı, Azyumardi Azra'ya göre VII. yüzyılda gelmişlerdir. İslam'ın ilk geldiği zamanlar hakkında ünlü din adamı ve gezgin I-Tsing da bilgi vermiştir. Hicri 51 veya Miladi 671 yılında Kanton'dan giden Arap veya Fars gemisine binmiş ve Sribhoga veya Sribuza, yani şimdi Musi olan Bhoga Irmağı'na yanaşmıştır. Modern uzmanlar Sribuza'yı o zamanda Budist Sriwijaya Krallığı'nın başkenti olan Palembang olarak değerlendirmişlerdir. Yuantchao'ya göre Fars'tan gelen gemilerin sayısı 35'tir.

Coğrafi bakımdan uluslararası ticaret güzergâhları üzerinde olan Sriwijaya'nın konumu dış dünya üzerinde de etkilidir. Örneğin Budizm'in egemenliğindeki Hindistan'da yaşanan politik değişim üzerine çok sayıda Budist Sriwijaya'ya göç etmiştir. Böylece Sriwijaya Nusantara'da Budist din adamlarının tercih ettiği yeni yer haline getirmiştir. Hindistan'a dönüşünde Palembang'da birkaç yıl geçiren I-Tsing, Hindistan'a gitmeden önce Budizm'i öğrenmek isteyenlere bu yeri tavsiye etmiştir. Sriwijaya, Budizm'in merkezi olmuşsa da bütün inanç ve kültürlere açık bir kimliğe sahiptir. Bu çok kültürlü kimlik, Kanton'da kargaşa yüzünden dışlanan Arap ve Fars Müslümalara Palembang'da rahat bir nefes alabileceklerini düşündürmüştür.

İslam'ın Arap Yarımadası'ndan geldiğini düşünenlerin kanıtları:

Al-Rahhurmuzi tarafından yazılan '*Aja'ib al-Hind* adlı kitapta 1000 yılında Sriwijaya'ya gelen Müslüman tüccarların çokluğu anlatılmıştır.

Al-Mas'udi Seyahatnâmesi'nde 916 yılında Oman'dan, Hidramaut, Basrah ve Bahrain Arap toplumuyla Sumatra, Cava ve Malaka çevresinde İslam'ı tebliğ etmek için görüşüğünü ifade etmiştir.

“Kampong Arap” ismi ve İslam'ı tanıtacak Arap kültürü ortaya çıkmıştır.

Samudra Pasai Krallığı'nın tâbi olduğu mezhep, Şafî mezhebidir ki bu mezhebin etkili olduğu bölgeler Mısır ve Mekke'dir. Fars teorisine gelince bazı Endonezya tarihçileri tarafından ileri sürülen bu teori önceki teorilerden daha meşhur değildir. Fars teorisi daha çok Endonezya ve Fars halkları arasındaki kültürel benzerliği esas almıştır. Kültürel benzerliğin en önemli figürü ise Hz. Hüseyin'in şehit edildiği 10 Muharrem günü düzenlenen Şii Kandilidir. Genellikle bu günde aşure yapılır. Minangkabau'da Muharrem ayına Hasan-Hüseyin ayı denilmektedir.

Şeyh Siti Jenar ile Hallac-ı Mansur'un tasavvuf anlayışları arasındaki benzerlik de Fars teorisini savunanların diğer kanıtıdır. Hallac, Hicri 310 veya Miladi 922 yılında vefat etmiş ancak düşünceleri şiir şeklinde yayılmış; bu vesileyle Şeyh Siti Jenar onun düşüncesini öğrenme fırsatını bulmuştur.

Kur'an öğretiminde Arap harflerinin telaffuzunu kolaylaştırmak için kullanılan hareke sistemi Fars kültürünün etkisine örnektir.

Fars teorisi birçok yönden eleştirilmiştir. Çünkü İslam'ın VII. yüzyılda girdiğini esas alırsak en geç Emevi Halifeliği Dönemi'nde olmalıdır. Hâlbuki o dönemde İslam'ın siyasî, ekonomik ve kültürel egemenliği Mekke, Medine ve Şam'dadır. Fars bu manada etkin bir bölge değildir.

Fakat İslam'ın yayılışının Fars tüccarlar tarafından yapıldığını gösteren başka kanıtlar da öne sürülmüştür:

1. Endonezya krallarının da “Şah” unvanını kullanması
2. “Vahdetü'l Vücut” anlayışının etkisi (Şeyh Siti Jenar)
3. Şii mezhebinin etkisi (Hasan ve Hüseyin sandığı)

İslam'ın Çin'den geldiğini söyleyenler de vardır. Bu teoriyi savunanlar çok az olsa da doğru olma ihtimali çok yüksektir. Bilindiği gibi İslam'ın yayılışında Çin ve

Araplar arasındaki ticarî ilişkileri yürüten tüccarlar en etkili faktördür. Hatta Kubilay Han zamanında (XIII. yüzyıl sonu) İslam resmî dinlerden biriydi. Moğollar tarafından ezilen Çin'i tekrar yükseltmek için çaba gösteren Cheng Ho'nun ziyaret ettiği 36 ülkeden biri de Endonezya'dır.

İslam'ın Çin'den geldiğine dair bazı güçlü kanıtlar şunlardır:

1. Semarang'daki taş yapı (Çin stili cami)
2. Birkaç Çinli Müslümanın mezarı
3. Birkaç Çin kökenli Müslüman vali

Pek çok farklı etnik ve kültürel unsuru barındıran Endonezya'da hoşgörüye dayalı bir sosyo-kültürel yaşam ortamı oluşmuştur (Umar kayam:1989).

Dolayısıyla Endonezya'da İslam'ın gelişmesi ticaret, evlilik, eğitim, tasavvuf hatta kültür ve sanat yollarından olduğunu gösteren kanıtlar bulmamız mümkündür. Nusantara'da VII.-XIII. yüzyıllar arasında; VIII. yüzyılda Perlak ve Samudra Pasai krallıkları ve XIII. yüzyılda Ternate Krallığı gibi İslam devletlerinin kurulmasıyla Müslümanlar politik güce de sahip olmuşlardır.

Tarih geçmişte yaşanmış süreçlerin arkasındaki politik, sosyolojik ve kültürel nedenleri bulmayı hedefler. İslam'ın Nusantara'ya giriş sürecinin arka planında yer alan İslam'ı tebliğ mücadelesi, bizim için de dersler barındırmaktadır. Farklı bölgelerden gelen tebliğcilerin gösterdiği disiplin ve ciddiyet, Endonezya'yı dünyanın en büyük Müslüman ülkesini yapmıştır. Bu başlı başına Nusantara'ya gelen tebliğcilerin başarısıdır. Bunun bizim için büyük bir motivasyon unsuru olacaktır.

Bir adalar ülkesi olan Endonezya, ekvator çizgisindeki stratejik coğrafi konumu ve sahip olduğu doğal zenginliklerle birlikte dünyanın en büyük Müslüman ülkesidir. Fakat maalesef bu büyüklüğe nispetle kendisinden beklenen rolü oynayamamaktadır. Bunun sebeplerinden biri de 353 yıl boyunca Hollanda ve Japonya'nın sömürge yönetimi altında kalmış olmalarıdır. Bu üç buçuk asrın oluşturduğu hasar bir türlü atlatılamamıştır. Bu kötü miras kendi tarihlerine bakış açılarına bile yansımıştır.

İslam Endonezya'ya savaşız bir şekilde girmiştir. Çünkü İslamlaşma; yerel halklarının yapısına, karakterlerine bakarak uygun yöntemler -ticaret, evlilik, eğitim, tasavvuf hatta kültür, sanat ve politik yollar- kullanılarak yapılmıştır. İslam dinini getirenler arasında hem tüccar hem de ulema ve talebeler vardı. Tebliğler aileden başlayıp akraba, halk ve daha geniş düzeyde bütün krallığa kadar yapılmıştır. Bunun için Wayang hikâyelerinden de yararlanılmıştır. İslam'ın hızlı yayılabilmesinin sebebi Nusantara'nın her köşesine ulema veya talebe olarak tebliğciler gönderme sistemidir. Yukarıdaki anlatımlardan çıkarabileceğimiz özet şudur:

1. İslam; Nusantara'ya ilk döneminde yani VII. yüzyılda, Arap tüccarların ticaret ve tebliğ amacıyla Nusantara adalarından Sumatra Adası'na uğramalarıyla gelmiştir.
2. Gücerat, Fars ve hatta Çin'den gelen tebliğci tüccarlar, Nusantara'da İslam'ın yayılışına katkıda bulunmuşlar; İslam'ın mesajını sıradan insanlardan kraliyet ailesine kadar herkese ulaştırmışlardır.
3. İslam'ın Endonezya'ya girmesi ve burada kök salması Arap, Fars ve Güceratlı tüccarların yaptığı ticaret gibi en temelde barışçı bir davetle gerçekleşmiştir. Bu tüccarlar Endonezya halklarıyla ilişki ve etkileşim halindedirler. Böylece onları İslam'a davet edebilmişlerdir. Daha sonra bu tüccarlar yerleşmiş ve -tıpkı Gücerat tüccarlarının Pekojan köyünü kurduğu gibi- kendi köylerini kurmuşlardır. Köy oluştuktan sonra etkileşim faaliyetleri yoğunlaşmış, dolayısıyla yerel kadınlarla evlilikler başlamış bu ise İslam'ın daha da hızlı gelişip yayılmasını sağlamıştır.
4. İslam'ın hızlı gelişmesi medreseler kurarak eğitim alanında etkili olan ulema ve tebliğcileri ortaya çıkarmıştır.
5. Medrese birçok bölgeden ve toplumsal düzeyden gençlerin İslam dinî ilimlerini öğrendiği yerdir. Medreseden mezun olduktan sonra kendi ülkelerinde bir hoca veya tebliğci olarak görev yapmışlardır.
6. Yukarıda bahsedilen yollardan başka İslam kültür yoluyla da yayılmıştır. Gamelan ve Wayang gösterileri bunlardan biridir. Böylece halklar tarafından İslam daha kolay kabul edilir haline gelmiştir.
7. 840 yılında Peureulak veya Perlak İslam Sultanlığı gibi Nusantara'da İslam'ın politik güçleri oluşmaya başlamıştır ki bu bir sonraki sultanlığın çekirdeğini oluşturmuştur.

8. XIII. Yüzyılda Samudra Pasai Sultanlığı'nın ortaya çıkmasıyla İslam sultanlığı gelişmiş ve güçlü bir politikaya sahip olmuştur.
9. XIII. Yüzyıl, Nusantara'da İslam yayılışının zirvesidir. Bunun kanıtı Nusantara'nın Açe'den Papua'ya kadar birçok köşesinde XIV. yüzyılda İslam sultanlıklarının kurulmasıdır.
10. Endonezya'daki sultanlıkların İslam dünyasıyla politik ilişkileri olmuştur. İslam dünyasından gelen hoca veya tebliğciler burada görev yapmıştır. Onlardan bir örneği Wali Songo'dur. Cava Adası, Wali Songo'nun en çok etki yaptığı bölgedir. Wali Songo veya dokuz veli şunlardır:
  - a. Maulana Malik İbrahim Şeyh Maghribi olarak da tanınmış ve Doğu Cava'da İslam dinini yaymıştır.
  - b. Sunan Ampel, gerçek ismi Raden Rahmat, Surabaya, Ampel'de İslam dinini yaymıştır.
  - c. Sunan Bonang, Sunan Ampel'in oğlu olup gerçek ismi Maulana Makdum İbrahim, Tuban/Bonang'da İslam dinini yaymıştır.
  - d. Sunan Drajat, Sunan Ampel'in evladı olup gerçek ismi Syarifuddin, Gresik/Sedayu'da İslam dinini yaymıştır
  - e. Sunan Giri, gerçek ismi Raden Paku. Bukit Giri'de (Gresik) İslam dinini yaymıştır.
  - f. Sunan Kudus, gerçek ismi Şeyh Ja'far Shodik, Kudus'da İslam dinini yaymıştır.
  - g. Sunan Kalijaga, gerçek ismi Raden Mas Syahid Atau R. Setya Demak'ta İslam dinini yaymıştır.
  - h. Sunan Muria, Sunan Kalijaga'nın evladı olup gerçek ismi Raden Umar Syaid Gunung Muria'da İslam dinini yaymıştır.
  - i. Sunan Gunung, gerçek ismi Syarif Hidayatullah, (Cirebon)'da İslam dinini yaymıştır.

İşte Cava'da meşhur dokuz veli bunlardır. Cavalılar, onların erdemli yaşamını yakından görmekteydiler. Bu yüzden onları “Allah'ın velileri” olarak anıyorlardı.

İbn Batutta eserlerinden birinde ilginç bir bilgi vardır. Dediğine göre Wali Songo'nun (Dokuz Veli) Endonezya'ya gelmesi, Osmanlı Dönemi'ndeki padişahların emri üzerine olmuştur.

1405 M (808 H) yılında Sultan, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ileri gelenlerine Cava'ya âlimler gönderilmesini talep eden mektuplar yazmıştır. Bu âlimlerin yeterince donanımlı olması İslam'ın yayılmasını kolaylaştıracaktır.

Şimdiye kadar sunduğumuz tespitler ve elde edilen verilerde Osmanlı'nın Endonezya'daki İslam gelişmesinin erken dönemini ele aldığından o bölüme fazla ağırlık verilememiştir. Fakat bu konularda yeni yeni başlayan Türkiye ve Endonezya'da yapılmakta olan bazı araştırmalar, her iki ülkenin ilişkilerine katkı sunacak ve tarihe mal olmuş gerçeklerin daha çok aydınlanmasını sağlayacaktır.

Dünyanın en kalabalık Müslüman ülkesi olan Endonezya ile geçmişte dünyanın hâkimlerinden biri olan ve günümüzde de İslam düşüncesine büyük katkılar sunan Türkiye arasında kurulacak işbirliği, İslam dünyasının hedeflediği parlak geleceğin inşasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İradeler, Bab-ı Ali Evrak Odası, Yıldız Tasnifi, Ayniyat Defterleri, Arabistan Gelen-Giden Defterleri, Trablusgarp Kataloğu, Şuray-ı devlet.

2. Yabancı Devlet Arşivleri

Jakarta Endonezya Milli Kütüphaneleri, Medan Endonezya Milli Kütüphaneleri ve Müzesi ve Endonezya'daki yazıtlar.

Museum Nasional Jakarta Indonesia

Museum Nasional Medan Sumatra Utara, Medan, Indonesia.

B. Kitap ve Tezler

A Steenbrink, Karel:

Beberapa Aspek Tentang Islam di Indonesia, Jakarta, Bulan Bintang, 1984.

Abdullah, Alyasa Abubakar ve Wamad:

“Makale Dayah Tanoh Abec: Aceh Sultanlığı Dönem Etütleri”, Etütleri, No. 2, Banda Aceh, IAIN Ar- Raniri, 1992), s. 16-18.

Abdullah, Taufik (ed):

Islam di Indonesia Sepintas Lalu Tentang Beberapa Segi, Jakarta, Tintamas, 1974.

-----,

Sejarah Umat Islam Indonesia,
Jakarta, Majelis Ulama
Indonesia, 1991.

-----,

*Manusia Dalam Kemelut
Sejarah*, Jakarta, LP3ES, 1997.

-----,

*Ensiklopedi Tematis Dunia Islam
Faktaneka dan Indeks*, Jakarta,
Ichtiar Baru van Hoeve, 2003.

-----,

“Islam dan Pembentukan Tradisi
di Asia Tenggara” dalam Taufik
Abdullah dan Sharon Siddique
(Ed.), *Tradisi dan Kebangkitan
Islam di Asia Tenggara*, Jakarta,
LP3ES, 1989.

-----,

Sejarah Umat Islam Indonesia,
Jakarta, Majelis Ulama
Indonesia, 1991.

Abu Amar, Imron:

Sejarah Ringkas Islam Demak,
Kudus, Menara Kudus, 1996.

Adams, Cindy:

*Bung Karno Penjambung Lidah
Rakyat Indonesia*, Alih Bahasa
Major Abdul Bar Salim, Jakarta,
Gunung Agung, 1966.

Affandi, Bisri:

*Syaikh Ahmad Syukarti 1874-
1943 Pembaharu & Pemurni*

- Islam Di Indonesia*, Jakarta, Pustaka Al Kautsar, 1999.
- Ahmad, Mufassir Mohammad: *The Koran The First Tafsir in English Emere*, London, 1979.
- Ahmad, Z. A.: *Membentuk Negara Islam*, Djakarta, Widjaja, 1956.
- Ahmad, Zainal Abidin: *Ilmu Politik Islam V, Sejarah Islam dan Umatnya Sampai Sekarang*, Djakarta, Bulan Bintang, 1979.
- Ahmed, Akbar S.: *Citra Muslim Tinjauan Sejarah dan Sosiologi*, Jakarta, Erlangga, 1992.
- Ahmad Amin, Husayn: *Seratus Tokoh Dalam Sejarah Islam*, Bandung, Remaja Rosdakarya, 1999.
- Ahmad, Athoullah: *Antara Ilmu Akhlak dan Tasawuf*, Serang, Saudara, 1995.
- Ahsan, M. M.: *Social Life under the Abbasids – 176-289 AH: 786-902 AD* London, New York, Longmann & Librairie du Liban, 1979, (Arab Background Series).
- Al-‘Attar, Kuhin: *Minhöğ al-dukkān wa dustur al-a’yan fī amal wa taraqub al-adawīya al nafi’a li-l-abdan*,

- tahqiq 'Isa 'Asi, Bayrut, dar al-manhal, 1992, s. 283.
- Al-Attas, Naquib: Islam dalam Sejarah dan Kebudayaan Melayu, Cet. II, Bandung, Mizan, 1997, s. 29-54.
- Al-Attas, Muhammad Naquib: A General Theory of the Islamization of the Malay-Indonesian Archipelago, Kuala Lumpur, Malaysia, 1968.
- Al-Baytar, Ibn: Traite des Simples par Ibn el-Beithar (Panduan Obat –obatan Asli Oleh Ibn el-Beithar), Diterjemahkan Oleh Dr. L. Lecrele, 3 Jil., Paris, 1881-1887, artikel no 1868.
- Al-Buruswi, Ismail Haqqi: *Tafsir Ruhul Bayan*, Disunting H.M.D. Dahlan, Bandung, CV. Diponegoro, 1995.
- Al-Haddad, Alwi Ibnu Thahir: Sejarah Masuknya Islam di Timur Jauh, Jakarta, Lentera, 2001, s. 83.
- Al-Usairy, Ahmad: Sejarah Islam, Sezak Zaman Nabi Adam Hingga Abad XX, (Jakarta: Akbar Media, 2003).
- Al-Kindi: The Medical formulary or Aqrabadin of al- Kindi, Translate with a Study of its Materia Medica, Disunting oeh Martin

- Leves Madison, Resep No. 106,
London, 1966.
- Al-Kindi: The Medical formulary or
Aqrabadin of al- Kindi, Translate
with a Study of its Materia
Medica, Disunting oeh Martin
Leves Madison, Resep No. 154,
London, 1966.
- Al-Mas'udi: *Muruğ al-dahab Les prairies d'or*
[altın çayırklar], Edition by B. de
Meynard ve P. de Courtelle,
düzelten Ch. Pellat, 13 cilt.,
Beirut, Imprimerie Catholique,
1966.
- Al-Nuwayri: *Nihayat al-urb fi funan al-adab*, al
Qahira: al-mu'assa al-musriyya li-
l-ta'lif, (mukerrer baskı), cilt. XI, s.
293-294.
- Al-Quff, Ibn: Kitab al- umda fi al-ğiraha,
Haydarabad, jil. 1., s. 257.
- Al-Qurthuby, Sumanto: Arus Cina-Islam-Jawa: Bongkar
şjarah atas peranan Tionghoa
dalam penyebaran agama islam di
Nusantara, Yogyakarta Inspeal
Ahimsakarya Press, 2003.
- Al-Ukhuwwa, Ibn: *The Ma'alim al-qurba fi ahkâm al*
hisba of Diya' al-Din
Muhammad. ibn Muhammad al-

- Qurashi al-shafi'i. Düzeltilmiş ve eklenmiş, ıstılah ve indeks defteri*
Reuben Levy, London,
Cambridge University Press,
1938, s. 126.
- Al Faruqi, Ismail R.: *The Cultural Atlas of Islam*, New York, Lois Lamy' Macmillan Publishing Company, 1986.
- Al Haromain, Al Imam A. Ma'ali: *Aqidah Ahlus Sunnah wal Jama'ah*, Penerjemah: Drs Hafizh Utsman, Jakarta, Gandewa, 1994.
- Al Masudi, Abu al-Hasan Ali ibn al-Husayn ibn Ali al-Mas'udi (المسعودي): *Muruj az-Zahab wa Ma'adin Al-Jawahir*, Beirut, Maktabah Al Ashriyah, 2005.
- Al Musawi, Syarafuddin: *The Holy Qur'an Text, Translation and Commentary* Amana Corp, Maryland, 1983.
- Alfian, Ibrahim: *Perang di Jalan Allah*, Jakarta, Pustaka Sinar Harapan, 1987.
- Ali, R. Mohammad: *Pengantar Ilmu Sedjarah Indonesia*, Djakarta, Bhatara, 1963.
- Ali, R. Mohammad: *Peranan Bangsa Indonesia Dalam Sedjarah Asia Tenggara*, Jakarta, Bhatara, 1963.

Ali Nashif, Syekh Mansur:

Mahkota Pokok-Pokok Hadis Rasulullah SAW Penerjemah: Bahrun Abu Bakar Lc, Bandung, Sinar Baru Bandung, 1993.

Ambary, Hasan Muarif:

Arkeologi ve Tarih Medeniyet İslam Endonezya, izleri bulunması (Jakarta: Logolar Söylem Çalışmaları, Cet II. 2001), s. 131. Claude Guillot, ve diğerleri.

Ambary, Hasan Muarif:

Banda Açe “Tamaddun Kültür Merkezi olarak Banda Açe”, Yaklaşık 1.000 Yıl, Banda Açe: Yerel Yönetim Tk II Banda Açe, 1988

Amelz:

H.O.S. Tjokroaminoto Hidup dan Perjuangannya, Djakarta, Bulan Bintang, 1952.

Anam, Choirul:

Sejarah Pertumbuhan dan Perkembangan Nahdlatul Ulama, Solo, Jatayu, 1985.

Anam, Choirul:

Gerak Langkah Pemuda Ansor Sebuah Percikan Sejarah Kelahiran, Surabaya, Penerbit Majalah Nahdlatul Ulama Aula, 1990.

Ananta Toer, Pramoedya:

Sang Pemula, Jakarta, Hasta Mitra, 1985.

- Anshari, Endang Saifuddin: Wawasan Islam Pokok-Pokok Tentang Paradigm Dan Sistem Islam, Jakarta, Gema Insani, 2004.
- Ensiklopedi Nasional Indonesia, Cilt 12, Jakarta, PT. Cipta Adi Pustaka, 1990.
- Arifin, M.: Perkembangan Islam di Peureulak Khususnya dan Aceh Timur Umumnya, Langsa: Majelis Ulama Daerah Tk.II Kab. Aceh Timur, 1980.
- Arnold, Sir Thomas (ed): The Legacy of Islam, London, Oxford University Press, 1965.
- Armstrong, Amatullah: Kunci Memasuki Dunia Tasawuf, Khasanah Istilah Sufi, Bandung, Mizan, 1996.
- Arnold, Thomas W.: Sejarah Da'wah Islam, Penterjemah Drs. H.A. Nawawi Rambe, Djakarta, Widjaja, 1979.
- Arnold, Thomas W.: The Preaching of Islam a History of The Propogation of The Muslim Faith. Cosmo Publications, New Delhi, India, 2010. ISBN 8130712288
- Arsyad&M. Natsir: Ilmuwan Muslim Sepanjang Sejarah Dari Jabir hingga

- AbdusSalam, Mizan, Bandung, 1409 H./1989 M.
- Atjeh, Aboebakar: Sedjarah Hidup K.H.A. Wahid Hasyim dan Karangan Tersiar, Djakarta, Panitia Buku Peringatan, 1957.
- Atjeh, Aboebakar: Aliran Sji'ah di Nusantara, Jakarta, Islamic Research Institute, 1977.
- Atjeh, Aboebakar: Pengantar Ilmu Tarekat: Uraian Tentang Mistik, Solo, Ramadhani, 1988.
- Azra, Azyumardi: Jaringan Ulama Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII, Bandung, Mizan, 1994.
- Azra, Azyumardi: Jaringan Ulama Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara abad Ke-VII dan VIII, Bandung; Mizan, 1999.
- Azra, Azyumardi (Ed.) Perspektif Islam di Asia Tenggara, Jakarta, Yayasan Obor Indonesia, 1989.
- Badri, Muhammad Nasihuddin Meniti Tapak Sejarah 69 Tahun Pondok Pesantren Darunnahdlatin Nahdlatul Wathan Pancor, Lombok Timur,

- Yayasan Pendidikan
Hamzanwadi Pancor, 2001.
- Baharuddin: Nahdlatul Wathan & Perubahan Sosial, Yogyakarta, Genta Press, 2007.
- Bain Chester A.: The Far East. New Jersey, Littlefield Adams & Co, 1962.
- Balfas, M: Dr. Tjipto Mangoenkoesoemo Demokrat Sedjati, Djambatan, Djakarta, 1957.
- Baloch, N. A.: The Advent Of Islam Indonesia, Islamabad, National Institute of Historical and Cultural Research, 1980.
- Banks, Arthur S. (ed): Political Handbook Of The World: 1981, New York, McGraw Hill Book Co, 1981.
- Baqi, Abdul & Fuad, Mohammad: *Al Mu'jam Al Mufahras Li Al Faadzil Quranil Karim*, Kairo, Darul Hadis, 1417/1996
- Barbosa, Duarte: *A Description of the coasts of East Africa and Malabar in the beginning of the 16th century*, Hakluyt Society, London, 1866.
- Bastian, Adolf: *Indonesian Order die Inseln des Malayischen Archipels*, Berlin,

- Battuta, İbn: F.Dummlers
verlagsbuchhandlung.
Voyages d'Ibn Battuta, teks
Arapça tercüme eden C.
Defrémery & B.R. Sanguinetti,
Bazı baskılarda notlar eklendi.
Eklenen Vincent Monteil, c. 4,
Paris, Anthropos,
- Bemmelen, Van, R.W: *The Geology of Indonesia*,
Martinus Nyhoff, The Haque,
Nederland, 1949.
- Bin Nuh, R.H. Abdullah: *Sejarah Islam di Jawa Barat
Hingga Zaman Keemasan*
Cetakan Ke II, Bogor, Majelis
Ta'lim Al-Ihya, 1978.
- Brackman, Arnold C: *Indonesian Communism A
History*, New York, Frederick A.
Praeger, 1963.
- Brockelmann, C. & Syriacum, Lexicon: 341 Sayfa ve S. Fraenkel,
Aramaische fremdworte im
arabischen, Leiden, 1885, 147.
Sayfa. Arap kaynaklarında kâfur
terimi ile ayrıntılı bibliografi
WKAS =Worterbuch der
klassichen arabischen sprache,
Hrsg durch die deutsche
morgenlandische gesellschaft,
Wiesbaden, 1975, Bd I,

- Bruinessen, Martin van: Terekat Naqsyabandiyah di Indonesia: Survei Historis, Geografis, dan Sosiologis, Bandung, Mizan, 1994.
- Budiarjo, Mariam van: Dasar-Dasar Ilmu Politik, Jakarta, Gramedia, 1977.
- Burckhardt, Titus: Mengenal Ajaran Kaum Sufi Diterjemahkan oleh Azyumardi Azra, B. Effendi, Jakarta, Pustaka Jaya, 1984.
- Burger dan Prajudi: Sedjarah Ekonomis Sosiologis Indonesia Djilid Pertama, Tjetakan Kedua, Djakarta, P.N. Pradnja Paramita, 1960.
- Burger dan Prajudi: Sedjarah Ekonomis Sosiologis Indonesia Djilid Kedua, Djakarta, P.N. Pradnja Paramita, 1970.
- Carlyle, Thomas: On Heroes Hero Worship and The Heroic In History, London, Oxford University Press, 1968.
- Carrie, Rene Albrecht: Europe 1500-1848, New Jersey, Litlefield, Adams & Co, 1961.
- Chalil, K.H. Moenawar: Kelengkapan Tarikh Nabi Muhammad, Jilid 1,2,3, Jakarta, Gema Insani, 2011.
- Calude Guillot (ed.): A Record of The Budhist Religion as practised in India And

- The Malay Archipelago (A.D. 671-695), terj. J.Takakusu, Oxford, At The Clarendon Press, 1896.
- Barus, h. 52-53. 173 I-Tsing.
- Claude Guillot ve Ludvik Kalus: Endonezya eski İslam yazıtı, s (Jakarta Cole Française d'Extrême-Orient ve Forum Jakarta-Paris 2008 ile işbirliği içinde Gramedia Popüler Kütüphane).
- Clausewitz, Carl Von: On War Edited and Translated by Michael Howard and Peter Paret, New Jersey, Princeton University Press, 1976.
- Colijn, H: Koloniale Vraagstukken van Heden En Morgen N.V. Dagblad En Drukkerij De Standaard, 1928.
- Cortesao, Armando (ed.): The Suma Oriental of Tome Pires, vol.II., London, Haklyut Society, 1944.
- Cotterell, Arthur: China A History, London, Pimlico, 1995.
- De Graaf, H.J. dan Pigeaud Th. G. Th: Kerajaan-Islam Pertama di Jawa Kajian Sejarah Politik Abad Ke-

- 15 dan Ke-16, Jakarta, Grafiti Pers, 1985.
- Denys Lombard: Aceh Krallığı Sultan İskandar Muda (1607-1936), Jakarta, BalaiPustaka, 1991.
- Denys Lombard: Nusa Java: Entegre Tarih Kùltürlerarası Çalışması, Bölüm II: Ağ Asya, Jakarta, Gramedia Pustaka Utama, 2000.
- Dhofier, Zamaksyari: Tradisi Pesantren, Study Tentang Pandangan Hidup Kyai, Jakarta, LP3ES, 1984.
- Dhofier, Zamachsyari: Tradisi Pesantren (Studi Tentang Pandangan Hidup Kyai), Jakarta, LP3S, 1982.
- Dienaputra, Reiza D: Cianjur Antara Priangan dan Buitenzorg Sejarah Cikal Bakal Cianjur dan Perkembangan Hingga 1942, LPM UNPAD & Pemda Cianjur, 2004.
- Dietrich, A.: İslamdan önce şiirlerin listesi için “Kâfur”, İslam Ansiklopedisi (E.I.) 2.
- Dirks, Jerald F: Penerjemah: Satria Wahana Ibrahim Sang Sahabat Tuhan, Jakarta, Serambi Ilmu Semesta, 2006.

- Djaja, Tamar: Pustaka Indonesia, Djakarta, Bulan Bintang, 1966.
- Djajadiningrat, P. A. Hoesain: Tinjauan Kritis Tentang Sejarah Banten, Jakarta, Pustaka Jaya, 1983.
- Djojoprajitno, Sudyono: P.K.I – Sibar Contra Tan Malaka. Tjetakan Ke I, Jakarta, Jajasan Massa, 1962.
- Djamil, M. Junus: Tawarich Raja2 Kerajaan Atjeh. Adjdani-I/Iskandar Muda, Stensil biçiminde, Prof. A. Hasymy. 1993. Sejarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Indoneria, Bandung, PT. Al-Ma'arif. Ve J.C. van Leur, 1955. Op. Cit, 1968.
- Djoened, Marwati & Notosusanto, Nugroho: Sejarah Nasional Indonesia, Jakarta, Balai Pustaka, 1993.
- Drakard, Jane: Sejarah Raja-Raja Barus, Dua Naskah dari Barus, Jakarta-Bandung, Penerbit Angkasa dan EFEO, 1998.
- Drewes, G. W. J: An Early Javanese Code Of Muslim Ethics, The Hague, Martinus, Nijhoff, 1978.
- Dyastriningrum: Antropologi: Program Bahasa. Pusat Perbukuan Departemen Nasional, Departemen

- Pendidikan Nasional, Jakarta, 2009.
- Edyar, Busman, dkk (ed.): Sejarah Peradaban Islam, Jakarta, Pustaka Asatruss, 2009.
- Efendi Yusuf, Slamet: Dinamika Kaum Santri, Jakarta, Rajawali, 1983.
- El Hafidy, M. Asad: Aliran-Aliran Kepercayaan dan Kebatian di Indonesia, Jakarta, Ghalia Indonesia, 1977.
- Esposito, John L. (ed): The Oxford History of Islam, New York, Oxford University Press, 1999.
- Esposito, John L: Ensiklopedi Oxford Dunia Islam Modern, Penerjemah: Eva YN, Femmy Syahrani, Jarot W. Poerwanto, Rofik S, Bandung, Mizan, 2001.
- Eugene Smith, Donald: Religion, Politics, and Social Change in the Third World, New York, The Free Press, 1971.
- F. Hirth ve W. W. Rockhill (çeviri)&Chau His Work On Chinese and Arab Trade in XII Centuries, St. Petersburg, Paragon Book, 1966, Ju Kua:
- Fatini, S. Q.: Islam Comes to Malaysia, Singapura, M. S. R.I., 1963.

- Gerth & Mills: From Max Weber Essays in Sociology, New York, Oxford University Press, 1958.
- Ghazali, Abd.Rohim (ed): Dua yang Satu: Muhammadiyah NU dalam Sorotan Cendikiawan, Bandung, Mizan, 2000.
- Giap, The Siauw: Cina Muslim di Indonesia, Jakarta, Yayasan Ukhuwah Islamiyah, 1986.
- Gibb, H. A. R.: Islam Dalam Lintang Sedjarah, Djakarta, Bhratara, 1961.
- Gottheil (R.): "A Fragment on Farmacy From The Cairo Genizah" dalam Journal Of The Royal Asiatic Society, January.
- Göksoy, İsmail Hakkı: Endonezya'da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği, İsam, Ankara 1995.
- Göksoy, İsmail Hakkı, Sırrı Erinç, Syed Muhammad Naquib al Atlas Endonezya, DİA, 1995, Ankara c. 11, 192-209.
- Groeneveldt, W. P.: Historical Notes on Indonesia and Malaya compiled from Chinese sources, Djakarta, C.V. Bhratara, 1960.
- Guillot, Claude (ed): Lobu Tua Sejarah Awal Barus, Jakarta, Yayasan Obor Indonesia, 2002.

Guillot, Claude, et.al.:

Barus Seribu Tahun Yang Lalu, Jakarta-Paris, Kepustakaan Populer Gramedia, 2008.

Guillot, Claude:

aynı eser. 18 Marco Polo, op. Cit.

-----,

ve diğ., Op. Cit, S. 35: RA Donkin, Dragon'un Beyin Parfüm. Kâfur bir Tarihi Coğrafyası, Leiden, Brill, 1999.

-----,

ve diğ., Op. Cit, S. 31; E. Hultzsch, Madras Epigrafi Raporu, 1891-1892.

-----,

Op. cit., P. 13 ve 32; Lukman Nurhakim, "La ville de Barus: Étude Archéologi Quepré Liminaire", Archipel, 37, 1989.

-----,

ve diğ., Op. Cit, S. 39; Minorsky (ed & Pentj.), Hudûd el-âlem: "Dünyanın Bölgeleri", bir Pers Coğrafya, 372 AH - 982 AD, Oxford, Oxford University Press, 1937.

Guillot, Claude. et al.:

op, Hlm.32..; Lee Kam Hing, "Bahroos Kuruluşu (Gelenekten Hesap)", Tarihte Malaya, 9 (1/2), 1965.

Guillot, Claude:

ve diğ., Op. Cit, s. 132-33; Jane Drakard (ed.), Kings Barus Tarihçesi, Barus İki el yazmaları,

- Jakarta / Bandung,
Écolefrançaise ExtrêmeOrient /
Uzay, 1988), s (EFEO / Gramedia
Pustaka Utama 2003 yeniden
basıldı).
- Guillot, Claude & Kallus, Ludvik: Inskripsi Islam Tertua Di
Indonesia, Jakarta, Gramedia,
2008.
- H.P. Reinaud & G.S. Colin (eds.): Tuhft al-ahbab, Glossaire de la
matiere medicale marocaine. [Fas
Tibbin ilmi terimin listesi] Paris,
1934, No. 212.
- H. M. Bibit Suprpto: Ensiklopedi Ulama Nusantara,
Gelegar Media Indonesia, ISBN
979-980-6611-14-5.
- Hadisutjipto, S. Z: Gedung STOVIA Sebagai Cagar
Sejarah, Jakarta: Museum
Kebangkitan Nasional, 1996.
- Hadjar Dewantara, Ki: Taman Siswa 30 Tahun 1922-
1952, Jogjakarta, Tanpa Nama
Penerbit, 1952.
- Haidar, M. Ali: Nahdlatul Ulama dan Islam di
Indonesia Pendekatan Fikih
dalam Politik, Jakarta, PT
Gramedia, 1994.
- Hakiem, Lukman: Perjalanan Mencari Keadilan dan
Persatuan Biografi Dr. Anwar

- Harjono S.H., Jakarta, Media Da'wah, 1993.
- Hall, D. G. E.:
A History of South-East Asia, London: Third Edition, The Macmillan Press Ltd, 1976.
- Hall, John Whitney:
Japan From Prehistory To Modern Times, Tokyo, Charles E. Tuttle Co, 1984.
- Hamid, Ismail:
Kesusastran Indonesia Lama Bercorak Islam, baski Pustaka al-Husna, Jakarta, cet.1, 1989.
- Hamka:
Dari Perbendaharaan Lama, Pustaka Panjimas, cet. 3, Jakarta, 1996.
- Hamka, Buya:
Tasawuf Modern Tjetakan Kesepuluh, Djakarta, Djajabakti, 1960.
- ,
Kenangan-kenangan 70 Tahun Buya Hamka, Jakarta, Yayasan Nurul Iman, 1978.
- Hartono, Chris. t.t.:
Ketionghoan dan Kekristenan Latar belakang dan Panggilan Gereja2 yang berasal Tionghoa di Indonesia, Jakarta, BPK Gunung Mulia.
- Hassan, A.:
Al Furqan Tafsir Qur'an, Surabaya, Al Ikhwan, 1956.

-----,

Islam dan Kebangsaan Cetak
III, Bangil, Persatuan, 1972.

-----,

An Nubuwwah Mengenal
Muhammad Bukti-Bukti
Kebenaran Nabi Muhammad
saw, PT. Surabaya, Bina Ilmu,
1981.

-----,

Sejarah Masuk dan
Berkembangnya Islam di
Indonesia dan Kumpulan
Prasaran Seminar di
Aceh Cetakan Ketiga, Bandung,
Al Maarif, 1993.

-----,

Geçmiş Günlüğü ve
Endonezya'da İslam geliştirme,
Medan, PT Almaar, eğer 1981.
M. Arifin, Genel özellikle İslam
ve Doğu Açe Peureulak gelişimi,
Langsa, Yerel Ulema Konseyi Tk
II ilçesinde, Açe Tim ur, 1980.

Hatta, Mohammad:

Sekitar Proklamasi 17 Agustus
1945, Djakarta, Tintamas, 1970.

Hatta, Mohammad:

Mohammad Hatta Memoir,
Jakarta, Tintamas, 1982.

Hegel, Georg W.F.:

The Philosophy of History, New
York, Prometheus Book Buffalo,
1991.

- Heilbroner, Robert L.: The Making of Economy Society, New Jersey, Prenti Hall, Inc, 1962.
- Herwandi: Bungong Kalima, Andalas Üniversitesi, Padang 2003, Padang, s Tasavvuf Wrap Aç 16- 18. yüzyılda İslâm Hat.
- Herman, R.: Imigran Muslim China Abad XV di Indonesia, Surabaya, PT. Karya Pembina Swajaya. 2012.
- Heyd: op. Cit., cilt. II. Syf. 391. 8. Notu. Bu açıklama W. Heyz tarafından alındı. Meyer, *Geschichte der Botanik* kitabından.
- Hillenbrand, Carole: Perang Salib Sudut Pandang Islam, Penerjemah: Heryadi, Jakarta, Serambi Ilmu Semesta, 2005.
- Hitti Philip K.: History of The Arabs, Penerjemah: R. Cecep Lukman Yasin, Dedi Slamet Riyadi, Jakarta, Serambi Ilmu Semesta, 2008.
- Hurgronje, Snouck: Islam di Hindia Belanda, Jakarta, Bhatara, 1989.

- Husain Haekal, Muhammad: Sedjarah Hidup Muhammad, Terdjemahan: Ali Audah, Jakarta, Tintamas, 1972.
- Hamka: Dari Pembendaharaan Lama, Jakarta, Pustaka Panjimas, 1982.
- Hasymy, A.: Sejarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Indonesia, Medan, PT Almaarif, 1981.
- Ibn Manzur: Lisan al arab, beyrut, dar sadir, dar bayrut, 1956, V baskı, 149. Sayfa. Ibn Durayd, al-Farra', Ibn Sida, al Zaggag ve al-Layt'in açıklamalarını içeren bir kitaptır.
- Ichimura S. & Koentjaraningrat: Indonesia Masalah dan Peristiwa Bunga Rampai, Jakarta, Gramedia, 1976.
- Ibid: Bakınız Akhir Perjalanan Sejarah Barus, KOMPAS, 1 April 2005.
- Iskandar, Teuku (ed.): Bustanu's Salatin Oleh Nuruddin ar-Raniri, Kuala Lumpur, Dewan Bahasa dan Pustaka, 1966.
- Jam'ah, Ahmad Khalil & Muhammad, Syaikh: Istri-Istri Para Nabi, Jakarta, Darul Falah, 1427 H/2007 M.
- Jassin H. B.: Bacaan Mulia, Jakarta, Yayasan 23 Januari 1942, 1982.

- Kahin, McTurnan: Nationalism and Revolution Indonesia, Ithaca, Cornell University Press, 1970.
- Kartodirdjo, Sartono: Protest Movement in Rural Java A Study of Agrarian Unrest in The Ninetieth and Early Twentieth Centuries, Kuala Lumpur, Oxford University Press, 1978.
- Kartodirdjo, Sartono: Pemikiran dan Perkembangan Historiografi Indonesia Suatu Alternatif, Jakarta, Gramedia, 1982.
- , Pemberontakan Petani Banten 1888 Kondisi, Jalan Peristiwa, dan Kelanjutannya Sebuah Studi Kasus Mengenai Gerakan Sosial di Indonesia, Jakarta, Pustaka Jaya, 1984.
- Khalil, Shauqi Abu: Atlas of The Quran Places, Nations, Landmarks, Riyadh, Darussalam, 2003.
- Khoo, Gilbert: A History of South East Asia Since 1500, Kuala Lumpur, Oxford University Press, 1970.
- Kohn, Hans: Nasionalisme Arti dan Sedjarahnja, Tjetakan Kedua,

- Terjemahan Sumantri, Jakarta, Pembangunan, 1961.
- Kunto, Haryoto: Wajah Bandoeng Tempo Doeloe, Bandung, Granesia, 1984.
- Kuntowijoyo: Paradigma Islam: Interpretasi Untuk Aksi, Bandung, Mizan, 1991.
- , Identitas Politik Umat Islam, Bandung, Mizan dan Ummat, 1997.
- Kuzman&Lebra, Joyce Tentara Gemblengan Jepang, Penerjemah: Pamudji, Jakarta, Pustaka Sinar Harapan, 1988.
- Kartodirdjo, Sartono: Pengantar Sejarah Indonesia Baru: 1500-1900, Jilid 1, Jakarta, Gramedia, 1987.
- Kuran ve Tercümesi: Toha Putra, Semarang, 1989. [tercüman notu]
- Kartodirdjo, Sartono: Protest Movement in Rural Java A Study of Agrarian Unrest in The Ninetieth and Early Twentieth Centuries, Kuala Lumpur, Oxford University Press, 1978.
- Kartodirdjo, Sartono: Pemikiran dan Perkembangan Historiografi Indonesia Suatu

- Alternatif, Jakarta, Gramedia, 1982.
- Kartodirdjo, Sartono: Pemberontakan Petani Banten 1888 Kondisi, Jalan Peristiwa, dan Kelanjutannya Sebuah Studi Kasus Mengenai Gerakan Sosial di Indonesia, Jakarta, Pustaka Jaya, 1984.
- Lance Kale: Bir Sumatra ikamet siyasi Hayati: Tapanuli 1915-1940, trans. Maurits Simatupang, Sumatra A Siyasal Hayati ikamet: 1915-1940 Tapanuli, (Jakarta: KPG (Populer Kütüphane Gramedia) Yüksek IKAPI Vakfi ve Ford Vakfi, 2001 ile işbirliği içinde).
- Lane, E. W.: An Arabic-English Lexicon, 8 cilt – Londra, Edinburgh, 1863-1893.
- Le Bon, Gustave: Hadarat Al Arab, Terjemahan dari La Civilisation-des Arabes, Cetakan ketiga, Cairo, 1956.
- Lenczowski, George: The Middle East in World Affairs, Cornell University Press, 1960.
- Leur, J. C. van: Indoensian Trade and Society. W. van Hoeve Ltd. The Hague, 1955.

- Leur, J. C. Van: Asya Sosial ve Ekonomik Tarihi Endonezya Ticaret ve Toplum Denemeleri, (Bandung-Lahey: Van Hoeve, 1983.
- Lubis, Nabilah: Syekh Yusuf Al Taj Al Makasari: Menyingkap Intisasi Segala Rahasia, Bandung, Mizan, 1996.
- Lestari, P: Antropologi 2: Pusat Perbukuan, Departemen Pendidikan Nasional, Jakarta, 2009.
- Luckman Sinar, Tengku: Sejarah Medan Tempoe Doeloe, cet.17, Medan, tp., 2009.
- , "Kerajaan Haru Yang Islam Berpusat Di Deli Tua" dalam Sangkhakala, vol. XI, no. 22. Oktober, 2008.
- , "Hubungan Kerajaan Aceh Darussalam Dengan Kerajaan Haru," dalam A.Hasymy. Sejarah Masuk Dan Berkembangnya Islam Di Indonesia, Medan, PT Almaarif, 1981.
- Madjid, Nurcholish: Islam Dokrin dan Peradaban, Jakarta, Yayasan Wakaf Paramadina, 1992.
- Marco Polo: Marco Polo'nun Seyahatleri, New York, Grosset & Dunlap, t.th.

- Marijan, Kacung: Quo Vadis NU Setelah Kembali Ke Khittah 1926, Jakarta, Airlangga, 1992.
- Martha, Ahmaddani G. dkk: Pemuda Indonesia dalam Dimensi Sejarah Perjuangan Bangsa, Jakarta, Dikbud RI, 1985.
- Machmud, Anas: Turun Naiknya Peranan Kerajaan Aceh Darussalam di Pesisir Timur Sumatra, dalam A. Hasymy, (Ed.), Sejarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Indonesia, Jakarta, Almaarif, 1989.
- Microb, Halwany&Chudari, A. Mudjahid: Catatan Masalalu Banten, Serang, Saudara, 1993.
- Millner, A.C., et.al.: "A Note On Aru and Kota Cina," dalam Melayu Online.Com, 13-15 Maret 2008.
- Mill, J.V.G. (ed.): Ma Huan Ying-Yai Sheng Lan: The Overall Survey of the Ocean's Shores [1433], Hakluyt Society, Cambridge University Press, 1967.
- Muarif, Hasan: Menemukan Peradaban: Jejak Arkeologis dan Historis Islam Indonesia, Jakarta, Logos Wacana Ilmu, 2001.

- Murodi: Sejarah Kebudayaan Islam, Semarang, PT. Karya Toha Putra, 1994.
- Nu'mani, Syibli: Umar yang Agung Sejarah dan Analisa Kepemimpinan Khalifah II, Bandung, Pustaka ITB, 1981.
- Nugrahanto, Widyono: Bertahan Di Perantauan Wacana Cina Muslim Di Indonesia Abad ke-15 dan ke-16, Sumedang, Uvula Press Fakultas Sastra UNPAD, 2007.
- Notosusanto, Nugroho, dkk: Sejarah Nasional Indonesia 2, Jakarta, Depdikbud, 1992.
- Othman, Mohd Yatim: Batu Aceh Early Islamic Gravestones in Peninsular Malaysia, Kuala Lumpur, Museum Association of Malaysia c/o Muzium Negara, 1988.
- Othman, Mohd. Yatim dan Nasir, Halim: Epigrafi Islam Terawal di Nusantara, Kuala Lumpur, Dewan Bahasa dan Pustaka Kementerian Pendidikan Malaysia, 1990.
- Pemerintah Propinsi Jawa Barat: West Java Miracle Sign a Mass of Verb and Scene Information, Bandung, Publishing Team, 2005.

- Pinardi: Sekarmadji Maridjan
Kartosuwirjo Kisah Lahir dan
Djatuhnya Seorang Petualang
Politik, Djakarta, Aryaguna,
1964.
- Potter, E.B. (ed) et.al: The Great Sea War, New Jersey,
Prentice Hall, 1960.
- Poesponegoro, Marwati Djoened: Sejarah Nasional Indonesia,
Jakarta, Balai Pustaka, 2008.
- Poespanegoro, M. Djoned & N.
Notosusanto: Sejarah Nasional Indonesia II,
Zaman Kuno. Jakarta, Balai
Pustaka, 2008.
- Pringgodigdo, A. K. Mr: Sedjarah Pergerakan Rakjat
Indonesia, Tjetakan Keempat,
Djakarta, Pustaka Rakjat, 1960.
- Prodjokusumo, H.S.: Muhammadiyah, Pendidikan
Pesantren dan Pembangunan,
Jakarta, Penerbit A.B.M, 1987.
- Profil Propinsi Republik
Indoensia, DI Aceh. Jakarta,
Yayasan Bakti Wawasan
Nusantara, 1992.
- Purcell, Victor: The Chinese In Southeast Asia,
London, Oxford University
Press, 1952.
- Pusula Online 24 Nisan 2008.

- Pye, Lucian W: Southeast Asia's Political Systems, New Jersey, Prentice-Hall, Inc, 1967.
- Qusta Ibn Luqa: Medical regime for the pilgrims to Mecca. The Risala fi tadbir safar al-haji, diedit dengan terjemahan dan komentar oleh Gerrit Bos. Leiden. New York. Köln: E.J. Brill ("Islamic philosophy theology and science", jil. XI).
- R.M.G. Soegondo, TTP: Ilmu Bumi Militer Indonesia, Tjetakan ke-2, Pembimbing, Djakarta, H M. Iwan Gayo, Editor, Buku pintar, Seri Senir, Edisi Syiar Islam, Pustaka Warga Negara, Jakarta, 2006.
- Ramadhan Al Buthy, M. Said: Sirah Nabawiyah Analisis Ilmiah Manhajiah terhadap Sejarah Pergerakan Islam di Masa Rasulullah SAW, Jakarta, Robbani Press, 1999.
- Rasjidi, H. M. t.t: Islam dan Kebatinan. Djakarta: Jajasan Islam Studi Club Indonesia.
- Reid, Anthony: The Contest For North Sumatra Atjeh, the Netherlands and Britain 1858-1898, New York, Oxford University Press, 1969.

-----,

Perjuangan Rakyat Revolusi dan Hancurnya Kerajaan di Sumatra, Jakarta, Pustaka Sinar Harapan, 1987.

-----,

Kuzey Sumatra, Aceh, Hollanda ve Britanya için 1858-1898, Kuala Lumpur-Singapur-Londra-New York, Malaya Üniversitesi Press-Oxford Üniversitesi Yayınevi, 1969.

Ricklefs, M. C.:

Sejarah Indonesia Modern, Terjemahan Dharmono, Yogyakarta, Gadjah Mada University Press, 1991.

-----,

Çağdaş Endonezya Tarihi beri c. 1200, terj.SatrioWahono dkk., Modern Endonezya Tarihi 1200-2004, Cet. 3, Jakarta, Serambi Ilmu Sejahtera, 2007.

Rizki Ridyasmara:

Gerilya Salib di Serambi Mekkah: Dari Zaman Portugis hingga Paska Tsunami, Pustaka al-Kautsar, 2006, Jakarta.

-----,

Gerilya Salib di Serambi Mekkah kitabında Rizki Ridyasmara, Pustaka Alkautsar, 2006.

Roem, Mohamad:

Pentjulikan, Proklamasi dan Penilaian Sedjarah, Djakarta,

- ,
- ,
- Roem, Mohamad . t.t.:
- Rosidi A ve diğ erleri:
- Sagimun, M. D.:
- ,
- Said, Mohd.:
- Saidi, Ridwan H.:
- Hudaya dan Ramadhani
Semarang, 1970.
- Bunga Rampai Dari Sedjarah,
Jakarta, Bulan Bintang, 1972.
- Mohamad Roem 70 Tahun
Pejuang Perunding, Jakarta,
Panitia Buku Peringatan Bulan-
Bintang, 1978.
- Setahun Sesudah Muktamar,
Djakarta, Kramat Empat Lima.
- Ensiklopedi Sunda: Alam,
Manusia Budaya (Cirebon ve
Betawi kùltür dâhil), Jakarta,
Pustaka Jaya, 2000.
- Pahlawan Dipanegara Berdjung
Bara Api Kemerdekaan Nan Tak
Kundjung Padam, Djakarta,
Gunung Agung, 1965.
- Peninggalan Sejarah, Masa
Perkembangan Agama-Agama di
Indonesia, CV. Haji Masagung,
cet. 1, 1998.
- Aceh Sepanjang Abad, cet.2,
Medan, Waspada, 1981.
- Pemuda Islam dalam Dinamika
Politik Bangsa 1925-1984,
Jakarta, CV Rajawali, 1984.

-----,

Islam dan Nasionalisme Indonesia Mengungkap Dokumen Sangat Eksklusif 1920 s/d 1950-an tentang pemikiran pemimpin Islam mengenai masalah kebangsaan, Jakarta, LSIP, 1995.

-----,

Fakta & Data Yahudi Di Indonesia Dulu dan Kini, Jakarta, Khalifa, 2006.

Sanit, Arbi:

“Sistem Politik Indonesia: Penghampiran dan Lingkungan”, Yayasan Ilmu-Ilmu Sosial & FIS-UI, 1980.

Salam, Solihin:

Hadji Agus Salim: Hidup dan Perjuangannya, Djakarta, Djaja Murni, 1961.

Shellabear, W. G.:

Sejarah Melayu, Singapura, Malaya Publishing House, 1986.

Sircom, H. S.:

“Keramat in Lower Pahang,” dalam Journal of the Federated Malaya State Museum, Vol. IX, 1920.

Sijhoff, A. W:

The Religion of Java, Alphen Aan Den Rijn Geertz, Clifford, Illinois: The Free Press of Glencoe, 1960.

- Sjamsuddin, Nazaruddin: “Dinamika Politik Indonesia”, Gramedia Pustaka Utama, 1993.
- Sluglett, Peter ve Currie, Andrew: Atlas of Islamic History, United Kingdom, Routledge. 2015. ASIN B00T7J8HHS
- Smith, Anthony: The Geopolitics of Information, New York, Oxford University Press, 1980.
- Sou’yb, Joesoef: Sejarah Khulafaur Rasyidin, Bulan Bintang, cet. 1, 1979.
- Stephen, Nouha: ARAPÇA VE FARS KAYNAK ÜZERİNDE OLAN KAMPER: ÜRETİM VE KULLANIMI, LOBU TUA SEJARAH AWAL BARUS, Yayasan Obor Indonesia, Pusat Arkeologi Nasional Jakarta, 2014.
- Stephen, Nouha: KÂFUR AĞACININ ANALİZİ, NASIL ELDE EDİLİŞİ, DEĞİŞİMİ VE KONTROL EDİLMESİ, LOBU TUA SEJARAH AWAL BARUS, Yayasan Obor Indonesia, Pusat Arkeologi Nasional Jakarta, 2014.

- Sudarmanto, Y. B.: Jejak-Jejak Pahlawan dari Sultan Agung Hingga Syekh Yusuf, Jakarta, Grasindo, 1996.
- Sugiri, Ahmad: “Proses Islamisasi dan Percaturan Politik Umat Islam di Indonesia”, dalam *Al-Qalam*, Majalah Ilmiah Bidang Keagamaan dan Kemasyarakatan, No. 59/XI/1996, Serang, IAIN SGD, 1996.
- Supriyadi, Dedi: Sejarah Peradaban Islam, Bandung, Pustaka Setia, 2008.
- Suprayitno: “Kota Rintang dan Hubungannya dengan Kerajaan Aru,” dalam *Waspada*, 18 Mei 2008.
- Suryanegara, Ahmad Mansur: Api Sejarah, Suryadinasti, Bandung Jawa Barat, Indonesia, 2014.
- , Api Sejarah Jilid I, Salamadani, Bandung, Jawa Barat, Indonesia, 2009.
- , Meneruskan Sejarah – Wacana Pergerakan Islam di Indonesia, Bandung, Mizan, 1996.
- Teuku Ibrahim Alfian, Wajah Aceh Dalam Lintasan Sejarah, Banda Aceh, Pusat

- Dokumentasi dan Informasi
Aceh, 1990.
- Tjandrasasmita, Uka:
Arkeologi Islam di Indonesia dari
Masa ke Masa, Kudus, Menara
Kudus, 2000.
- Tjandrasasmita, Uka, (Ed.):
Sejarah Nasional Indonesia III,
Jakarta, PN Balai Pustaka, 1984.
- Tibbetts, G. R.:
Pre Islamic Arabia and South
East Asia, JMBRAS, 19 pt.3,
1956, sayfa. 207. Penulis
Malaysia – Dr. Ismail Hamid
dalam Kesusastraan Indonesia
Lama Bercorak Islam, baskı
Pustaka al-Husna, Jakarta, cet.1,
1989.
- Çalışmalar Tombstone İl Barus
Suprayitno Rantang ve Tarih
Bilimleri Bölümü, Kültürel
Bilimler USU JI Fakültesi: North
Sumatra İslamlaşma. Üniversite
sayılı 19 Kampüs USU, Medan
20155
- Van Bruinessen, Martin:
Kitab Kuning: Pesantren dan
Tarikat, Tradisi-Tradisi Islam di
Indonesia, Bandung, Mizan,
1995.
- W. Heyd:
Historie du commerce du Levant
[Suriye-Lübnan Ticari Tarihi],
Furcy Raynaud tarafından tekrar

- derlenen Fransa baskısı, Amsterdam, Adolf m. Hakkert, 1967, I eklenti, s. 590.
- Wildan D.: Sunan Gunung Jati, Antara Piksi dan Fakta, Pembumian Islam dengan Pendekatan Struktural dan Kultural. Humaniora Utama Press, Bandung, 2003.
- Wiryamartana, Ignatius Kuntara: Kakawin Arjunawiwaha, Transformasi Teks Jawa Kuno. Yogyakarta, Duta Wacana University Press, 1990.
- Wolters, O.: Early Indonesian Commerce, Ithaca, Cornell University Press, 1967.
- Yamin, Muhammad: Gadjah Mada, Jakarta, Dinas Penerbitan Balai Pustaka, 1960.
- Yatim, Badri: Sejarah Islam di Indonesia, Jakarta, Depag, 1998.
- , Sejarah Peradaban Islam, Jakarta, Raja Grafindo, 2007.
- , Sejarah Peradaban Islam, Jakarta, Raja Grafindo Persada Poesponegoro, 2000.
- Yetimler, Osman Mohd: Yarımada Malezya Batu Açe Erken İslam Mezar, Kuala

- Lumpur, Malezya Müzesi Derneği / Devlet o Müzesi, 1988.
- Yudiono: Pengantar Sejarah Sastra Indonesia, Jakarta, Grasindo, 2007.
- Yuhanna Ibn Mussawwih: *Traite sur les substances simples aromatiques par Yuhanna Ibn Massawaih, Grand savant et celebre medecin chretien en 857* [Yuhanna Ibn Massawwaih tarafından kokulu ilaçların rehberliği, bilim adamı ve meşhur Hristiyan doktor, ölümü 857]. Edition by Paul Sbath. Kairo, Institut Français d'Archeologic Orientale matba-ı, 1937.
- Yule, H. C.: The Book of Ser Marcopolo, the Venetian, Concerning the Kingdoms and Marvels of the East, London, John Murray, Albemarle Street, 1871.
- Zainulfakar: "Teori Kedatangan Islam ke Alam Melayu: Suatu Analisis Hubungan Teori dan Realiti Sejarah," dalam <http://zainulfaqr.wordpress.com/2007/10/21>.

ÖZGEÇMİŞ

1973 yılında Cikamplong, Sukabumi, Batı Cava ilinde doğdu. 1986 yılında Sugihmukti İlkokulu'nu bitirdikten sonra Bantargebang, Sukabumi'de bulunan Al-Jazuliyah Ortaokulu'na girip 1989 yılında eğitimini yatılı kalarak tamamladı. Daha sonra Sukaraja, Sukabumi'de Darul-Muta'alimin'de yatılı kalarak imam hatibini 1992 yılında bitirdi.

Aynı sene Riyad, Saudi Arabistan İmam Muhammad bin Saud Üniversitesi'nin Cakarta şubesine tam burslu olarak kabul edildi ve 2000 yılına Şeriat dalından قصة يوسف عليه السلام دروس وعبر (Kuran İçerisindeki Yusuf AS Kıssası ve Dersleri) teziyle (Arapça olarak) lisansını tamamladı.

Üç sene sonra Bogor, Batı Cava'da İbnu Kholdun Üniversitesi'nde yüksek lisansa başladı. 2007 Yılında "Kaliteli ve vasıflı insan kaynakları oluşturmada yükseköğrenim öğrencilerin yatılı okumanın rolü (Çalışma alanı; Bogor'da Ulil-Albab yatılı okulu), 2012 sene sonlarında İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam ve Sanat Tarihi bölümüne doktora öğrencisi olarak kabul edildi. "Endonezya'nın İslamlaşma Süreci (Başlangıcından XIII. Asrın Sonuna Kadar)" başlıklı doktora tezini hazırlamaktadır.

Türkiye'de eğitim hayatını sürdürürken Endonezya Büyükelçiliği veya Başkonsoloslugu tarafından düzenlenen dini sohbetlere konuşmacı olarak sık sık çağırıldı. Aynı zamanda Hollanda'da düzenlenen dini sohbetlere de Hollanda Endonezya Büyükelçiliği ve Utrecht'teki Yeni Nesil Derneği desteğiyle üç defa çağırıldı. Cakarta, İmam Muhammad bin Saud Üniversitesi'nde eğitimini gördüğünden beri Bendungan Hilir, Cakarta'da bulunan Al-Falah İslam Çalışmaları merkezinde Siyer, Arapça ve Kuran-ı Kerim derslerinde eğitim görevlisi oldu. 2003 senesinden beri Tazkia Ekonomi Üniversitesi'nde Arapça eğitim görevlisi oldu. 2005 senesinden bu yana ise Bogor Ziraat Üniversitesi'nde Din Eğitimi alanında öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Asep Nurhalim evlidir, dört erkek ve bir kız çocuk babasıdır.